

T.C.
KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ve SİYASET BİLİMİ ANABİLİM DALI

OSMANLI-RUS, OSMANLI-İRAN İLİŞKİLERİ ve
TARİHSEL SÜREÇ İÇİNDE DOĞU SINIRLARIMIZIN
OLUŞMASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MURAT KIZIL

TEZ YÖNETİCİSİ
YRD. DOÇ. DR. Haydar EFE

KARS-2013

T.C.
KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Murat KIZIL'a ait "Osmanlı-Rus, Osmanlı-İran İlişkileri ve Tarihsel Süreç İçinde Doğu Sınırlarımızın Oluşması" konulu çalışma, jürimiz tarafından Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak oybirliği ile kabul edilmiştir.

Öğretim Üyesinin Ünvanı, Adı ve Soyadı

Yrd.Doç.Dr. Haydar EFE

Yrd.Doç.Dr. Elnur Hasan MİKAİL

Yrd.Doç.Dr. Erdoğan KAYGIN

İmza

Bu tezin kabulü Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun/...../2013 tarih ve/..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

UYGUNDUR

...../...../.....

Yrd.Doç.Dr. Mustafa ÖZDEMİR
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT.....	II
ÖNSÖZ	III
HARİTALAR	IV
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	5
SINIR KAVRAMININ TEORİK ÇERÇEVESİ VE TARİHSEL KÜLTÜREL BAĞLAMI.....	5
A-Sınır Olgusu	5
I-Sınır ile İlgili Kavramlar ve Sınırların Ortaya Çıkışı	7
a- Kabile, Ülke ve Sınır Kavramı.....	8
b- Millet, Egemenlik, Devlet ve Sınır Kavramı	9
c- Ulus Devlet ve Sınır Kavramı	12
a-Siyasi/Kültürel Faktörler.....	16
b- Tarihsel Faktörler.....	18
c- Düşünsel Faktörler	19
İKİNCİ BÖLÜM.....	20
OSMANLI DEVLETİ'NİN İRAN VE RUSYA İLE SINIRLARINI OLUŞTURAN ANTLAŞMALAR	20
A-Osmanlı Devleti'nin İran ve Rusya Siyaseti.....	20
I-Osmanlı Dönemi (Birinci Dünya Savaşına Kadar)	20
a-Osmanlı-İran Siyasi İlişkileri ve Sınırlar	21
1-1555 Amasya Antlaşması (1 Haziran 1555).....	22
2-1578 İran Seferi	25
3-1590 İstanbul (Ferhat Paşa) Antlaşması (21 Mart 1590).....	26
4-1639 Kasr-ı Şirin Antlaşması ve Sonuçları (17 Mayıs 1639).....	28
5-1821-1823 Osmanlı-İran Savaşları ve Erzurum Antlaşması (28 Temmuz 1823)	30

b-Osmanlı-Rus Siyasi İlişkileri ve Sınırlar	31
1-Bahçesaray Antlaşması (11 Şubat 1681)	33
2-Prut Antlaşması (23 Temmuz 1711).....	34
3-Kafkasya'daki Siyasi Durum	37
4-Onsekizinci ve Ondokuzuncu Yüzyılda Osmanlı-Rus İlişkileri.....	39
a-Küçük Kaynarca Antlaşması (21 Temmuz 1774).....	40
b-Edirne Antlaşması (14 Eylül 1829)	43
c-Kırım Savaşı ve Paris Barış Antlaşması (30 Mart 1856).....	45
d-1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ve Ayastefanos Antlaşması (3 Mart 1878)	51
c-Osmanlı-Rus Sınırları ve Diploması	57
II-Birinci Dünya Savaşı ve Doğu Sınırları.....	61
a-Birinci Dünya Savaşı ve Türk-Rus İlişkileri.....	62
1-Erzincan Mütarekesi (18 Aralık 1917)	67
2- Brest-Litovsk Antlaşması Öncesi Siyasi Durum	69
3-Brest-Litovsk Antlaşması (3 Mart 1918).....	73
4-Doğu Cephesi Harekâtı ve Trabzon Konferansı.....	75
5-Batum Konferansı ve Batum Antlaşması	80
6-Birinci Dünya Savaşı'nın Sona Ermesi ve Mondros Mütarekesi	82
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	85
KURTULUŞ SAVAŞI DÖNEMİ VE SONRASINDA SINIRLARI BELİRLEYEN ANTLAŞMALAR	85
A-Gümrü Antlaşması (2 Aralık 1920)	86
I-Ermenilere Karşı 1920 Yılı Yaz Sonu TBMM'nin Emriyle XV. Kolordunun Harekâtı ve Mütareke Teklifleri.....	87
II-Gümrü Antlaşmasının İmzalanması	93
B-Moskova Antlaşması (16 Mart 1921)	94
I-Barış Antlaşması Öncesi Siyasi Durum ve Antlaşma İle İlgili Hazırlıklar .	95
II-Moskova Antlaşmasının İmzalanması	99
C-Kars Antlaşması (13 Ekim 1921).....	102
I-Barış Antlaşmasından Önceki Durum ve Konferans Hazırlıkları	103
II-Müzakereler ve Antlaşma	104
D-Türkiye ile İran Arasında Hudut Hattının Tayinine Dair İtilafname	106

SONUÇ	111
KAYNAKÇA	114
EK-1	122
KÜÇÜK KAYNARCA ANTLAŞMASI	122
EK-2	136
OSMANLI DEVLETİ-RUSYA SINIR ANTLAŞMASI.....	136
EK-3	140
AYASTAFANOS MUKADDEMAT-I SULHİYESİ.....	140
EK-4	152
KAFKAS - TÜRK SAVAŞ ALANINDA RUS VE TÜRK HAREKET ORDULARI ARASINDA ATEŞKES ANLAŞMASI	152
EK-5	155
BREST-LİTOVSK ANTLAŞMASI (ORTAK METİN).....	155
EK-6	160
TÜRKİYE - ERMENİSTAN BARIŞ ANDLAŞMASI	161
EK-7	165
TÜRKİYE-SOVYET RUSYA DOSTLUK VE KARDEŞLİK ANDLAŞMASI.....	165
EK-8	172
TÜRKİYE İLE ERMENİSTAN, AZERBAJCAN VE GÜRCİSTAN ARASINDA DOSTLUK ANDLAŞMASI.....	172
EK-9	178
TÜRKİYE-İRAN DOSTLUK VE GÜVENLİK ANTLAŞMASI.....	178
EK-10	181
22 NİSAN 1926 GÜNLÜ TÜRKİYE - İRAN ANDLAŞMASINA EK PROTOKOL	181
EK-11	182
TÜRKİYE İLE İRAN ARASINDA HUDUT HATTININ TAYİNİNE DAİR İTİLAFFNAME	182
ÖZGEÇMİŞ	188

ÖZET

Bu çalışmanın temel amacı sınır kavramının anlam ve önemi vurgulayarak Rusya ve İran sınırlarımızın tarihsel süreç içinde nasıl ortaya çıktığını ortaya koymaktır.

Tarihi olaylar ve ilişkiler ülkelerin sınırlarını da etkilemiş ve yaşanan değişimler sınırları da şekillendirmiştir. Jeopolitik olarak önemli olan bölgelerde istikrarsızlıklar artmış ve çatışmalar daha fazla görülmüştür. Sınırlar olmadan ekonomik, siyasi ve sosyal yaşamı düzenlemek pek mümkün olmadığından sınırların önemi de artmıştır.

Rusya ile olan sınırlarımız, Rusya'nın 1492 yılında Osmanlı Devleti ile siyasi ilişki kurmak istediği dönemden, 1921 yılında Moskova Antlaşması ile sınırlarımızın son şeklini aldığı döneme kadar genel hatlarıyla incelenmiştir. Rusya ile yapılan savaşlar ve ardından yapılan antlaşmalar incelenmiş ve bu antlaşmalar sonucunda sınırlarımızda meydana gelen değişimler ele alınmıştır.

İran ile aramızdaki sınırın belirlenmesi sırasında, Osmanlı Devleti ve İran arasında tarih boyunca mezhep farklılıkları ve sınır ihlalleri nedeniyle yaşanan anlaşmazlıklar ve savaşlar anlatılmıştır. 1502 yılında Safevi Devleti'nin kuruluşundan Cumhuriyet döneminde yapılan sınır değişikliklerine kadar geçen süre içindeki sınır değişiklikleri incelenmiş ve günümüzdeki Türkiye-İran sınırının nasıl oluştuğu açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: İran, Osmanlı Devleti, Rusya, Sınır, Türkiye.

ABSTRACT

The aim of this study is to present how the emergence of Russia and Iran borders in the historical process by emphasizing the importance and the meaning of the concept of border.

Historical events and relationships affected the borders of countries and experienced changes shaped the borders. Instability increased in geopolitical important areas and conflicts were observed more frequent. On account of the fact that it is not possible to organise economic, political and social life without borders, the importance of borders have increased. Nowadays Borders have continued its exist as an extremely important subject point of view people and country because of having difficulty in its determining and holding in its historical process.

From the term that Russia wanted to have a political contact with Ottoman Empire, to the term that our borders shaped into their last condition by means of Moscow agreement in 1921, our borders with Russia have been examined in general terms. Wars and after that, Agreements which were done with Russia have been searched and at the end of these agreements, changes in our borders have been discussed.

In the process of the determining the borders with Iran and us, it has been told that sectarian differences and violation of the borders between Ottoman Empire and Iran. From the founding of Safavid Empire in 1502, to the time of change of borders which were done in term of Republic, it has been scrutinized and it has been explained that how Turkey-Iran border emerged.

Key words: Border, Iran, Ottoman Empire, Russian, Turkey.

ÖNSÖZ

Sınırlar, tarihte ülkeleri birbirinden ayırmakla kalmamış, insanları ve kültürleri de birbirinden ayırmıştır. İnsanların ve ülkelerin hafızalarında önemli bir yeri olan ve kutsal kabul edilen sınırlar, mücadelelerin ve savaşların da kaynağı olmuştur. Uğruna her türlü mücadelenin göze alındığı sınırlar günümüzde de önemini devam ettirmektedir.

Sınırların günümüzde de önemini devam ettirmesinden yola çıkarak tarihsel süreç içerisinde Osmanlı Devleti'nden günümüze doğu sınırlarımızın oluşumunu incelediğimiz bu çalışmada, Doğu sınırlarımızın oluşumunda İran ve Rusya ile olan ilişkilerimizden ve yapılan savaşlardan yola çıkarak, bu savaşlar sonunda sınırlarımızda meydana gelen değişiklikleri açıklamaya çalıştık. Bu çalışma sırasında Kafkas Üniversitesi ve İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nden de yararlanılmıştır.

Bana bu çalışmamda sürekli destek olan, yardımlarını esirgemeyen ve tezimi defalarca okuyup önerilerde bulunan tez danışmanım Yrd.Doç.Dr.Haydar EFE'ye teşekkürlerimi sunarım.

Kars, 2013

Murat KIZIL

HARİTALAR

HARİTA 2.1 1555 AMASYA ANTLAŞMASI, OSMANLI-SAFEVİ SINIRLARI	25
HARİTA:2. 2 1639 KASR-I ŞİRİN ANTLAŞMASI'NA GÖRE OSMANLI-İRAN SINIRI (17 MAYIS 1639).....	30
HARİTA 2.3 1711 PRUT SAVAŞI'NIN YAPILDIĞI BÖLGE.....	36
HARİTA2.4 ONSEKİZİNCİ YÜZYIL BAŞLARINDA OSMANLI-RUS İLİŞKİLERİNİN GENEL HARİTASI	37
HARİTA 2.5 KÜÇÜK KAYNARCA ANTLAŞMASI (21 TEMMUZ 1774).....	42
HARİTA 2.6 EDİRNE ANTLAŞMASI (14 EYLÜL 1829)	44
HARİTA 2.7 1877-1878 OSMANLI-RUS SAVAŞI.....	52
HARİTA 2.8 AYASTEFANOS VE BERLİN ANTLAŞMASINA GÖRE OSMANLI DEVLETİ'NİN DOĞU SINIRLARI.....	57
HARİTA 2.9 1914-1918 KAFKAS CEPHESİ	66
HARİTA 2.10 BREST-LİTOVSK ANTLAŞMASINA GÖRE SINIRLAR (3 MART 1918).....	74
HARİTA 3.1 KURTULUŞ SAVAŞINDA CEPHELER, 1920 DOĞU CEPHESİ.....	89
HARİTA 3.2 MOSKOVA ANTLAŞMASINA GÖRE SINIRLAR (16 MART 1921).....	102
HARİTA 3.3 KARS ANTLAŞMASI (13 EKİM 1921)	106
HARİTA 3.4 TÜRKİYE VE İRAN ARASINDA SINIR AYARLAMASI İÇİN TOPRAK TAKASI	110

GİRİŞ

İnsanların, dünya üzerinde yaşam alanları oluşturmaya başlaması ve etnik, dini, kültürel, sosyal yönden birbirlerinden ayrılmasıyla sınırlar oluşmaya başlamıştır. Mülkiyet kavramının gelişmesine paralel olarak gelişen sınırlar özellikle güvenlik ihtiyacının artmasıyla birlikte önemini arttırmaya başlamıştır. Devletin, ülkesi üzerindeki egemenlik haklarını da ifade eden sınırlar, krallıkların ve imparatorlukların yıkılması ve modern devletlerin oluşmaya başlamasıyla birlikte aidiyet duygusunu da geliştirmiş ve sınırların önemi daha da artmıştır. Toprakların bol olduğu ve özel mülkiyetin tam gelişmediği zamanlarda belli belirsiz işaretlerle oluşan sınırlar günümüzde yerini kesin çizgilere bırakmıştır. Geçmişteki çatışmaların kaynağı olan sınırlar belli belirsiz çizgilerden oluşurken günümüzde sadece insanları değil ideolojileri de birbirinden ayırmıştır.

Gelişen süreç içerisinde çeşitli işlevleri olan sınırlar devlet politikalarının araçları olmuş ve devletler sınırları korumak yönünde politikalar belirlemiştir. Devletin kural koyma ve güç kullanma tekeli elinde bulundurmasının bir sonucu olarak sınırları kesin bir şekilde dış etkilere karşı korumaya başlamışlardır. Aidiyet duygusunun gelişmesiyle birlikte insanları ulusal kimlik altında birleştirmeye başlayan sınırlar, aynı zamanda ulusal kimlik işaretleri de sayılmış ve insanların da farklılaşmasına neden olmuştur. Küreselleşme ile birlikte sınırların ortadan kalkacağı beklentileri de gelişmemiş, aksine milliyetçi duygular artmaya başlamış ve sınırların önemi devam etmiştir.

Ülkeler arasında dağlar, nehirler, çöller ve göller gibi coğrafi unsurlar göz önünde tutularak oluşturulan doğal sınırlar kadar enlem ve boylamlar kullanılarak oluşturulan yapay sınırlar da mevcuttur. Sınır çiziminde iki ülke arasında dağ ve nehir mevcut ise sınırlar doğal olarak dağların en yüksek noktalarından geçen çizgiler veya nehrin en derin noktasının belirlendiği talveg hattı veya iki tarafa eşit mesafede çizilen ortay hat kabul edildiği gibi, yapay sınırlar olarak ifade edilen enlem ve boylamlar dikkate alınarak oluşturulan sınırlar da mevcuttur.

Bu tez çalışmasının konusu, sınırların öneminden hareketle Osmanlı İmparatorluğu döneminden günümüze kadar Türkiye'nin doğu sınırlarının oluşumuyla ilgilidir. Bu bağlamda Doğu sınırlarımızın oluşumunda etkisi olan Rusya

ve İnan ile olan ilişkilerimiz ve tarihsel süreç içerisinde doğudaki komşularımız ile sınırlarımızın oluşmasına neden olan olaylar ele alınmıştır. Tez çalışmasının başlangıcında sınır kavramının teorik erevesi çizilmiştir. Bu bağlamda sınır olgusunun ulus, devlet ve egemenlik kavramları ile bağlantısına değinilmiş ve tarihsel süreç içerisinde sınır kavramının ortaya çıkmasında rol oynayan etmenler açıklanmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın daha sonraki bölümlerinde, İnan ve Rusya ile olan ilişkiler Osmanlı Devleti'nin doğu sınırlarını belirlediği için, Osmanlı Devleti'nin bu devletlerle olan ilişkilerine değinilmiştir. Osmanlı Devleti'nin jeopolitik konumu ve Rusya'nın yayılcı siyaseti dolayısıyla iki devlet tarihte sürekli karşı karşıya gelmişler, Birinci Dünya Savaşı da dâhil olmak üzere iki devlet arasında dokuz büyük savaş yapılmıştır. Osmanlı Devleti'nin Rusya ile sınırlarının belirlenmesinde önemli bir yeri olan savaşlar ve bu savaşların ardından yapılan antlaşmalar incelenmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun son üç yüz yıllık tarihinin önemli bir kısmını Rusya ile olan mücadeleler ve ilişkiler oluştursa da özellikle her iki devlet arasındaki sınır mücadeleleri daha önceki tarihlere dayanmaktadır. İki devlet arasındaki mücadeleler Rusya'nın 1547 yılında Kazan, 1556 yılında Astragan Hanlıklarını yıkması, ticaret yollarını ve birer Türk Suyu olan İdil ve Volga nehirlerini ele geçirmesi ve Kafkasya'ya doğru ilerlemesi ile başlamıştır. ar I. Petro, Türkleri imha ve istila ile açık denizlere inme adına Karadeniz ve Boğazları ele geçirme doğrultusunda politikalar izlemiş, halefi olan Rus arları da Petro'nun vasiyeti doğrultusunda aynı siyaseti ve mücadeleyi kararlılıkla benimsemişlerdir. Daha sonra Rusya, 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ile Kırım'ın siyasi yönden bağımsız olmasını sağlayıp, 1783 yılında da Kırım'ı ilhak etmesi neticesinde Karadeniz'de etkinliğini arttırmaya başlamış, açık denizlere inme hedefini gerçekleştirme yolunda önemli bir adım atmıştır. Bu tarihten sonra, Birinci Dünya Savaşı'na kadar geçen süreçte iki devlet arasındaki siyasi mücadele Rusya'nın, sınırlarını Osmanlı Devleti aleyhine genişletmesiyle devam etmiş; Rusya, doğuda Batum, Ardahan ve Kars'ı alarak Erzurum önlerine kadar gelmiştir.

Birinci Dünya Savaşı sırasında 1917 yılında Rusya'da Ekim Devrimi'nin gerçekleşmesi arlık Rusyası'nın yıkılması, Osmanlı-Rus ilişkileri açısından bir dönüm noktası olmuş, 1920 yılında açılan TBMM ile birlikte ilişkiler gelişmiş ve sınır sorunlarının çözümünde önemli adımlar atılmıştır. 1921 yılında 1.İnönü

Savaşı'nda TBMM'nin elde ettiği başarı Sovyetler Birliği ile Moskova Antlaşması'nın imzalanmasını sağlamıştır. Bu antlaşmadan sonra Sovyetler Birliği'nin egemenliğinde bulunan Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan ile Türkiye arasında bir dostluk antlaşması olan ve Moskova Antlaşması'ndan içerik olarak farklı bir antlaşma olmayan Kars Antlaşması imzalanmış ve Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki günümüze kadar devam eden sınırlar çizilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin doğu sınırlarını, Rusya ile olduğu kadar İran ile olan ilişkileri de belirlemiştir. Osmanlı-İran ilişkilerinin tarihi seyri incelendiği zaman ilişkilere en çok etki eden konunun Şii inancı olduğu görülmektedir. Osmanlı Devleti'nin sahip olduğu Sünni İslam inancına karşın İranlıların Şii İslam inancına sahip olmaları, tarihte her iki devlet arasındaki sorunların başlıca kaynağı olmuştur. İran ile diplomatik ilişkiler Şah İsmail'in 1502 yılında tahta geçmesiyle birlikte II. Bayezid'e gönderdiği elçilik heyeti ile başlamıştır. Şah İsmail'in İran'da hâkimiyetini sağlam bir şekilde tesis edebilmesi ve devletini Osmanlı Devleti'ne karşı daha da güçlendirebilmesi için Osmanlı Devleti'nde yaşayan Türkmen Alevilerden de faydalanması gerekiyordu. Bu nedenle Şah İsmail, Osmanlı Devleti'nin doğusundaki vilayetlerde siyasi ve dini propaganda yaptırmıştır. Bu olaylar nedeniyle 1514 yılında Yavuz Sultan Selim Çaldıran Seferine çıkmış, savaşı Osmanlı Devleti kazanmış olmasına rağmen Yavuz Sultan Selim'in, Safevi Devleti'ni tamamen ortadan kaldırma amacı gerçekleşmemiştir.

Yavuz Sultan Selim'in yerine geçen Kanuni Sultan Süleyman da Safevi Devleti'ni ortadan kaldırma politikasını devam ettirmiş ve İran üzerine seferler düzenlemiştir. İran'a yapılan seferler sonucunda Safevi Devleti ile Osmanlı Devleti arasında 1555 yılında Amasya Antlaşması'nın imzalanmış olması ve Azerbaycan, Doğu Anadolu ve Tebriz Osmanlı Devleti'nin eline geçmesine rağmen Safevi Devleti'nin tamamen ortadan kaldırılamayacağı anlaşılmıştır.

İki devlet arasında devam eden mücadeleler 1639 yılında imzalanan Kasr-ı Şirin Antlaşması ile sonuçlanmış ve bu antlaşmaya göre Azerbaycan ve Revan İran'da, Bağdat ise Osmanlılarda kalmıştır. İki devlet arasındaki iki yüzyıllık mücadeleyi bitiren Kasr-ı Şirin Antlaşması'yla Osmanlı Devleti de rahatlamış ancak bu mücadele her iki tarafın lehine önemli bir sonuç vermediği gibi tarafları da yıpratmıştır.

Kasr-ı Şirin Antlaşması'ndan sonra Osmanlı Devleti ve İran arasındaki ilişkiler sakin bir seyir izlemiştir. 1813 yılında Rusya ile Gülistan Antlaşması'nı

imzalamak zorunda kalan ve bu nedenle Kafkasya'da toprak kaybeden İran'ın, Osmanlı Devleti'nin doğu sınırlarına karşı saldırgan bir tavır izlemeye başlaması iki devletin tekrar savaşmasına neden olmuştur. Erzurum Antlaşması'nın imzalanmasıyla savaş sona ermiş ve iki devlet arasındaki ilişkiler tekrar eski haline dönmeye başlamıştır.

Cumhuriyetin ilanından sonra İran ile sınır sorunları tekrar gündeme gelmiş olmakla birlikte iki ülke arasındaki görüşmeler neticesinde 1932 yılında Türk-İran Sınır Antlaşması imzalanmış ve bu antlaşmaya göre Ağrı Dağı'nın tamamının Türkiye topraklarında kalması karşılığında Van civarındaki Kotur arazisi İran'a bırakılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SINIR KAVRAMININ TEORİK ÇERÇEVESİ VE TARİHSEL KÜLTÜREL BAĞLAMI

A-Sınır Olgusu

Devletlerin ekonomik, toplumsal ve siyasi düzenlerini birbirinden ayırarak farklı siyasal ve toplumsal yapıların oluşmasına neden olan sınırlar ilk çağlardan itibaren toplumların kendilerini tanımladığı alanlar olmuş ve farklı toplumsal yapıların birbirinden ayrılmasını sağlamışlardır. Ayrıca ülkelerdeki mülkiyet kavramının da oluşmasını sağlamış ve devletlerin varlığının ve coğrafi konumlarının belirlenmesinde önemli bir etken olmuştur. Uluslardaki aidiyet ve kimlik olgusunu da geliştirerek milli devletlerin ortaya çıkmasında rol oynayan sınırlar, ulusların mücadelelerini de içinde barındırmıştır.

Eski çağlardan günümüze kadar gelen sınır kavramı iki yüz yıl gibi bir süre içerisinde gelişim sürecinden geçerek modern devletlerin oluşmasıyla günümüzdeki halini almaya başlamış ve netleşen sınırlar konusunda değişik tanımlar yapılmıştır. Yunanca sinoron kelimesinden gelen sınır hakkında değişik tanımlamalarda bulunulmuş ve komşu il, ilçe, köy veya kişilerin topraklarını birbirinden ayıran çizgi, bir şeyin yayılabileceği veya genişleyebileceği son çizgi, uç¹, bir devletin ülkesel egemenlik haklarını kullandığı toprak parçasını diğerlerinden ayıran çizgi², bitişik iki ülkeyi, bölgeyi, iki araziye ayıran çizgi³ şeklinde tanımlanmıştır.

Dünya nüfusuna oranla toprakların bol olduğu ve insanların çoğunlukla şehir tipi devletlerde yaşadığı çağlarda siyasal sınırlar bu kadar önemli olmamıştı. Ancak site devletlerinden geniş topraklara dayanan devlet biçimine geçildiği zaman sınır çizgilerini kesin olarak çizilmesi ihtiyacı doğmuştur. Daha sonra sömürgeciliğin tasfiyesiyle birlikte yeni devletlerin ortaya çıkması uluslararası ilişkilerde sınırlara büyük önem kazandırmış ve toprakları, halkı diğer devletlerden ayırmak için bir

¹ Osman Gümüştü, "Siyasi Coğrafya Açısından Sınırlar ve Tarihi Süreç İçinde Türkiye'de Sınır Kavramı", **Bilgi**, sayı.52(2010), s.80.

² Faruk Sönmezoğlu, Uluslararası İlişkiler Sözlüğü, İstanbul, Der Yayınları, 1996, s.388.

³ Görsel Büyük Genel Kültür Ansiklopedisi, cilt:20, Görsel Yayınlar, 1999.

vasıta olmuştur, aynı zamanda eldekilerin korunması için korunması gereken bir kavram haline gelmiştir⁴.

Sınır çizgileri eskiden toprak üzerinde belli belirsiz işaretlerle oluşabilirken, günümüzde yerini çok belirli ve kesin çizgilere bırakmıştır⁵. Sınırlar, yeryüzü şekillerine göre oluşturulan sınırlar, geometrik sınırlar ve etnografik sınırlar olarak üç şekilde oluşturulmuştur. Çoğunlukla meridyen ve paralellerden yararlanılarak harita üzerinde oluşturulan geometrik sınırlar genellikle çöllerde, kutupsal bölgelerde ve nüfusun çok az olduğu bölgelerde uygulanmıştır. Etnografik sınırlar milli devletlerin kurulmasına çalışıldığı dönemlerde öne çıkmış ve devletlerin belirli bir milletten oluşmasını sağlamak için kullanılmıştır⁶.

Doğal özellikler belirgin bir şekilde farklı alanları birbirinden ayırdığı için birçok siyasi sınır yeryüzü şekillerine göre oluşturulan sınırlardan oluşmuştur⁷. Bu sınırlarda genellikle dağ sıraları, yüksek yaylalar, akarsu ve göller sınır olarak alınmıştır. İki devletin ülkesi arasındaki sınırların belirlenmesinde doğal sınırlardan yararlanılmak istenildiğinde dağ sıraları esas alınacaksa en yüksek tepeleri birleştiren çizgi sınır çizgisi olarak kabul edilir⁸. Dağ sıraları savunmayı kolaylaştırdığından ve devletler tarafından sınırların istikrarını sağlayıcı bir unsur olarak görüldüğünden kabul görmüş ve sınır olarak dağın doruk noktaları esas alınmıştır. İki devletin ülkesini nehir ya da göllerin ayırması durumunda ise nehrin iki sahili iki ayrı devlete ait olur ve nehir ulaştırmaya elverişli değilse, sınır olarak nehir sularını iki sahil arasında eşit olarak bölen orta çizgi sınır olarak kabul edilir. Eğer nehir ulaştırmaya elverişli ise nehrin en derin kısmından geçirilen çizgi iki devlet arasındaki sınır çizgisi olarak kabul edilir ve bu çizgiye talveg çizgisi denir. İki devlet arasında göl olması halinde ise sınır çizgisi iki sahile paralel olarak çizilen çizgidir⁹. Akarsular da sınır tespitinde dağ sıraları gibi savunmayı kolaylaştırıcı doğal bir engel olarak görülmüş ve siyasal sınırların tespitinde kullanılmıştır. Akarsularda sınır tespit edilirken istikrar açısından daha çok talveg hattı yani akarsuyun en derin noktalarının birleştirilmesiyle oluşan hat tercih edilmiştir.

⁴ Gümüşçü, "Siyasi Coğrafya Açısından Sınırlar ve Tarihi Süreç İçinde Türkiye'de Sınır Kavramı", s.81.

⁵ Kamil Günel, Coğrafyanın Siyasal Gücü, İstanbul, Çantay Kitabevi, 1997, s.87.

⁶ Günel, Coğrafyanın Siyasal Gücü, s.95-114.

⁷ Servet KARABAĞ, Jeopolitik Açısından Sınırlar, Ankara, Gazi Kitabevi, 2008, s.18.

⁸ Edip F. Çelik, Milletlerarası Hukuk, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1987, s.10.

⁹ Çelik, Milletlerarası Hukuk, s.10.

Süreç içerisinde sınırların üç fonksiyonu olmuştur. Birincisi sınırlar devlet politikalarının araçları olmuş ve politikalar sınırları koruma üzerine kurulmuştur. İkincisi sınırlar içerisinde güç kullanma ve kural koyma yetkisi devlete ait olduğu için devlet de sınırları dış etkilere karşı korunaklı hale getirme eğiliminde olmuştur. Üçüncüsü de sınırlar ulusal kimlik işaretleri sayıldığı için insanların ulusal kimlik altında birleşmelerini sağlamıştır¹⁰. Bu fonksiyonları yanında sınırlar ticari açıdan da önem arz etmiş ve çeşitli ekonomik tarifeler uygulayan devletler kendi ekonomik çıkarlarını gözetmiş ve ekonomilerini korumuştur.

I-Sınır ile İlgili Kavramlar ve Sınırların Ortaya Çıkışı

Dünya üzerinde birbirinden farklı etnik, kültürel, dini ve siyasi özelliklere sahip toplumlar yaşamış ve bu toplumlar birbirinden ayrılma eğilimi göstermiştir. Aynı özellikleri taşıyan insanların bir arada yaşama istekleri onları farklı özelliklere sahip insanlardan ayrılmaya itmiş ve böylece insanlar aralarına sınır çizmeye başlamışlardır. İnsanların temsil ettikleri özelliklere göre ayrışması da zamanla soy, kabile ve ülke gibi kavramların oluşmasına neden olmuş ve insanlar zamanla sınırları belli olan toprak parçasında yaşamaya başlamışlardır. Daha sonra insanlar sınırları belli olan ve kendilerini diğerlerinden ayıran çeşitli yapılar kurmaya başlamışlar ve ulus, millet ve milli devlet gibi kavramlar kullanarak sınırlarını çizmişlerdir.

Bir devletin egemenlik alanını komşularından ayıran sınırlar kültürle üretilmiş ve özünde siyaseti barındıran bir kavram olmuştur. Tarihsel süreç içerisinde düzeni, gücü ve sosyal ilişkileri temsil eden sınırlar yaşam alanlarının bölünmesindeki tercihleri de yansıtmıştır. Günümüzde sınırlardan oluşan dünya düzeni içerisinde farklı kimliklerden oluşmuş bir düzeni de tanımlayan sınırlar uluslararası işbirliği ve ayrılıkları da anlamamıza yardımcı olmaktadır¹¹.

İlkçağda sınır kavramı insanların teşkilatlı bir şekilde yaşamaya başladıkları zaman ortaya çıkmış ve o zamanlar sadece insanların ekonomik ihtiyaçlarını sağladığı alanlarla sınırlı kalmıştır¹². Sınırların oluşmasına katkıda bulunan Roma İmparatorluğu döneminde sınırlar mülkiyet kavramına dayanmış ve şehirlerin sınırları hiyerarşik bir yapıya göre belirlenmiştir. Ortaçağda ise sınırlar biraz daha belirsiz şekilde çizilmiş olup, modern devletler ortaya çıktıktan sonra sınırları belirleyen ise ulus ve milliyetçilik kavramları olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'ndan

¹⁰ Karabağ, Jeopolitik Açısından Sınırlar, s.12.

¹¹ Karabağ, Jeopolitik Açısından Sınırlar, s.81.

¹² Gümüşçü, "Siyasi Coğrafya Açısından Sınırlar ve Tarihi Süreç İçinde Türkiye'de Sınır Kavramı", s.81.

sonra da sınırlar kültürel farklılıklardan ziyade sosyal, ekonomik ve ideolojik temele dayanarak belirlenmiştir¹³. Eskiden toprak üzerinde belli belirsiz çizgilerle belirlenen sınırlar, artık yerlerini çok belirli ve oynatılması güç çizgilere bırakmıştır¹⁴. Günümüzde küreselleşmeyle birlikte sınırlar Avrupa Birliği gibi oluşumlarla biraz esnetilmiş olmakla birlikte Dünyanın bazı bölgelerinde çatışma nedeni olarak varlığını korumaktadır.

a- Kabile, Ülke ve Sınır Kavramı

Ulus altı yapılanmalardan birisi olan kabile “birden fazla aşiretin veya çeşitli boyların bir araya gelmesi ve bir lider etrafında örgütlenmesiyle oluşan, bir arada yaşayıp beraber yer değiştiren ortak bir dil ve dinsel inançları olan insanlar topluluğudur”¹⁵. Kabileler daha çok dinsel ve tarım toplumlarında ortaya çıkmış ve ortak soydan gelen aile yapısı sosyal ilişkilerde önemli rol oynamıştır. Kültürel etkileşimin ve kan bağının güçlü olduğu kabilede sınırlar daha belirgin olup, ulus devletin oluşması sürecinde önemli katkıda bulunmuştur¹⁶. Ancak kabileler için ülke kavramı marjinal bir role sahip olmuş, toplulukların sadık olması gereken bir amaç olmamıştır. Örneğin Afrikalı kabileler başka bir yere giderken yanlarına tanrılarını da alıp gittikleri için onları diğer topluluklardan ayıran kavram ülke değil taptıkları tanrılar olmuştur¹⁷.

Devleti oluşturan bireylerin üzerinde yaşadığı toprak parçası olarak tanımlayabileceğimiz ülke kavramının önemli unsuru toprak parçasıdır. Ülkesiz, sınırları belli olmayan bir devletin varlık gösteremeyeceği gerçeğinden hareketle ülkenin sınırlarının da belli olması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Ülke devletin önemli bir unsuru olarak ortaya çıkmış ve devletin egemenliğinin sınırlarını ifade etmiştir¹⁸.

Devlet hukuk düzeninin uygulanma alanı olan ülkenin, sınırlarının kesin bir şekilde çizilmiş olması yani iki ya da daha çok komşu devletle olan sınırların saptanmış olması gerekmektedir. Ülkenin sınırlarının uluslararası hukuk açısından geçerli olabilmesi için iki ya da çok taraflı olarak komşu devletlerle arasında

¹³ Karabağ, Jeopolitik Açından Sınırlar, s.12.

¹⁴ Günel, Coğrafyanın Siyasal Gücü, s.87.

¹⁵ Vahap Sağ, Mehmet Aslan, Ulus, Uluslaşma ve Ulus Devlet, **Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:2 (2001), s.174.

¹⁶ Safiye Dündar, Türkiye’de Kürt Sorunu ve Azınlık Tartışmaları, Ankara, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Siyaset ve Sosyal Bilimler Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, 2006, s: 9-10.

¹⁷ Şenol Durgun. “Modern Devlet Olmanın Zorunlu Koşulu Ulus-Devlet midir?”, **Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, sayı 3(2000), s.110.

¹⁸ Ayferi Göze, Devletin Ülke Unsuru, İstanbul Üniversitesi İstanbul Hukuk Fakültesi Doktora Tezi, İstanbul, 1959, s. 13.

antlaşma yapması gerekmekte olup, kendi sınırlarını istediği gibi düzenleyememektedir¹⁹.

b- Millet, Egemenlik, Devlet ve Sınır Kavramı

Millet fikri insanları köy, aile, hanedan gibi bağılıklarını aşarak kolektif kimliği soy, dil, tarih birliği ve milli şuur unsurları üzerine inşa ederek insanlara aidiyet duygusunu kazandırmıştır. Bu duygu modern devletleri milli devlet haline getiren ve dayanışmayı temin eden başlıca unsurlardan biri olmuştur²⁰.

Milletin inşası sırasında etnik problemler de önemli bir yer tutmuştur. Aynı dil ve kültürü paylaşan etnik açıdan homojen olan unsurlarla uğraşmak daha kolay iken, etnik açıdan heterojen olan unsurlarla uğraşırken dil ve kültürün yanı sıra farklı etnik grupları bir kimlik çatısı altında eritmekle de uğraşmak gerekmiştir. Bu birliği sağlarken de asimilasyon, iskan/tehcir gibi politikalar da önemli bir yer tutmuştur. Milli birliğin inşası sırasında ortak bir geçmiş, mit ve sembollerin yaratılması da gerekmiş, bu da tüm etnik gruplar arasında aynı duygunun yaratılması için gerekli fakat oldukça zor bir politika olmuştur²¹.

İngilizcede ulus anlamına gelen “nation” kelimesi, Latince doğmak anlamına gelen “nasci” fiilinin ortacından türetilmiştir. Latince de “naionem” kelimesi soy ya da ırkı çağrıştırmaktadır. Buradan hareketle ulus, kan veya soy bağı fikrini ifade etmektedir. Ulus önceleri orta çağ üniversitelerindeki sektörlere verilen isim olarak kullanılmaktaydı. Onüçüncü yüzyılda ulus kelimesi tekrar asli anlamında kullanılarak, birbiriyle soy bağı bulunan grupları ifade etmeye başlamıştır. Onyedinci yüzyıla gelindiğinde ise bir ülkede oturanları anlatan kelime halini almıştır²². Ortak ata ve kan bağı ulusların ortak değeri olsalar da ortak dil, din, görenekler, isimler temelinde birbirleriyle özdeşleşen tekil üyeler şeklinde örgütlenmişlerdir²³.

Siyasal egemenliğin hukuksal izdüşümleri olarak kabul edebileceğimiz sınırları coğrafi gerçeklikten ziyade iktidarın egemenlik kurduğu alanlar belirler. Bu

¹⁹ Çelik, Milletlerarası Hukuk, s.9.

²⁰ Şükrü Nişancı, Osmanlı'dan Cumhuriyete Önemli Siyasal Akımlar ve ya da Türkiye'de Siyasetin Üç İç Yüzü, **Türkiye'nin Politik Tarihi**, Ankara, Savaş Yayınevi, 2009, s.75.

²¹ Adem Çaylak, Adem Çelik, Osmanlı ve Cumhuriyet Modernleşirmesinde Tarih, Din ve Etnisite Algısı, **Türkiye'nin Politik Tarihi**, Ankara, Savaş Yayınevi, 2009, s. 103.

²² Ahmet Yıldız, Ne Mutlu Türküm Diyebilene Türk Ulusal Kimliğinin Etno-seküler Sınırları, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004, s. 27.

²³ Raig Calhoun, Milliyetçilik, Çev. Bilgen Sütçüoğlu, İstanbul, Bilgi İletişim, 2007, s. 62.

durumda da iki kavramı açıklamak gerekir ki bunlar egemenlik ve devlet kavramlarıdır.²⁴

Dilimize Arapça'dan geçen hâkimiyet kavramı, egemenlik kavramının dilimizdeki diğer karşılığı olarak kullanılmaktadır. Bu bağlamda hâkimiyet emir verme, yasaklama, kural koyma iktidarı olarak görülmüştür. Ancak egemenliğin asıl karşılığı Latince kökenli olup, “superanus”(en yüksek) kavramından türemiştir²⁵.

Egemenlik kavramının bağımsız bir devletin, en üstün, mutlak ve denetlenemez gücü, örgütlenmiş insan topluluğunun kendini yönetme yeteneğine sahip olması, toprak parçası üzerinde sahip olunan üstün güç, yasal ve en üst emretme gücü gibi çeşitli tanımları yapılmış ve bütün tanımlarda mutlak bir güç üzerinde durulmuştur²⁶.

İnsanların yönetilmesi sorunu ile ilgilenen devlet, toplumsal düzen ve güvenliği sağlamak için kurallar koyma, kurallara uymayı sağlama, cezalandırma, emirler verme gibi yetkilerini insanların bir arada yaşamasını sağlamak için kullanmıştır. İşte bu uyulması gereken tasarruflarda bulunma imkânını devlete veren kavram olarak egemenlik ortaya çıkmıştır²⁷.

Devlet tarihsel süreç içerisinde toplumlar arası farklılaşmanın ortaya çıkmasıyla birlikte toplumların karşılaştıkları sorunlar karşısında birbirleriyle olan ilişki ve çatışmalara getirdikleri pratik çözümlerin kurumsallaştırılmasıyla ortaya çıkmış olan örgütlenme biçimidir. Tarım öncesi, tarım ve sanayi döneminden geçerek günümüze gelen insanlık tarihinde devlet yokluğu yerine varlığı kaçınılmaz bir aygıt haline gelmiştir. Tarım öncesi dönemlerde istikrarlı, uzmanlaşmış ve zorlayıcı kurum olarak devlet yer almazken tarım toplumlarında yönetim biçimi olarak farklılık gösteren devletler var olmuşlardır²⁸.

Global toplumun ilk biçimi aile bağlarının büyük önem taşıdığı, ortak mülkiyetin olduğu, ilkel üretim tekniklerini kullanan ve az sayıda ailenin bir araya gelerek oluşturduğu kabile olmuştur. Daha sonra bunu Yunan ve Roma esas alınarak oluşturulan ilk çağ kentleri takip etmiştir. Ancak Eski Yunan'da zengin bir azınlığın üstünlüğüne dayanan bir devlet anlayışı olduğundan dolayı, modern anlamda bir

²⁴ Bahadır Apaydın, “5 Aralık 1857 Tarihli Osmanlı Devleti-Rusya Sınır Antlaşması”, **Uluslararası Hukuk ve Politika**, sayı.5/18(2009), s.84.

²⁵ Yusuf Şevki Hakyemez, Mutlak Monarşiden Günümüze Egemenlik Kavramı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2004, ss. 51-52.

²⁶ Hakyemez, Mutlak Monarşiden Günümüze Egemenlik Kavramı, s. 57-60.

²⁷ Hakyemez, Mutlak Monarşiden Günümüze Egemenlik Kavramı, s. 13-14.

²⁸ Calhoun, Milliyetçilik, çev. Bilgen Sütçüoğlu, s.62.

devlet anlayışından söz etmek olanaksızdır. Siyasal kurum olarak “Polis” yani şehir devleti varolmuş ve bu “Polis” devletlerinde genellikle aynı dine mensup kişiler yaşamıştır. Bu devletlerin belli bir sınırı ve toprak egemenliği olmamış ve aynı dine bağlı vatandaşlar “Polis” içerisinde yaşamışlardır. Kaldı ki Eski Yunan felsefesinin önemli isimlerinden olan Aristo’ya göre ayrı yaşayamayacak insanların birleşmesiyle aileler, ailelerin bir araya gelmesiyle kasabalar, kasabaların bir araya gelmesiyle de şehir devleti ortaya çıkmıştır²⁹.

İlerleyen tarihlerde ordunun, üretim araçlarının ve siyasal örgütlerin geliştiği çeşitli kent biçimleri oluşmuş ve toplumlar sürekli bir değişim içinde olmuştur. Ortaçağda devlet kavramına ilahi bir özellik kazandırılmaya çalışılmıştır³⁰.

Roma İmparatorluğu’nun yıkılışından sonraki feodal beylikler döneminde ise kentler gerilemiş ve temel uğraş kırsal bir nitelik kazanmaya başlamıştır. Toprağın büyük malikâne sahiplerinin eline geçmesiyle birlikte toprağa bağlı ve ağır vergiler ödeyen serfler ortaya çıkmıştır. Sanayi ve ticaretin gelişimi ve kentsel uygarlığın yeniden doğuşuna paralel olarak aile, soy, kabile özellikli toplumsal yapılardan, sınırları belirlenmiş toprak parçası üzerinde kurulmuş, egemenliğe sahip ulus devletlere doğru hızlı bir dönüşüm gerçekleşmiştir. Sanayi döneminde ise artık devletin varlığı zorunlu bir hal almıştır³¹.

Rönesans, Reform ve Aydınlanma Felsefesi ile birlikte Batı’da hızlı bir değişim ve dönüşüm süreci yaşanmış olup, devlet olgusu da bu süreçten etkilenmiştir. Modernleşme adı verilen bu süreç ile birlikte yeni ilişkilere ayak uyduramayan geleneksel yapı ve kurumlar çökerken yeni güçler ortaya çıkmıştır. Değişen koşullarla birlikte feodal beylerin krallara katılmak ve krallarla birlikte hareket etmek zorunda kalmaları sonucunda, feodal beyler siyasi, hukuki ve ekonomik alanlardaki imtiyazlarını kaybetmeye başlamışlardır. Tarih kralların şahsında ortaya çıkmaya başlayan ulus devletlerin yükselişine şahit olmuştur.³²

İktidarın kişisellikten sıyrılıp kurumsallaşmaya başlamasıyla birlikte devlet fikri de oluşmaya başlamış, günümüzde kullanılan devlet kavramı onbeşinci ve onaltıncı yüzyıllarda ortaya çıkmıştır. Bu gelişmelere paralel olarak ülkeler arasında sınır kavramı onaltıncı yüzyıl içinde belirmeye başlamıştır.³³

²⁹ Coşkun Can Aktan, Değişim Çağında Devlet, Konya, Çizgi Kitabevi, 2003, s.4-5.

³⁰ Aktan, Değişim Çağında Devlet, s. 5.

³¹ Calhoun, Milliyetçilik, s. 62.

³² İsmail Coşkun, Modern Devletin Doğuşu, İstanbul, Der Yayınları, 1997, s.160-162.

³³ Münici Kapani, Politika Bilimine Giriş, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1992, s. 35-40.

Gerek Fransız İhtilali'nin etkileri gerekse modernleşme ve küreselleşme hareketleriyle birlikte devlet yönetiminde, devlet biçimlerinde değişiklikler meydana gelmiştir. Bu değişim ve dönüşümler ulus devletin şahsında ve önderliğinde gerçekleşmiş olup, bu değişim ve dönüşümlerin ulus devlet ve sınır olgusu üzerindeki etkileri ayrıntılı bir biçimde aşağıda incelenecektir.

c- Ulus Devlet ve Sınır Kavramı

Dil, din, soy, kültür ve tarih birliği gibi temel unsurlara dayalı olarak oluşturulmuş türdeş bir topluluk olan ulus, ulus devlet oluşturabilmek için ülkesel ve siyasal bir bütünlüğe gerek duymuştur. Günümüz devletlerinde toprağa bağlı siyasal bir birim olarak düşünülen ulus, ülkesel bütünlüğü de gerektirmiş ve bu durumda da egemenlik alanlarının belirlendiği sınır kavramı gündeme gelmiştir³⁴.

1789 Fransız İhtilali'nin beraberinde getirdiği düşünsel etkenlerle birlikte dünya egemenliği ve toplumsal ilişkilerde belirleyici bir konuma yükselen batılı devletler, nüfus artışı ve çeşitli siyasi merkezlere bölünme sorunları ile karşı karşıya kalmıştır. Batının dünya egemenliğinin bir sonucu olarak ortaya çıkan bu sorunlar, beraberinde çatışmaları meydana getirmiş, egemenlik ilişkilerinin düzenlenmesi sorunu baş göstermiştir. Tüm bu gelişmeler devlete olan ihtiyacı daha da artırmıştır. Hegel bu durumu toplumların kendilerine özgü bir tarihe sahip olmalarının ancak devlet halinde örgütlenmeleri ile mümkün olabileceği şeklinde ifade etmiş ve devleti bir ulusun bir iradesinin cisimleşmesi olarak görmüştür³⁵.

Avrupa'da mutlak monarşilerin hâkim olduğu dönemlerde ve sonrasında idari kapasitelerin güçlendirilmesi, toprakların tek idare altında birleştirilmeleri, halkın siyasi katılımına dayanmaları, kesin sınırlarını ilan eden modern devletlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır³⁶.

Avrupa'da Rönesans, Reform hareketleri, feodalitenin çöküşü, kilisenin siyasal nüfusunun kırılışı ve Fransız İhtilali gibi toplumsal, siyasal ve tarihsel etkenler ulus devletin doğuşunu hızlandırmıştır. Ulus devlet ise dağınık ve çatışan insanları ülke ve millet kavramları etrafında toplayan bir örgütlenme olarak ortaya çıkmıştır³⁷. Yani dünyanın egemen ve eşit devletlere bölünmesiyle birlikte her biri

³⁴ Karabağ, Mekânın Siyasallaşması, s. 70.

³⁵ Coşkun, Modern Devletin Doğuşu, s. 35-42.

³⁶ Calhoun, Milliyetçilik, s. 92.

³⁷ Kapani, Politika Bilimine Giriş, s. 35-40.

ayrı bir ulusu temsil eden ulus devletler ortaya çıkmıştır. Yirminci yüzyılın ikinci yarısından sonra da ulus devletleşme süreci hızlanmıştır³⁸.

Önceleri devlette hâkimiyete dayalı siyasi bir yapı dikkat çekmekte iken çağdaş siyaset anlayışında millet esasına dayalı devlet anlayışı, uluslararası sistemin bir unsuru haline gelmiştir³⁹.

Ortak köken, ortak dil, tarih ve kültür ile şekillenmiş siyasi topluluk olarak da tanımlayabileceğimiz ulus kavramı ile devlet sözcükleri onsekizinci yüzyıldaki devrimlerden sonra bütünleşmiş ve ulus devlet olarak ortaya çıkmıştır. Eski tarihlerde özellikle de Roma devletinde ulus kavramı, yerleşim ve komşuluklarla ortak dil ve törelerle devletin içinde kaynaşmış soy topluluklarına verilen isim olarak kullanılmıştır. Günümüzde ise daha çok yabancı olan her şeyden korunma, diğer milli, etnik ve dinsel grupları dışlamak amacıyla kullanılmaktadır⁴⁰.

Ulusçuluk en şiddetli dönemini sanayi devrimi sırasında yaşamıştır. Sanayi devriminin, insanlar arasında yarattığı siyasal ve ekonomik eşitsizlikler, etnik ve kültürel eşitsizliklerle birleşmiş ve ortaya etnik ve milliyetçi yapıların esas alındığı uluslar ortaya çıkmıştır⁴¹. Böylece ortaya çıkan homojen grupsal kimlikler bireyselleştirilmiş ve her milletin ortak ve karakteristik özelliklerinden bahsetmek mümkün hale gelmiştir⁴².

Ulus devlet, bir devletin sınırları içerisinde tek bir etnik ve kültürel halkın bulunması ve devletin sınırlarının etnik ve kültürel halkın sınırları ile örtüşmesi şeklinde de tanımlanabilir⁴³. Bu bağlamda günümüzdeki devletlerin çoğu çok etnikli bir yapıya sahip oldukları için farklı etnik gruplar arasında bir ulus bilinci yaratma sorunu ile karşı karşıya kalmışlardır. Ulus bilincinin yaratılması amacıyla Batılı ulus devletler farklı yöntemler uygulamışlardır. Kimileri bu yöntemlerinde başarılı olurken kimileri de günümüzde dahi içinde barındırdıkları farklı etnik yapılardan dolayı problemler yaşamaktadırlar. Örneğin Fransa'da ulus bilinci toprak esaslı bir devlet çerçevesinde gelişmiş olmasına karşın; Almanya'da duygu yanı ağır basan

³⁸ Calhoun, Milliyetçilik, s.164.

³⁹ Mustafa E. Erkal, Burhan Baloğlu, Filiz Baloğlu, Ansiklopedik Sosyoloji Sözlüğü, İstanbul, Der Yayınları, 1997, s. 87.

⁴⁰ Jürjen Habermas, Öteki Olmak Ötekiyle Yaşamak, Çev. İlknur Aka, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2002, s. 18-19.

⁴¹ Ernest Gellner, Uluslar ve Ulusculuk, İstanbul, İnsan Yayınları, 1992, çev.Büşra Ersanlı Bahar, Günay Göksu Özdoğan, s.187.

⁴² Hakan Yalçınkaya, Coşkun Çılbant, Neslihan Yalçınkaya, "Küreselleşme ile Yeniden Şekillenen Ulus Devlet", **Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi**, sayı.4/8 (2012), s.18.

⁴³ Antony Smith, Küreselleşme Çağında Milliyetçilik, İstanbul, Everest Yayınları, 2003, s. 94.

kültür ulusu şeklinde gerçekleşmiştir. Fransa'daki ulus bilinci demokratik vatandaşlık haklarının kabul ettirilmesi mücadelesine koşut olarak gerçekleşmiş, Almanya'da ise Napolyon'a karşı yürütülen savaş sonucunda yukarıdan empoze edilerek ortaya çıkmıştır⁴⁴.

Sınırlar, devletlerin yetki ve otoritelerinin belirlendiği hatlardır⁴⁵. Bu hatlar ilk kez 1648'de İspanya-Hollanda arasında imzalanan Westphalia Antlaşması ile çizilmiştir. Bu anlaşmayla İngiltere, Fransa, Hollanda, Almanya, Rusya, Polonya, Türkiye, İspanya ve İsviçre'nin mülksel sahipliği belirlenmiştir⁴⁶.

Ulus devletlerin olmazsa olmaz unsuru olan sınırlar, bir taraftan devletlerin güvenlik alanlarını belirlerken diğer taraftan ise düşleri ve kültürleri birbirinden ayırmıştır. Sınırlar bazen Berlin Duvarı'nda olduğu gibi aynı ulusa ait insanları farklı devletlerde yaşamaya mecbur ederken bazen de Demirperde örneğinde olduğu gibi ideolojik olarak ayırmıştır. Bu ayrışma ve ayrılma süreci Avrupa Devlet Sistemi'nin başlangıcı olarak kabul edilen, 1648 yılında imzalanan Westphalia Barışı ile başlamıştır. Devletler sınırları içinde yaşayan nüfusun kültürünü homojen hale getirmek ve tek bir dil ve ulusal tarih oluşturmak için sınırların kültürel işlevselliğinden de yararlanmışlardır⁴⁷. Westphalia düzeni ile ulus devlet oluşumu ve buna ait güç tanımlamaları hukuki çerçevesi çizilmiştir⁴⁸. Dolayısıyla sınırlar, zamanla ulus devletlerin amaçlarına hizmet eden birer ideolojik aygıt haline almışlardır. Ulus devlet bünyesinde gerçekleştirilmeye çalışılan milletleşme sürecinde, sınırlar bir yandan ulus devletlerin egemenlik alanını belirlerken diğer yandan da kuvvetli ulusal ve yerel farklılıklar yaratarak, çatışmaları kaçınılmaz hale getirmiştir.

II. Sınır Kavramının Ortaya Çıkmasında Rol Oynayan Faktörler

Onikinci yüzyıldan itibaren ve ticaretin gelişmesiyle birlikte kent yaşamı önem kazanmış ve kentler siyasal iktidar düzeni içinde yer almaya başlamışlardır. Bu gelişmeyle birlikte krallıklara bölünmüş olan Avrupa'da modern devletin belirgin bir unsuru olan ülke kavramı önem kazanmaya başlamıştır. Krallıkların güçlenmesiyle birlikte feodalite zayıflamış ve krallıklarla beraber uluslar ve ulusal devletler ortaya çıkmıştır. Bu gelişmelere paralel olarak burjuvazi de güçlenmiş ve krallarla işbirliği

⁴⁴ Habermas, Öteki Olmak Ötekiyle Yaşamak, s.144.

⁴⁵ Colin S. Gray, Geoffrey Sloan, Jeopolitik, Strateji ve Coğrafya, Çev.Tuğrul Karabacak, Ankara, Avrupa Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, 2003, s. 26.

⁴⁶ Karabağ, Jeopolitik Açısından Sınırlar, s.30.

⁴⁷ Alkan, Avrupa'da Sınırlar, s.16.

⁴⁸ Ahmet Davutoğlu, Stratejik Derinlik, İstanbul, Küre Yayınları, 2011, s.16.

içine girmiştir. Burjuvazinin gücü arttıkça krallardan istekleri de artmış, serbest ve güvenli ticaret hakkı elde etmeye başlamışlardır. Ticaretin güvenliğini de masraflarını burjuvazinin üstlendiği güçlü bir ordu sağlamış ve krallar da bu sayede toplumun her alanına nüfuz ederek merkezi otoritelerini artırmışlardır. Kentlerin gelişmesiyle birlikte feodalitenin kişiselliğe, kan bağına ve hanedanlığa dayalı ilişkileri yerini bir ülke ya da toprak parçası üzerinde yaşayanların ortak çıkarlarına bırakmıştır⁴⁹.

Krallar güçlendikçe karşılarında güçlü bir rakip olarak kiliseler kalmıştı ve papanın halk üzerindeki etkisi çok fazlaydı. Krallıklarla çatışmaya giren papalık halk üzerinde uyguladığı sömürü politikası nedeniyle geniş kitlelerin tepkisini çekmeye başlamış ve reform hareketlerine zemin hazırlamıştır. Reform hareketlerinin temel dayanağı bireylerin tanrıyla ilişki kurmak için kiliseye ihtiyacı olmadığıydı ve reform hareketlerinin felsefesi tüm Avrupa'ya yayılmaya başladı. Ulusal kiliselerin de kurulmaya başlamasıyla birlikte ulus devletin önündeki en önemli engellerden biri kalkmış oldu⁵⁰. Feodal sistemin çökmesiyle birlikte burjuvazinin yükselmesi ve sanayi devrimi gibi etkenler devlet biçiminin dönüşmesini sağlamış ve ulus devleti hâkim devlet modeli haline getirmiştir⁵¹.

Ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel aktivitelerin devlet tarafından düzenlendiği, sınırları net bir şekilde çizilmiş ve farklı bir dil, tarih ve kültürü barındıran politik bir varlık olan ulus devlet, modernleşmeyle birlikte ortaya çıkmıştır. Ulus devlet bireyi feodal örgütlenme biçimlerinden ve ataerkil ilişkiler açısından kurtararak bireysel bir kimlik kazanmasına yardımcı olmuştur. Bu kimlik sayesinde insanlarda aidiyet duygusu artmış ve ulus bilinci gelişmeye başlamıştır. Ortak vatan, dil, tarih ve ülkü etrafında birleşen insanlarda aidiyet duygusu artmış, toplumsal bütünlük meydana gelmiştir. Ulus devlet, sisteminde sınırlara özel bir vurgu yapılmış, ulusun sınırları ile devletin sınırları kesişmiştir.

Sonuçta ulus devletler ile sınır kavramının doğuşu ve gelişimi birbirlerine paralel bir seyir izlemiştir. Bu bağlamda ulus devletlerin ortaya çıkmasında rol oynayan siyasi, tarihsel ve düşünsel etkenlerin, sınır kavramının ortaya çıkmasında ve gelişiminde de önemli rol oynadığını da dikkate alarak, şu şekilde ifade edebiliriz:

⁴⁹ Halis Çetin, Çağdaş Siyasal Akımlar, Ankara, Orion Kitabevi, 2007, s.28-30.

⁵⁰ Çetin, Çağdaş Siyasal Akımlar, s.30-32.

⁵¹ Zafer Durdu, "Modern Devletin Dönüşümünde Bir Ara Dönem: Sosyal Refah Devleti", **Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, sayı:22(2009), s.40.

a-Siyasi/Kültürel Faktörler

Siyasi etkenlerin başında devletlerin hâkimiyeti altında olan politik ve yasal düzeni belirlediği için Westphalia Anlaşması gelmektedir. Sınır olgusunun ortaya çıkmasında bir dönüm noktası olarak kabul edilen bu anlaşmaya göre; modern devletlerde coğrafi temel, olmazsa olmaz bir gereklilik olarak ortaya çıkmış ve gruplar üzerinde buldukları coğrafi temele dayanarak ilişkilere belirli çözümler aramışlardır. Bu arayışlar da toprak ve toprak bütünlüğü çerçevesinde coğrafi temel gerekliliğini artırmıştır⁵². Bu çerçevede ortaya çıkan sınır bölgeleri, iktidar alanlarını, vatandaşlık haklarını ve devletlerin topraklarının ulaştığı uç bölgeleri gösteren bir egemenlik sahaları olmuştur⁵³. Devletin sınırları içinde kalma, vatandaşlık, devlet tarafından korunma, sınırlar içinde serbestçe dolaşma, devletin eğitim ve sağlık hizmetlerinden faydalanma haklarını da beraberinde getirmiş⁵⁴ ve sınırlar bu hizmetler arasındaki farklılıkları da ortaya koyan çizgiler olmuştur. Sınırlarını belirgin hale getirmeye çalışan devletlerin amacı da vatandaşları ve maddi kaynakları için toprak edinmek ve güvenliğini garanti altına almak olmuştur⁵⁵.

Sınırlar ulusal güvenlik açısından devletlerin emniyetini sağlamak için kullandığı güç unsurları ile ilgilidir. Sınırların geleneksel rolü askeri tehditlerden korunmaya yönelik olmuştur⁵⁶. Sınırlar toprak üzerindeki hâkimiyeti belirlediği gibi toprağa dayalı kabile toplumlarından, toprağa ve toprak parçası üzerinde yaşayan halklara dayalı, sınırları belli ulus devlete geçiş sürecini de hızlandırmıştır. Westphalia Antlaşması ile sınırları çizilen milli devletler, egemen ya da çekirdek bir etkinin etrafında ve onun kültürünü ve geleneklerini temel alarak kurulmuştur. Bu özellik ulus devlete, tek bir kamusal kültür ve eğitim sistemine sahip birleşmiş bir milletin oluşumunda yardımcı olmuştur⁵⁷.

Tarihsel olarak ulus devletler genellikle savaş ve anlaşmaların ardından uluslararası olayların dönüştürücü etkisiyle baskı ve çatışma koşullarında ortaya çıkmıştır. Birinci ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan milli devletler çekirdek bir etkinin egemenliğinde kurulmuştur. Bölgesel eşitsizlikler, kültürel kaynakların eşit dağılmaması ve etnik düşmanlıkların yeniden canlanması milli

⁵² Coşkun, Modern Devletin Doğuşu, s. 155.

⁵³ Hastings Donan, Thomas M. Wilson, Sınırlar, Kimlik, Ulus ve Devletin Uçları, Çev. Zeki Yaş, Ankara, Ütopya Yayınları, 2002, s.11.

⁵⁴ Donan, Wilson, Sınırlar, Kimlik, Ulus ve Devletin Uçları, s. 198.

⁵⁵ Donan, Wilson, Sınırlar, Kimlik, Ulus ve Devletin Uçları, s. 85.

⁵⁶ Karabağ, Jeopolitik Açısından Sınırlar, s.60.

⁵⁷ Smith, Küreselleşme Çağında Milliyetçilik, s. 118.

devletlerin oluşumunda katkıda bulunarak sayılarının artmasını sağlamış⁵⁸ Birleşmiş Milletler'deki üye ülke sayısı 193'e çıkmıştır⁵⁹.

Bağımsızlıklarını kazanan bu devletlerden, ulaşım ve teknoloji alanındaki değişmelerin de etkisi ile Batı Avrupa'ya yönelik şiddetli bir göç dalgası olmuştur. Değişen dünya düzeni içerisinde yasadışı göçler, uluslararası terörizm, salgın hastalık riski, çevresel kirlilik gibi nedenlerle ulusal ve bölgesel güvenlikle ilgili tehdit algıları da değişmeye başlamıştır. Devletler bu gibi tehlikelere karşı sınırların geçirgenliğini kontrol altına almaya ve bariyer fonksiyonlarını güçlendirmeye başlamışlardır⁶⁰.

Homojen bir ulus devlet inşa edilirken devletler, etnisiteleri sadece kendi devletinin üyeleriyle ortak olan nüfusun sınırlarda yaşamasını ve insanların sınırları aşmamasını istemiştir⁶¹. Çünkü sınırlar farklılıkları işaret etmek için kullanıldığından sınırların aşılması durumunda bu halin biz ve öteki ayrımını aşındıracağından ya da yıkacağından korkulmuştur⁶².

Çok sayıda göçmen, konuk işçi, eski sömürge ve mültecileri barındıran Batı Avrupa'da egemen kimlik ve ulus devlet tehdit altında kalmıştır. Batı Avrupa'da ulus devlet kimliği savaş öncesinde olduğu gibi homojen değildir. Bu bağlamda milli devlet egemen kimliği ve kendisini muhafaza edebilmek amacıyla bir takım politikalar uygulamak zorunda kalmıştır. Bu politikalar çerçevesinde milli devlet, popüler bir milli kimlikle kuvvetlendirilmiş ayrılmaya yönelik çabalar başarısız olmuş ve sınırlı özerklik talebi dahi kabul görmemiştir⁶³.

1980'li yıllardan sonra birlikte Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla birlikte Doğu ve Batı arasındaki tehdit algılamalarının değişmesi, dünyadaki etnik kimliklerin yeniden şekillenmesi, küreselleşme sürecine bağlı olarak sermaye mal ve hizmetlerin dünya genelinde serbest dolaşımına paralel olarak sınır ve egemenlik kavramlarına yönelik sorunların ortaya çıkması, gibi nedenler sınırların tekrar ilgi odağı haline getirmiştir.⁶⁴

1980'li yılların sonlarına doğru iki kutuplu sistemin sembolü olan Berlin Duvarı'nın yıkılışı ve 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte Soğuk

⁵⁸ Smith, Küreselleşme Çağında Milliyetçilik, s. 118.

⁵⁹ <http://www.un.org/en/members/growth.shtml>(11.06.2013).

⁶⁰ Karabağ, Jeopolitik Açından Sınırlar, s.61.

⁶¹ Donan, Wilson, Sınırlar, Kimlik, Ulus ve Devletin Uçları, s.117.

⁶² Donan, Wilson, Sınırlar, Kimlik, Ulus ve Devletin Uçları, s.189.

⁶³ Smith, Küreselleşme Çağında Milliyetçilik, s. 122-124.

⁶⁴ Karabağ, Jeopolitik Açından Sınırlar, s.37.

Savaş dönemi bitmiş, bu gelişmeler ulus devletlerin derin uykularından uyanışının habercisi olmuştur. Milliyetçiliğin hızlı yükselişiyle birlikte küresel ölçekte uluslararası geçişler Doğu Avrupa ve Rusya'nın bazı bölgelerinde yeni bölgesel organizasyonların oluşmasına, 1990'lardan sonra sınırlar ve sınır bölgelerine olan ilgiyi, analizleri ve bilimsel çalışmaları artırmıştır⁶⁵.

Bir ülkeyi diğerinden ayıran farklılıkları işaret eden sınırlar günümüzde ulusal kimlik, egemenlik ve vatandaşlık tanımlamalarındaki değişimleri işaret etmektedir. Sınırları tanımlama çabalarından dolayı devletler sosyal ve siyasal kimlikleri de belirleme çabası içinde olmuşlar ve bu nedenle insanları kontrol altında tutma ve tanımlama çabası içine girmişlerdir⁶⁶. Ulus devletler var olduğu müddetçe geçmişte olduğu gibi gelecekte de sınır kavramı siyasal, sosyal, ekonomik, akademik ve bilimsel çevrelerin inceleme ve çalışmalarında rol oynayan önemli bir aktör olarak kendisini gösterecektir.

b- Tarihsel Faktörler

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra devletin geçerliliğini yitireceği ve yerini uluslar üstü topluluklara bırakacağı yönündeki öngörüler gerçekleşmemiş ve ulus devlet günümüz toplumlarının temel tipini oluşturmaya devam etmiştir⁶⁷. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra giderek genişleyen uluslararası platform ulus devletleri kuşatan bir hal almış ve totaliter olan rejimler bile uluslararası denetime açılmıştır. İnsan hakları ve demokratikleşme konularında uluslararası anlaşmalara imza atan devletler bu anlaşmalardan dolayı uluslararası denetime açık hale gelmişlerdir⁶⁸.

Devletin sınırlarının belirlenmesinde milliyetçi söylemlerin de önemli bir yeri olmuş ve milliyetçi projeler devletle ulusu örtüştürmek için toprakları ilhak etme yolunu seçmişlerdir⁶⁹.

Bir devletin toprak bütünlüğünü ve kontrol alanını gösteren sınırlar genellikle uluslararası toplum tarafından tanınmıştır. Ancak dünyada jeopolitik nedenlerle ihtilafli sınırlar da mevcut olmuştur. Devletin güvenliği ile sınırları arasında hayati bir ilişki olmuş ve sınırlardaki ihtilaflar devletleri ekonomik, politik ve sosyal açıdan etkilemiştir. Dünyada ortaya çıkan çatışmaların büyük bir kısmının nedeni olan sınır

⁶⁵ Karabağ, Jeopolitik Açısından Sınırlar, s.6 .

⁶⁶ Donan, Wilson, Sınırlar, Kimlik, Ulus ve Devletin Uçları, s.116.

⁶⁷ Maurice Duverger, Siyaset Sosyolojisi, çev. Şirin Tekeli, İstanbul, Varlık Yayınları, s: 30-34.

⁶⁸ Ömer Çaha, Aşkın Devletten Sivil Topluma, İstanbul, Plato Yayınları, 2007, s. 77.

⁶⁹ Gray, Sloan, Jeopolitik, Strateji ve Coğrafya, s. 173.

anlaşmazlıkları, devletler açısından her zaman önemini korumuş ve sınır düzenlemeleri konusunda kararlar oldukça zor alınmıştır⁷⁰.

c- Düşünsel Faktörler

Sosyal bilimlerde yer alan tüm kavramlarda olduğu gibi sınır kavramının tanımı ve gerekliliği üzerine değişik düşünceler ileri sürülmüş fakat bu konu üzerinde çalışma yapanlar arasında da net bir görüş birliğine varılamamıştır. Devletler ve insanlar için sınırların gerekliliğini savunan görüşe göre sınırlar güvenliğin sağlanması açısından gerekli olmuştur. İnsanların güvenliğin sağlandığı yerde yaşamak istemesinden dolayı coğrafi olarak da savunulabilir sınırların gerekli olduğu savunulmuştur⁷¹.

Devletler açısından ekonomik bir fonksiyonu da olan sınırlar, devletlerin siyasal egemenliğinin yanında ekonomik egemenliğini de ifade etmiştir. Devletler kendi yerli sermayelerini korumak için sınırlarda gümrük tarifeleri, kotalar koymuş, bu şekilde ilgili devletin sınırları içindeki sanayi kuruluşları diğer devletlerin sanayi kuruluşlarına karşı rekabette bir üstünlük sağlamıştır. Ayrıca devletler arasındaki kalkınma seviyeleri de devletlerin birbirlerinden sınırlarla ayrılmasının önemli nedenlerden biri olmuştur. Ekonomik gelişmeye paralel olarak ortaya çıkan mülkiyet kavramı da devletlerin kendi sınırları içinde sahip olduğu zenginliklerin korunması için sınırları gerekli kılmıştır⁷².

Küreselleşmeyle birlikte ortaya çıkan yeni iletişim teknolojileri sınırların klasik kontrolünü zayıflatmakla birlikte insanlar sınırları gene de siyasi ve sosyal müdafaanın bir unsuru olarak görmektedirler. Sınırlar olmadan düzeni korumak da pek mümkün görünmemektedir.⁷³

⁷⁰ Gray, Sloan, Jeopolitik, Strateji ve Coğrafya, s. 168-169.

⁷¹ Alkan, Avrupa'da Sınırlar, s.13.

⁷² Karabağ, Jeopolitik Açıdan Sınırlar, s. 24-25.

⁷³ Karabağ, Jeopolitik Açıdan Sınırlar, s. 151.

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NİN İRAN VE RUSYA İLE SINIRLARINI OLUŞTURAN ANTLAŞMALAR

A-Osmanlı Devleti'nin İran ve Rusya Siyaseti

Osmanlı Devleti Doğu'da daha çok Rusya ve İran ile ilişki içinde olmuştur. Osmanlı Devleti ilerlemesini Batı yönüne yaptığı için Doğudaki devletlerle daha çok sorun çıktığı zaman ilgilenmiştir. Rusya ile ilişkilerinde ise Osmanlı Devleti, duraklama ve çöküş dönemlerinde savaşlar başlayınca yanı başında güçlü bir Rusya'nın yükselmeye başladığını geç anlamaya başlamıştır. Rusya'nın Karadeniz'e hâkim olma ve Kafkaslar üzerinden güneye inme politikası nedeniyle Rusya ile sürekli bir mücadele halinde olmuştur. Ondokuzuncu yüzyılda Avrupa devletleri ile ittifak arayışı içinde, Rusya'nın gücünü dengelemeye çalışmış ancak toprak kayıplarına engel olamamıştır. Kuzeyinde yükselen güçlü komşu, Osmanlı Devleti için her zaman endişe kaynağı olmuştur.

I-Osmanlı Dönemi (Birinci Dünya Savaşı'na Kadar)

Osmanlı İmparatorluğu Doğu sınırlarında iki devlet ile mücadele etmiştir. Bu devletlerden bir tanesi olan Rusya, topraklarını sürekli büyütmek ve sıcak denizlere inmek arzusunda olduğu için Osmanlı Devleti ile hem doğuda hem de batıda mücadele etmiştir. Rusya 1904-1905 Rus-Japon Savaşı'nda Japonya'ya yenilmesi sonrasında dikkatini batıya çevirmiş topraklarını Balkanlar'da ve Kafkasya, İran ve Osmanlı Devleti aleyhinde genişletme yolunu seçmiş ve bu devletlerle fırsatını buldukça savaşma yoluna gitmiştir.

Osmanlı Devleti'nin İstanbul'u fethetmesi ve stratejik öneme sahip Kırım'ın da 1473 yılında Osmanlı idaresine girmesiyle birlikte Rusya'nın bu bölgeye olan ilgisi artmıştı. Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetine girmekten korkan Rusya, İstanbul'un fethinden dolayı kızgın olan Ortodoks Hıristiyan dünyası ile temasa geçip, Ortodoksların hamisi rolüne soyunarak bu devletleri yanına çekmiş ve Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırtma politikası izlemiştir. İleride de Ortodoksların haklarını koruma bahanesiyle Osmanlı Devleti'nin içişlerine karışacak olan Rusya,

bu sayede topraklarını Osmanlı Devleti ve Orta Asya ülkeleri lehine genişletme yoluna gidecektir¹.

Rusya, onaltıncı yüzyılın ortalarından itibaren güneye doğru yayılmaya başlamış, 1552 yılında Kazan'ı aldıktan sonra sınırlarını Kafkasya'ya kadar genişletmiş ve Kafkasya ile ilgilenmeye başlamıştır. Kafkasya ile ilgilenen Rusya, hem bölgede kendi ticaretini geliştirmek hem de Osmanlı Devleti ve İran'a doğru genişlemek için bölgeyi bir üs olarak görmüştür².

Rusya, Osmanlı Devleti ile Kafkasya'da da mücadele etmiş ve askeri, ekonomik ve siyasi yönden güçlendiği 1800'lü yıllardan itibaren güç dengesini kendi lehine çevirmiştir. Osmanlı Devleti'nin gücünü kaybetmeye başlamasıyla Kafkaslardaki Rus ilerleyişi devam etmiş ve Kafkaslar Osmanlı Devleti'nin elinden çıkmıştır.

a-Osmanlı-İran Siyasi İlişkileri ve Sınırlar

Osmanlı Devleti'nin doğuda mücadele ettiği devletlerin ikincisi İran'dır. Osmanlı-İran ilişkilerinin başlangıcı Osmanlı Devleti ile Safevi Devleti arasındaki münasebetlere dayandırılırsa da, bu ilişkiler Safevi Hanedanlığı'nın ortaya çıkmasından önceki yıllara da götürülebilir. Nitekim Akkoyunlu ve Karakoyunlu Türkmenleri Azerbaycan merkez olmak üzere İran, Doğu Anadolu ve Irak'a kadar uzanan devletler kurmuş olmakla birlikte, bu devletlerden Karakoyunlular Şii mezhebinden, Akkoyunlular Sünni mezhebinden olup, Şii Safevileri ile akraba idiler. Osmanlı Devleti bu devletler ile iyi ilişkiler içinde olmasına rağmen mezhepsel farklılıklar dolayısıyla bu devletler Osmanlı Devleti ile mücadele içinde olmuşlardır³. Safevi Devleti kurulmadan önce adını Şeyh Safiyüddin İshak'tan alan ve Erdebil'de bulunan Safefiyye Tarikatı varlığını sürdürmüş olup, onaltıncı yüzyılın başında Şeyh Cüneyd'in Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan'ın kızı Hatice Begüm ile evlenmesi sonucu Akkoyunlu ülkesinde Şiiliği yaymaya başlamıştır. Şeyh Cüneyd'in siyasi hâkimiyetini artırmak için Gürcü ve Çerkez memleketlerine akınlar yapmak isterken bu akınlar için ülkesinden geçiş izni vermeyen Şirvan Şahı ile yaptığı savaşta ölmesi üzerine müridleri Şeyh Cüneyd'in oğlu Haydar etrafında toplanarak onu Şeyh ilan etmişlerdir. Şeyh Haydar'ın da Şirvan hükümdarı tarafından öldürülmesi üzerine yerine oğlu İsmail geçmiş ve Şah İsmail de 1502 yılında Tebriz'de saltanat tacını

¹ Mehmet Saray, Türkiye ve Yakın Komşuları, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2006, s. 250-251.

² Fırat Karabayram, Rusya Federasyonu'nun Güney Kafkasya Politikası, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, 2007, s.20-21.

³ Mehmet Saray, Türk İran İlişkileri, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 1999, s:21-22.

giymiştir⁴. Osmanlı Devleti ile İran arasındaki diplomatik ilişkiler Şah İsmail'in II. Bayezid'e gönderdiği elçilik heyeti ile başlamış, kendisine tebrik yazılıp karşılık verilmesiyle devam etmiştir⁵.

Şah İsmail ile birlikte gücünü hissettirmeye başlayan İran, Osmanlı Devleti'nin Kafkaslardaki manevra alanını daraltmış, bu durumda Rusya'nın Kafkaslarda serbestçe hareket etmesine neden olmuştur. İran'ın Osmanlı Devleti ile savaşması İslam dünyasını zayıflatıcı bir etki yaratmış, aynı zamanda da Osmanlı hazinesinin savaş harcamalarıyla boşalmasına neden olmuştur⁶.

Safevi Devleti hükümdarları Şii devlet politikası olarak kabul ettiklerinden genellikle Osmanlı Devleti'ne karşı düşmanca bir tavır içinde olmuşlardır. Osmanlı-Safevi ilişkileri İran'ın Şii propagandası yapması ve Osmanlı Devleti'nin Avrupa seferlerini fırsat bilerek bazı toprakları işgal etmesi nedeniyle inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir⁷. 1590 yılına kadar Osmanlı Devleti açısından genişlemeyle sonuçlanan savaşlar bu tarihten sonra kazanılan yerlerin savunulması için yapılmıştır⁸.

1-1555 Amasya Antlaşması (1 Haziran 1555)

Safevi Devleti'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Alevi halka dini ve siyasi propaganda yaparak bu bölgede siyasi hâkimiyet ve nüfuz elde etmek istemesi Osmanlı Devleti'ni rahatsız etmiş ve bu durumu devletin otoritesi için tehdit olarak görmüştür. Bunun üzerine Yavuz Sultan Selim 1514 yılında Çaldıran Seferine çıkmıştır⁹. Osmanlı Devleti, Çaldıran'da Safevi ordusunu mağlup etmiş olup, Yavuz Sultan Selim'in asıl amacı Safevi Devleti'ni büsbütün ortadan kaldırmaktı. Ancak yeniçerilerin mukavemeti ile karşılaşması nedeniyle bu isteğini gerçekleştirememiştir¹⁰. Osmanlı Padişahının isteği tam olarak gerçekleşmese dahi bu savaşla birlikte Anadolu'nun birliği sağlanarak devletin doğu ve güney doğu sınırları çizilmiştir. Osmanlı, Anadolu'daki topraklarını Yusufeli, Erzurum, Hınıs, Karayazı, Muş, Pervari, Zaho ve Musul'a kadar genişletmiştir. Ancak Şah İsmail de

⁴ Remzi Kılıç, XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı-İran Siyasi İlişkileri, İstanbul. Tez Yayınları, 2001, s:11-13.

⁵ Firdevs Çetin, "Osmanlı-Safevi Rekabetinin Osmanlı Resmi İdeolojisine Etkisi", **Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, sayı.2, s.19

⁶ Necmettin Aygün, "Kafkasya'da Rus-Osmanlı Mücadelesi ve Kars Dolaylarında Sınır İhlalleri,1826", **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, sayı.6(2007), s.92.

⁷ Saray, Türk İran İlişkileri, s. 59.

⁸ Aygün, "Kafkasya'da Rus-Osmanlı Mücadelesi ve Kars Dolaylarında Sınır İhlalleri,1826", s.92.

⁹ M. Sadık Bilge, Osmanlı Devleti ve Kafkasya, İstanbul Eren Yayıncılık, 2005, s.38-39.

¹⁰ Faruk Sümer, Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1999, s.37.

Çaldıran'da mağlubiyete uğramasına rağmen isteklerinden vazgeçmemiş ve Şii propagandasını gizli de olsa devam ettirmiştir¹¹.

Yavuz Sultan Selim'in 22 Eylül 1520 yılında vefat etmesiyle birlikte rahat bir nefes alan Şah İsmail'in ordusunu 1521 yılında Gürcistan'a göndermesi üzerine Kakhet Kralı I. Levan ve Kartli Kralı X. David, Safevi Devleti'ne itaat etmişlerdir¹². Şah İsmail'in 23 Mayıs 1524 tarihinde vefatından sonra oğlu Tahmasb Bahadırhan Safevi tahtına geçmiştir. Bu sırada da Osmanlı Devleti'nin başında Kanuni Sultan Süleyman bulunmaktaydı. O da babası Yavuz Sultan Selim gibi Safevi Devleti'nin Anadolu'nun bütünlüğüne zararlı olduğunu düşünüyor ve ortadan kaldırılması gerektiğine inanıyordu. Şah Tahmasb da Şah İsmail gibi Şiiliği yaymaya çalışmış ve 1529 da ordusuyla Bağdat'a girerek Bağdat Beylerbeyi Zülfikar Hanı şehit etmiştir. Kanuni Sultan Süleyman bu sırada Viyana seferinde olduğundan dolayı müdahale edememiş ve Bitlis Beylerbeyi Şeref Han'ın İran'a iltica etmesi ve Azerbaycan hâkimi Tekelü Ulama Han'ın Osmanlı Devleti'ne sığınmasından sonra da İran üzerine sefere çıkmayı zorunlu görmüştür. Irakkeyn Seferi adlı (1533- 1535) sefere çıkan Kanuni Sultan Süleyman, bu seferle Safevileri Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan atarak Basra Körfezi ve Hazar Denizi arasında tutunmak istemiştir.

Şah Tahmasb Irakkeyn seferine çıkan Osmanlı ordusuyla savaşmayı göze alamamış ve memleketinin iç taraflarına doğru çekilmiştir. İran ordusunun takibi kararlaştırılmış ancak Şah Tahmasb ile karşılaşmamıştır. Şah sürekli kaçmış yiyecek ve içecek sıkıntısı ve kış mevsiminden dolayı takipten vazgeçilmiş ve Bağdat'a dönmüştür. Bu arada Tebriz Osmanlıların eline geçmiş Safevi başkenti Kazvin olmuştur. Kanuni Sultan Süleyman Şah ile karşılaşmamış olsa da bu seferin bazı olumlu sonuçları olmuştur. Anadolu'nun birlik ve bütünlüğü sağlandığı gibi başta Bağdat olmak üzere birçok şehir Osmanlı Devleti'ne katılmış, Van ve Erciş hariç olmak üzere Doğu ve Güney Doğu Anadolu Osmanlı'nın eline geçmiştir. Ancak bu seferle Safevi Devleti'nin tamamen ortadan kaldırılamayacağı anlaşılmıştır¹³.

Kanuni Sultan Süleyman 1548 yılında tekrar İran Seferine çıkmasına rağmen Şah Tahmasb'ın karşısına çıkmaması nedeniyle yine umduğunu bulamamış, sadece dönerken Van'ı teslim almıştır. Bunun üzerine Şah, Doğu Anadolu'yu oturulması ve

¹¹ Kılıç, XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı İran Siyasi Antlaşmaları, s.25-26.

¹² Bilge, Osmanlı Devleti ve Kafkasya, s.40.

¹³ Kılıç, XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı İran Siyasi Antlaşmaları, s.35-42.

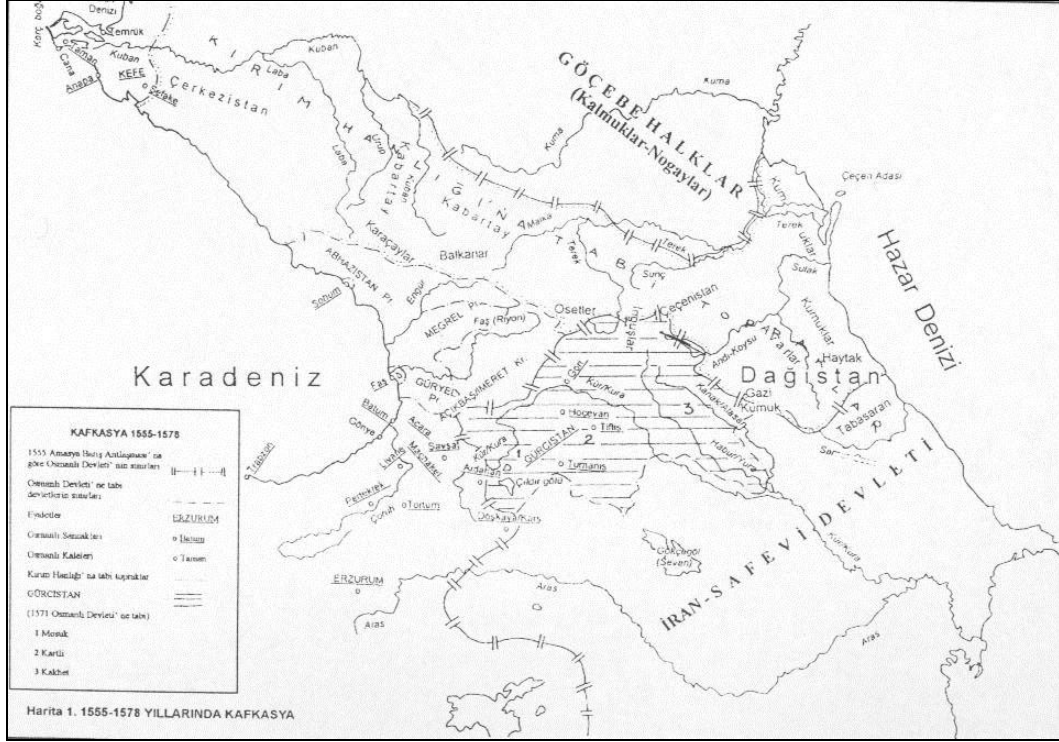
geçilmesi imkânsız bir yer haline getirerek seferlere engel olmak için Erzurum, Erzincan, Bayburt ve çevresini büyük bir yağma ve tahrip etmiştir. Bu olaylardan sonra Kanuni 1554 yılında üçüncü Şark Seferine çıkmış Şah'ın yaptıklarına misilleme olarak Erivan, Karabağ ve Nahçıvan bölgelerini vurdurmuş ancak Şah'ın Osmanlı ordusunun geçeceği yerleri yakıp yıkması üzerine yakılmış arazide daha fazla ilerleme imkânının olmaması üzerine Erzurum'a dönmüştür. Osmanlı hükümdarının amacına ulaşamamasından dolayı Osmanlı Devleti, Kanuni'nin de kışı Amasya'da geçirip baharda Tebriz'i ve Şah İsmail'in türbesinin bulunduğu Erdebil'i tahrip edeceğini öğrenmesi üzerine de Şah Tahmasb barış yapmak zorunda kalmış ve 1 Haziran 1555 yılında Amasya Antlaşması imzalanmıştır¹⁴. Bu anlaşma ile Ardahan, Kars, Göle, Zarşat, Arpaçay halkı İran'dan Türkiye'ye intikal etmiştir. Bu anlaşmada iki devlet arasındaki sınır son Türk fethi esas alınarak tespit edilmiştir. Gürcistan toprakları Osmanlı ile Safevi Devleti arasında paylaşılmıştır. Kakhet, Mosuk, Ahıska, Borçalı kesimleri, Kartli, Göri, Tiflis, Meshetiye Safevi Devleti'ne verilmiş olup Başiaçuk, İmaret, Datyan, Güryel, Ardahan, Ardanuç, Oltu, Tortum kesimleri de Osmanlılarda kalmıştır. Bunun yanı sıra Azerbaycan, Doğu Anadolu, Tebriz de Osmanlılarda kalmış ve böylelikle iki devlet arasındaki savaş sona ermiştir. Bu anlaşma ile Osmanlı Devleti, Safevi Devleti'ni resmen tanımış ve kabul etmiştir¹⁵.

Kanuni Sultan Süleyman, Doğu Anadolu'da devlet aleyhine girişimlerde bulunmadıkları takdirde "Kızılbaş Türkmenlere" baskı yapılmamasını sağlayarak Erzurum'un doğusunda Kars Beylerbeyliğini, Diyarbakır'ın doğusunda ise Van Beylerbeyliğini kurmuş ve 1548 yılında bugünkü Türk-İran sınırına yakın yerleri güvenlik altına almıştır¹⁶.

¹⁴ Sümer, Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü, s.66-68.

¹⁵ Kılıç, XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı İran Siyasi Antlaşmaları, s.72-77.

¹⁶ Kılıç, XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı İran Siyasi Antlaşmaları, s.51.

Harita 2.1 1555 Amasya Antlaşması, Osmanlı-Safevi Sınırları

Kaynak: M.Sadık Bilge, Osmanlı Devleti ve Kafkasya, İstanbul, Eren Yayıncılık, 2005

2-1578 İran Seferi

Şah Tahmasb'ın 15 Mayıs 1576 yılında Kazvin de ölümünden sonra taht kavgaları başlamış ve bunun sonucunda 22 Ağustos 1576 yılında Safevi hanedanı İsmail Mirza olmuştur. Şah İkinci İsmail olarak adlandırılan İsmail Mirza Amasya Antlaşması'na sadık kalmamış, Anadolu'daki Türkmen Alevilere Şiilik propagandası yapmış, Osmanlı sınır boylarına müdahale etmiş ve Amasya Barışı'na uymayacağını işaretlerini vermiştir. İran bir yandan propagandaya devam ederken bir yandan da bir şey olmamış gibi dostluk gösterilerinde bulunmuştur. Ancak bu durum Osmanlı Devleti'nin gözünden kaçmamakla birlikte İran ile imzalanan 1555 Amasya Antlaşması'nın şartlarına aykırı bir tavır içerisine girmek istememiştir¹⁷. Osmanlı Devleti'nin bütün iyi niyetine karşın İran'ın Kızılbaş Türkmenlere Şiilik propagandası yapması suretiyle halktan önemli para toplayarak İran'a göndermesi, bu sayede de bir kısım halkı İran'a göç etmeye ikna etmesi Osmanlı Devleti'nin sınır güvenliğini tehlikeye sokmuştur. Bu durum da Osmanlı Devleti'nin bazı önlemler

¹⁷ Saray, Türk İran İlişkileri, s.38.

almasına neden olmuş ve İran'la işbirliği yapan insanlar ya sürgün edilmiş ya da hapsedilmek suretiyle cezalandırılmışlardır¹⁸.

Safevi Devleti'nin Amasya Antlaşması'nın şartlarına uymaması üzerine Osmanlı Devleti fiili olarak harekete geçmiş, Şah II. İsmail'in ölümü üzerine Osmanlı Devleti, İran Devleti'nin başına kimse geçmeden ve ayaklanmalar başlamadan beylerbeyliklerinde bulunan askerle İran'da zabtı mümkün olan yerlerin zapt edilerek muhafazasının sağlanması, muhafazası mümkün olmayan yerlerin ise tahrip edilmesi ve savaşmayan halka dokunulmaması emrini vermiştir¹⁹.

Bu seferlerin asıl amacı doğudaki halk arasında Kızılbaşlığın yayılmasının önlenmesi ve Azerbaycan ile Gürcistan'a hâkim olma isteğiydi. Çünkü Osmanlı Devleti bu bölgedeki Sünni halkı korumak zorunda hissediyordu ve nitekim Şirvan halkından bir grubun gelerek yardım istemesi üzerine de Gürcistan ile Şirvan'ın fethine karar verilmiştir²⁰.

Şah II. İsmail'den sonra Muhammed Hüdabende yeni İran Şahı olmuş ve Osmanlı'ya karşı savunma tedbirlerine başvurmuştur. Şahın ölümü üzerine daha önce serhat beylerine haber göndererek Şahın yerine kimse geçmeden ve ayaklanmadan İran'da işgali mümkün olan yerlerin zapt edilerek buraların muhafaza edilmesi zaptı mümkün olmayan yerlerin de tahrip edilmesi emrini veren Osmanlı Devleti, İran'daki karışıklıktan yararlanıp başkaldıran ve Osmanlı Devleti'nden yardım isteyen Şirvan üzerine askeri harekâta karar vermiştir. Osmanlı kuvvetleri ilerlerken İran kuvvetleriyle ilk karşılaşmaları Çıldır Ovası'nda olmuş ve Osmanlı'nın zaferiyle sonuçlanan bu savaşta Tiflis Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. Osmanlı Devleti'nin İran kuvvetleriyle ikinci karşılaşması da Kür suyu üzerinde Koyun Geçidi denilen mevkide olmuş, 1578 yılında yapılan savaşı da Osmanlı Devleti kazanarak Şirvan'ı Osmanlı hâkimiyetine katmıştır²¹.

3-1590 İstanbul (Ferhat Paşa) Antlaşması (21 Mart 1590)

Sefer kararının alınması Osmanlı yöneticileri arasında anlaşmazlık çıkmasına neden olmuştu. 1578 yılından 1590 İstanbul Antlaşması'na kadar geçen süre içerisinde Sokullu Mehmet Paşa İran'a yapılan seferleri önlemeye çalışmış ancak III. Murat üzerindeki etkisinin azalması ve İran serdarlığını üstlenerek kendisini ispat

¹⁸ Saray, Türk İran İlişkileri, s.39.

¹⁹ Bekir Kütükoğlu, Osmanlı-İran Siyasi Münasebetleri (1578-1612), İstanbul. İstanbul Fetih Cemiyeti, 1993, s.23-24.

²⁰ Abdullah Saydam, Kafkasya'da Bağımsızlık Mücadeleleri ve Türkiye, Trabzon, Karadeniz Teknik Üniversitesi Kafkasya ve Orta Asya Ülkeleri Uygulama ve Araştırma Merkezi, 1993, s.13-14.

²¹ Saray, Türk İran İlişkileri, s.41.

etmek isteyen iki paşanın (Lala Mustafa Paşa ve Koca Sinan Paşa) padişahı bu seferlerin yapılmasına ikna etmeleri bu yıllar arasındaki seferlerin sebeplerini oluşturmuştur. Bu dönemde yapılan seferlerde kalıcı bir sonuç alınamamış, ele geçirilen yerlerde Nihavent, Gence, Şemahı, Tiflis, Tebriz, Revan gibi eyalet ve sancaklar kurulmakla beraber bunların geliri giderini karşılamadığı için eyalet sistemi bozulmuş ve en önemlisi de buralarda gerekli kurumlar oluşturulduktan sonra birkaç yıl içinde eyaletler elden çıkmış ve bu da büyük bir kargaşa oluşturmuştur²².

Daha sonra İran'ın Şirvan'ı geri alması üzerine Özdemiroğlu Osman Paşa Şirvan'ı geri almış ayrıca Osmanlı kuvvetleri Gürcistan üzerinde de hâkimiyetini kurmuştur. Azerbaycan'da İran'a karşı hoşnutsuzluk olması üzerine bu durumdan yararlanan Osmanlı kuvvetleri Tebriz ve Gence'ye girerek buralarda da Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetini tesis etmiştir. Daha fazla toprak kaybına uğramak istemeyen İran Şahı I. Abbas barış istemek zorunda kalmış ve 1590 yılında İstanbul veya Ferhat Paşa Anlaşması olarak adlandırılan anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşma ile Gürcistan, Azerbaycan ve Dağıstan üzerindeki Osmanlı hâkimiyeti kabul edilmiştir²³. Antlaşmada padişahın ataları dönemindeki fetihler anlatılarak Şah Hüdabende'nin asker ve aşiretleri zapt edemeyip anlaşmayı bozduğundan dolayı savaşın zaruri hale geldiğini ve fetihlerin olduğu sırada barış talebiyle gönderilen mektubun geldiğinden bahsedilip aşağıdaki maddeler sıralanmıştır²⁴:

- 1-Peygamberin ashabı ve halifeler hakkında kötüleme ve kötü sözler söylenmeyecek ve İran'da bulunan Sünnilere karşı nefret aşılacaktır;
- 2-22 Mart 1590 yılına kadar tarafların hâkimiyetine giren yerlerin elde tutulup, Tebriz, Karacadağ, Gence, Karabağ, Şirvan, Gürcistan, Nihavend, Luristan, Şehrizar ve havalisi korunacaktır;
- 3-Osmanlı Devleti'nin kuvvet veya halkının isteğiyle hâkim olduğu yerler korunduğu sürece Kızılbaş tasarrufunda bulunan yerlere saldırı olmayacak ve antlaşmaya bağlı kalacaktır;
- 4-Antlaşmanın imzalanmasından sonra iltica eden asiler taraflarca kabul edilmeyecek ve cinayet işleyenler ve hainler himaye edilmeyecektir.

²² Mehmet İpşirli, "Osmanlı Vekainamelerinde İran", **Tarihten Günümüze Türk-İran İlişkileri Sempozyumu**, 2002, s.49-50.

²³ Saray, Türk İran İlişkileri, s.41-43.

²⁴ Bekir Kütükoğlu, Osmanlı-İran Siyasi Münasebetleri 1578-1590, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1962, s.195-196.

21 Mart 1590 yılında İstanbul Antlaşması'nın imzalanması Osmanlı-Safevi savaşını sona erdirmiş ve Aras nehrinin güneyinde Tebriz, Karacadağ, Şehrizar, Ardalan, Kirmanşah, Luristan, Huzistan, Nihavend, Aras nehrinin kuzeyinde Gürcistan, Dağıstan ve Şirvan'ın Osmanlı Devletine katılmalarını sağlamıştır²⁵.

4-1639 Kasr-ı Şirin Antlaşması ve Sonuçları (17 Mayıs 1639)

1590 yılından sonra Osmanlı Devleti'nin Şii propagandasına karşı İstanbul Anlaşması'na koydurduğu maddeler nedeniyle Şii propagandası bir süreliğine durmuştu. Ancak Şah I. Abbas doğudan Osmanlı Devleti batıdan Özbekler tarafından gelen tehdide karşı, daha önceki İran Şahları gibi Şiiliği kullanmak yerine daimi bir ordu kurmayı daha uygun bulmuştur. İran ordusu otuz iki Kızılbaş oymaktan meydana geliyordu ve dışarıdan gelen tehlikelerin önlenmesi sınırdaki beylerin itaatine bağlıydı. Osmanlı ordusunun İran ordusu karşısında ateşli silahlar yönünden üstün olması ve İran ordusunun Osmanlı Devleti'ne yenildikçe kabileler arasında mücadelelerin başlamasından dolayı Şah Abbas devlet otoritesini sağlamak ve Osmanlı'ya karşı galip gelmek için hizmetine giren İngiliz asilzadelerinden de yararlanarak çoğunluğu Gürcü, Ermeni ve Çerkezlerden oluşan bir ordu teşkil etmiştir. Şah, bu sayede İran'da hâkimiyeti sağlamış ve artık Osmanlı hâkimiyetinde bulunan Azerbaycan, Şirvan ve Gürcistan'ı işgal için fırsat kollamaya başlamıştır²⁶.

Osmanlı hükümdarları Anadolu'daki birliğin bozulmaması için ellerinden gelenleri yapmışlardır. Ancak onaltıncı yüzyılın sonlarında sınırlarının Orta Avrupa'ya kadar genişlemesi nedeniyle bu yerlerdeki sorunlarla uğraşmak zorunda kalmış ve doğu sınırındaki topraklar üzerinde gerekli mülki ve askeri tedbirleri alamadığı için bu topraklarda sorunlar yaşamış ve otoritesini gerektiği şekilde tesis edememiştir. Ayrıca Doğu Anadolu'da halkın bütün ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde teşkilatlanmamış olması da devleti ve halkı doğudan gelecek dış tehlikelere açık hale getirmiştir²⁷.

İstanbul Anlaşması'ndan sonra Osmanlı İmparatorluğu, bir yandan Celali İsyanları bir yandan da Osmanlı topraklarını işgal eden İran'la uğraşmak zorunda kalmıştır. Avusturya ile yapılan savaşın sona ermesi ile birlikte İran üzerinde daha ciddiyetle durulmaya başlanmış, önce Celali isyanları bastırılmış daha sonra İran üzerine ordu hazırlanarak gönderilmiştir. Ancak daha önceki seferlerde olduğu gibi

²⁵ Bilge, Osmanlı Devleti ve Kafkasya, s.66.

²⁶ Kütükoğlu, Osmanlı-İran Siyasi Münasebetleri (1578-1612), s.247-249.

²⁷ Saray, Türk İran İlişkileri, s.48.

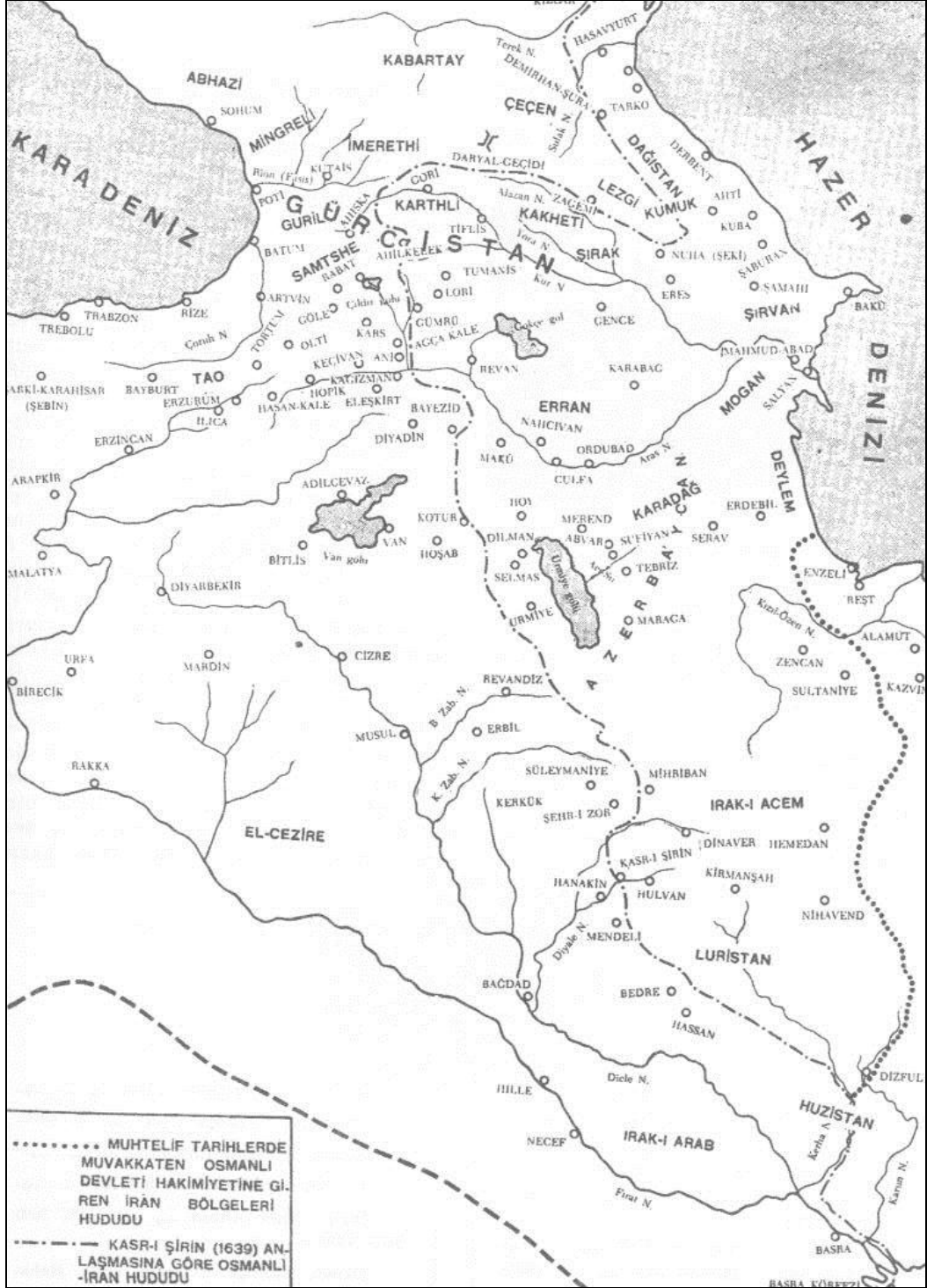
İran'ın geri çekilmesi ve kış şartları nedeniyle bir netice alınamamış ve 1612 yılında İran'la Nasuh Paşa Barış Antlaşması imzalanmıştır. Buna göre İran'ın işgal ettiği yerler kendinde kalacak, İran da Osmanlı Devleti'ne iki yüz deve yükü ipek verecekti. İran bu anlaşmaya da uymamış ayrıca Bağdat'ı almış Musul ve Kerkük'ü de işgal etmiştir. Bu duruma karşı IV. Murat Şark seferine çıkmış Kars, Erzurum, Van şehirlerinin emniyeti için Revan'ı ve Tebriz'i almışsa da bu şehirler daha sonra İran'ın eline geçmiştir. IV. Murat bu sefer Bağdat üzerine sefere çıkmış ve 25 Aralık 1638 tarihinde Bağdat'ı almıştır. İranlıların talebi üzerine barış görüşmeleri başlamış ve 17 Mayıs 1639 tarihinde Kasr-ı Şirin Antlaşması imzalanmıştır²⁸. Bu antlaşmaya göre Bağdat tarafından sınır, Bedre, Cessan, Hanikin, Mendeli, Derne ve Dertenek'ten Semenel mevkiine kadar olan ve buradaki Caf aşiretinin bazı kabileleri Osmanlılarda kalmıştır. Kuzey sınırındaki Kars, Ahıska ile Van, Bağdat ve Basra sınırlarına Safevi Devleti tarafından kesinlikle taarruz yapılmayacağı kararlaştırılmış, Revan Kalesi ise Safevi Devleti'nde kalmıştır. Bu antlaşmaya göre Revan Kalesi ve Kuzey Azerbaycan İran'da kalmış, Irak Bölgesi, Bağdat, Basra, Musul, Kerkük, Van ve Diyarbakır şehirleri de Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. Böylelikle Osmanlı Devleti Irak'ı ve devletin doğu vilayetlerini denetleme imkânına kavuşmuştur. İleriki zamanlarda çıkacak sınır anlaşmazlıkları da hep bu antlaşma hükümlerine uyularak çözümlenmeye çalışılmıştır²⁹.

Bu antlaşma Osmanlı Devleti ve İran arasındaki iki yüz yılı aşkın savaşı bitiren antlaşma olmuştur. Ancak yapılan savaşlarda iki taraf da siyasi, askeri, ekonomik ve demografik açıdan oldukça yıpranmış olup, gücünün büyük kısmını İran ile giriştiği savaşlarda harcamak zorunda kalan Osmanlı Devleti'nin Batıdaki durumunu zayıflatmıştır³⁰.

²⁸ Saray, Türk İran İlişkileri, s.51-57.

²⁹ Kılıç, XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı İran Siyasi Antlaşmaları, s. 193-195.

³⁰ Özer Küpeli, Osmanlı-Safevi Münasebetleri, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı Doktora Tezi, 2009, s.209.

Harita:2 2 1639 Kasr-ı Şirin Antlaşması'na göre Osmanlı-İran Sınırı(17 Mayıs 1639)

Kaynak: Midhat Setroğlu, Mufassal Osmanlı Tarihi IV. Cilt, s.1949

5-1821-1823 Osmanlı-İran Savaşları ve Erzurum Antlaşması (28 Temmuz 1823)

Osmanlı Devleti'nin ortak düşman olan Rusya ile Bükreş Antlaşmasını imzalaması İran'ı kızdırmıştı. İran da Rusya ile 1813 tarihinde Gülistan Antlaşmasını imzalamak zorunda kalmış ve Kafkasya'da toprak kaybetmişti. Bu durumu

kabullenemeyen İran, Osmanlı Devleti'nin doğu sınırlarına karşı saldırgan tavır içine girmişti. Özellikle Bağdat civarındaki yönetici çekişmelerinde taraf olması, Baban Sancağı'ndan elini çekmemesi ve Şehzade olan Muhammed Ali Mirza'nın da Irak'la ilgili tasarruflarda bulunması Osmanlı Devletini oldukça rahatsız etmişti. İran sınırı üzerinde bulunan bazı Osmanlı valilerinin de zaman zaman İran sınırlarına yönelik saldırıları da İran'ı rahatsız etmiş ve iki ülkeyi savaşın eşiğine getirmişti. İran'ın süreli olarak Osmanlı sınırları içindeki yerlere saldırı düzenlemesi ve halka ait malları yağma ederek bölgeye büyük hasarlar vermesi üzerine artık savaş kaçınılmaz olmuştu³¹.

Osmanlı Devleti Sırp ve Yunan isyanları ile uğraştığı için Doğuda İran ile savaşmak istemiyordu. İran da bu durumdan cesaret alarak Osmanlı topraklarına saldırdı³². Askerlerini Abbas Mirza komutasında Doğu Anadolu'ya ve Muhammed Ali Mirza komutasında Irak'a sevkeden İran, Bayezid, Toprakkale, Muş, Bitlis ve Erciş'i alarak Osmanlı Devletine karşı başarı sağlamıştır. İran'ın savaşta üstün olduğu bir durumda İran ordusunda kolera salgınının başlamış, birçok askerin ve Muhammed Ali Mirza'nın da ölmesi üzerine İran tarafı barış istemek zorunda kalmıştır³³.

İran'ın barış istemesiyle yapılan görüşmeler sonucunda 28 Temmuz 1823 tarihinde Erzurum Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşmaya göre Musul, Süleymaniye, Baban taraflarındaki yönetici atamalarına İran karışmayacak, iki devlet arasında sorun olan Haydaranlı ve Sebki aşiretlerinden Osmanlı toprağında bulunanlar İran sınırına saldırırlarsa bunu Osmanlı Devleti önleyecek, iki taraftan da diğer tarafa kaçan firariler ve aşiretler korunup kollanmayacaktır. Bu antlaşmayla birlikte iki taraf arasındaki savaş sona ermiş ve iki taraf da artık kendi iç sorunlarına dönmüşlerdir³⁴.

b-Osmanlı-Rus Siyasi İlişkileri ve Sınırlar

Rus tarihi beşinci yüzyılda Slav kabilelerinin bugünkü Rus topraklarına yerleşmesiyle başlamış ve ilk Rus devleti dokuzuncu yüzyılda kurularak Kiev siyasi merkez haline gelmiştir. Rusların kurduğu ilk devlet olan Kiev Knezliği onüçüncü yüzyılda Moğol istilasında yıkılmış ancak takip eden yüzyılda Altınordu Devleti'nin

³¹ Sıtkı Uluerler, XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı İran Siyasi İlişkileri, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Doktora Tezi, 2009, s.292-309.

³² Rıfat Uçarol, Siyasi Tarih, İstanbul, Der Yayınları, 2008, s. 173-174.

³³ Bilge, Osmanlı Devleti ve Kafkasya, s.152.

³⁴ Uluerler, XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı İran Siyasi İlişkileri, s.310.

zayıflamasıyla Moskova Knezliği ortaya çıkmıştır. Moskova Knezliği onaltıncı yüzyılda Rus Çarlığı, onsekizinci yüzyılda ise Rus İmparatorluğu haline gelmiştir³⁵.

Rusya M.S 862 yılında Kiev’de kuruluşundan yarım asır dahi geçmeden rotasını İstanbul’a (Eski Rusça Tsar’grad, şehirlerin şahı) çevirmiştir. İstanbul, Rusya’nın fetih emellerinde dini, ekonomik, siyasi ve kültürel olarak ayrı bir yere sahipti. Nitekim Rusya 907 yılında İstanbul’a sefer düzenlemiş, o dönemde Bizans İmparatorluğu’nun elinde bulunan İstanbul, ancak Bizans’ın Rusya’ya oldukça yüklü bir miktarda para vermesiyle kurtulmuştur. Rusya’nın İstanbul ile ilgili emelleri hiçbir zaman son bulmamış, Karadeniz’in kuzeyini ellerinde bulunduran çeşitli Türk kavimleri (Peçenekler, Kıpçaklar) ve devletleri (Altın Ordu Devleti Kırım Hanlığı ve Osmanlı Devleti) tarafından 800 yıl gibi bir süre kapalı tutulmasına rağmen Rusya’nın içindeki İstanbul ateşi hiçbir zaman sönmemiştir³⁶.

Osmanlı-Rus ilişkileri Moskova Knezinin bir elçilik heyetini Kırım Hanı aracılığıyla 1492 yılında İstanbul’a göndermesiyle başlamıştır. Moskova Knezinin Rus tüccarlarının serbest ticaret yapma istekleri kabul edilmiş ancak siyasi ilişki kurmak ve anlaşma yapma istekleri reddedilmiştir. Rusya 1552’de Kazan, 1556’da Astrahan Hanlıklarını, 1678’de Ukrayna’yı alarak gittikçe büyümüş ve güçlenmiş, sıcak denizlere inme siyasetine hız vermeye başlamıştır³⁷.

Fatih Sultan Mehmet’in İstanbul’u alması ve Karadeniz çevresinin Türklerin eline geçmesiyle birlikte Rusya ve Osmanlı arasındaki ticari ilişkiler gelişmiş, Kırım Hanı (Mengliçeray)’ın desteğiyle III. İvan ve II. Beyazıt zamanında (1492) siyasi münasebetler de kurulmaya başlamıştır. Ancak bu devirde Osmanlı İmparatorluğu’nun yönü Akdeniz ve Orta Avrupa’ya dönük olduğu için Rusya ile fazla ilgilenememiş olmakla birlikte Rusya, güçlendikçe Osmanlı İmparatorluğu’nu daha yakından takip etmiştir³⁸.

Türk-Rus ilişkileri Rusların sıcak denizlere inme arzusu nedeniyle genellikle çatışma halinde geçmiştir. Rusya’nın güneye inme arzusu nedeniyle Doğu Anadolu, Balkanlar ve Boğazlar üzerinde Rus baskısı her zaman devam etmiş ve bu baskı kendisini Boğazlar üzerinde daha fazla hissettirmiştir³⁹.

³⁵ Murat Çemrek, Rusya Federasyonu Hakkında Genel Bilgiler, Stratejik Düşünce Enstitüsü Rusya Raporu, Ankara, Mayıs 2010, s. 18.

³⁶ Akdes Nimet Kurat, Türkiye ve Rusya, Ankara, Kültür Bakanlığı, 1990, s. 1-2.

³⁷ Uçarol, Siyasi Tarih, s. 63.

³⁸ Kurat, Türkiye ve Rusya, s. 4.

³⁹ Haluk F. Gürsel, Tarih Boyunca Türk Rus İlişkileri, İstanbul, Baha Matbaası, 1968, s.21.

1-Bahçesaray Antlaşması (11 Şubat 1681)

Osmanlı İmparatorluğu İstanbul'u fethedince Kırım Hanlığı da Osmanlı himayesine girmiş ve Osmanlı Devleti Kırım Hanlığı vasıtasıyla Rusya ile sınır komşusu olmuştur. Daha sonra Ruslar, Türkleri Ukrayna'dan atmak ve buraya yerleşmek için Polonya ile ittifak yaparak Osmanlı İmparatorluğu ile savaşa girmiştir. Osmanlı İmparatorluğu savaşı kazanınca barış yapmak zorunda kalmışlar, Osmanlı İmparatorluğu Rusya ile barış yapmaya yanaşmayınca; Kırım Hanlığı ile Rusya arasında Bahçesaray Barışı 1681 tarihinde imzalanmıştır⁴⁰:

Yedi maddeden oluşan ilk Türk-Rus Barış Antlaşması olma özelliğine sahip olan Bahçesaray Antlaşmasına göre⁴¹:

1-Anlaşma 20 yıl süreli olacak ve Dinyeper Nehri Kırım Hanlığı ile Rusya arasında sınır olacaktır;

2- Dinyeper ve Aksu Nehirleri arasında Kırım Hanı ve Türkler hiçbir şekilde şehir kurmayacak ve mülteci kabul etmeyecekti;

3-Tatarlar Dinyeper Nehrinin her iki tarafında da sürülerini otatabileceklerdi;

4-Kiev Moskova Hükümetinde kalacaktı;

5- Zaporog Kazakları Çar'a tabi olacaklardı;

6- Çar'ın lakapları tam olarak yazılacaktı;

7-Osmanlı Devleti ve Kırım Hanı Çar'ın düşmanlarına yardım etmeyecekti.

Kırım Hanlığı Osmanlı Devleti'ne tabi olduğu için Osmanlı 3. madde hariç anlaşmayı onaylamış ve Türk-Rus ilişkilerinde Bahçesaray Antlaşması esas teşkil etmiştir⁴².

Bu antlaşma ile ilk kez Osmanlı Devleti ile Rusya arasında ortak bir sınır olduğu kabul edilmiştir. Barış Antlaşmasının üç taraflı (Kırım Hanlığı, Osmanlı İmparatorluğu ve Rusya) olarak imzalanması Osmanlı Devleti'nin Kuzey sınırlarını hala Kırım Hanı'nın ilgi alanı olarak görmesinden kaynaklanmış ve Osmanlı Devleti'nin bu bölgedeki çıkarları kesinlik kazanmamıştır⁴³.

Bahçesaray Antlaşmasından sonra Osmanlı Devleti ile Rusya arasında çeşitli savaşlar yaşanmış ve bu savaşlar antlaşma ve sınır değişiklikleriyle sonuçlanmıştır. Coğrafi bakımdan sınır oluşturmaya elverişli olması ve askeri açıdan savunma

⁴⁰ Gürsel, Tarih Boyunca Türk Rus İlişkileri, s. 42-43.

⁴¹ Akdes Nimet Kurat, Rusya Tarihi, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1993, s. 234-235.

⁴² Kurat, Türkiye ve Rusya, s. 10.

⁴³ Svetlana Oreshkova, Rus Osmanlı Savaşları Sebepler ve Bazı Tarihi Sonuçlar, **Osmanlı**, cilt.1, 1999, s.556.

hatlarının ve güvenliğinin sağlanmasının kolay olması nedeniyle Kafkasya, antlaşmalara en çok konu olan bölge olmuştur⁴⁴.

2-Prut Antlaşması (23 Temmuz 1711)

Bahçesaray Anlaşmasından sonra da Rusya'nın sıcak denizlere inme politikası değişmemiş aksine Petro'nun tahta çıkmasıyla birlikte daha da artmıştı. 1689 yılında tahta çıkan Petro, önceliğini denizciliğe ve donanma yapımına vermiştir. Ruslar, 1695 yılında Azak kalesini almak için harekete geçtiyse de Osmanlı İmparatorluğu'nun Rus hücumlarına karşı koyması ile başarısız olmuşlardır. Ancak Rusya yılmamış tersaneler kurarak gemiler inşa etmiş hem denizden hem karadan kaleyi kuşatarak 1696 yılında Azak Kalesi'ni almayı başarmıştır. Rusya, Azak Kalesini alarak Karadeniz'e bir pencere açmıştır. Azak Kalesi'nin Çar Petro tarafından alınmasıyla Rus siyasetinin temelleri atılmış ve Osmanlı Devleti'ne ilk Rus darbesi inmiştir. Bu olaydan sonra Rusya'nın oldukça güçlendiği anlaşılmış ve artık Osmanlı Devleti'nin sınırları yanında güçlü bir devletin varlığı da kabul edilmiştir⁴⁵.

Onbeşinci ve onaltıncı yüzyılda gücünün zirvesinde olan Osmanlı Devleti, onyedinci yüzyıl boyunca duraklama dönemine girmiş ve artık onsekizinci yüzyılda gerilemenin tohumları atılmıştır. 1699 Karlofça Antlaşması ile başlayan süreçte toprak kaybetmeye başlamış olan Osmanlı Devleti, onsekizinci yüzyılda müttefik bulma zorunluluğundan dolayı Avrupa ile iyi ilişkiler kurmaya çalışmış ve denge siyaseti izlemiştir. Ancak işler her zaman Osmanlı Devletinin istediği gibi gitmemiştir. Rusya'nın İsveç'i yenilgiye uğratması üzerine İsveç Kralı Osmanlı Devleti'ne sığınarak yardım istemiş ve Osmanlı Devleti, İsveç yüzünden Rusya ile savaşa girmek zorunda kalmıştır. İki devlet arasında yapılan Prut Savaşı'nda Osmanlı Devleti Rusya'yı yenmiş ve Çarı bile tutsak etmek üzereyken Çariçe Catherina'nın akıllı diplomasisi ve ordu komutanına verdiği değerli armağanlar sayesinde çatışmalar durmuş ve 1711 yılında Prut Antlaşması imzalanmıştır⁴⁶. Prut Antlaşmasının şartları şu şekilde belirlenmiştir⁴⁷:

1-Çar ile Sultan arasında ebedi barış yapılmıştır;

2-Ruslar, Osmanlı Devleti'nde aldığı şehirleri iade edecektir;

⁴⁴ Apaydın, "5 Aralık 1857 Tarihli Osmanlı Devleti-Rusya Sınır Antlaşması", s.90.

⁴⁵ Kurat, Türkiye ve Rusya, s.11-14.

⁴⁶ Sander, Siyasi Tarih, s. 198.

⁴⁷ Midhat Sertoğlu, Mufassal Osmanlı Tarihi, cilt.5, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2011, s.2402.

3-Yeni yapılan kaleler yıkılacak ve iki taraf da buraları işgal etmeyecektir. Bu kalelerde bulunan top ve cephe Rusya'ya verilecek ve yalnızca Kamenka kalesinin toprakları Osmanlı Devleti'ne verilecektir;

4-Her iki taraf da Lehistan işlerine karışmayacaktır;

5-Her iki devletin tüccarları da birbirlerinin ülkesinde rahatça ticaret yapacaklardır;

6-İsveç Kralı kendi memleketine dönebilecek, İsveç ve Rusya kendi arasında barış yapabilecektir;

7-İki taraf birbirinin halkını kışkırtmayacak ve zarar verici eylemde bulunmalarına izin vermeyeceklerdir;

8-Barış Antlaşmasının imzalanmasıyla çarpışma sona erecek ve iki tarafın ordusu da serbestçe buldukları yerden ayrılacaktır;

9-Rusya ve Osmanlı Devleti'ndeki bütün esirler karşılıklı olarak serbest bırakılacaktır.

Prut Anlaşması, Rusya açısından askeri bakımdan hezimet olmakla birlikte diplomasi açısından büyük bir zafer olmuştur. Baltacı Mehmet Paşa'nın cehaleti ve cesaretsizliği nedeniyle Rus ordusu mutlak bir yenilgiden kurtulmuş ve ileride Osmanlı Devleti açısından tehlikeli olacak gelişmelere zemin hazırlamıştır⁴⁸.

Prut Savaşı'ndan sonra Rusya Azak Kalesi'ni Osmanlı Devleti'ne iade ederek Karadeniz'den çekilmiş ve böylece Karadeniz yeniden Türk gölü haline gelmiştir⁴⁹. Karadeniz kapısı kapandıktan sonra Rusya yönünü Hazar Denizi ve Kafkasya'ya çevirmiş ve Osmanlı Devleti ile anlaşarak İran'la savaşımaya başlamıştır. Savaş sonunda yapılan barış anlaşmasında İran'dan Derbend, Bakü şehirleri ile Hazar Denizi'nin güneyindeki Geylan, Mazenderan ve Astrabad bölgelerini alarak Kafkasların güneyine kadar inmeyi başarmıştır. Rusya'yı yöneten Çar Petro ülkesini geliştirme ve güçlendirme yolunda önemli adımlar atmıştır. Ordusunu ve donanmasını tesis etmek ve güçlendirmek için demir ve silah işleyen imalathane ve fabrikalar kurmuş, ziraata önem vermiş, maden arama işlerini hızlandırmış ve yeni mektepler açmıştır. Avrupa'da öğrendiği her şeyi ülkesinde uygulama yoluna gitmiş ve bu sayede emperyalist bir güç olma yolunda hızlı adımlarla ilerlemeye başlamıştır⁵⁰.

⁴⁸ Kurat, Rusya Tarihi, s. 261.

⁴⁹ Uçarol, Siyasi Tarih, s. 64.

⁵⁰ Kurat, Rusya Tarihi, s. 263-266.

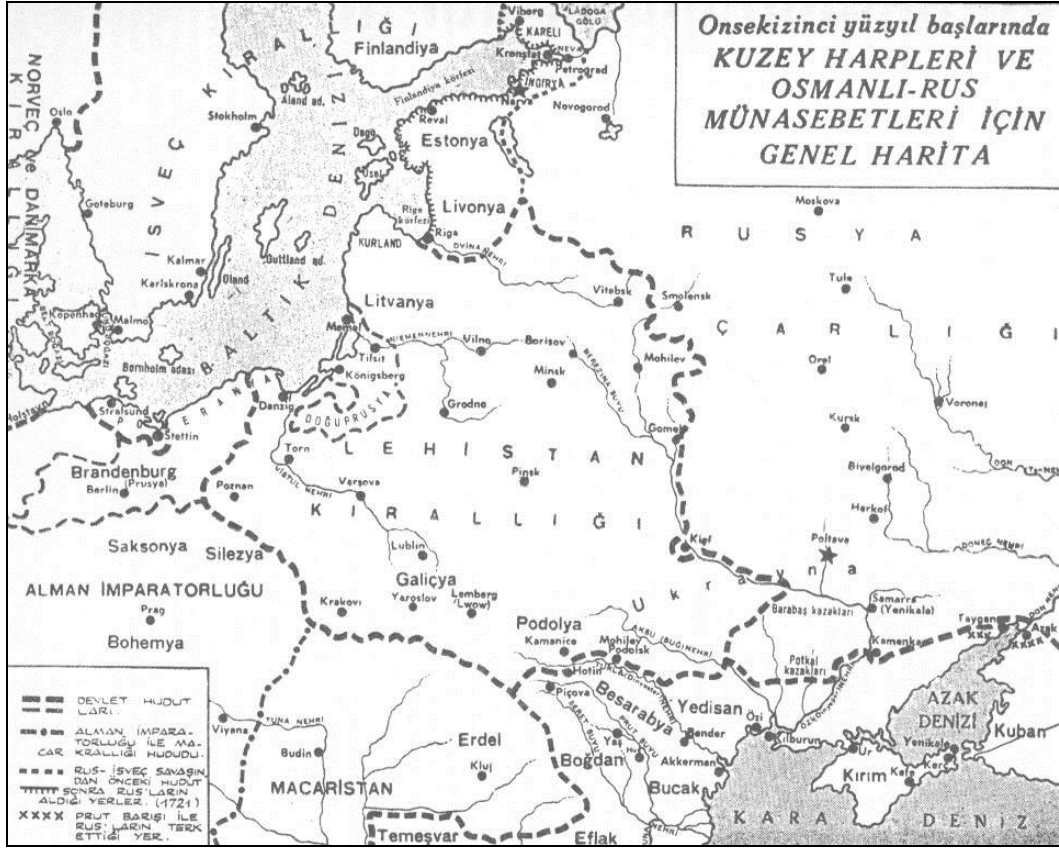

Harita 2.3 1711 Prut Savaşı'nın yapıldığı bölge

Kaynak: Ercaninal.blogspot.com, 07.05.2013

Prut Barışı ile Rusya'nın Karadeniz'i Rus Denizi haline getirme emelleri de geçici bir süre engellenmiştir. Ayrıca bu barış Osmanlı Devleti ile Rusya arasında 25 yıl sürecek olan bir barış döneminin de başlangıcını oluşturmuştur⁵¹.

⁵¹ Oral Sander, Siyasi Tarih, Ankara, İmge Kitabevi, 2007, s.199.

Harita2. 4 Onsekizinci Yüzyıl Başlarında Osmanlı-Rus İlişkilerinin Genel Haritası

Kaynak: Midhat Sertoğlu, Mufassal Osmanlı Tarihi V. Cilt, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2011, s.2389

3-Kafkasya'daki Siyasi Durum

Farklı dil, din, ırk ve sosyal kutupların bir arada yaşadığı, Avrupa ile Asya arasındaki kapı olan Kafkasya, sürekli mücadele alanı olmuş ve bu nedenle homojen bir nüfus yapısı olmayan bir bölge olmuştur. Kafkasya'nın coğrafi bir bölge olmasından dolayı kesin sınırlarının çizilmesi güç olmakla birlikte genel anlamda Batıda Karadeniz, Doğuda Hazar Denizi, Kuzeyde Doğu Avrupa düzlükleri ile Güneyde Anadolu Yarımadası arasında kalan bölge olarak tanımlanabilir. Kafkasya'da 11 bölge bulunmakta ve bunlardan 8 tanesi (Bakü, Gence, Kutais, Tiflis, Karadeniz, Erivan, Dağıstan ve Kars) Transkafkasya (Güney Kafkasya) bölgesi, üçü de (Stavropol, Kuban, Terek) Kuzey Kafkasya bölgesi içinde yer almaktadır⁵².

440.000 kilometrekarelik bir alana sahip olan Kafkasya, Rusya, Türkiye ve İran arasında kalmış ve jeopolitik önemini her zaman korumuştur. Birbirine geçit

⁵² Mustafa Çolak, Alman İmparatorluğunun Doğu Siyaseti Çerçevesinde Kafkasya Politikası (1914-1918), Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2006, s.9-11.

vermeyen çok sayıda vadiden oluşması çeşitli etnik ve dini grupların bu bölgede yaşamlarını devam ettirmelerini sağlamıştır. Tarih boyunca Ruslar, Türkler ve İranlılar arasında hâkimiyet mücadelesine sahne olan bölge ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında Rusya'nın, Kuzey Kafkasya'yı ele geçirmesiyle Rus hâkimiyetine girmiştir⁵³. Petrol ve doğal kaynaklar açısından zengin olan bu bölge Rusya açısından vazgeçilmez olup Rusya'yı sıcak denizlere ulaştırmak, Osmanlı ile İran'a karşı avantajlı duruma getirmek ve Kafkasya bölgesini ele geçirmek için Rus Çarı I. Petro tarafından milli bir vasiyet olarak bırakılan bir amaç olmuştur. Rusya Kafkasya'yı yavaş yavaş ele geçirirken bu bölgeleri de kendi amaçları istikametinde yeniden şekillendirmeye çalışmış, bunun için de işgal ettiği bölgelerdeki halkı diğer bölgelere sürüp yerlerine Rusları, Slav Kazakları ve Ermenileri yerleştirmek suretiyle demografik yapıyı değiştirmeye çalışmıştır. Demografik yapıyı değiştirmek suretiyle de bu bölgedeki halklarla Osmanlı Devleti'nin bağlantısını kesmek, yardımları engellemek istemiştir⁵⁴.

Onsekizinci yüzyılın ortalarına gelindiğinde Kafkasya'daki Osmanlı-İran mücadelesine Rusya'da katılmaya başlamıştır. Rusya'nın Kafkaslardaki asıl amacı İran'ı da müttefikleri arasına katarak Kafkasya'daki Hıristiyan halkları kazanmak ve onlar üzerinde etkili olmaktır⁵⁵. Doğal müttefik arayışlarına giren Rusya halkının büyük kısmı Hıristiyan olan, son zamanlarda Osmanlı ve İran saldırılarına maruz kalan Gürcistan'la müttefik olmanın getireceği kolaylıkları hesaplamış ve Gürcistan'ın hamisi olmayı kararlaştırmıştır⁵⁶. Bu amaçla 1783 yılında Tiflis ve Rusya arasında anlaşma imzalanmıştır. Bu sayede Tiflis Rusya'nın ileri karakolu haline gelerek Rusya'nın tüm Kafkasları ele geçirme emellerinin ilk adımını teşkil etmiştir. Bu tarihte Kırım'ın da Rusya'ya ilhak edilmesinden sonra Kafkasya'ya yönelik yayılma politikasına devam etmiş ve Daryal geçidinin de Rus kontrolüne girmesi ile Kafkas toprakları ortadan ve güneyden kuşatılmış bir hale gelmiştir. Bu gelişmelere paralel olarak Osmanlı Devleti de dikkatini bu bölgede yoğunlaştırmış ve Doğu sınırlarını güvenlik altına almak için Çerkesistan'ın sınır ülkesi haline getirilmesi düşünülmüştür. Bunun için çeşitli faaliyetlere girişen Osmanlı Devleti

⁵³ Asif Aşurov, Güney Kafkasya'daki Etnik, Dilsel ve Dinsel Grupların Bölge Politikalarında Yeri, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Bölümü Yüksek Lisans Tezi, 2007, s.7.

⁵⁴ Mahmut Bi, Kafkas Tarihi, İstanbul, Selenge Yayınları, 2007, s.110-113.

⁵⁵ Hatem Cabbarlı, Bağımsızlık Sonrası Ermenistan-Rusya İlişkileri, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi, 2004, s.4.

⁵⁶ Abdullah Temizkan, "Rusya ve Osmanlı Devleti'nin Kafkas-Ötesinde Nüfuz Mücadelesi", **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, sayı.2(2006), s.448 .

buraya Ferah Ali Paşa'yı atayarak bu bölgedeki Çerkezler, Çeçenler, Lezgiler ve Gürcüler arasında İslamiyetin yayılmasını sağlamış, buradaki kabileleri merkeze bağlamıştır. Rusya'nın bölgedeki ilerlemesi de bölge halkı üzerinde olumsuz etki yapmış ve Çerkez ve Dağıstan halkının Osmanlı Devleti'ne yaklaşmasını sağlamıştır. Ancak hanların birbirleriyle olan mücadeleleri ve Rusların yoğun müdahalesi nedeniyle de istenilen sonuç sağlanamamıştır.

Rus Çarının Gürcistan'ın Rusya'nın vilayeti olduğunu ilan etmesiyle birlikte Azerbaycan ve Dağıstan Hanlıkları da tehdit edilmeye başlanmıştır. Gürcistan'ın emniyetinin sağlanması için Hazar Denizi ve Aras nehri istikametinde ilerleyen Rusya, Karabağ, Şirvan, Şeki ile antlaşma imzalayarak Rusya'ya tabi olmalarını sağlamış, karşı çıkan Gence işgale uğramış ve daha sonra Derbent ve Kuba alınmıştır. Bu durumda 1806 - 1812 Türk-Rus Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu'nun yenilmesi ile Rusya'nın Kafkasya'daki ilerleyişini durdurulamayacağı anlaşılmıştır⁵⁷.

4-Onsekizinci ve Ondokuzuncu Yüzyılda Osmanlı-Rus İlişkileri

Onaltıncı yüzyılda Osmanlı Devleti'nin politikası Avrupa'daki zayıf devletleri destekleme üzerine kurulmuştu. Bunun nedeni ise Avrupa'daki bir devletin Avrupa'yı hâkimiyet altına alarak haçlı seferlerini örgütlemesinin önüne geçmekti ve büyük ölçüde de bu politikasında başarılı olmuştu. Ancak Osmanlı Devleti'nin Viyana'yı kuşatması ve bozguna uğraması neticesinde Osmanlı Devleti'ne karşı Habsburglar tarafından bir ittifak oluşturulmuş, bu ittifaka Rusya da katılmıştır. İlk defa Avrupa devletler sisteminin içinde yer alan Rusya, bunu Osmanlı Devleti'ni istila etmek için bir fırsat olarak görmüştür. Bu sistemin içine dâhil olan Rusya, Osmanlı Devleti karşısında güçlü bir konuma gelerek Balkanlardaki Ortodoks Hıristiyanların koruyuculuğuna soyunmuş ve Osmanlı Devleti'nin yerini almak için planlar yapmaya başlamıştır. Bu sırada da Osmanlı Devleti güçler dengesini gözeterek İngiltere ve Fransa'ya yaklaşmıştır. 1768-1774 yılları arasında Osmanlılara karşı ezici bir üstünlük kazanması da bir dönüm noktası olmuş ve Rusya, Karadeniz'de üsler kurarak İstanbul ve Boğazları tehdit eder hale gelmiştir⁵⁸.

Tarihsel süreç içerisinde görüldüğü üzere Rusya ile olan ilişkiler inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. Osmanlı Devleti bazen Avrupa ülkelerine karşı Rusya ile işbirliği

⁵⁷ Saydam, Kafkasya'da Bağımsızlık Mücadeleleri ve Türkiye, s.19-27.

⁵⁸ Halil İnalçık, Türkiye ve Avrupa: Dün Bugün, Doğu Batı Makaleler 1, Ankara, Doğu Batı Yayıncılık, 2009, s. 216-218.

yapmış bazen de Rusya'nın Osmanlı Devletini parçalama emellerine karşı Avrupa Devletlerine yanaşmak zorunda kalmıştır. Rusya özellikle Balkanlardaki Ortodoks nüfusu etki altına alarak Osmanlı Devleti'ni Balkanlardan çıkarmak ve Balkanlarda bağımsız Sırp, Yunan, Bulgar devletlerinin kurulması için çabalamıştır. Bu sayede İstanbul'a ve Boğazlara yaklaşacağını düşünmüştür. Osmanlı Devleti, ilerleyen zamanlarda özellikle askeri gelişmelere ayak uyduramamış ve Rusya'nın isteklerine boyun eğmek zorunda kalmıştır. Aşağıda da açıklanacağı üzere Rusya ile çeşitli savaşlar yapılmış ve bu savaşlar genellikle Osmanlı Devletinin toprak kaybetmesi ile sonuçlanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu 1699'dan itibaren Rusya'nın tehdidi ve baskısı ile karşı karşıya kalarak savaşmak zorunda kalmıştır. Onsekizinci yüzyıldan itibaren Rusya'ya Avusturya da eklenmiştir. Osmanlı İmparatorluğu bu dönemlerde çoğunlukla yenilmesine rağmen bu savaşları kendi gücü ile yürütebilmiştir. Ancak ondokuzuncu yüzyıla gelindiğinde bir yandan Avrupa'daki kuvvetler dengesinin değişmesi bir yandan da kendisinin güçsüzleşmesi sonucunda büyük devletlerin desteğine ihtiyaç duymuştur. Olaylar meydana geldiğinde büyük bir devleti yanına alarak denge politikası izlemek suretiyle varlığını korumaya çalışmıştır. 1791-1878 yılları arasında Rus tehlikesine karşı İngiltere'ye; 1888-1918 yılları arasında da Rus ve İngiliz tehlikesine karşı Almanya'ya dayanma politikası gütmüştür⁵⁹.

1791-1878 devresinde Rus tehlikesine karşı İngiltere'ye dayanma politikası yürüten Osmanlı İmparatorluğu'nu, İngiltere desteklemiştir. Bunun nedeni ise İngiltere'nin ekonomik hayatında büyük bir yer tutan Hindistan yolunun güvenliğini sağlamaktır. Bu dönemde Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu'nu yıkarak boğazlara yerleşmek istemesi İngiltere'yi ciddi bir tehlike ile karşı karşıya bırakmıştır. Rusya'nın bu dönemde Karadeniz'e iyice yerleşerek boğazları ele geçirip Akdeniz'e inmek istemesinden dolayı Hindistan yolunu güvence altına almak isteyen İngiltere, Osmanlı İmparatorluğu'nun bağımsızlık ve toprak bütünlüğünü koruma politikası izlemiştir⁶⁰. Ancak 1878 yılına gelindiğinde Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıfladığını ve yıkılacağını gören İngiltere, bu politikasından vazgeçmiştir⁶¹.

a-Küçük Kaynarca Antlaşması (21 Temmuz 1774)

Güçlenen Rusya, Avusturya ve Prusya devletleri ile anlaşarak Lehistan'ı paylaşma yoluna gitmiş ve bu sayede Batı istikametinde yeni topraklar ele geçirmeyi

⁵⁹ Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1993, s. 43.

⁶⁰ Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, s. 44.

⁶¹ Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, s. 45.

amaçlamıştır. Rusya'nın bu amacına ulaşmasıyla birlikte Osmanlı Devleti de Rusya'ya savaş açma yollarını aramış ve Rusya'nın kaçakları takip ederken Osmanlı Devleti topraklarına girerek Müslüman ahaliyi de öldürmesi sonucu Rusya'ya savaş ilan etmiştir. Ordusu iyi hazırlanmadığı için 1769 yılında Hotin Kalesi yakınlarında Rusya'ya yenilen ve Rusya'nın ilerlemesine mani olamayan Osmanlı Devleti, güneyde de Baltık Denizinde bulunan Rus donanmasının Çeşme'de bulunan Türk donanmasını imha etmesine engel olamamıştır⁶². Osmanlı Devleti içinde bulunduğu ağır ve tehlikeli durum karşısında barış istemek zorunda kalmış ve Osmanlı Devleti temsilcisi Resmi Ahmet Efendi ile Rus temsilci General Reppin arasında yapılan görüşmeler sonucunda yirmi sekiz maddeden oluşan Küçük Kaynarca Antlaşması imzalanmıştır⁶³. Söz konusu antlaşmanın bazı önemli maddeleri şöyledir⁶⁴:

1-Kırım, Kuban ve Bucak siyasi yönden bağımsız olup, dini yönden Osmanlı padişahına bağlı kalacaktı. Kılburun, Kerç Yenikale ve Azak Kaleleri ile Özi ve Aksu arasındaki topraklar Rusya'ya bırakılacak, Aksu iki devlet arasında sınır olacaktır(madde 3);

2- Rusya işgali altında bulunan Akdeniz Adaları ile Gürcistan, Besarabya, Eflak ve Buğdan'dan askerlerini çekecektir (madde 17/1, 23);

3-Rusya Devleti, Osmanlı Devleti'nde daimi elçi bulunduracak ve gerekli gördüğü yerlerde konsolosluk açabilecekti. Rusya'nın ortaelçi ya da murahhas elçi unvanıyla atayacağı elçi resmi törenlerde Alman elçisinden, rütbesi küçük ise, Hollanda büyükelçisinden, o da bulunmaz ise Venedik büyükelçisinden sonra gelecektir (madde 5,11);

4-Osmanlı Devleti Hıristiyan dininin hakkını ve kiliseleri koruyacaktı. Rusya elçileri, bu konulardaki ihtiyaçları dost ve komşu devlet temsilcisi olarak Osmanlı Devleti'ne bildirebilecektir (Madde 7);

5-Rusya Devleti'nin rahipleri ve halkından olanlar Kudüs ile diğer kutsal yerleri serbestçe ziyaret edebilecekler, diğer devletlerin uyruklarına fermanlarla verilen haklardan yararlanacaklar ve bunlardan hiçbir vergi alınmayacaktır (Madde 8);

6- İki Devlete ait tüm denizlerde taraflara ait ticaret gemileri ve tüccarlar serbestçe dolaşip ticaret yapabilecekler, Rus ticaret gemileri boğazlardan serbestçe

⁶² Kurat, Rusya Tarihi, s.289-290.

⁶³ Sertoğlu, Mufassal Osmanlı Tarihi, cilt.5, s.2607.

⁶⁴ Uçarol, Siyasi Tarih, s.65-66.

geçebilecekti. Osmanlı Devleti Rusya'ya, Fransa ve İngiltere gibi en çok müsaadeye sahip devletlerin ayrıcalık hakkını verecektir (Madde 11);

7- Rusya diğer devletler gibi yaptırdığı özel kiliseden başka bir de Galata'da Ortodoks toplum için bir kilise yaptıracak ve bu kilise ilelebet Rusya elçisinin koruyuculuğu altında kalacaktır (Madde 14);

8-Rusya, Eflak ve Boğdan Beyliklerinin haklarını koruyacaktır (Madde 16-17).

Harita 2.5 Küçük Kaynarca Antlaşması (21 Temmuz 1774)

Kaynak:www.Aygunhoca.com/tarih-haritalari/100-Osmanli-Imparatorlugu-Haritalari, 05.05.2013

Bu antlaşma, Osmanlı tarihinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Antlaşma ile yalnızca toprak kayıplarını tespit etmekle kalmamış, yabancı devletlerin Osmanlı Devleti'nin içişlerine karışmasını da sağlayarak, müdahalelere zemin hazırlamıştır⁶⁵. Antlaşmanın en ağır maddesi Kırım'ın Osmanlı Devletinden ayrılması olmuştur. Böylece Kırım, Rusya'nın müdahalesine açık hale gelmiştir. Ancak Rusya'nın antlaşmasının 11. maddesine dayanarak istediği yerde konsolosluk açabilmesi ve 16. maddesi gereğince Eflak ve Boğdan'ın içişlerine müdahale edebilmesi Rusya açısından Osmanlı Devleti'ni karıştırmak için bir fırsat olmuştur. Rusların tüm denizlerde ticaret yapma hakkını elde etmesiyle de Karadeniz bir Türk

⁶⁵ Nihat Erim, Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1953, s.139.

gözü olmaktan çıkmış ve Rusya, Osmanlı Devleti'nin karşısına Karadeniz'de bir rakip olarak çıkmıştır⁶⁶.

Kırım'ın kaybedilmesi Osmanlı Devleti açısından kabul edilemez bir durum olduğundan barış fazla uzun sürmemiştir. Rusya da bu arada kendisine bağlı Şahin Giray'ı Kırım'a han yaparak Kırım'ı Ruslaştırma politikası izlemiştir. Bu politika Osmanlı Devleti'nin tepkisini çekmiş ve halkın da Şahin Giray'ı istememesi sonucu çıkan olaylar neticesinde Osmanlı, Kırım'a kuvvet göndermiştir. Ancak gönderilen kuvvetlerin sayısı az olduğu için Ruslara karşı bir başarı kazanmadan geri dönmüşlerdir. Sonunda 21 Mart 1779'da Aynalıkavak Tenkihnamesi imzalanmıştır. Bu antlaşmaya göre Kırım bağımsız olmuş ve önceleri Kırım'a ait olan Özikiri arazisi de Osmanlı Devleti'ne bırakılmıştır.⁶⁷

Karadeniz'in kuzeyindeki kara parçası içinde hapsolan Rusya için Küçük Kaynarca Antlaşması bir dönüm noktası olmuş ve hem Karadeniz'e hükmeden Osmanlı Devletine karşı bir rakip olarak çıkmış hem de Kırım gibi stratejik bir bölgeyi Osmanlı Devletinden koparmıştır. Artık Rusya, Osmanlı Devleti karşısında üstün bir konuma gelmiş bulunmaktadır⁶⁸.

Rusya, Avusturya ile Osmanlı Devletini paylaşma konusunda anlaşmıştı. Fransa ise İngiltere'nin Rusya üzerindeki nüfuzunu azaltmak için Rusya'ya yaklaşmıştı. İngiltere ise bu sırada Fransa ve İspanya ile savaş halinde idi. Avrupa'nın bu müsait durumundan yararlanan Rusya, Kırım'ı işgal etmiş ve bu işgali Osmanlı Devletine kabul ettirdikten sonra Kırım'ın ilhakını 1783 yılında ilan etmiş ve Kırım Rusya'nın bir vilayeti olmuştur. Osmanlı Devleti bu duruma karşı çıkacak güçte olmadığından dolayı hiçbir itirazda bulunamamıştır⁶⁹.

b-Edirne Antlaşması (14 Eylül 1829)

1787-1792 ve 1806-1812 yıllarında Rusya ile yapılan savaşlarda Osmanlı Devleti Kafkasya'da toprak kaybına uğramamış ancak Osmanlı Devleti zayıfladığı için Kafkasya'da yeterince varlık gösterememiştir⁷⁰.

Topraklarını genişletme ve güneye inme politikasını gerçekleştirmek üzere harekete geçen Rusya, amacının toprak kazancı olmadığına Avrupa devletlerini

⁶⁶ Osman Köse, XVIII. Yüzyıl Osmanlı Rus Münasebetleri, Osmanlı, Cilt.1, (1999) s. 545.

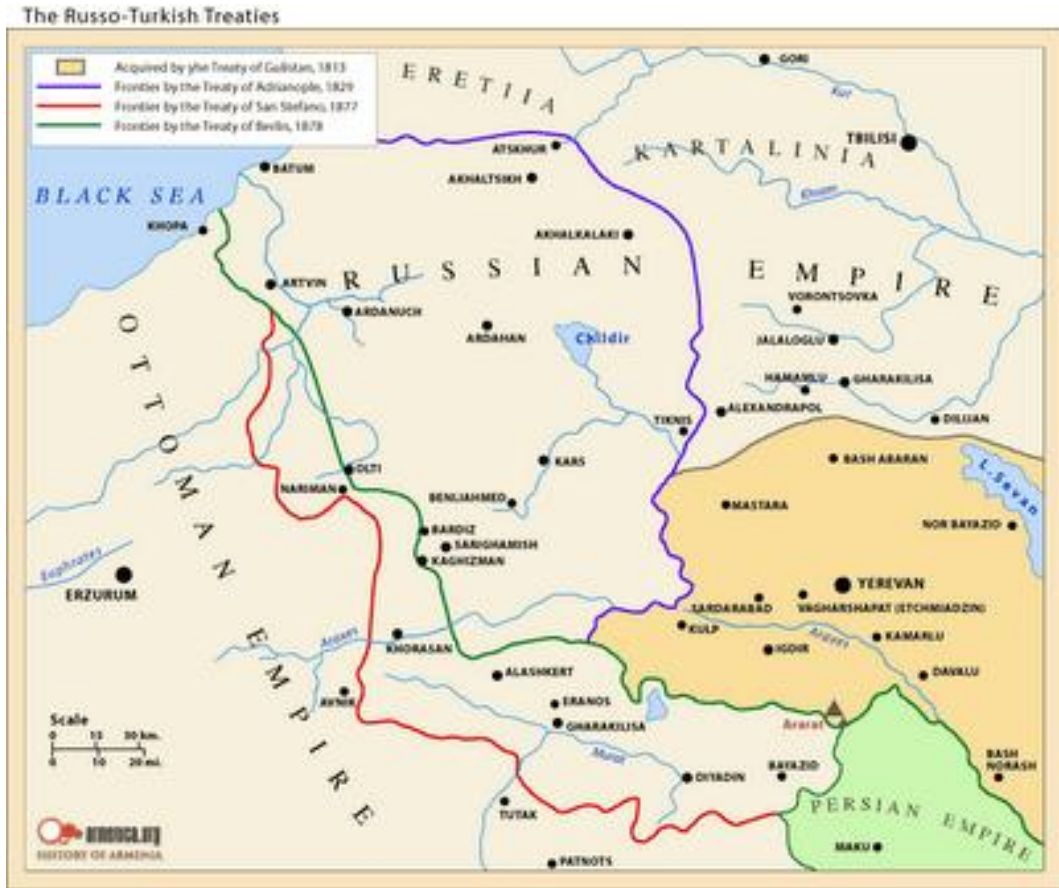
⁶⁷ Köse, XVIII. Yüzyıl Osmanlı Rus Münasebetleri, s. 545.

⁶⁸ Köse, XVIII. Yüzyıl Osmanlı Rus Münasebetleri, s. 548.

⁶⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, cilt.4, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1956, s. 1468.

⁷⁰ Süleyman Erkan, Kırım ve Kafkasya Göçleri 1878-1908, Trabzon, Kafkasya ve Orta Asya Ülkeleri Araştırma ve Uygulama Merkezi, 1996, s.8.

inandırması ve bu devletlerin tarafsızlığını sağlamıştı. Böylece Osmanlı Devleti'nin yalnız başına kalmasını sağlamış ve ardından Osmanlı Devleti ile ilişkilerini gerginleştirerek 14 Nisan 1828 tarihinde Osmanlı topraklarına saldırmıştır. Rusya ile savaşmaya içinde bulunduğu kötü durumdan dolayı taraftar olmayan Osmanlı Devleti, Rusya'nın isteklerini kabul etmesinin imparatorluğun parçalanmasına yolaçağından korkarak Rusya ile savaşa girmek zorunda kalmıştır. Rus ordusu Avrupa cephesinde Eflak, Boğdan ve Bükreş'i, Kafkas cephesinde ise Anapa, Ahıska, Poti ve Karadeniz kıyısındaki kaleleri alarak Kars'ı işgal etmiştir. Sürekli ilerleyen Rus ordusu 1829 yılının yaz aylarında batıda Edirne, doğuda Erzurum'a kadar gelmiştir. Bu durum karşısında barış istemek zorunda kalan Osmanlı Devleti ile Rusya arasında 14 Eylül 1829 yılında savaşı sona erdiren Edirne Antlaşması imzalanmıştır⁷¹.

Harita 2.6 Edirne Antlaşması 14 Eylül 1829

Kaynak:[http://adilyargic.blogspot.com/\(07.05.2013\)](http://adilyargic.blogspot.com/(07.05.2013))

Edirne Antlaşması'nın 4. maddesinde belirlenen doğu sınırımız şu şekilde çizilmiştir: “Doğu hudutları; Gürcistan, İmere, Megril, Guril, ve Kafkasya

⁷¹ Erim, Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri s.164-165.

tarafalarında bulunan diğer yerler bir zamandan beri Rusya'ya katılmış olduğundan ve Rusya Devleti Türkmençay Antlaşması ile de İran'dan Erivan, Nahçıvan hanlıklarını da aldığından, Osmanlı ve Rus Devletleri ileride bir nizaya meydan vermemek gayesiyle; Guril memleketinin Karadeniz'den şimdiki sınırı ile giderek İmere hududuna çıkıp oradan en doğru yolu takiben Ahıska ve Kars eyaletlerinin Gürcistan sınırına bitişik oldukları yerlere kadar olan hattı sınır tayin etmişlerdir. Buna göre Anapa, Poti, Ahıska ve Ahılkelek Ruslarda kalacak; Erzurum, Kars, Doğu Bayezid şehir ve eyaletleriyle Ahıska eyaletinin kalan kısmı, Osmanlılara iade olunacaktır"⁷². Böylece Kafkasya'da stratejik önemi olan yerleri ele geçiren Rusya, bu antlaşma ile biraz daha güneye inmiştir⁷³.

Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan sonra imzalan en ağır antlaşma olan Edirne Antlaşması'yla Osmanlı İmparatorluğu, Doğu Anadolu'da Anapa, Ahıska ve Poti'yi Ruslara bırakmış ve böylece Ruslar, Doğu Anadolu'nun kontrolünü sağlayacak yerleri kazanmışlardır⁷⁴.

c-Kırım Savaşı ve Paris Barış Antlaşması (30 Mart 1856)

Daha sonra Osmanlı Devleti'nde 1832-1833 yılları arasında Mısır sorunu çıkmış ve Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın orduları Anadolu'ya kadar gelmişti. Bunun üzerine Sultan II. Mahmut Rusya'dan yardım istemiştir.⁷⁵ Kendi çıkarları açısından zayıf ve Rusya himayesinde bulunan Osmanlı Devletini tercih eden Rusya bu teklifi kabul etmiş ve İstanbul'a bir filo ve kara ordusu göndermiştir⁷⁶. Osmanlı İmparatorluğu'nun sıkışık durumundan istifade eden Rusya ile 1833 yılında Hünkâr İskelesi Antlaşması imzalamıştır. Bu antlaşmaya göre ise Rusya'ya bir saldırı olursa Osmanlı İmparatorluğu Boğazları kapatacaktır. Avrupa devletleri bu antlaşmanın Boğazları Rusya'ya açtığını düşündükleri için İngiltere başka devletlerin savaş gemilerinin barış zamanında Boğazlardan geçmesi konusunu Osmanlı İmparatorluğunun yetkisinden alıp, bu konuyu milletlerarası bir statüye bağlamak istemiş ve buna da 1841 yılında Boğazlar Sözleşmesinin imzalanmasını sağlamak suretiyle muvaffak olmuştur. Sözleşmede Boğazların kapalılığı ilkesi kabul edilmiş olup, bu ilkeye göre barış zamanında hiçbir yabancı devletin savaş gemisi boğazlardan geçmeyecektir. Eğer Osmanlı Devleti kendisi savaşa girerse Boğazları

⁷² Sertoğlu, Mufassal Osmanlı Tarihi, cilt.5, s.2913.

⁷³ Erim, Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri s.166.

⁷⁴ İskender Yılmaz, Gümrü Antlaşması, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2001, s.1.

⁷⁵ İnalçık, Türkiye ve Avrupa: Dün Bugün, Doğu Batı Makaleler 1, s. 221.

⁷⁶ Erim, Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri 1, s.294.

istediği devlete açıp kapayabilecektir⁷⁷. Bu szleŖme ile hem Osmanlı İmparatorluğu'nun hükümranlık hakları zayıflatılmıŖ hem de Rusya'nın savaŖ gemilerinin Boğazlardan geçmek suretiyle Akdeniz'e inmesi nlenmiŖtir.

1841 yılında imzalanan Boğazlar SzleŖmesi'yle Osmanlı Devleti zerindeki nüfuzunun azaldığını ve Osmanlı Devleti'nin, İngiltere ve Fransa'ya yaklaŖtıđını gören Rusya, tekrar Osmanlı Devleti'ni parçalama siyasetine dnmŖtir. İngiltere'ye, Osmanlı Devleti'ni aralarında paylaŖmayı öneren Rusya, bu isteğinin İngiltere tarafından kabul edilmemesi üzerine tek baŖına harekete geçmeye karar vermiŖ ve Osmanlı Devleti'ne gönderdiği elçi ile bazı isteklerde bulunmuŖtur. Kudüs ve çevresinde Ortodoks Kilisesine ayrıcalıklar verilmesi ve bunların bir senetle belirlenmesini ve Ortodoks toplumların Rusya'nın koruyuculuğuna verilmesini istemiŖtir. Osmanlı Devleti egemenlik haklarına zarar verdiği için kabul etmemiŖtir. Rusya'nın bu istekleri İngiliz ve Fransız elçilerin yardımıyla kısa bir süre için zmlenmiŖ görünse de Rusya tekrar aynı isteklerde bulunmuŖ ve 21 Mayıs 1853'de Rus elçisinin İstanbul'dan ayrılmasıyla Osmanlı Devleti ile Rusya arasında siyasi iliŖkiler kesilmiŖ oldu⁷⁸.

Rusya'nın Eflak ve Boğdan'a girmesi iki devlet arasındaki iliŖkileri bozmuŖ ve Osmanlı Devleti, 4 Ekim 1853'de Rusya'ya savaŖ ilan etmiŖtir. Rus filosunun, Batum'a erzak ve savaŖ malzemesi götürürken fırtına sebebiyle Sinop'a sıđınmıŖ olan Osmanlı filosunu yakması zerine Rusya'nın Karadenizde'deki gücünün farkına varan İngiltere ve Fransa Osmanlı Devleti ile 12 Mart 1854'de İttifak AntlaŖması yapmıŖtır. Söz konusu antlaŖmaya göre İngiltere ve Fransa saldırıya uđramıŖ olan Osmanlı Devleti'nin topraklarını korumak üzere kara ve deniz kuvvetleri göndermeyi taahhüt etmiŖlerdir. İngiltere, Fransa ve Osmanlı Devleti, Rusya'nın askeri güçlerinin önemli bir kısmını bulundurduğu yer olan Kırım'a asker çıkararak savaŖı burada srdrmŖlerdir. Özellikle önemli bir liman olan Sivastopol'u ele geçirmek isteyen müttefikler bunu baŖaramayınca asker sayısını daha da artırmıŖlar ve İtalya'nın da katılımıyla 9 Eylül 1855'de Sivastopol'u ele geirmiŖlerdir. Rusya, Doğubeyazıt ve Kars'ı ele geçirmesine rağmen savaŖa devam edecek durumu olmadığı için barıŖ istemeye baŖlamıŖtır. Bunun zerine Rusya'ya ultimatom veren müttefik devletler, Rusya'nın ültimatomu kabul etmesi üzerine savaŖa son vermiŖ ve 30 Mart 1856'da

⁷⁷ Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, s. 52-53.

⁷⁸ Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, s.216-223.

Paris Barış Antlaşması imzalanmıştır⁷⁹. Antlaşmanın sınırları ilgilendiren maddeleri şöyledir⁸⁰:

1-Osmanlı Devleti, Fransa, İngiltere, İtalya ile Rusya arasında ebedi barış başlayacaktır;

2-İki taraf da savaşta işgal ettiği bütün araziye boşaltacaklardır;

3-Rusya, elinde bulunan Kars Kalesi ile elinde bulunan diğer yerleri Osmanlı Devletine iade edecektir;

4-Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne ait toprakları boşaltmasına karşılık, müttefikler de Sivastopol, Balaklava, Kamış, Gözleve, Kerç, Yenikale ve Kılburun şehir ve limanları ile müttefik askerlerinin elinde bulunan diğer yerleri Rusya'ya geri vereceklerdir.

Bu antlaşmada doğu sınırimızda bir değişiklik olmamış ve Doğu Anadolu'da Edirne Antlaşması ile Rusya'ya bırakılan Anapa, Ahıska ve Poti yine Rusya'da kalmıştır. Bu antlaşmanın en önemli özelliği Karadeniz'in ticaret gemilerine açık harp gemilerine kapatılacak olmasıdır. Ayrıca bu antlaşmayla birlikte Osmanlı Devleti ve Rusya Karadeniz'de tersane ve donanma bulundurmayacaklar, aralarında anlaşarak hafif savaş gemileri bulunduracaklardır⁸¹.

Paris Barış Antlaşması ne Osmanlı İmparatorluğu'nun Kaynarca Antlaşmasından beri devam eden çöküşünü ne de Osmanlının mirasından pay alma yarışı içinde olan devletleri durdurabilmişti. Bu antlaşma sadece İstanbul ve Boğazları ele geçirme planları yapan ve Osmanlı Devleti üzerinde nüfuzu artan Rusya'yı dizginlemişti. Ancak Rusya hem Ortodoksların koruyucusu rolünü oynayıp, hem de Slavları birleştirme politikası güttüğü için Osmanlı Devletinin başına sürekli yeni dertler açıyordu⁸². 1856 Paris Antlaşması ile Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü Avrupalı devletler tarafından garanti altına alınmıştı. Ancak Osmanlıdaki Hıristiyan azınlıkların korunması da bu antlaşma ile yabancı devletlere verildiği için Rusya antlaşmadaki bu maddeyi bahane ederek "Panislavist" politikalarını uygulamaya koyacak ve Balkanlardaki Slav topluluklarını Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklandıracaktır⁸³.

⁷⁹ Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, s.224-230.

⁸⁰ Sertoğlu, Mufassal Osmanlı Tarihi, cilt.6, s.3078.

⁸¹ Yılmaz, Gümrü Antlaşması, s. 2.

⁸² Erim, Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri 1, s. 373-374.

⁸³ Erkan, Kırım ve Kafkasya Göçleri 1878-1908, s.12.

Paris Antlaşması'nın imzalanmasından sonra aynı antlaşmaya bağlı olarak Osmanlı Devleti ve Rusya arasında İngiltere ve Fransa'nın da katılımıyla 5 Aralık 1857'de, "Osmanlı Devleti-Rusya Sınır Antlaşması" imzalanmıştır. Antlaşmanın birinci bendinde⁸⁴ "Devlet-i Aliye ile Rusya memalikinini tahdit eden hatta küçük Ahri dağına doğru İran memalikle devleteyn-i mezkûreteyn memalikinin nokta-i ittisali olan mahalden bed ile büyük Ahri dağından ve işbu iki dağın mukassemi olan silsile-i cibalden geçerek suları cenuben Makû Çayı ile Murat çayına ve şimalen doğrudan doğruya Uz nehrine cari olan cibali zirvesi boyuna gider zikrolunan hat-tı hudut Şingil dağının hizasında Kara Bulak'tan geçerek Beyazıt'tan Revan'a giden yolu zirve-i cibal hattı olan ve komisyonun taş yığmtisiyle ehramiyüşşekil bir nişan vazettiği mahalde kateder ve çünkü olmahalden hududun alâmatı görünmediğinden komisyon Devlet-i Aliye arazisi üzerinde hudutta teşkil eylediği marüzzikir ehramdan yediyüz yetmiş beş İngiliz kademi ve yüz on ve beş sebi' Rusya sajeni mesafesinde şimal gün doğrusu tarafına üçyüz beş ve onsekiz derecelerinde vaki mahalde yine taş yığmtisiyle diğer bir ehramiyüşşekil nişanı vazetmiştir işbu nişanenin coğrafyaca ahval-i mevkiyesi bir rakkamile mürekam olan varaka-i melfufede işaret ve tayin olunmuştur hatt-ı hudut zikrolunan zirve-i cibal hattından ayrılmayarak ilerleyüp Muson karyesinden Kervan- saray'a giden tariki kateder ve bu noktada dahi taş yığmtisiyle bir ehram vazolunarak bu ehramın dahi işaretleri ve coğrafyaca ahvali mevkiyesi iki rakkamile mürakkam olan varaka-i melfufede tayin ve işaret kılınmıştır zikrolunan mahalden hat-tı hudut yine zirve-i cibal hattından ayrılmıyarak Balık gölünün canib-i şimalisinden Mamarin'de Sinaki nam ovanın taraf-ı cenubisine geçerek Sinak ve Nandoran nam dağlardan mürur ile Dibaç nam dağın zirvesine vasıl olur Dibaç dağının zirvesinden inerek Zağran çayı veyahut Nut çayının başlıca mecrasından geçerek bu çayın Azer nehrine münasap olduğu mahalle kadar gider ve oradan dahi Azer nehrinin başlıca mecrasından ayrılmıyarak Arpa çayının Azer nehrine munsap olduğu mahalle kadar ve bu mahalden Arpa çayın başlıca mecrasından yukarılara çıkarak Ciştaba nam karyenin yanından Deli çay nam derenin Arpa çayına munsap olduğu mahalle vasıl olur ve bu mahalle varıldıktan sonra tarih-i iseveiyenin bin sekiz yüz otuz dört senesi kânun-ı sanisinin alafranga yirmi dokuzu tarihile müverrah olan mukavelename ile karargir olan hat-tı hudut bed' ederek hat-tı mezkûr Deli çayın başlıca mecrası boyuna giderek Yahşi

⁸⁴ Osmanlı Devleti-Rusya Sınır Antlaşması, 5 Aralık 1857, (m.1).

Bulan nam derenin Deli çay deresine munsap olduğu mahalle vasıl olur ve haritada altı ve yedi rakamlarıyla gösterilmiş olan hudut işaretlerinin mahalli işbu iki derenin birleştiği nokta olup bu noktadan hat-tı hudut ciheti şimal-i garbiye doğru giderek sekiz ve dokuz ve on rakamlarile mürakkam işaretlerin hattı üzerinden Oksuz dağı zirvesinde olup onbir rakkamile gösterilmiş olan mahalle vasıl olur ve bu mahalden hat-tı hudut suları şimalen Rusya memalikine ve cenuben memalik-i Osma-niyeye cereyan eden cibalin zirvesi hattı boyuna giderek haritada oniki ve onüç ve ondört ve onbeş ve onaltı ve onyedı ve onsekiz ve ondokuz ve yirmi ve yirmibir ve yirmiiki ve yirmiüç ve yirmidört ve yirmibeş ve yirmi altı ve yirmiyedi ve yirmisekiz ve yirmidokuz rakkamlerle gösterilmiş olan mahalle vasıl oldukta yetmiş sekiz ve elli arzında bir zaviye teşkil ederek yine cihet-i şimal-i garbiye meyi ile Hopen nam gölün sahilinde sek-senüç sajen ve ism-i mezkûr ile maruf olup harabolmuş olan karyeden tahminen iki verst mesafede vaki ve otuz rakamile gösterilmiş nişaneye müntehi olur ve işbu otuz rakkamile gösterilmiş nişaneden ilerleyüp Kozepen gölünü kat ile mezkûr gölün sahilinden yirmi sajen mesafede vazolunmuş ve otuz bir rakkamile mürakkam olan nişaneden ve Kozepen gölile Kûr nam çayın arasında bulunan cibali müteselsilenin zirvesi hizasından otuziki ve otuzüç ve otuzdört rakkamleile mürakkam işaretlerin bulunduğu hattan geçerek dağın zirvesinde olup otuz beş rak-kamlarile gösterilen nişanelerin bulunduğu hat üzerinde zirve-i cibalden geçerek Çarustav nam derenin Kûr nam çaya munsap olduğu mahalle varınca nişanelerile beraber berveç-i tafsil tarifi ve nişanelerin cihet-i mev-kiiyeleri üç rakkamile mürakkam olan varaka-i melfufede mevcuttur Çarustav'm Kûr çayına munsap olduğu mahalden hat-tı hudut Kûr nehrinin başlıca mecrası boyuna giderek nehr-i mez-kûre Hazermen nam küçük çayın munsap olduğu mahalle vasıl olup oradan dahi Derindere nam dağın yanında zikrolunan suyun menbaı olup haritada bir rakamile gösterilmiş olan mahal üzerinden zikrolunan Derindere dağının zirvesinde iki rakamile mürakkam olan mahalle reside olur ve işbu mahalden hat-tı hudut ve üç dört ve beş ve altı ve yedi ve sekiz ve dokuz ve on ve onbir ve oniki ve onüç ve ondört ve onbeş ve onaltı ve onyedı ve onsekiz ve ondokuz ve yirmi rakamlarile mürakkam olan nişaneler boyuna giderek zirve-i cibal üzerinden yirmi bir ve yirmiiki ve yirmiüç rakamlarile Cah suyu nam derenin sahil-i yemininde gösterilmiş olan nişanelerin hizasına inerek yirmi dört rakamile gösterilen nişaneye kadar vasıl olur zikrolunan Hazermen nam çayın menbaı olup bir rakamile gösterilmiş olan mahalden bed' ile mezkûr Cah zuyu nam derenin sahil-i yemininde

vaki yirmi dört rakamile mürakkam olan mahalle varınca hat-tı hudud-ı mezkûrun tafsilî tarifi ve nişanelerin cihet-i mevkiyeleri dört rakamile mürakkam olan zeyilde münderiçtir ve Cah suyu sahilinde yirmi dört rakamile gösterilmiş olan mahalden hat-tı hudut zikrolunan derenin başlıca" mecrası boyuna giderek Bo-senhov nam çaya munsap olduğu mahalle kadar nüzul ve oradan dahi Bosenhov çayının başlıca mecrası ile inerek sahil-i yemininde Barela nam karyenin ve Orçaşan nam kazak karakolunun yanında bir rakamile gösterilmiş mahalle vasıl olup oradan dahi bir rakamile mürakkam olan nişaneden iki ve üç ve dört ve beş ve altı ve yedi rakamlarile işaret olunmuş olan mahallerde vaki nişaneler boyuna giderek İbrişcala nam derenin sahil-i yesarında sekiz rakamile gösterilmiş olan mahalle vasıl olur ve zikrolunan Bosenhov çayının sahil-i yemininde vaki bir rakamile gösterilmiş mahalden bed' ile İbrişcala nam derenin sahil-i yesarında vaki sekiz rakamile işaret olunmuş mahalle varınca hat-tı hududun berveç-i tafsil ve tarifi ve nişanelerin cihet-i mevkiyeleri beş rakamile mürakkam olan varaka-i melfufede mevcuttur ve yine İbrişcala nam derenin sahil-i yesarında vaki sekiz rakamile gösterilmiş olan mahalden hat-tı hudut işbu derenin başlıca mecrası boyuna gidip bir rakamile mürakkam olan mahalde vaki taş yığındısıyla mahrutiyüşşekil vaz olan nişana vasıl olup oradan dahi iki rakamile gösterilen işareti kateden hat boyuna giderek üç rakamile mürakkam olan Gorma nam dağın üzerinde vaki mahalle ve oradan dahi cihet-i şimal-i garbiye dolanıp ol havalide kâin diğer bir Balkan boğazile Cince nam dereyi kat ile Cincar ve Liçvari ve Legomari ve Conbena dağlarından geçerek dört ve beş ve altı ve yedi ve sekiz ve dokuz ve on rakamlarile işaret olunmuş olan hat boyuna gidip onbir rakamile mürakkam olan mahalle vasıl olur ve oradan dahi on-iki rakamile gösterilmiş olan mahalle kadar Larisakovareli nam dağın zirvesinden mürur ederek zikrolunan mahalden diğer bir Balkan boğazile Kovilyan nam çayı kat ile Croviz îskaro nam dağın üzerinde vaki onüç rakamile gösterilmiş olan mahalle ve oradan dahi dağ tepesinden Şavnabar nam dağda ondört rakamile işaret olunmuş olan nişane-i mevzuaya vasıl olur ki bu mahal bin sekiz yüz otuz dört tarihinde Devlet-i Aliye ile Rusya devleti komiserlerinin tahdit eyledikleri hattın nokta-i intihasıdır zikrolunan İbrişcala nam derenin menbaina yakın olup bir rakamile gösterilmiş olan mahalden bed' ile Şavnabar nam dağın üzerinde vaki ondört rakamile gösterilmiş olan mahalle varınca hat-tı mezkûr nişanelerile berveç-i tafsil tarifi ve nişanelerin cihet-i mevkiyeleri altı rakamile mürakkam olan evrak-ı melfufede mevcuttur ve zikrolunan

Şavnapar nam dağın üzerinde vaki ondört rakamile mürakkam olan mahalden hat-tı hudut dağ tepesinden ayrılıp bir tarafının suları Şimalen Goril eyâleti içinden Bahr-i Siyah'a ve diğer tarafının suları Kovilyan çayı vasıtasile Bahr-i Hazer'e ve daha ileride bulunan tarafın suları dahi Acare derelerinden Bahr-i Siyah'a ceryan eden silsile-i cibalin zirveleri hattı boyuna Cehotay nam cebele vasıl olur ve Cehotay cebelinden hat-tı hudut Çlok nam nehri başlıca mecrası boyuna giderek nehr-i mezkûrun Bahr-i Siyah'a döküldüğü mahalle müntehi olur ve zikrolunan hat-tı hudut komiserler tarafından mumza olarak işbu mukavelenameye melfuf olan haritalarda ve tarif cedvellerinde kamilen münderiç ve mukayyettir ve hat-tı hudut falan çayın veyahut nehrin başlıca mecrası boyuna gider demekten komisyonun murad-ı hat-tı mezkûr ol çay veya nehrin başlıca mecrası hattına tâbi olduğunu ve bu nehir ve çayın bir kaç şubesi olduğu takdirde mecrası tagayyür eylese bile hat-tı hudud-i daime başlıca şube itibar olunmak lâzımgelip şu başlıca şube tagayyüründen dahi nehrin veyahut çayın münkasem olduğu şubatin en vüs'atlısi anlaşılmaq iktiza eder” denilmek suretiyle Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki sınır hattı çizilmiştir.

Antlaşmanın birinci bendine göre Osmanlı Devleti ve Rusya arasındaki sınır, bölgenin topografik yapısının uygun olması nedeniyle bir tepeye ya da müstahkem mevkiye taş yığma, bir nehir ya da gölün sınır oluşturması veya dağ sıralarının zirve noktalarının birleştirilmesi şeklinde ve oldukça ayrıntılı bir şekilde çizilmiştir⁸⁵.

Antlaşmanın ikinci bendinde ise birinci bende çizilen sınırın haritada kırmızı bir hat olarak gösterildiği belirtilmiş olup, dördüncü maddesinde iki ay içerisinde onaylanacağı belirtilmiştir.

Böylece iki devlet arasındaki sınır ayrıntılı bir şekilde belirlenmişti. Ancak Osmanlı Devleti ve Rusya arasında 1877-1878 savaşı çıkacağından, sınırlar tekrar değişikliğe uğrayacaktır.

d-1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ve Ayastefanos Antlaşması (3 Mart 1878)

Avrupa'nın desteğinin Osmanlı Devleti'nin arkasında olmadığını gören Rusya'nın Osmanlı hâkimiyetinde bulunan topraklardaki Slavları kendi idaresi altına almak ve Kırım Savaşı'nda kaybettiği prestiji tekrar elde etmek istemesi üzerine Osmanlı Devleti ile Rusya tekrar karşı karşıya gelmiştir⁸⁶.

⁸⁵ Apaydın, “5 Aralık 1857 Tarihli Osmanlı Devleti-Rusya Sınır Antlaşması”, s. 97.

⁸⁶ Saydam, Kafkasya'da Bağımsızlık Mücadeleleri ve Türkiye, s.46.

1875 yılına gelindiğinde Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki topraklarında bunalım başlar, Hersek'te bir isyan meydana gelir ve bu isyan diğer Balkan devletlerine sıçrar. Bunun sonucunda bütün Avrupa devletleri soruna taraf olarak güçler dengesi çerçevesinde soruna karışırlar. Bu durumun asıl sebebi Rusya'nın panislavist politikası olduğu için Osmanlı-Rus savaşı yakındır ve Rusya 26 Nisan 1877'de savaş ilan eder⁸⁷.

Harita 2.7 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı

Kaynak: www.Turkislamdevletleri.com/01.05.2013

Ruslar, Balkan Slavları ve Ortodoksları kışkırtmış; Rus kuvvetleri Batıda Filibe ve Edirne'yi aldıktan sonra Doğuda Kars Kalesini almıştır. İstanbul'a doğru harekete geçtiğinde Osmanlı İmparatorluğu barış istemek zorunda kalmıştır⁸⁸. Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki barış görüşmeleri Ayastefanos (İstanbul-Yeşilköy)'da başlamıştır. Osmanlı Devleti'ni Dışişleri Bakanı Saffet Paşa ile Berlin Elçisi Sadullah Bey'in, Rusya'yı ise Kont İgnatief ve Nelidof'un temsil ettiği görüşmelerde, Osmanlı Devleti Rusya'nın ileri sürdüğü bütün koşulları kabul etmiş ve 3 Mart 1878 tarihinde Ayastefanos Antlaşması imzalanmıştır. 29 maddeden oluşan antlaşmanın bazı önemli maddeleri şöyledir⁸⁹:

⁸⁷ Uçarol, Siyasi Tarih, s. 359.

⁸⁸ Erkan, Kırım ve Kafkasya Göçleri 1878-1908, s.12.

⁸⁹ Uçarol, Siyasi Tarih, s.384-385.

- 1- Osmanlı Devleti; Karadağ'ın, Sırbistan'ın Romanya'nın bağımsızlığını ve topraklarını genişletmelerini kabul edecektir. Sırbistan Niş'i alacaktır. Karadağ Adriyatik Denizi'ne kadar genişleyecektir. Romanya, Besarabya'yı Rusya'ya verecek, buna karşılık Dobruca'yı alacaktır (Madde 1-5,19);
- 2- Bulgaristan: Osmanlı Devleti'ne bağlı, vergi verir, özerk bir prenslik haline getirilecektir. Bunun kesin sınırları; Rus ordusunun Rumeli'yi boşaltmasından önce, Rus ve Osmanlı üyelerden kurulacak bir komisyon tarafından saptanacaktır. Ancak bu sınırlar Tuna'dan Ege Denizi'ne, Karadeniz'den Arnavutluk'a kadar olan alanı kapsayacaktır (madde 6);
- 3- Doğu Anadolu'da Rusya askerinin işgali altında bulunup Osmanlı Devleti'ne geri verilecek yerlerin boşaltılması iki devlet arasındaki iyi ilişkilerde karışıklıklara yol açabileceğinden Osmanlı Devleti, Ermenilerin yerleşmiş olduğu eyaletlerde bölgenin gerektirdiği ıslahatlar ile düzenlemeleri geciktirmeden yapacak ve Ermenileri Kürtlere ve Çerkezlere karşı koruyacaktır (Madde 16);
- 4- Osmanlı Devleti Kotur'u İran'a verecektir (Madde 18);
- 5- Barış antlaşmasının onaylanmasından itibaren Rus askerleri üç ay içerisinde - Bulgaristan hariç- Rumeli'yi, altı ay içerisinde de Anadolu'yu tamamen boşaltacaklardır (Madde 25-26).

3 Mart 1878'de imzalanan Ayastefanos Antlaşması ile Kafkas sınırı yeniden çizilmiştir. Antlaşmanın ondokuzuncu maddesine göre “*Rusya İmparatoru hazretlerinin taleb ve Devlet-i Aliye'nin tediyesini teahhüd eylediği tazminat-ı harbiye ve Rusya'nın uğradığı zaiyat atide muharrer hesaplardan mürekkebirdir. (evvela) dokuzyüz milyon ruble (ordunun idaresi, mühimmatın nakli ve edevatı harbiye siparişi) gibi vukubulan muharebe mesarifine mahsusdur (saniyen) dörtyüz milyon ruble memleketin sevahil-i cenubiyesine ve ihracat ticaretine be senayie ve demiryollara ika olunan hasarete mahsusdur (salisen) yüzmilyon ruble bihasbelistila Kafkasya'da idilan zararlara mahsusdur (rabian) on milyon ruble memalik-i Osmaniyyede bulunan Rusya tebeasının ve tesisatının uğradığı zarar ve ziyana mukabildirki cümlesi bir milyar dörtyüz on milyon ruble ider, Rusya İmparatoru Devlet-i Aliye'nin müşkilat-ı maliyesini piş-i nazarı dikkate alarak ve arzu-yı canab-ı padişahiye imtisal eyleyerek yukarıdaki fikrada münderic mebaliğın kısm-ı azamını atide muharrer arazinin terki suretile tesviyeye muvafakat eyler...Ardahan ve Kars*

*ve Batum ve Bayezid ile Soğanlı'ya kadar olan yerler terk idilecektir...*⁹⁰ denilmek suretiyle Kars, Ardahan, Batum, Bayezid ve Soğanlı savaş tazminatı olarak Rusya'ya bırakılmıştır. Bu antlaşma ile Rusya, Balkanlardaki hâkimiyeti sağlamış ve Rusya'nın İskenderun ve Basra Körfezine çıkışı garantilemiştir.

1877-1878 Türk-Rus savaşı olarak adlandırılan bu savaşla birlikte Osmanlı Devleti Kafkasya'daki kabileler üzerindeki hâkimiyetini yitirmiş ve Rusya'nın da Kafkasya'daki sömürgeleştirme faaliyetleri hız kazanmıştır. Rusya Kafkasya'da işgal ettiği yerlerdeki halkları diğer yerlere veya Osmanlı Devleti'ne sürüp buradaki halkın yerine Rus köylüleri ile Bulgar, Rum, Romen göçmenleri yerleştirmiştir. Bu göçmenlere devlet desteği sağlanarak bölgenin ekonomik kaynaklarını kullanmaları da sağlanmıştır. Rusya bu bölgelerde demografik olarak üstünlük sağlamak için buralardaki nüfusu Sibirya'ya göndermiştir. Rusya buradaki halkın direnişini kırmak ve bu bölgedeki zenginliklerden faydalanmak için halkı göçe zorlamış ve 1877-1878 Savaşı'ndan sonra çok sayıda Kafkasyalı Müslüman Anadolu'ya göç etmek mecburiyetinde kalmıştır. Osmanlı Devleti'nin Kafkasya'da sistemli bir politika izleyememesi ve Kafkas kabileleri ile irtibatı kuramamasından dolayı buradaki halka yardım edememiş ve 1877-1878 Savaşı'ndan sonrada buradaki kabileler üzerindeki hâkimiyetini kaybetmiştir⁹¹. Rusya'nın özellikle Osmanlı Devleti ile sınır olan bölgelerde nüfus değişikliği yapması, Rusya topraklarındaki Türk ve Müslüman halkla Anadolu'daki halk arasındaki organik bağ kurulmasını engellemiş ve böylece Rusya'nın sınır güvenliği sağlanmıştır⁹².

Ayastefanos Antlaşması'nın bazı hükümleri çıkarlarına dokunan Almanya, İngiltere ve Avusturya bu antlaşmanın bazı hükümlerinin değiştirilmesi hususunda anlaşmaya varmışlar, uzun çabalardan sonra Berlin Antlaşması imzalanmıştır. Berlin Antlaşması'na göre Rusya, Batum, Kars ve Ardahan çevreleri ile Tuna'nın sol sahil boyunu alacak, Doğu Bayezid, Osmanlı Devleti'ne bırakılacak, İngiltere ise Kıbrıs'a yerleşecektir. Ayrıca bu antlaşma ile Sırbistan ve Romanya bağımsızlıklarını kazanmış ve Bulgar Beyliği kurulmuştur⁹³. Büyük Bulgaristan üç bölgeye ayrılmış

⁹⁰ Erim, Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih Metinleri, s.395-396.

⁹¹ Abdullah Saydam, Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876), Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1997, s.49-55.

⁹² Saydam, Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876), s.205.

⁹³ Kurat, Rusya Tarihi, s. 355-356.

olup, birinci bölgede Bulgaristan Prensiği kurulmuş, ikinci ve üçüncü bölge Rumeli ve Makedonya olarak Osmanlı Devletine verilmiştir⁹⁴.

1871 yılında Rusya faktörü nedeniyle Balkanlardaki sorunları diplomasi yoluyla çözemeyen Osmanlı Devleti savaş yoluyla elde ettiği kazanımları 93 harbenden sonra haklı olduğu alanlarda dahi diplomasi yoluyla kaybetmiştir. Artık bu dönemde Osmanlı Devleti toprak bütünlüğünü ve egemenliğini korumak için Rusya'nın müdahalesini en aza indirmek, mümkün olduğunca az maliyete katlanmak için Rusya'nın oluşturduğu koalisyonlara karşı İngiltere'nin desteğini almak ve mümkün olduğunca Rusya ile bir savaşa girmeden sorunları diplomasi yoluyla halletme politikasını izlemiştir⁹⁵.

Ayastefanos Antlaşması Balkanlardaki Osmanlı topraklarını Balkan Devletleri arasında Rusya'nın nüfuzu altına alarak paylaşılmasını öngörmüştür. Berlin Kongresiyle birlikte Osmanlı Devleti'nin bütünlüğüne saygı prensibi ortadan kalkmış ve Osmanlı Devleti'nin hükümlerine haklarına müdahale edilerek siyasi müdahalelere sonuna kadar açık hale getirilmiştir. Osmanlı Devleti artık büyük devletlere de bel bağlayamayacağına karar vermiş, Kongrede kendisinden hiçbir toprak talebinde bulunmayan Almanya'ya dayanarak varlığını devam ettirme yollarını aramaya başlamıştır⁹⁶.

Bu gelişmelerden sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkan topraklarında meydana gelen isyanlar önceleri sosyal ekonomik ve idari sorunların sonucu iken daha sonra büyük devletlerin ve özellikle Rusya'nın panislavist politikası nedeniyle siyasi bir nitelik kazanmış ve bu isyanların sonucu olarak özerklik talepleri ortaya çıkmıştır⁹⁷. 1789 Fransız İhtilali'nin yaydığı milliyetçilik akımının da etkisiyle İmparatorluk toprakları içindeki yabancı milletler bağımsızlıklarını kazanarak İmparatorluktan kopmaya başlamışlardır. Büyük devletlerin etkisiyle 1829'da Yunanistan, 1878'de Sırbistan, Romanya ve Karadağ, 1908'de Bulgaristan ile 1912'de Arnavutluk bağımsızlığını kazanmıştır⁹⁸.

1878 Berlin Antlaşması'yla bağımsızlıklarını kazanan Balkan devletlerine kazandıkları topraklar yetmemiş ve daha fazlasını istemeye başlamışlardır. Ayrıca

⁹⁴ Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi cilt.8, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1962, s. 76-77.

⁹⁵ Teyfur Erdoğan, "Osmanlı ve Avrupa Devletleri Arasında İttifaklar", **Çağdaş Türk Diplomasisi:200 Yıllık Süreç**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1997, s.167-169.

⁹⁶ Karal, Osmanlı Tarihi cilt.8, s.78-79.

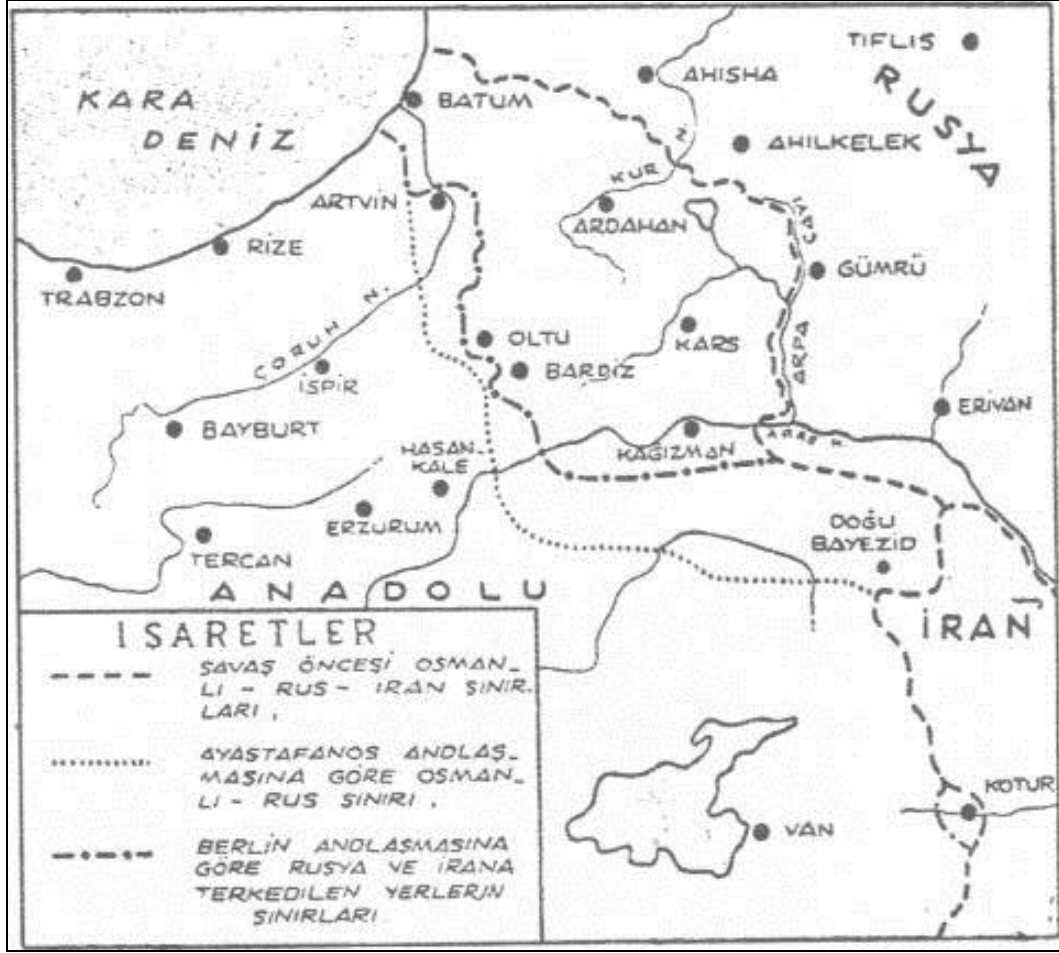
⁹⁷ Selim Aslantaş, Sırp İsyanları: Milli Bağımsızlık Hareketi mi Burjuva Devrimi mi Köylü Ayaklanması mı, **Doğu Batı**, Sayı: 39 (2006-2007), s. 96.

⁹⁸ Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarih, s. 41.

Osmanlı Devleti'nin Balkanlarda yapmaya çalıştığı reformlar da Batılı devletleri telaşlandırmış ve Osmanlı Devleti'nin Balkanlarda güçleneceğinden korkmuşlardır. Balkan savaşları sırasında Avrupa Devletleri de Balkan devletlerine destek olmuş ve Birinci Balkan Savaşı'nı bitiren Londra Barış Antlaşması ve İkinci Balkan Savaşı'nın sonunda imzalanan Osmanlı-Yunan, Osmanlı-Sırp ve Osmanlı-Bulgar antlaşmalarının sonucunda Osmanlı Devleti Balkanlardaki topraklarının büyük kısmını kaybetmiştir. Balkan Savaşları sırasında Rusya'nın izlediği politika da iki amaca yönelmişti. Birincisi Osmanlı Devleti'ni Balkanlarda Balkan Devletleri aracılığıyla sürekli bunalım içinde tutmak, ikincisi ise Balkanlardaki Slav nüfusu etkisi altına alarak kendisine Boğazların yolunu açmaktı⁹⁹. 1905 yılında yapılan Rus-Japon savaşında Rusya'nın Japonya karşısında hezimete uğraması neticesinde Uzakdoğu'da sıcak denizlere inemeyeceğini anlayan Rusya tekrar eski siyasetine dönmüş, Boğazları almak ve Akdeniz'e inmek için çaba içine girmeye başlamıştı. Bu isteğini tek başına halletmek için Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmeyi düşünmüş fakat müttefikleri İngiltere ve Fransa'dan kesin bir cevap alamamıştı. Kendi içinde sorunları olan Rusya, İngiltere ve Fransa'dan kesin cevap alamadığı için savaşa cesaret edememiş, bu defa da Avusturya-Macaristan ve İtalya ile anlaşma yollarını aramıştı. Bu nedenle Avusturya-Macaristan'ın Bosna Hersek'i ilhak etmesine ses çıkarmamış, İtalya'nın da Trablusgarp üzerindeki haklarını tanımıştı. Rusya'nın Boğazlarda üstünlük elde etmesini istemeyen İngiltere ve Fransa nedeniyle Rusya boğazlarda bir saldırı düzenleyememiştir. Rusya boğazlarla ilgilendiği kadar doğu vilayetleri ile de ilgilenmiş Erzurum ve çevresindeki illerde kapitülasyon imtiyazlarına dayanarak Türklerin faaliyetlerine hatta demiryolu yapılmasına bile engel olmuştur. 1914 yılında Rus baskısına dayanamayan Osmanlı Devleti Doğu vilayetlerinde Ermenileri koruma ve himaye haklarının yalnız Rusya'ya ait olduğunu tanımak zorunda kalmış, bu durum da Rusların Ermenileri Osmanlı Devleti aleyhine kışkırtmalarına sebep olmuştur. Erzurum, Trabzon ve Van civarını ilhak etmek niyetinde olan Rusya bu emeline ulaşmadan Birinci Dünya Savaşı çıkmış ve Osmanlı-Rus Savaşı başlamıştır¹⁰⁰.

⁹⁹ Karal, Osmanlı Tarihi cilt.8, s. 287-288.

¹⁰⁰ Kurat, Rusya Tarihi, s. 408-410.

Harita 2.8 Ayastefanos ve Berlin Antlaşmasına göre Osmanlı Devleti'nin Doğu sınırları

Kaynak: Midhat Seroğlu, Mufassal Osmanlı Tarihi VI. cilt, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2011, s.3337

c-Osmanlı-Rus Sınırları ve Diploması

Diplomasi devletler arasındaki ilişkilerin barışçıl yol ve araçlarla yürütülmesi anlamına gelen kavram olup, hükümetlerin resmi temsilcisi olan diplomatlar aracılığıyla yürütülen haberleşme ve görüşme sürecidir. İlk kez 1796 yılında Edmund Burke tarafından "Uluslararası İlişkileri Yürütme Sanatı" olarak tanımlanmıştır. Diplomasinin ilk örneklerinden biri olarak M.Ö. 1278 yılında yapılan Kadeş Antlaşması'nı göstermek mümkündür. Onbeşinci yüzyılda İtalyan şehir devletleri arasında görülen ve sürekli diplomatik kurullar bulundurulması anlamına gelen sürekli diplomasi kurallarının uygulanmasından sonra 1648 yılında yapılan

Westphalia Antlaşmasıyla çok taraflı diplomasi gelişmiş, ardından 1815 Viyana Kongresiyle birlikte protokol sorunları da çözüme kavuşturulmuştur¹⁰¹.

Osmanlı Devleti kuruluş ve yükseliş devirlerinde askeri açıdan çok güçlü olduğu için savaşın da diplomatik bir yöntem olarak görüldüğü “ad hoc” diplomasiyi kullanmıştır. Eski gücünü yitirmeye başladığı dönem olan duraklama döneminde ise savaşın yerini diplomasi almaya başlamış ve diğer devletlerle diplomatik ilişkiler kurmaya çalışmıştır. Kuruluş ve yükselme dönemlerinde yabancı devlet başkanları Osmanlı sadrazamına denk sayılırken, duraklama döneminde eşitlik sağlanmaya başlamıştır¹⁰². Eşitlik ilk defa 1606 yılında Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında yapılan Zitvatoruk Antlaşmasında uygulanmış, sultan ve imparatorun eşitliği antlaşmaya yazılmış ve diplomatik kurallara uygun olarak Kayzer ünvanı kullanılmıştır¹⁰³.

Osmanlı padişahları onaltıncı ve onyedinci yüzyılda barışı korumak veya imparatorluğa gelebilecek saldırıları karşılamak için başka devletlerle antlaşma yapmayı düşünmemişlerdir. Önceleri İslam bir devletin Hıristiyan bir devletle eşit şartlarda antlaşma yapılamayacağı düşüncesi hâkim olmuştur. Ancak onsekizinci yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı Devleti, zayıflamasına paralel olarak Rusya ve Avusturya oldukça güçlenmiş ve Avrupa’da daimi elçileri olmadığı için de Avrupa hakkındaki bilgileri de iki kaynaktan almıştır. Bunlar Eflak ve Boğdan Beyleri ile İstanbul’da yabancı elçilerin hizmetlerinde bulunan tercümanlardı. Bunlardan her zaman sağlıklı bilgi almak mümkün olmadığı için Osmanlı Devleti Avrupa’daki gelişmeler hakkında sağlıklı bir bilgiye sahip olmadığı gibi oradaki olaylara karşı da sağlıklı bir politika üretmekten yoksun kalmıştır¹⁰⁴. Daha sonra Ondokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru Londra, Paris, Viyana ve Berlin’de daimi elçilikler açmaya başlamıştı. Bu elçiler görev yaptıkları devletlerdeki vekillerle iyi ilişkiler kurmak, halkın sempatisini kazanmak ve Osmanlı Devleti’nin durumunu anlatmakla görevlendirilmişlerdi. Ayrıca buldukları ülkenin mülki ve askeri idaresini

¹⁰¹ Timuçin Kodaman, Ekrem Yaşar Akçay, “Kuruluştan Yıkılışa Kadar Osmanlı Diplomasi Tarihi ve Türkiye’ye Bıraktığı Miras”, **SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı.22 (2010), s.75-79 .

¹⁰² Kodaman, Akçay, “Kuruluştan Yıkılışa Kadar Osmanlı Diplomasi Tarihi ve Türkiye’ye Bıraktığı Miras”, s.80.

¹⁰³ Oral Sander, Anka’nın Yükselişi ve Düşüşü, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, 1987, s.73.

¹⁰⁴ Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi Nizam-ı Cedit ve Tanzimat Devirleri, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1961, s. 8-9.

taniyacak, Ordu ve donanma ile ilgili bilgileri öğrenerek İstanbul'a bildireceklerdi¹⁰⁵. Yükselme dönemlerinde Osmanlı Devleti'nin heybetine yakıştırılmadığı için yapılmayan ve Batılı devletlerin önceden yaptığı daimi elçi atama işini Osmanlı Devleti çöküşten kurtulabilmek ve Avrupa Devletleri'nin askeri ve ekonomik durumunu öğrenebilmek için yeni yapmaya başlamıştı.

Ondokuzuncu yüzyılda uluslararası politikada İngiltere, Fransa, Almanya, Avusturya ve Rusya aktif bir rol oynamıştır. Bu devletler bir sorun çıktığı zaman kendi aralarında güç dengesini koruyarak birbirleriyle ittifak yapmışlardır. Aralarından biri güçsüz bir devleti ele geçirmeye çalıştığı zaman bu devletler güç dengesinin bozulmasını istemedikleri ve birinin daha güçlü konuma geçmesini engellemek için aralarında ittifak yaparak diğer devlete karşı çıkmışlardır. Osmanlı Devleti de duraklama ve çöküş dönemlerinde bu güç dengesinden yararlanarak topraklarını korumaya çalışmış ve bu devletlerden biri topraklarına saldırdığı zaman diğerleriyle ittifak yapmaya başlamıştı.

Onsekizinci yüzyılın sonlarına doğru Rusya ve Avusturya güçlenmiş ve Osmanlı topraklarını paylaşma konusunda anlaşmaya varmışlardı. Rusya, 1774 Küçük Kaynarca Antlaşmasıyla bağımsızlığı verilen Kırım'ı almış ve Osmanlı Devleti de bu sebeple Rusya'ya savaş açmıştı. Bu savaşta Avusturya da Rusya'nın yanında yer alınca Osmanlı Devleti de kendine müttefik aramış ve Rus tehdidi altında bulunan İsveç'le anlaşma yoluna gitmiştir. Ancak İsveç'in Rusya ile anlaşarak savaştan çekilmesi üzerine Osmanlı Devleti bu sefer Prusya ile anlaşmıştı. Avusturya ve Rusya'nın ittifak halinde olmasını ve büyümesini kendisi için tehlikeli bulan Prusya antlaşma yapmayı kabul etmiştir. Antlaşmaya göre Prusya, Osmanlı Devleti aleyhine bozulmuş olan dengeyi düzeltmek için savaşa girmeyi kabul etmiş, Osmanlı Devleti de buna karşılık ticari imtiyazlar tanımıştır. Savaşın sonunda Osmanlı Devleti, Avusturya ve Rusya ile anlaşmaya varmış ve toprak kaybı olsa da bu savaştan da bu ittifak sayesinde kurtulmayı başarmıştır¹⁰⁶.

Osmanlı Devleti'nin karşılaştığı sorunlar bitmiyordu. Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa isyan çıkarmış ordusu Osmanlı ordusunu yenerek Kütahya'ya kadar gelmişti. Avrupa devletlerinin konuya ilgisiz kalması üzerine zor durumda kalan Osmanlı Devleti bu sefer de Rusya'dan yardım istemiş ve Rusya'nın bu yardımına

¹⁰⁵ Nihat Karaer, Abdülazizin Avrupa Seyahati Paris, Londra, Viyana, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2003, s. 8-9.

¹⁰⁶ Karal, Osmanlı Tarihi Nizam-ı Cedit ve Tanzimat Devirleri, s. 17-18.

karşılık imzaladığı Hünkâr İskelesi Antlaşması ile de Rusya ile olan bir savaş anında Boğazları Rusya'ya açmayı diğer devletlere kapatmayı kabul etmişti¹⁰⁷.

Bu antlaşma sayesinde İngiltere'yi harekete geçiren ve sorunu çözen Osmanlı Devleti bulunduğu coğrafyanın stratejik önemini ortaya koyan politika üretebilmiştir. İmparatorluğun yıkılma tehlikesiyle karşı karşıya geldiği bir dönemde İngiltere ve Fransa'yı yanına alarak ayakta kalmış olması ve 1856 tarihli Paris Antlaşması ile toprak bütünlüğünü garanti altına alarak Avrupa hukukuna katılması Osmanlı İmparatorluğu'nun acı tecrübelerle de olsa diplomatik olarak başarı sağladığının göstergesi olmuştur¹⁰⁸.

Kırım Savaşı sonunda imzalanan Paris Barış Antlaşması'ndan sonra Rusya Avrupa meselelerinden uzaklaşmış görünmeye çalışır ama asıl amacı Balkanlarda sessizce panistlavist hareketi yaymaktır.1870 yılına gelindiğinde Rusya Balkanlarda propaganda faaliyetlerini artırır. Ancak bu sefer karşısına toprakları tehlikeye giren Avusturya çıkar. Bu sırada Almanya Avusturya ile Rusya'yı kendi çıkarları açısından yakınlaştırmaya çalışır ve üç imparator arasında ittifak yapılır¹⁰⁹. Ancak İngiltere de Ayastefanos Antlaşmasından sonra imzalanan Berlin Antlaşmasından sonra Osmanlı Devletinin bütünlüğünü koruyamayacağını anlayarak Osmanlı Devletine ilişkin politikasını değiştirmiştir. Değişen yeni politikasında Osmanlı İmparatorluğu'ndaki stratejik noktaları ele geçirmeyi amaçlamış ve bu politika doğrultusunda 1878 yılında Kıbrıs'ın yönetimini üzerine almış, 1882 yılında da Mısır'ı işgal etmiştir¹¹⁰. Bu tarihten sonra Osmanlı Devleti'ni daha zor günler beklemektedir. Artık Osmanlı Devleti de, toprak bütünlüğünü koruyacak bir İngiltere olmadığı için Almanya ile ittifak arayışlarına başlayacaktır.

İngiltere'nin Mısır'ı işgal etmesiyle artık İngiltere'ye güvenilemeyeceğini anlayan Osmanlı Devleti, İngiltere'de iktidara gelen liberallerin Balkanların Rusya'ya karşı Osmanlı Devleti tarafından değil de burada kurulacak devletler tarafından korunabileceğini söylemesi üzerine yeni müttefik arayışlarına girmiştir. Artık Rusya'ya karşı yürütülecek politika için Almanya ile ittifak arayışlarına başlayacaktır. Bu arada Rusya'nın panislavizm politikasına karşı panislamizm

¹⁰⁷ William Hale, Türk Dış Politikası 1774-2000, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2003, çev. Petek Demir, s. 14-15.

¹⁰⁸ Kemal Beydilli, "Osmanlı ve Avrupa Devletleri Arasında İttifaklar", **Çağdaş Türk Diplomasisi:200 Yıllık Süreç**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1997, s.43.

¹⁰⁹ Stefanos Yerasimos, Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye 2. Tanzimattan 1. Dünya Savaşına, İstanbul, Gözlem Yayınları, 1975, çev. Babür Kuzucu, s.844.

¹¹⁰ A. Haluk Ülman, 1. Dünya Savaşına Giden Yol ve Savaş, Ankara, İmge Kitabevi, 2002, s. 139.

politikasını uygulamaya koymaya çalışacak ancak bu politikasında başarılı olamayacaktır¹¹¹.

Rusya, Osmanlı Devleti'ni de içine alan bir Balkan birliğinin kurulması fikrini ortaya atmış, birliğin kurulmasıyla hem Balkanlardaki statükonun korunmasını hem de Osmanlı Devleti'ni Rusya'nın üstünlüğü altına almayı planlamıştır. Ancak Osmanlı Devleti Rusya'ya güvenmediği için bu fikre karşı çıkmıştır. Rusya bu defa Osmanlı Devleti'nin dâhil olmadığı Balkan Devletleri Birliği kurmak için çaba sarf etmiş ve bu politikasında başarılı olmuştur¹¹². Balkan Birliği Bulgaristan çevresinde kurulmuş ve Bulgaristan da Osmanlı Devleti ile savaşmak için hazırlıklara başlamıştı. Fransa Rusya'nın yanında yer almış, Almanya ise Rusya'dan Balkanlardaki statükonun korunmasını istemiştir. Büyük devletler Osmanlı Devleti'nin büyük bir bozguna uğrayacağını tahmin etmedikleri için bir savaş çıkacak olursa Balkan sınırlarının değişmesine izin vermeyeceklerini bildirmiş olmalarına rağmen savaşın sonunda Balkan devletlerinin aldıkları toprakların bu devletlere bırakılmasını istemişlerdir. Fransa'nın desteğini alan Rusya, Balkan Devletlerini kışkırtarak savaşın çıkmasına sebep olmuş ve savaşın sonunda Osmanlı Devleti Midye-Enez çizgisinin batısında kalan toprakları kaybetmiştir. Bulgaristan'ın fazla toprak aldığını düşünen Balkan Devletleri tekrar savaşa tutuşmuş ve çıkan savaşta Bulgaristan yenilerek savaştan çekilmek zorunda kalmıştır. Bu savaşa Osmanlı Devleti de katılmış ve savaş sonunda Osmanlı Devleti ile Bulgaristan sınırı değişerek Meriç nehri olmuştur¹¹³.

Birinci Dünya Savaşı yaklaşırken devletler artık ittifak arayışlarına girmiş ve İngiltere, Fransa ile aralarındaki anlaşmazlıkları çözümlenerek anlaşma yapmıştır. Daha sonra İngiltere ve Fransa'ya 1905 Rus-Japon Savaşından sonra kendisini yalnız hisseden Rusya da katılmıştır. Almanya ise Avusturya'yı yanına alarak İtalya ile ittifak oluşturmuştur. Osmanlı devleti bu arada yalnız kalmış ve Birinci Dünya Savaşı başlayana kadar kendisine bu ittifaklarda yer bulamamıştır.

II-Birinci Dünya Savaşı ve Doğu Sınırları

Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı'na girecek güçte değildi. Bu savaşa girmesine ne ekonomik durumu ne de askeri durumu elveriyordu. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin savaşa girmek için bir planı da yoktu. Ancak Enver Paşa Almanların

¹¹¹ Tekin Kurat, "Osmanlı ve Avrupa Devletleri Arasında İttifaklar", **Çağdaş Türk Diplomasisi:200 Yıllık Süreç**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1997, s.176.

¹¹² Ülman, 1. Dünya Savaşına Giden Yol ve Savaş, s. 280.

¹¹³ Ülman, 1. Dünya Savaşına Giden Yol ve Savaş, s. 280-290.

kazanacağına inanıyordu ve bu sayede Osmanlı Devleti'nin kaybettiği toprakları geri alacağını umuyordu. Bunun için Almanlarla savaş planı yapılmış ve bu planda Kafkasya'daki Müslüman halkın ayaklandırılarak Rusya'ya Doğu Anadolu ve Kafkaslarda darbe indirmek amaçlanmıştı. Özellikle Enver Paşa'nın çetin kış şartlarına ve askerlerin donanımdan yoksun olmasına rağmen 1914 yılının Aralık ayında askerleri daha Sarıkamış'a varmadan şehit olmalarına sebep olan Sarıkamış Harekâtı'nı yaptıran neden ise 1878 Berlin Antlaşması'nda kaybedilen Sarıkamış ve Kars'ı alma isteğiydi.

Sarıkamış Harekâtında başarısız olunmasına rağmen Enver Paşa 1916 yılında tekrar biri Erzurum diğeri de Van ve Muş olmak üzere iki koldan saldırıya geçtiyse de ilerleyecek araç ve yolların olmamasından dolayı bu harekât da başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Enver Paşa Kafkasya'ya İran üzerinden girmeyi denemiş ama bu denemesi de başarısızlıkla sonuçlanmıştır¹¹⁴.

Rusya da Çanakkale Savaşı'nın müttefikler ve kendisi açısından başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra taarruza geçmiş ve Erzurum, Trabzon, Erzincan ve Muş'u işgal etmiştir.

Osmanlı Devleti de Doğu Cephesinde Rusya'da ihtilal olup savaştan çekilene kadar, fazla bir varlık gösterememiştir.

a-Birinci Dünya Savaşı ve Türk-Rus İlişkileri

Birinci Dünya Savaşı yaklaşırken Osmanlı İmparatorluğu yeni savaşımlardan çıkmış, Trablusgarp Savaşı'nın üzerinden iki yıl Balkan Savaşlarının üzerinden henüz bir yıl geçmişti. Osmanlı İmparatorluğu bu savaşımlarda büyük toprak kayıplarına uğradığı için hem yorgun hem de moral bozukluğu içinde idi. Ayrıca büyük devletlerin de Osmanlı toprakları üzerinde bazı emelleri vardı. Almanya barışçı yollarla Osmanlı Devleti'ni ekonomik olarak sömürme yolunu seçmiş, İngiltere Kıbrıs ve Mısır'a fiilen yerleşmiş, Fransa ekonomik çıkarlarını daha da genişletmek amacıyla Suriye ve Lübnan'ı ele geçirmek istemiş ve Rusya da gözünü İstanbul ve Boğazlara çevirmişti. Kısacası genel durum Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşa girmesi için elverişli değildi. Osmanlı İmparatorluğu Birinci Dünya Savaşı'nın çıkması halinde İngiltere, Fransa ve Rusya'nın oluşturduğu İtilaf Devletlerine tarafsızlık için başvurmuş ve olumlu bir yanıt alamamıştı. Bunun

¹¹⁴ Ülman, Birinci Dünya Savaşına Giden Yol ve Savaş, s. 323.

üzerine ittifak için Almanya'ya başvurduysa da bu öneri Almanya tarafından kabul görmemiştir¹¹⁵.

Rusya'nın istekleri her zaman Osmanlı Devleti için endişe kaynağı olmuştur. Balkan Savaşlarından sonra Rusya'nın düşmanca tavırları ve İngiltere ile Rusya'nın yakınlaşması Osmanlı İmparatorluğu'nun da Almanya ile yakınlaşp anlaşma imzalamasına neden olmuştur. Çünkü Rus tehlikesinden kurtulmanın tek çaresinin Almanya ile ittifak yapmaktan geçtiği düşünülüyordu¹¹⁶. Büyük devletlerin hiçbirinin Osmanlı Devleti ile ittifak yapmaya yanaşmaması da Almanya ile ittifak anlaşması imzalanmasında etkili olmuştur. Bu arada Osmanlı İmparatorluğu Rusya ile de anlaşma yapma imkânlarını aramış, 10 yıllık bir savunma anlaşması yapmayı teklif etmiştir. Bu anlaşmaya göre Kafkaslarda askeri yığınak yapmama, Balkanlarda Rus çıkarlarına aykırı hareket etmeme, Boğazlar sorununu dostluk çerçevesinde çözüme gibi önerilerde bulunmuş ve buna karşılık kendisi de bazı adaları ve Bulgaristan topraklarının bir bölümünü istemiştir. Ancak bu öneriler Rus tarafında fazla ciddiye alınmamıştır¹¹⁷. Bu teklifin Rusya tarafından kabul edilmemesi nedeniyle Osmanlı Devleti'nin Almanya'nın yanında savaşa girmek zorunda kalması Kafkasya'yı, Rusları bölgeden çıkararak bir İslam Devleti kurmak isteyen Enver Paşa'nın uygulayacağı politikanın merkezine yerleştirmiştir¹¹⁸.

Osmanlı Devleti'nin güçlenmesi İtilaf Devletlerinin Almanya'nın etrafında oluşturdukları çemberi kırması açısından önemliydi ve bu nedenle Almanya, Osmanlı Devletinin güçlenmesini istiyordu. Osmanlı Devleti ile Almanya arasında 2 Ağustos 1914 yılında Sadrazam Sait Halim Paşa ile Almanya'nın İstanbul Büyükelçisi Baron von Wangenheim'in katıldığı Osmanlı-Alman Antlaşması imzalandı. Bu anlaşmaya göre¹¹⁹:

- 1-Osmanlı Devleti ve Almanya, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile Sırbistan arasındaki anlaşmazlıkta tarafsızlıklarını koruyacaklardır;
- 2-Rusya, Avusturya'ya savaş açtığı zaman Almanya da savaşa girerse Osmanlı Devleti de savaşa girecektir;

¹¹⁵ Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı IX. Cilt, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999, s.373-379.

¹¹⁶ Kurat, Türkiye ve Rusya, s. 228.

¹¹⁷ Karal, Osmanlı Tarihi İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı IX. Cilt, s. 383.

¹¹⁸ Reha Yılmaz, "Birinci Dünya Savaşı Başlarında Osmanlı Devleti'nin Kafkasya Siyaseti", **Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi**, sayı.3/6(2008), s.125.

¹¹⁹ Uçarol, Siyasi Tarih, s. 568.

Osmanlı Devleti bir tehdit altına düşerse Almanya gerekirse silahla Osmanlı Devletini koruyacaktır;

3-Savaş olduğu takdirde Almanya askeri heyetini Osmanlı Devleti emrine verecektir;

4-Anlaşma 31 Aralık 1918'e kadar yürürlükte kalacaktır.

Antlaşma bir savunma antlaşması niteliği taşıyordu. Alman-Rus Savaşı başladığından Osmanlı Devletinin de savaşa katılması gerekiyordu. Ancak Osmanlı Devleti tarafsızlığını ilan etti. İtilaf Devletleri, Osmanlı Devleti'nin tarafsız kalmasını Rusya'ya Boğazlar yoluyla yardım yapılabilmesi amacıyla desteklemeye başladılar. Osmanlı Devleti de tarafsız kalmasına karşılık kapitülasyonların kaldırılmasını, Ege adalarının geri verilmesini ve Mısır sorununun çözümlenmesi önerisinde bulunmuştur. Özellikle İngiltere bu istekleri kabul etmeyince Osmanlı Devleti de Almanya ile daha da yakınlaşmak zorunda kalmıştır¹²⁰.

Başlayan savaştan bütün büyük devletler yıpranmış olarak çıkarsa Osmanlı Devleti için rahatlama döneminin açılacağı düşünülüyordu. Almanya'nın yeneceğine inanılıyor ve Almanya'nın savaşı kazandığı takdirde Rusya'nın ezileceği ve böylelikle Kafkasya ve diğer illerin kolayca geri alınabileceği tahmin ediliyordu. Almanya'nın üstünlüğüne kesin gözüyle bakılıyordu. Ancak Osmanlı Devleti'nin 1878'den beri ne derece geri kaldığı, Osmanlı-Rus kuvvet dengesinin Rusya lehine değiştiği ve Rusya'da ağır sanayi kurulduğu düşünülüyordu. Yapılan propagandalarda Almanya'nın yeneceği ve Enver Paşa'nın da Kafkasya ve Mısır'ı alacağı işleniyordu¹²¹.

İngiltere, Rusya ve Almanya Osmanlı Devleti'nin hemen savaşa girmesini istemiyorlardı. Ancak Osmanlı Devleti kendisine sığınan Alman savaş gemilerinin Karadeniz'e açılarak Rus kıyılarını topa tutmaları sonucu Rusya'nın, 2 Kasım 1914 tarihinde savaş ilan etmesi üzerine savaşa girmiş oldu. Görünürdeki neden bu olsa da asıl neden Rusya'nın İstanbul ve Boğazlar üzerindeki istekleri, Almanya'nın Ortadoğu'ya açılma planları ve İngiltere ve Fransa'nın İmparatorluğu paylaşma kararlarıydı¹²².

Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasından itibaren Osmanlı Devleti'ni paylaşma hesapları yapılmaya başlanmıştı. Savaşın başlamasıyla birlikte Rusya'nın

¹²⁰ Uçarol, Siyasi Tarih, s. 569.

¹²¹ Yusuf Hikmet Bayur, Türk İnkılabı Tarihi 1914-1918 Genel Savaşı, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991, s. 65-66.

¹²² A. Suat Bilge, Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri 1920-1964 Güç Komşuluk, Ankara, İş Bankası Kültür Yayınları, 1992, s.6.

girişimiyle 4 Mart'ta İngiltere, Fransa ve Rusya arasında gizli bir antlaşma yapılmıştır. İstanbul Antlaşması olarak adlandırılan bu antlaşmaya göre İstanbul, Karadeniz'in, Batı kıyıları, Çanakkale Boğazı, Güney Trakya, Marmara Denizindeki adalar hep Ruslar'a bırakılıyordu. Rusya'nın da bu antlaşmayı yapmasındaki amaç ise hem tarihi emellerine ulaşmak hem de İngiltere ve Fransa donanmalarının Çanakkale Boğazını geçip İstanbul'a ulaşmaları durumunda bir oldu bitti ile karşılaşmamaktı. Böylece Rusya, İstanbul'a yerleşip Boğazları denetleyecek ve Doğu Anadolu ile Karadeniz kıyılarının büyük bir bölümüne sahip olacaktı¹²³. Ancak Rusya'nın Bolşevik İhtilali nedeniyle savaştan çekilecek olması bu emellerini gerçekleştirmesine engel olacaktır.

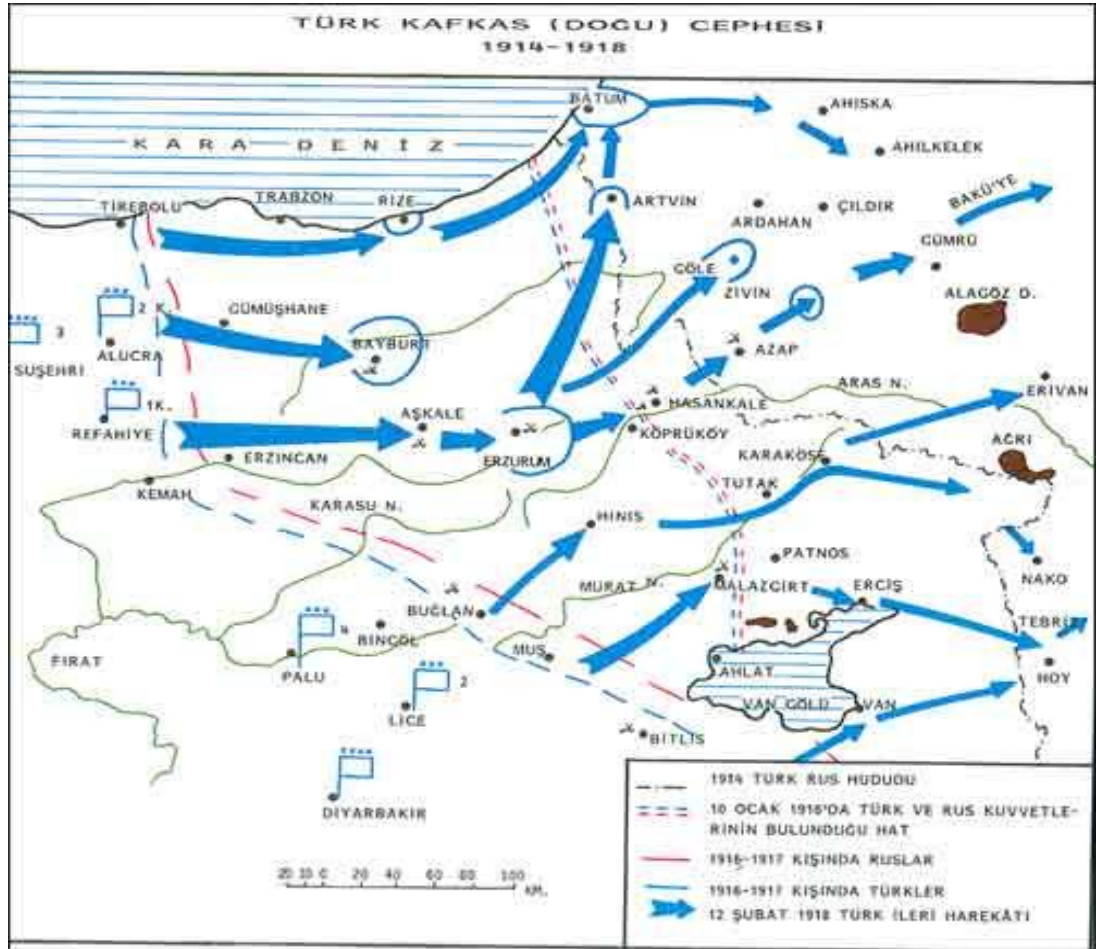
Birinci Dünya Savaşı öncesinde Osmanlı Devleti'ndeki genel kanı Almanya'nın Rusya'yı yeneceği yönündeydi ancak cephelelerdeki durum bunun tam tersinin olacağını gösteriyordu. Yavuz ve Midilli'nin Odesa, Sivastopol ve Novorassiyk'i topa tutmaları askeri açıdan bir kazanç sağlamamıştı. Karadeniz'de Yavuz ve Midilli savaş gemilerinin Rus limanlarını bombalaması üzerine Ruslar Anadolu'nun kuzey-doğu sınırında saldırıya başladılar. Bu bölgedeki sınır daha önce Ayastefanos ve Berlin Antlaşmalarıyla belirlenmişti. Bu sınıra göre Kars, Ardahan ve Batum Rus sınırları içinde kalmıştı. Ancak 1914 yılının sonlarına doğru Osmanlı Devleti'nin girişmiş olduğu Kafkas Harekâtı'nın amaçları arasında Kars Ardahan ve Batum'u geri almanın yanı sıra Kafkas halkını Rus boyunduruğundan kurtarmak ve Orta Asya'da yaşayan Türklerle temas geçerek Pan Turancılık planını gerçekleştirmek vardı. Rusya ise Doğu Anadolu'yu işgal ederek güneyde İskenderun üzerinden Akdeniz'e ve Dicle ve Fırat üzerinden ise Basra Körfezine inmek istiyordu. Başlangıçta Rusya savaşın kısa süreceğine ve sonucun Avrupa'da alınacağına inandığından Kafkasya'da önemli kuvvet bulundurmamıştı. Osmanlı Devleti'nin savaşa gireceği kuşkusunu belirlemeye başlayınca Rusya, Kafkas ordusuna önem vermeye başladı. İlk saldırıyı yapan Ruslar 1 Kasım'da Zivin, Doğu Beyazıt ve Diyadin'i ele geçirdiler. Karşılıklı çarpışmalardan sonra iki ordu da birbirine üstün gelemeyince bu durum Enver Paşa'da hayal kırıklığı yarattı. Kafkasya'yı istila etme planları yapmaya başlayan Enver Paşa, Sarıkamış Harekâtı adını taşıyacak olan savaşa karar verdi. Osmanlı ordusunun sayıca üstün olmasına ve askeri cesarete

¹²³ Karal, Osmanlı Tarihi İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı IX. Cilt, s. 544-546.

rağmen soğuk kış şartları ve teçhizat eksikliği nedeniyle Sarıkamış'ta 80.000 civarında şehit verilerek geri çekilmek zorunda kaldı¹²⁴.

Enver Paşa'nın Sarıkamış'ta ve diğer yerlerde Osmanlı Devleti'nin gücünü harcaması kendi amacına değil Almanya'nın amacına hizmet etmiştir¹²⁵. Sarıkamış Savaşı'nın siyasal sonuçları da olmuş ve Rusya müttefiklerine Çanakkale'de bir cephe açmak ve Osmanlı İmparatorluğu'nu paylaşma fikrini de kabul ettirmiştir¹²⁶.

Osmanlı Devleti, 1914 yılının sonlarında yapılan Sarıkamış harekâtından bir sonuç alamadığı gibi önemli kayıplara uğramıştı. Ruslar 1915 yılından itibaren Doğu Anadolu'da karşı hücumla geçerek 1916 Ağustos ayına kadar Van, Erzurum, Muş, Bitlis ve Trabzon'u ele geçirmiş ve bu durum Şubat 1917 devrimine kadar devam etmiştir¹²⁷.

Harita 2.9 1914-1918 Kafkas Cephesi

Kaynak: <http://www.ttk.org.tr/06.05.2013>

¹²⁴ Karal, Osmanlı Tarihi İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı IX. Cilt, s. 414-422.

¹²⁵ Bayur, Türk İnkılabı Tarihi 1914-1918 Genel Savaşı, s. 351.

¹²⁶ Karal, Osmanlı Tarihi İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı IX. Cilt, s. 423.

¹²⁷ Bilge, Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri 1920-1964 Güç Komşuluk, s. 8.

1-Erzincan Mütarekesi (18 Aralık 1917)

Ekim 1917 de Rusya'da devrim olmuş ve yönetime Bolşevikler gelmişti. Devrimin başlamasında Çarlık Rusya'sının Birinci Dünya Savaşı başında Almanya'ya karşı büyük kayıplar vermesi, savaşın ekonomiyi bozması, halkın yiyecek sıkıntısına düşmesi ve toprak reformunun etkisi büyük olmuştur. Devrimden sonra Rus hükümeti barış imzalamaya hazır olduğunu ilan ederek daha önceden yapılan gizli anlaşmaların geçersiz olduğunu açıklamıştır. Fetih haklarından vazgeçmek, savaş tazminatı istememek ve milliyet haklarını gözetmek üzerine kurulu olan bu barış çağrısı Osmanlı Devleti tarafından olumlu karşılanmış ve Rusya'nın galip gelmesi durumunda ne yapılacağı düşünüldüğü bir sırada bu çağrı Osmanlı Devleti'nin imdadına yetişmiştir. Bolşevik Hükümeti ile Almanya, Avusturya Bulgaristan ve Türkiye arasında Brest-Litovsk'ta 15 Aralık 1917 tarihinde Brest-Litovsk Ateşkes Antlaşması yapılmıştır¹²⁸. Ateşkes Antlaşması'nda Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki savaş haline son verileceği ve ateşkes hattının belirlenmesi iki devletin başkumandanlıklarının görüşmesi sonucunda olacağı belirtilmişti¹²⁹. Bu anlaşmanın ayrıntıları ise 18 Aralık 1917 tarihli Erzincan Antlaşması'nda belirlenmiştir. Erzincan Ateşkes Antlaşmasına göre¹³⁰:

- 1- Bu antlaşma 18 Aralık 1917 tarihinden itibaren başlayacak;
- 2- Karşılıklı olarak bütün düşmanca hareketler kesilecek;
- 3- Sınır çizgisi tespit edilecek;
- 4- Anlaşma yürürlüğe girdikten sonra herhangi bir askeri-stratejik yer değiştirmesi yapılmayacak;
- 5- Mevcut askeri birlikler buldukları yerlerde kalacak ve takviye almayacaklar;
- 6- Taarruz hazırlığı yapılmayacak ancak talim atışları yapılabilecek;
- 7- Keşif hareketlerinde bulunulmayacak;
- 8- Sınır çizgisi arasındaki tarafsız bölgeye iki tarafın asker ve sivil kimselerinin girişi yasaklanacak;
- 9- Bu anlaşmanın uygulanması sırasında çıkacak uyuşmazlıklar görüşmeler ile çözümlenecek;

¹²⁸ Bilge, Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri 1920-1964 Güç Komşuluk, s. 10-18.

¹²⁹ Enis Şahin, Trabzon ve Batum Konferansları ve Antlaşmaları (1917-1918), Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2002, s.154.

¹³⁰ Kurat, Türkiye ve Rusya, s. 333-334.

10- Tarafsız sahada işlenen cinayetler araştırılarak gerektiği şekilde cezalandırılacak;

11- Mütareke şartlarına Türkler tarafından kusursuz olarak uyulacağına dair Türk Kumandanlığı tarafından güvence verilecek, Kürtler tarafından düşmanca hareketler olduğu takdirde Rus kuvvetleri tarafından eşkıya muamelesi görecek;

12- Her iki tarafta antlaşmayı değiştirici ve tamamlayıcı mahiyette teklifte bulunma hakkına sahip olacaktır;

13-Harp halindeki devletler arasında Karadeniz’de mütareke yapılacak, ayrıntılar iki tarafın donanma uzmanlarınca tespit edilecek ve harp gemileri sahillere 10.5 kilometreden daha yakın olamayacaktır;

14-Bu uzlaşma Türk ve Rus dillerinde kaleme alınarak imzalandıktan sonra karşılıklı değişimi sağlanacak.

Erzincan Antlaşması’nın imzalanması sebebiyle ilk defa Rus-Bolşevik makamları ile Türk makamları bir araya gelmişti. Her iki tarafın kuvvetleri arasında antlaşma imzalanmış ve antlaşmaya göre Karadeniz sahilinden Dersim-Krandah Dağı ve Pohtur Dağına kadar olan bölgede her iki taraf için en ileri siper hattından geçen hatt-ı fasıl tespit edilmiştir. Böylece 29 Ekim 1914 yılında başlayan Türk-Rus savaşı 18 Aralık 1917 tarihinde fiilen bitmiş oldu¹³¹.

Brest-Litovsk ve Erzincan Ateşkes Antlaşması’nın uygulanmasında bir sorun çıktı. Bu sorun da Rusya Hükümeti’nin 11 Ocak 1918 yılında Türkiye Ermenileri hakkında kabul ettiği 13 sayılı kararnameden kaynaklanmıştı. Kararnameye göre Rus ordusu Doğu Anadolu’da işgal ettiği yerlerden çekilirken yerine Rus subayları ve silahları ile donatılan bir Ermeni Halk Milisi bırakıyor ve milisin başına da Ermeni Halk Temsilcileri Sovyet’i adı ile geçici yönetim getiriyordu. Doğu Anadolu’da Rusya ve Türkiye’den gelecek Ermeni göçmenlerin yerleştirilerek Rusya ile Osmanlı Devleti arasında bir Ermenistan Devleti kurulması kararlaştırılmıştı¹³². Ancak Bolşevik Hükümeti, bu isteğini gerçekleştirmek için yeterli askeri gücü olmadığından sonunda bütün bu iddialarından vazgeçmek zorunda kalmıştır¹³³.

Ateşkes antlaşmalarının yapılmasından sonra Almanya, Avusturya-Macaristan, Bulgaristan ve Osmanlı Devleti ile Rusya arasında barış görüşmeleri 20 Aralık 1917 yılında Brest-Litovsk’ta başlamış ancak bu görüşmelere Rusya’nın

¹³¹ Nurcan Yavuz, Erzincan Mütarekesi’nin Türk Tarihindeki Yeri ve Önemi, Dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/24/113.pdf/24.04.2013.

¹³² Bilge, Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri 1920-1964 Güç Komşuluk, s. 19.

¹³³ Kurat, Türkiye ve Rusya, s. 337-338.

müttefikleri katılmamıştır. Osmanlı Devletini önce İbrahim Hakkı Paşa temsil ederken daha sonra Talat Paşa temsil etmiştir. Rusya yeni rejimini güçlendirmek, Osmanlı İmparatorluğu da güney cephesinde durumu kritik olduğu için barıştan yanaydı. Görüşmeler sırasında Osmanlı İmparatorluğu Rusya'nın işgali altındaki Doğu Anadolu'nun boşaltılmasını, Kafkaslarda Ermenilerin silahlandırılmasına son verilmesini ve 1877-1878 savaşında Rusya'ya bırakılmak zorunda kalınan Kars, Ardahan ve Batum sancaklarının ('Elviye-i Selase'nin) Osmanlı Devletine bırakılmasını ve o zamana kadar Rusya ile yapılan özellikle ekonomik nitelikli antlaşmaların iptal edilmesi taleplerinde bulundu. Rusya temsilcileri ise toprak kaybına uğramadan, tazminat ödemedi ve milletlerin geleceklerini kendisinin belirlemesi esaslarına göre bir barışın yapılmasını istediler. Görüşmeler çok çetin geçti ve sonunda 3 Mart 1918 tarihinde Brest-Litovsk Antlaşması imzalandı¹³⁴. Rusya'da Bolşeviklerin iktidara gelmesinden sonra Osmanlı Devleti rahat bir nefes almış ve özellikle Brest-Litovsk anlaşmasıyla Türk-Rus ilişkileri yeni bir döneme girmiş ve Osmanlı İmparatorluğu uzun bir aradan sonra galip bir devlet olarak antlaşma masasına oturmuştur.

2- Brest-Litovsk Antlaşması Öncesi Siyasi Durum

Rusya'da ilk defa 1904-1905 Rus-Japon Savaşı sırasında ortaya çıkan farklı politik akımlar, Çarlık sistemiyle mücadele ederek sistemi zayıflatmaya başlamış ve 1917 yılındaki ihtilale ulaşmışlardır. 14 Mart tarihinde geçici hükümet kurularak Çar'ın istifasına karar verilmiş, 15 Mart tarihinde geçici hükümet kurulmuştur. Savaşın devam etmesi kabine buhranları ve cephedeki bozgunlar nedeniyle geçici hükümetin başarılı olamaması nedeniyle 25 Ekim (7 Kasım)'de Bolşevikler iktidarı ele geçirmişlerdir¹³⁵.

Rusya'da 23 Şubat (8 Mart) 1917 tarihinde halk ve işçiler idare aleyhine gösterilerde bulunmuşlar ve idare ile halk arasında çıkan çatışmalar, uzun zamandır yaşanan ekmek sıkıntısı nedeniyle ihtilale dönüşmüş ve askerlerin de katılımıyla 12 Mart tarihinde İşçi ve Askerin Sovyeti Teşkilatı kurulmuştur. Çeşitli örgütlerin ve askerlerin bir çatı altında birleşmesiyle ve Sovyet Meclisi ile yapılan görüşmeler neticesinde 14 Mart 1917 yılında Çarın istifa ettirilmesi ve geçici bir hükümetin kurulması kararlaştırılmıştır. 16 Mart tarihinde de gerekli desteği bulamayan Çar II. Nikola istifa etmiştir. 7 Kasım 1917 yılında da bir hükümet darbesiyle Bolşevikler

¹³⁴ Uçarol, Siyasi Tarih, s. 595-596.

¹³⁵ Serpil Sürmeli, Türk Gürcü İlişkileri, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2001, s.3.

iktidar olmuş ve Lenin hükümeti kurulmuştur¹³⁶. Lenin'in Rus Sovyet Kongresi tarafından Hükümet başkanı seçilmesiyle Rusya'da Lenin dönemi başlamış, Troçki Dışişleri Bakanı, Stalin de Halklar Bakanı olmuştur. Moskova'ya yerleşen Bolşevik Hükümeti iktidarını güçlendirmeye ve yeni bir devrin başladığı düşüncesini yaymaya başlamıştır.

1917 yılında Rus İhtilali başlayınca Bolşevik liderler bir yandan geçici hükümete karşı mücadele ederken bir yandan da asker ve köylüleri kendi taraflarına çekmek için savaşa paydos, toprağın derhal köylülere dağıtılması gibi sloganları ortaya atmışlar ve Rus ordusunun demoralize olarak cepheyi terk etmesini sağlamaya çalışmışlardır¹³⁷.

Bolşevikler iktidara geldikten sonra Barış Kararnamesi yayınlarak ilhaksız, tazminatsız, demokratik, adil bir barış imzalamak istediklerini ilan etmişler ancak bu dekret hiçbir devlet tarafından ciddiye alınmamıştır. Bunun üzerine Çarlık Rusyası'nın Batılı devletlerle yaptığı gizli antlaşmaları açıklamış, bu durum da müttefiklerin düşmanlığını kazanmasına neden olmuştur¹³⁸.

25 Ekim (7 Kasım) 1917 tarihinde iktidarı ele geçiren Bolşevikler Almanya ile müzakerelere başlamak için müracaat da bulunmuşlar, Almanya da Batı cephesinde Fransız ve İngiliz kuvvetleri ile savaşta olduğu ve bu savaşta İngiliz ve Fransızlara karşı son darbeyi indirmek için bu isteği kabul etmiştir. Bunun üzerine Alman işgali altında olan Brest-Litovsk şehrinde barış müzakerelerine başlanmış ve müzakerelere Almanya'nın müttefikleri Avusturya-Macaristan, Türkiye ve Bulgaristan katılmıştır¹³⁹.

Bu arada Rusya'da Şubat 1917 yılında ihtilal başladığı zaman Erzurum, Trabzon, Erzincan, Van Gölü ve çevresi ile Bitlis, Muş vilayetleri Rusların işgali altında bulunuyordu. Şubat ihtilalinden sonra Kafkaslardaki Rus ordusu içinde Ermeni ve Gürcülerden oluşan milli kıtalar oluşturulmaya başlanmış ve 25 Ekim (7 Kasım) tarihinde Bolşevikler iktidara gelince Rus orduları Kafkasya'yı boşaltmaya başlamışlardı¹⁴⁰.

¹³⁶ Çolak, Alman İmparatorluğunun Doğu Siyaseti Çerçevesinde Kafkasya Politikası (1914-1918), s.177.

¹³⁷ Akdes Nimet Kurat, Brest-Litovsk Müzakereleri ve Barışı, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1967, s.383.

¹³⁸ Sürmeli, Türk Gürcü İlişkileri, s.30.

¹³⁹ Ahmet Ender Gökdemir, Cenub-i Garbi Kafkas Hükümeti, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, 1998, s.15.

¹⁴⁰ Sürmeli, Türk Gürcü İlişkileri, s.25.

21 Kasım (4 Aralık) 1917 yılında Türk Ordusu kumandanı Vehip Paşa Kafkas cephesi kumandanı Przevalsky ile görüşme yaparak bütün cephelerde askeri harekâtın durması ve müzakerelerin başlaması konusunda teklif sunmuş başkumandan da bu teklife ilişkin Transkafkasya Komiserliği ile görüşme yaparak teklifin kabul edildiğini Türk tarafına bildirmiştir. Müzakereler 22 Kasım'da (5 Aralık) her iki ordunun da mütarekeyi beklemekte oldukları mevzilerde kalınması şartıyla Türk ve Rus heyetleri arasında başlamış, 5 (18) Aralık 1917 yılında Erzincan Mütarekesi imzalanmıştır. Bu antlaşmayla 1914 yılında başlayan Türk- Rus savaşı sona ermiş ve her iki taraf arasında Karadeniz'den Van Gölü'ne kadar uzanan bir demarkasyon hattı tespit edilmiştir¹⁴¹.

28 Kasım 1917 tarihinde Tiflis'te Zakavkom adı verilen Maveray-yı Kafkasya Komiserliği kurulmuştur. Gürcü, Ermeni ve Azeri 11 üyeden oluşan Transkafkasya Komiserliği kendisini Rusya'nın parçası olarak görmüş ancak Bolşevik iktidarını tanımamıştır¹⁴². Komiserlik geçici olarak kurulmuş olup, görevi Rusya'da kurucular meclisinin toplanmasına kadar devam edecekti. Hükümet üyelerinin de belirlendiği Maveray-yı Kafkasya Komiserliği'nde 11 komiserden üçü Azeri, üçü Gürcü, üçü Ermeni ikisi de Rus olmuş ve Komiserlik Kurucular Meclisinin toplanmasına kadar bütün devlet görevlerini yerine getirecek bağımsız bir hükümet durumuna gelmiştir. Ancak Azeri, Gürcü ve Ermeni temsilcilerden oluşan bir federasyon olmakla birlikte mahalli idareler her milletin kendi idaresinde kalmıştır¹⁴³. Komiserliğin, Kurucular Meclisi'nin açılmasına kadar görev yapacak olmasına karşın, Rusya'nın 20 Ocak'ta kurucular meclisini feshetmesi nedeniyle 23 Şubat 1918 tarihinde yasama meclisi olan Seym açılmıştır.

Kafkasya'da etkin bir rol almak isteyen Osmanlı İmparatorluğu Transkafkasya Komiserliğinin de görüşmelere katılmasını istemiş, ancak bu istek olumlu karşılanmamıştır. Gürcü, Ermeni ve Azerileri içine alan bir federasyon olarak kurulan Transkafkasya Komiserliği'nin ömrünün uzun olmayacağına inanan üç millet bir taraftan kendi milli teşkilatlarını kurmaya çalışırken bir taraftan da

¹⁴¹ Sürmeli, Türk Gürcü İlişkileri, s.28-29.

¹⁴² Çolak, Alman İmparatorluğunun Doğu Siyaseti Çerçevesinde Kafkasya Politikası (1914-1918), s.196.

¹⁴³ Şahin, Trabzon ve Batum Konferansları ve Antlaşmaları (1917-1918), s.116-118.

Ermeniler Ruslardan, Gürcüler Almanlardan, Azeriler de Osmanlı Devleti'nden destek almışlardır¹⁴⁴.

Müzakereler yapılırken Osmanlı Devleti Ayastefanos ve Berlin Antlaşmalarında savaş tazminatı olarak Rusya'ya bırakılan Kars, Ardahan ve Batum'un tekrar kendisine verilmesi için Almanya'dan yardım istemiş ancak Almanya bu isteğe olumlu yaklaşmamıştır¹⁴⁵. Brest-Litovsk'ta bulunmasının asıl amacı Rus işgali altındaki toprakların kurtarılmasını sağlamak olan Türk heyeti bu şartın mütareke şartları arasına konulmasını istemiş, ancak bunun barış müzakereleri sırasında ele alınabileceği cevabını almıştı. Aslında Almanya bu isteğe, Ruslar işgal ettiği yerleri Osmanlı Devleti'ne iade ederse kendisinin de işgali altında bulunan Baltık eyaletlerini terk etmek zorunda kalacağı için sıcak bakmıyordu. Müzakereler sırasında Rusların Alman işgali altındaki toprakları boşaltmaları için Almanya'ya yaptığı ısrarlı talepler üzerine Almanya 18 Ocak'ta Sovyetler Birliği'ne bir ultimatoma vererek Alman şartlarının kabulünü istemiştir. Bu durumu görüşen Sovyetler Birliği'nin, 10 Şubat 1918 yılında Almanya'nın barış taleplerini kabul etmeyerek savaşa tek taraflı son verdiğini açıklaması üzerine görüşmeler çıkmaza girmiş ve Almanya bu durumu silah zoruyla çözmek için 17 Şubat'ta Ruslara taarruza geçeceklerini bildirmiştir. 18 Şubat'ta Alman ileri harekâtının başlaması üzerine ordusunun büyük kısmı terhis edildiği için bu taarruza karşı koyamayacağını anlayan Rusya, Brest-Litovsk'ta teklif edilen barış şartlarını kabul edeceğini bildirmiştir¹⁴⁶. 27 Şubat tarihinde görüşmelerin başlamasıyla birlikte Rus heyetinin önce şiddetli protesto edip ardından sunulacak bütün metinleri imzalamaya hazır olduğunu bildirmesi üzerine Osmanlı Devleti de Kars, Ardahan ve Batum sancaklarının kendisine geri verilmesi için Almanya'yı ikna etmiş ve görüşmelerde bu şartı ileri sürebilmiştir¹⁴⁷. Rusya'nın bu duruma şiddetle itiraz etmesine ve açıklamalarında bu durumun kendisinde yarattığı rahatsızlığı belirtmesine rağmen Brest-Litovsk antlaşması ortak metin hazırlandıktan sonra 3 Mart 1918 tarihinde imzalanmıştır.

¹⁴⁴ Çolak, Alman İmparatorluğunun Doğu Siyaseti Çerçevesinde Kafkasya Politikası (1914-1918), s.198-199.

¹⁴⁵ Çolak, Alman İmparatorluğunun Doğu Siyaseti Çerçevesinde Kafkasya Politikası (1914-1918), s.202-203.

¹⁴⁶ Sürmeli, Türk Gürcü İlişkileri, s.31-37.

¹⁴⁷ Stefanos Yerasimos, Milliyetler ve Sınırlar, İstanbul, İletişim Yayınları, 2010, s.295.

3-Brest-Litovsk Antlaşması (3 Mart 1918)

3 Mart 1918 tarihinde imzalanan Brest-Litovsk Antlaşması'nda Müttefikler ile Sovyetler Birliği arasında Ortak Antlaşma metni hazırlanmış ve imzalanmıştır. Ayrıca, aynı gün Sovyetler Birliği ve Müttefik devletler arasında ikili antlaşmalar da yapılmıştır. Taraflar arasında imzalanan Ortak Barış Antlaşması'nın Osmanlı Devleti'ni ilgilendiren IV. ortak maddesine göre Rusya'nın Doğu Anadolu'da işgal ettiği vilayetleri en kısa zamanda boşaltması ve ayrıca Rus askerlerinin de Kars, Ardahan ve Batum (Evliye-i Selase) sancaklarından en kısa zamanda çekilmesi öngörülmüştü. Bu sancakların durumu ise antlaşmada şu şekilde belirtilmişti: *“Ardahan, Kars, Batum muntikalarından da hemen Rus askerleri boşaltılacaktır. Bu muntikaların yeni teşkil edilecek idari-hukuki ve milletlerarası hukuk nizamına Rusya karışmayacak ve bu muntikalar ahalisine, komşu devletler ve bilhassa Türkiye ile mutabık kalınmak suretiyle, yeni idare şeklini kurmasına muvafakat edilecektir”*¹⁴⁸.

Yukarıdaki maddede Kars, Ardahan ve Batum sancaklarının Rusya'dan ayrılıp hemen Türkiye'ye ilhaki hakkında bir hüküm bulunmamasına rağmen yine de bu durum üç sancağın Türkiye'ye ilhaki anlamına geliyordu ve nitekim Sovyet Dışişleri Komiseri Çiçerin de bu madde hakkında bilgi verirken bunun üstü örtülü bir şekilde ifade edilen ilhaktan başka bir şey olmadığını söylemiştir¹⁴⁹.

Ortak metin haricinde Rusya ile her bir devlet arasında tamamlayıcı mahiyette ayrı ayrı antlaşmalar imzalanmıştır. Rusya ile Türkiye arasında imzalanan antlaşmanın birinci maddesi ortak metnin IV. maddesinde belirtilen yerlerin boşaltılması konusunu düzenlemiş ve Rusya bütün kuvvetlerini altı ile sekiz hafta içerisinde savaştan önceki sınırın öteki tarafına çekmeyi, işgal edilen yerlerin boşaltılması sırasında bu yerlerin Türk kuvvetleri tarafından işgal edilmesine kadar emniyetini sağlamayı ve buradaki Ermeni çetelerini tamamıyla dağıtmayı taahhüt etmiştir¹⁵⁰.

Antlaşmanın 2. maddesinde ise sınırlar konusu ele alınmış ve sınırların belirlenmesi için iki komisyon kurulması ve birinci komisyonun Türkiye ile Rusya'yı birbirinden ayıran sınır hattını tespit etmesi kararlaştırılmıştır. İkinci komisyonun ise

¹⁴⁸ Kurat, Brest-Litovsk Müzakereleri ve Barışı, s.407.

¹⁴⁹ Gökdemir, Cenub-i Garbi Kafkas Hükümeti, s.16.

¹⁵⁰ Kurat, Brest-Litovsk Müzakereleri ve Barışı, s.408.

4-Doğu Cephesi Harekâtı ve Trabzon Konferansı

Brest-Litovsk Antlaşmanın IV. maddesi ile Elviye-i Selase'nin Osmanlı Devletine ilhakı kabul edilmiş olduğu halde Rus Hükümeti Elviye-i Selase'nin tahliyesi yönünde Ermeni ve Gürcü birliklerine hiçbir baskı yapmadığı gibi bir de siyasi çıkarları nedeniyle Türkiye'ye ait bölgelerde yerleşmelerini sağlamak için bir takım siyasi ve askeri hazırlıklar dahi yapmıştır. Ermeni ve Gürcü birliklerinin Elviye-i Selase'ye hâkim olma istekleri karşısında bu bölgeleri askeri müdahale ile kurtarmaktan başka çaresi kalmayan Osmanlı Devleti de harekâta başlayacaktır¹⁵⁴.

1917 yılı Ekim ayında idareyi ele geçiren Bolşevik Hükümeti de bu konuda Çarlık Rusyası'ndan pek farklı davranmamış ve hatta 11 Ocak 1918 tarihinde bir dekret (kararname) yayınlarak Ermenilerin yanında olduğunu ve bu konuda Çarlık Rusyası'nın politikalarını devam ettireceğini belli etmiştir¹⁵⁵. Erzincan Ateşkes Antlaşması'ndan sonra cepheden çekilen Rus birliklerinin yerini Ermeni birlikleri almaya başlamış, şehir ve kasabalarda idare Ermenilerin eline geçmiş ve bu sayede Ermenilerin idareyi ellerine almaları sağlanarak bu yerlerin Osmanlı Devleti'ne iade edilmesinin önüne geçilmesi amaçlanmıştır¹⁵⁶.

13 numaralı Ermeni Dekretinin yayınlanmasından ve Rus askerinin çekilmesinden sonra Ermenilerin yaptığı katliamlar artmış ve bunun üzerine Enver Paşa III. Ordu Kumandanı Vehip Paşa'ya Ermeni mezalimine engel olmasını ve bu mezalime son vermesi için Rus Kafkas Cephesi Başkomutanlığı nezdinde teşebbüste bulunmasını istemiştir. Gerekli girişimlerde bulunan Vehip Paşa Başkomutanlıktan meselenin araştırılacağı ve gerekli tedbirlerin alınacağına dair taahhütler almış ancak bu taahhütlerin hiçbiri yerine getirilmeyerek Ermeni katliamlarının arkası kesilmemiştir¹⁵⁷.

Meselenin barış yoluyla halledilmesi için çaba sarfeden III. Ordu Kumandanı Vehip Paşa 29 Ocak (11 Şubat) 1918 tarihinde Rus Başkumandanlığı'na gönderdiği telgrafta Erzincan, Bayburt, Rize, Trabzon şehirlerindeki Ermeni katliamlarından bahsederek bunların hemen durdurulmasını istemiş ancak cevap olarak aldığı telgrafta Rus tarafının, Türk şehirlerindeki Ermeni mezalimini abartı olduğunu söyleyerek bunları çürütmeye çalıştığını görmüştür¹⁵⁸. Ermeni zulüm ve baskılarının

¹⁵⁴ Kurat, Türkiye ve Rusya, s.490.

¹⁵⁵ Kurat, Türkiye ve Rusya, s.334.

¹⁵⁶ Kurat, Türkiye ve Rusya, s.461.

¹⁵⁷ Şahin, Trabzon ve Batum Konferansları ve Antlaşmaları (1917-1918), s.176-177.

¹⁵⁸ Şahin, Trabzon ve Batum Konferansları ve Antlaşmaları (1917-1918), s.179.

artması karşısında vatandaşlarını kurtarmak için Osmanlı Devleti askeri tedbirlere başvurmak zorunda kalarak Kafkas cephesinde ileri harekâta başlamıştır¹⁵⁹.

Türk Ordusu 12 Şubat 1918 tarihinde ileri harekâta başlamış ve 13 Şubat'ta Erzincan'ı Rus işgalinden kurtarmıştı. Vehip Paşa 14 Şubat'ta Başkomutanlık Vekâletine bir şifre göndererek Erzurum ve Van şehirlerinin Ermeniler için önemli olduğunu ve bu yerlerin alınması gerektiğini belirtmiş ancak bu iki bölgeye aynı anda hareket etmenin sakıncalı olduğunu bildirerek Erzurum yönündeki harekâta öncelik verilmesini istemiştir. Erzurum yönündeki harekâta öncelik verilince doğuya kaçan Ermeni çeteleri takip edilerek 16 Şubat tarihinde Erzincan, Gümüşhane, Torul hattının doğusuna kadar olan topraklar Ermenilerden temizlenmiştir. 17 Şubat tarihinde Akçaabat ele geçirilmiş, 20 Şubat'ta da Bayburt alınmış ve Trabzon'un batısına gelinmişti. Trabzon'un mücadele edilmeden alınması için Vehip Paşa 37. Kafkas Fırkası Kumandanı Miralay Kazım Bey'e üç gün içinde şehrin boşaltılması talebini Rus tarafına bildirmesini istemiştir. Rus tarafıyla görüşmeler sırasında Ruslar şehri tahliye etmek için üç hafta süre istemiş ancak bu istek Osmanlı Devleti tarafından kabul edilmemişti. Bunun üzerine tekrar görüşme yapılmış ve Trabzon 24 Şubat tarihinde Türk ordusu tarafından işgal edilmiştir. Trabzon'un ele geçirilmesinden sonra sıra Erzurum'a gelmiş bu arada Ermeniler de Erzurum'da toplanmaya ve şehri elde tutmanın çarelerini aramaya başlamıştır. Bu nedenle Enver Paşa harekâtın hızlandırılmasını ve Erzurum'la birlikte diğer Türk vilayetlerinin bir an önce ele geçirilmesini istemiştir. Erzurum'a doğru harekete geçen Türk ordusu 25 Şubat tarihinde Aşkale'yi işgal etmiş, 12 Mart tarihinde de Erzurum'u kurtarmaya muvaffak olmuştur. Erzurum harekâtı sırasında diğer cephelerde de olumlu gelişmeler olmuş 2 Mart'ta Rize, 10 Mart'ta Çayeli, Pazar, Fındıklı 37. Kafkas fırkası tarafından düşman işgalinden kurtarılmıştır. Erzurum ve civarındaki kuvvetler ise 13 Mart'ta Hasankale'yi, 16 Mart'ta Tortum ve Köprüköy kasabalarını, 17 Mart'ta Narman'ı, 21 Mart'ta da Kötek'i kurtarmış ve Erzurum'un doğusunda 1914 yılındaki Türk-Rus sınırlarına ulaşılmıştır¹⁶⁰.

6 Nisan'da Van, 16 Nisan'da Başkale, Karakilise Ermeni istilasından kurtarılmıştır. Osmanlı Devleti, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşında savaş tazminatı olarak alınan Elviye-i Selase'nin geleceği üzerinde Brest-Litovsk Antlaşması'nda bir takım haklar elde etmişti ve antlaşmaya göre Ruslar Kars, Ardahan ve Batum

¹⁵⁹ Şahin, Trabzon ve Batum Konferansları ve Antlaşmaları (1917-1918), s.185.

¹⁶⁰ Şahin, Trabzon ve Batum Konferansları ve Antlaşmaları (1917-1918), s.446-455.

sancaklarını en kısa sürede terkedecek ve bu sancakların geleceği komşu devletler ve özellikle Türkiye ile mutabık kalınmak suretiyle çözüme kavuşturulacaktı. Ancak antlaşmanın imzalanmasından sonra geçen süre içerisinde hem bu bölgelerden Rusların tahliyesi gerçekleşmemiş hem de Ermeni zulmü devam etmiştir. Bunun üzerine Türk tarafı Maveraya-yı Kafkas Hükümetinden bu bölgelerin boşaltılmasını istemiş ancak Kafkas Hükümeti Brest-Litovsk Antlaşmasını tanımadığı gerekçesiyle bu talebi reddetmiştir. Bunun üzerine 10 Mart'ta Kafkas Hükümetine bir yazı gönderen Vehip Paşa Brest-Litovsk Antlaşması'nın kendisine tanıdığı haklara dayanarak ileri harekâta başlayacağını bildirmiş, 25 Mart 1918 tarihinde de tekrar ileri harekâta başlamıştır. İleri harekâtın başlamasıyla birlikte 1914 yılındaki Türk-Rus sınırını geçen Türk kuvvetleri ilk olarak Oltu bölgesinde sınırı aşmaya başlamış ve 25 Mart'ta Oltu'yu ele geçirmiştir. 37. Kafkas Fırkasının 28 Mart'ta Artvin, 30 Mart'ta Ardanuç'u işgal etmesiyle üç sancağın işgali de resmen başlamıştır¹⁶¹.

Türk ordusunun ileri harekâtı ile 1914 yılındaki sınırlarına ulaşması üzerine sıra Elviye-yi Selase'nin kurtarılmasına gelmişti. Brest-Litovsk Barış Antlaşması'na dayanarak kendisini yetkili gören Türk Hükümeti Elviye-i Selase'nin geleceğini belirlemek için harekete geçmiştir. Enver Paşa bunun için III. Ordu Kumandanı Vehip Paşa'ya yazı göndermiş ve Kars, Ardahan ve Batum vilayetlerinin ne zaman boşaltılacağını öğrenmesini istemiştir. Bunun üzerine 7 Mart 1918 tarihinde Vehip Paşa Maveraya-yı Kafkas Ordusu Kurmay Başkanına yazı göndererek bu vilayetlerin kısa sürede tahliye edilmesini ve tahliye tarihine ilişkin bilgi verilmesini istemiştir¹⁶².

Maveraya-yı Kafkasya Komiserliği Kurucu Meclisin Bolşevikler tarafından zorla dağıtılması üzerine ve Bolşeviklerin kısa zamanda Kafkasya'ya da el atacağını düşündüğünden dolayı Osmanlı Devleti ile barış yapmaya zorlanmıştı. Zorunlu sebeplerle barış yapmaya yanaşan Maveraya-yı Kafkasya Hükümeti Türk ileri harekâtının devam etmesi nedeniyle zor durumda kalmış ve barış için çalışmalara başlamıştı. Görüşmeler yapıldıktan sonra Maveraya-yı Kafkas Seymine rapor sunulmuş ve Seym de Trabzon'a barış heyetinin gönderilmesi kararlaştırılmıştır¹⁶³. Transkafkasya Meclisi barış müzakerelerinin Trabzon'da başlamasını teklif ettikleri sırada Brest-Litovsk antlaşmasından haberdar olmuş ve Rusya'nın Kars Ardahan ve Batum bölgelerinin Rus topraklarının dışında kalmasını kabul ettiğini öğrenmişlerdir.

¹⁶¹ Şahin, Trabzon ve Batum Konferansları ve Antlaşmaları (1917-1918), s.457-458.

¹⁶² Şahin, Trabzon ve Batum Konferansları ve Antlaşmaları (1917-1918), s.257.

¹⁶³ Şahin, Trabzon ve Batum Konferansları ve Antlaşmaları (1917-1918), s.271.

Görüşmeleri erteleyen heyet 8 Mart tarihinde Trabzon'a gelmiş ancak Türk heyeti geç geldiği için 14 Mart tarihinden önce konferans başlatılamamıştır¹⁶⁴.

Konferansın Trabzon'da yapılması kararlaştırıldıktan sonra Transkafkas Meclisi 1 Mart'ta aldığı kararda 1914 yılına ait Transkafkas sınırlarının tanınmasını, Osmanlı Devleti'nin egemenliği altındaki topraklarda Türk Ermeni Muhtariyetinin sağlanması ve Doğu Anadolu'daki milletlerin kendi kendilerini idare etmesini kararlaştırmış ve konferansa bu isteklerle katılmıştır¹⁶⁵.

Trabzon görüşmelerine gelen Transkafkasya heyetinin başkanı hükümette dâhiliye komiseri olarak görev yapan Çenkeli bulunuyordu ve heyet geniş yetkilerle donatılarak müzakereleri yürütmeye yetkili kılınmıştı. Türk Heyetinin başkanı ise Rauf Bey'di ve heyet asıl barış görüşmeleri başlamadan Maveray-ı Kafkas Hükümeti'nin barış konusunda ne düşündüğünü anlamaya çalışacak, bu memleketin ve bölgedeki Müslümanların durumu hakkında gerekli bilgileri öğrenerek bundan sonra uygun görülürse asıl barış görüşmelerine başlanacaktı¹⁶⁶. Yani Türk heyetinin yetkileri kısıtlıydı ve asıl barış görüşmelerini yapmaya yetkili değildi

Vehip Paşa Trabzon Konferansı'nda Brest Litovsk Antlaşmasıyla Türkiye'ye bırakılan Kars, Ardahan ve Batum'un tahliyesini talep etmiş, Transkafkas Heyeti Brest-Litovsk Antlaşması'nı tanımadıklarını ve antlaşmanın şartlarına bağlı olmadıklarını söyleyerek bu durumu protesto etmişlerdir. Türk heyeti iki devlet arasında imzalanan bir antlaşmanın üçüncü bir devleti ilgilendirmediğini uluslararası hukuk kurallarından faydalanmak için uluslararası hukuk kurallarına uygun olarak kurulmak ve diğer devletler tarafından tanınmak gerektiğini, konferansa davet edildiği halde gelmediğini ve bu durumda antlaşmanın Kafkasya ile ilgili hükümlerini tanımadığını bildirmenin hiçbir hukuki dayanağının olmadığını söyleyerek Kafkas Heyetinin bu açıklamalarını kabul edemeyeceğini bildirmiştir¹⁶⁷. Görüşmeler her iki tarafında kendi isteklerini kabul ettirmeye çalıştıkları bir ortamda devam etmiş ve 22 Mart günü delegelerin bir kısmı Tiflis'e görüş almak üzere gitmiş ve bir takım bölgesel imtiyazlar tanıyan tekliflerle geri dönmüşlerdir. Bu teklifleri kabul etmeyen Osmanlı Heyeti 6 Nisan'da tahliyesi istenilen yerlerin 10 Nisan'a kadar boşaltılmasını isteyen bir ultimatoma vermiştir.

¹⁶⁴ W.E.D. Allen, Paul Muratoff, Kafkas Harekatı: 1828-1921 Türk-Kafkas Sınırındaki Harplerin Tarihi, Ankara, Genelkurmay Başkanlığı, 1966, s.431.

¹⁶⁵ Allen, Muratoff, Kafkas Harekatı: 1828-1921 Türk-Kafkas Sınırındaki Harplerin Tarihi, s.429.

¹⁶⁶ Şahin, Trabzon ve Batum Konferansları ve Antlaşmaları (1917-1918), s.297-300.

¹⁶⁷ Sürmeli, Türk Gürcü İlişkileri, s.70.

Türk heyetinin bu isteği Kafkas Heyeti Başkanı Çenkeli tarafından Tiflis'e bildirilmiş ancak bu konuda bir cevap alınamaması üzerine Trabzon'da bulunan heyet Türk Heyeti Başkanı Rauf Bey'e Brest-Litovsk Antlaşmasının şartlarını kabul ettiklerine dair oybirliğiyle aldıkları kararı açıklamıştır. Transkafkasya heyetinin 10 Nisan tarihinde Brest-Litovsk Antlaşmasını kabul etmesi üzerine, kendileri esas görüşmelere geçme yetkisine sahip olmayan Türk heyeti bu durumu Hariciye Nezaretine bildirmiş ve konferans 13 Nisan'da herhangi bir karar alınmadan sona ermiştir¹⁶⁸.

Trabzon Konferansı devam ederken Vehip Paşa da Batum'a doğru yola çıkmış ve 12 Nisan'da Türk Genel Karargâhı Gürcü Garnizona bir mesaj göndermiş ve kale ile bölgenin 13 Nisan'a kadar teslim olmasını istemiştir. Batum 13 Nisan tarihinde Türklerin eline geçmiş ve Transkafkasya Seymi toplanarak aynı gün Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiştir. Batum'un teslim olmasından sonra Transkafkasya Hükümetinin tutumu değişmiş ve 22 Nisan tarihinde Seym, Transkafkasya Federatif Cumhuriyetinin bağımsızlığını ilan etmiş ve hükümetin başına da Çenkeli geçmiştir¹⁶⁹.

Gürcü ve Ermenilerin Osmanlı Devleti'nin isteklerini kabul etmesini sağlamak için görüşmeler devam ederken askeri harekât da devam etmiştir¹⁷⁰. Mart'ın son haftasından itibaren Vehip Paşa kıtalarını Transkafkas sınırına sürmüş, 37. Kafkas Tümeni Karadeniz sahilini takip ederek Batum'a doğru hareket ederken 5. Kafkas tümeni de İspir'e hareket ettirilmiştir. 1. Kafkas Kolordusunun tamamı sınırı aşmış Kars'a doğru ilerlemiştir. 5-6 Nisan gecesi Ermeniler Sarıkamış'ı tahliye ederek Osmanlı ordusunun Kars istikametinde ilerlemesini de göz önüne alarak Novo Selim'e doğru çekilmeye başlamışlardır. Türkler 19 Nisan tarihinde Novo Selim noktasından taarruza geçmiş ve Ermeniler az bir zayıyla geri çekilmişlerdir. Bu çarpışmadan sonra 23 Nisan'da Türk ve Ermeni kıtaları Kars yakınlarında toplanmış ve çatışmalar başlamıştır. Bu arada Transkafkasya hükümeti bağımsızlığını ilan etmiş ve Kars cephesindeki Ermeni generali Nazarbekov'dan bu cephedeki Türk askeri otoritelerle ateşkes antlaşması yapması ve Hükümetin kararının Vehip Paşa'ya bildirilmesi istenmişti. Türk Genel Karargâhından Ermenilerin Kars tarafındaki kaleler hattını takiben geri çekilmesi şartıyla müzakere

¹⁶⁸ Sürmeli, Türk Gürcü İlişkileri, s.73.

¹⁶⁹ Allen, Muratoff, Kafkas Harekatı: 1828-1921 Türk-Kafkas Sınırındaki Harplerin Tarihi, s.43.

¹⁷⁰ Selma Yel, Turkish Studies International Periodical For the Languages, **Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 3/4 Summer 2008. s.922-948,.

teklifinin kabul edileceği bildirilmişti. 25 Nisan günü Türk birlikleri Kars'a girmiş ve 28 Nisan tarihinde Ermeni kıtaları Arpaçay'ı geçmiş ve kaledeki bütün top ve depo edilmiş harp malzemelerini bırakarak geri çekilmiştir¹⁷¹.

5-Batum Konferansı ve Batum Antlaşması

Osmanlı Devleti, 28 Nisan 1918 tarihinde Transkafkasya'nın bağımsızlığını tanımış ve Batum'u barış görüşmelerinin yapılacağı yer olarak kabul etmiştir¹⁷².

11 Mayıs'ta Batum'da başlayan barış görüşmelerinde Vehip Paşa eski barış şartlarına Ermeni ve Gürcülerin silahla cevap vermesi üzerine eski barış şartlarının geçerli olmadığını söyleyerek yeni teklifler ileri sürmüştür¹⁷³. Türk heyeti 1829 Edirne Antlaşmasıyla Ruslara bırakılan ve ahalisi Türk olup anavatana katılmayı arzu eden Ahıska ve Ahılkelek'in, Kars, Gümrü, Ecmiyadzin, Nahçıvan ve Culfa demiryolunu içine alan bölge ve bu bölge demiryolunun Osmanlı Devleti'ne bırakılması ve İngiltere ile savaşın sürdüğü müddetçe bütün Kafkas demiryollarının Osmanlı Devleti tarafından kullanılması isteğinde bulunmuştur¹⁷⁴. Gürcü delegelerin bu isteği kabul etmemesi üzerine Osmanlı Devleti'nin, Maveraya'yı Kafkasya hükümeti üzerinde baskı oluşturması için 3. Ordu Komutanı Vehip Paşa 1. ve 2. Kolordulara Arpaçay'ın doğusuna geçmesi için emir vermiş bu harekât neticesinde Gümrü kuşatılmış, Türk birliklerine karşı duramayan Ermeni kuvvetleri geri çekilmiş ve Gümrü-Culfa ile Gümrü-Tiflis demiryolu kontrol altına alınmıştır. 16 Mayıs'ta Gümrü denetim altına alınmıştır. Askeri harekâttan sonra Maveraya'yı Kafkas Hükümeti Elviye-i Selase'nin Osmanlı toprağı olduğunu resmen kabul etmiştir¹⁷⁵.

Transkafkasya temsilcileri Batum'a büyük bir umutla gelmelerine rağmen önlerine gelen yeni şartları ağır bulmuşlardı. Bu şartlar altında Transkafkasya birliğinin ayakta kalması zorlaşmıştı. 26 Mayıs'ta Türk heyeti Transkafkasya heyetine taleplerinin yetmiş iki saatlik süre içerisinde yerine getirilmesini içeren ültimatom vermiş, aynı tarihte de Transkafkasya Seymi durumu görüşmek üzere toplanmıştı. Görüşmelerde Transkafkasya halkları arasında savaş ve barış konularında irade birliğinin olmadığı çizilerek Transkafkasya adına hareket edecek otoriter bir devlet hâkimiyetinin olmadığı belirtilmiş ve Transkafkasya Seymi

¹⁷¹ Allen, Muratoff, Kafkas Harekatı: 1828-1921 Türk-Kafkas Sınırdaki Harplerin Tarihi, s.432-435

¹⁷² Sürmeli, Türk Gürcü İlişkileri, s.92.

¹⁷³ Allen, Muratoff, Kafkas Harekatı: 1828-1921 Türk-Kafkas Sınırdaki Harplerin Tarihi, s.435.

¹⁷⁴ Nasır Yüceer, Birinci Dünya Savaşında Osmanlı Ordusunun Azerbaycan ve Dağıstan Harekatı, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 2002, s.30.

¹⁷⁵ Yüceer, Birinci Dünya Savaşında Osmanlı Ordusunun Azerbaycan ve Dağıstan Harekatı, s.26-27.

yetkilerini bıraktığını açıklamıştı. Böylece Transkafkasya Seymi 26 Mayıs'ta kendini feshetmiştir¹⁷⁶.

Gümrü, Eçmiadzin, Erivan, Nahçıvan ve Culfa'nın boşaltılması Ermeniler için büyük toprak kaybı anlamına geliyordu ve ayrıca bu bölge verimli ve iyi iskân edilmiş vadilerdi. Bu talebin kabulü Ermenistan'ın yok olması anlamına gelmekle birlikte Osmanlı Devleti açısından ise Bolşeviklerin elinde bulunan Bakü'nün kurtarılması adına Azerbaycan'a ulaşmak için kesinlikle elde edilmesi gereken yerler olarak kabul edilmiştir. Ayrıca Bakü petrolerini korumak ve İran'da bulunan İngilizlerin Azerbaycan'da toplanmasını önlemek, Türkistan'a yapacağı askeri operasyonlarda Bakü'yü kullanmak amacıyla bu bölgeleri istediği için Osmanlı Devleti bu istekleri konusunda taviz vermemiştir¹⁷⁷.

26 Mayıs'ta Transkafkasya Seyminin kendisini feshetmesi üzerine Gürcüler ve Ermeniler aynı gün Azerbaycan ise 28 Mayıs'ta bağımsızlığını ilan etmiştir. Gürcistan'ın başkenti Tiflis, Ermenistan'ın başkenti Erivan Azerbaycan'ın ise Gence olmuştur. Bu devletlerin bağımsızlıklarını ilan etmesi üzerine 4 Haziran 1918 tarihinde Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan ile ayrı ayrı Batum Antlaşması imzalanmıştır¹⁷⁸.

Ermenilerle imzalanan bu antlaşmayla Osmanlı Devleti'nin önemli kazançları olmuş, Maveray-ı Kafkasya'da önemli nüfuz ve otorite sahibi olmuş, Ermenistan'ı kontrol altına almış ve Kars, Gümrü, Uluhanlı, Culfa demiryolu da Osmanlı Devleti'nin kontrolüne geçmişti. Bu antlaşma ile Ermenistan da Osmanlı Devleti tarafından resmen tanınmış oluyordu¹⁷⁹.

Gürcülerle yapılan antlaşmaya göre Gürcistan-Osmanlı Devleti arasındaki sınır Osmanlı Devleti lehine genişlemiş ve Batum'un yanı sıra Ahıska ve Ahılkelek kazalarının büyük kısmı Osmanlı Devletinin topraklarına katılmıştı. Osmanlı Devletinin sınırları 1828 yılındaki sınırlara ulaşmış oluyordu. Osmanlı Devletiyle Ermenistan ve Azerbaycan arasında yapılan antlaşmaya göre ise Gümrü-Culfa demiryolu Osmanlı Devletine geçmiştir¹⁸⁰.

¹⁷⁶ Sürmeli, Türk Gürcü İlişkileri, s.129.

¹⁷⁷ Sürmeli, Türk Gürcü İlişkileri, s.130-131.

¹⁷⁸ Şahin, Trabzon ve Batum Konferansları ve Antlaşmaları (1917-1918), s.483.

¹⁷⁹ Şahin, Trabzon ve Batum Konferansları ve Antlaşmaları (1917-1918), s.612.

¹⁸⁰ Yüceer, Birinci Dünya Savaşında Osmanlı Ordusunun Azerbaycan ve Dağıstan Harekâtı, s.31.

Osmanlı Devleti bu antlaşma ile Kafkasya üzerindeki isteklerine kavuşmuş ve bu bölgede nüfuz ve otorite sahibi olmuştur¹⁸¹. Ancak Rusya'nın Batum görüşmeleri sırasında alınacak kararları tanımayacağını ilan etmesi, Gürcistan ve Ermenistan Parlamentolarında onaylanmaması nedeniyle Batum Antlaşması yürürlüğe girememiştir¹⁸².

Kars, Ardahan ve Batum alınmış, sıra Brest-Litovsk Antlaşmasında belirtildiği üzere plebisit yapılmasına gelmişti. Türkiye, Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan arasında antlaşma imzalanmış olmasına rağmen bölgede güvenliği tehdit eden Ermeni ve Gürcü çeteleri nedeniyle Elviye-i Selase'de sıkıyönetim ilan edilmiş ve mülki memurlar gönderilmiştir. Plebisit için hazırlıklar Haziran ve Temmuz ayında devam etmiş ve eski listeler Rus kayıtlarına göre düzenlenip, 14 Temmuz tarihinde halkoylaması yapılmıştır. Ağustos ayının ikinci haftasında açıklanan sonuçlara göre oy kullanan 87.048 kişi arasından 85.129 evet, 441 hayır oyu çıkmış ve sonuçlara göre Elviye-i Selase Osmanlı Devleti'ne katılmıştır¹⁸³.

Daha önce Batum Konferansı'nda alınacak kararları kabul etmeyeceğini açıklamış olan Bolşevik Rusya, 20 Eylül 1918 tarihinde verdiği bir notayla Kars, Ardahan, Batum'da yapılan plebisiti tanımadığını ve Brest-Litovsk Barış Anlaşması'nın feshedildiğini bildirmiştir. Artık Osmanlı Devleti ile Bolşevik Rusya arasındaki gerginlik zirve noktasına varmıştır. Bolşevik Rusya'nın Kars, Ardahan, Batum'un boşaltılması ve buralarda yeni bir plebisite gidilmesi yönündeki baskıları sürerken Osmanlı Devleti, 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekesi'ni imzalayarak Birinci Dünya Savaşı'ndan çekilmiştir¹⁸⁴.

6-Birinci Dünya Savaşı'nın Sona Ermesi ve Mondros Mütarekesi

Bulgaristan ve Almanya'nın savaştan çekilmesi üzerine Osmanlı Devleti de İtilaf devletlerine başvurarak barış teşebbüsünde bulunmuştur. Bu arada 8 Ekim 1918 tarihinde Talat Paşa kabinesinin istifa etmesiyle yeni hükümeti kurma görevi Tevfik Paşa'ya verilmiş ve böylece İttihat ve Terakki Partisinin 10 yıllık iktidarı sona ermişti. Tevfik Paşa'nın hükümeti kurma görevinde muvaffak olamaması üzerine

¹⁸¹ Selami Şekerkıran, Türk-Sovyet Sınırı (1919-1946), Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Doktora Tezi, 2008, s.55.

¹⁸² Miraç Şentürk, Milli Mücadele Döneminde Elviye-i Selase ve Milletvekilleri, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2010, s.16.

¹⁸³ Mustafa Gül, Elviye-i Selase'nin Osmanlı Devleti'ne İadesi ve Bazı Uygulamalar, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/45/814/10330.pdf> (15.06.2012).

¹⁸⁴ Hilal Akgül, "Birinci Dünya Savaşı ve Türk Ulusal Bağımsızlık Savaşımı İçinde Batum", **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, sayı.1(2005), s.128.

Hükümeti kurma görevi İzzet Paşa'ya verilmiş ve Ahmet İzzet Paşa da 14 Ekim 1918 tarihinde yeni hükümeti kurmuştur¹⁸⁵.

Ahmet İzzet Paşa hükümeti 30 Ekim 1918 yılında Mondros Ateşkes Antlaşması'nı imzalamıştır. Mondros Ateşkes Antlaşması'nın 11. ve 15. maddesi Osmanlı Devleti'nin doğu sınırlarıyla ilgili olup, şu hususları içeriyordu¹⁸⁶:

“Kuzey-batı İran'daki Türk Birliklerinin gecikmeksizin savaş öncesi sınırların gerisine çekilmeleri için daha önce verilmiş bulunan buyruk yerine getirilecektir.

Kafkasların bir bölgesinin Türk birliklerince boşaltılması daha önce buyrulmuş bulunmaktadır; bu bölgenin geri kalan bölümünün boşaltılmasına, oradaki durum müttefiklerce incelendikten sonra, gerek görülürse, girişilecektir.” 15. maddesinde

ise *“Kafkasya demiryollarının şu sırada Türk denetimi altında bulunan bölümlerini de kapsamak üzere, tüm demiryollarında, halkın gereksinimleri gereği gibi göz önünde tutulmak koşuluyla, Müttefik makamlarının bunları tümüyle diledikleri gibi kullanabilmeleri amacıyla, Müttefik Denetleme görevlilerinin yerleştirilmesi.*

Bu hüküm Batum'un Müttefiklerce işgalini de kapsar. Türkiye Bakü'nün Müttefiklerce işgaline hiçbir biçimde karşı çıkmayacaktır.”

Mondros Ateşkes Antlaşması'nın bu maddeleri ile Kuzeybatı İran'da (Tebriz, Hoy, Culfa ve Rumiye) Brest Litovsk Antlaşmasının kapsadığı yerlerin dışında kalan Kuzey ve Güney Kafkasya'da bulunan Osmanlı birliklerinin bu toprakları boşaltmaları karar altına alınmıştır¹⁸⁷.

Sadrazam Ahmet İzzet Paşa Kafkasya ve İran'ı tahliye ederken 11 Kasım 1918 tarihinde İngilizler Elviye-i Selase'nin resmen tahliyesini istemişlerdir. Osmanlı Devleti tahliye kararını iptal ettirmeye çalışmış bunu başaramayınca da iاشة, silah ve diğer malzemelerin taşınabilmesi için tahliye süresini uzatmak için çabalamıştır. Ancak malzemelerin bütünüyle götürülmesini istemeyen İtilaf Devletleri süreyi uzatmamış ve malzemelerin bir kısmının bırakılmasını istemiştir. Yazışmaların uzun sürmesi nedeniyle zaman kazanan Osmanlı Ordusu halktan alınan arabaların da yardımıyla malzeme ve iاشة stoklarının büyük bölümünü Sarıkamış'a, oradan da Erzurum'a taşımayı başarmıştır¹⁸⁸. Mondros Mütarekesinin 15. maddesine dayanarak 24 Aralık 1918 tarihinde Batum'u işgal eden İngilizler bununla

¹⁸⁵ Ahmet Hurşit Tolon, Birinci Dünya Savaşı Sırasında Taksim Anlaşmaları ve Sevr'e Giden Yol, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2004, s.93-94.

¹⁸⁶ İsmail Soysal, Türkiye'nin Siyasi Antlaşmaları Cilt 1, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2000, s.13.

¹⁸⁷ Yüceer, Birinci Dünya Savaşında Osmanlı Ordusunun Azerbaycan ve Dağıstan Harekâtı, s.159.

¹⁸⁸ Selma Yel, “Turkish Studies International Periodical For the Languages”, s.922-948, .

yetinmeyerek Kars ve Ardahan Sancaklarının da işgal edileceğini söyleyerek boşaltılmasını istemiştir. Osmanlı birliklerinin Ocak 1919 tarihinde çekilmesiyle Brest-Litovsk antlaşmasıyla kazandığımız Elviye-i Selase İngilizler tarafından işgal edilmiş ve bu topraklardaki Osmanlı hâkimiyeti sona ermiştir¹⁸⁹.

¹⁸⁹ Yüceer, Birinci Dünya Savaşında Osmanlı Ordusunun Azerbaycan ve Dağıstan Harekatı, s.161.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KURTULUŞ SAVAŞI DÖNEMİ VE SONRASINDA SINIRLARI BELİRLEYEN ANTLAŞMALAR

Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasıyla birlikte Osmanlı Devleti kendi toprakları üzerindeki hâkimiyetini kaybetmiş, doğan boşluğu ise işgalci devletler doldurmak için harekete geçmişler ve Osmanlı Devleti'nin topraklarını işgal etmeye başlamışlardır. Fakat aynı dönemde bu boşluğu milli nitelikli olarak doldurmak için Atatürk önderliğinde harekete geçen Türk Ulusu da işgalcilerle mücadeleye başlamıştır¹.

Doğu Anadolu'da bağımsız bir Ermenistan kurulması için harekete geçen Ermeniler Batılı devletlerin desteğini almışlar, hatta Sevr Antlaşması'na dayanarak Türkiye ile Ermenistan'ın Doğu Anadolu'daki sınırlarını belirleyen Başkan Wilson, Hakkâri'nin doğusundan Giresun'un doğusuna kadar olan Anadolu topraklarını Ermenistan'a vermiştir². 1920 yılının Temmuz ayından itibaren Ermeniler Türk bölgelerine saldırılara başlamışlar ancak, aynı günlerde Batı Cephesinde de Yunan ordusunun ileri harekâtı başladığından ve Rusya ile aramızın bozulması istenmediğinden saldırılara gerekli karşılık verilememiştir. Ancak Türk ordusu Eylül ayı başlarından harekât yaparak Sarıkamış, Kars ve Gümrü'yü almış, Ermenistan barış istemek zorunda kalmıştır. 2 Aralık 1920 tarihinde Ermenistan ile Gümrü Antlaşması imzalanmış ve böylece Ermenistan ile olan sınırimız belirlenmiştir³.

Birinci Dünya Savaşı'na kadar sürekli Osmanlı Devleti aleyhine genişleyen Rusya'yı İngiltere ile dengelemeyi başaran Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı öncesi oluşan İngiltere-Rusya ittifakına karşı Almanya'ya yaklaşarak dengeyi sağlamaya çalışmıştır. Birinci Dünya Savaşı'na Almanya'nın yanında katılan Osmanlı bu devletin yenilerek savaştan çekilmesiyle yalnız kalmıştır. Bu arada Rusya'da da devrim olmuş, Bolşeviklerin yönetimi ele geçirmesiyle birlikte Rusya ile İngiltere ve Fransa arasındaki ittifak da sona ermiştir. Ankara Hükümeti ise

¹ Fahir Armaoğlu, "Tarihi Perspektif İçinde Misak-ı Milli'nin Değerlendirilmesi", **Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2010, s.64.

² Armaoğlu, "Tarihi Perspektif İçinde Misak-ı Milli'nin Değerlendirilmesi", s.66.

³ Faruk Sönmezoğlu, "Kurtuluş Savaşı Dönemi Diplomasisi", **Türk Dış Politikasının Analizi**, İstanbul, Der Yayınları, 1998, s.61.

İngiltere ve yandaşlarına karşı giriştiği mücadelede Rusya'yı denge unsuru olarak kullanmaya çalışmış ve Misak-ı Milli sınırlarının bütünlüğünü bu şekilde sağlamaya çaba göstermiştir. Bu dönemde Rusya da, gücünün doruğunda olan ve kendisini güneyden kuşatan İngiltere'ye karşı ve rejimin güvenliği açısından Türkiye'ye ihtiyaç duymuştur⁴. Diplomatik ilişkilerin başlamasıyla birlikte devam eden zorlu görüşmelerden sonra Moskova'da Türkiye ve Sovyet Rusya Dostluk Antlaşması imzalanmış ve böylelikle hem Türkiye'nin kuzey-doğu sınırları çizilmiş, hem de Rusya'nın yardımları Türkiye'ye ulaşmıştır.

Kars Antlaşması Türkiye ile Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan ve Sovyetler Birliği arasında imzalanmış ve daha çok daha önce Rusya ve Türkiye arasında imzalanan Türkiye ve Sovyet Birliği Dostluk Antlaşması'nın Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan tarafından da teyit edildiği bir antlaşma olmuştur. Böylelikle Türkiye'nin bu devletlerle olan sınırları da kesin hükme bağlanmış ve sınırlarınız kesin olarak çizilmiştir.

A-Gümrü Antlaşması (2 Aralık 1920)

Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yaşayan Ermeniler büyük devletlerin kışkırtması üzerine Birinci Dünya Savaşı sırasında Rusların ve Batılı Devletlerin yanında yer alarak Osmanlı Devleti'ne karşı savaşmışlardır. 1917 yılında Türkiye ile Rusya arasında Brest-Litovsk Antlaşması imzalanmış ve iki ülke arasındaki savaş sona ermiş ve Rusya savaştan çekilmiştir.

28 Mayıs 1918 yılında bağımsızlığını ilan ederek Erivan'ın başkent olduğu bir devlet kuran Ermeniler Büyük Ermenistan Devletini kurmak için çalışmalara başlamışlardır. Osmanlı Devleti'nin 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekesini imzalayarak 1914 yılındaki sınırlarına çekilmiş olması ve Batılı devletlerin destekleri, Ermenileri cesaretlendirmiş ve ilk olarak Oltu'daki Türklere karşı geniş çaplı bir saldırı başlatmıştır. Bunun üzerine Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Doğu sınırlarını Misak-ı Milli ilkelerine uygun olarak çözmek için Ermenistan'a karşı askeri harekât kararı almış ve Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Komutasında 28 Eylül tarihinde askeri harekât başlamıştır. İlk olarak Sarıkamış daha sonra Kars ve Gümrü alınmış ve Türk kuvvetleri karşısında mağlup olan Ermenistan barış istemek zorunda kalmış ve 2 Aralık 1920 tarihinde Gümrü Antlaşması imzalanmıştır⁵.

⁴ Sönmezoğlu, "Kurtuluş Savaşı Dönemi Diplomasisi", s.58.

⁵ Soysal, Türkiye'nin Siyasi Antlaşmaları cilt 1, s.17.

I-Ermenilere Karşı 1920 Yılı Yaz Sonu TBMM'nin Emriyle XV. Kolordunun Harekâtı ve Mütareke Teklifleri

Osmanlı Devleti'nin Mondros Mütarekesini imzalaması ve Çarlık Rusya'nın yıkılmasıyla birlikte Ermeniler Erivan'dan İskenderun'a kadar büyük bir Ermenistan kurmak için çabalarını artırmışlardır. Ermenilerin Büyük Ermenistan kurma hayallerine İtilaf Devletleri destek verdiği gibi Rusya'da kurulan Bolşevik Hükümeti de Çarlık Rusyası'nın politikasını devam ettirip Ermenilere destek verme yolunu seçmiştir⁶. 16 Mart 1920 tarihinde İstanbul'un İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmesiyle birlikte Ermeniler taşkınlıklarını artırmışlar ve Türk köylerini basarak katliamlara başlamışlardı⁷. Ermenistan'ın kurulacağı bölgelerde Türk nüfus yoğunluğunu seyreltmek amacıyla göçe zorlama veya ortadan kaldırma politikası uygulayan Ermenileri durdurmak gerekiyordu⁸. Nitekim Mustafa Kemal Paşa 7 Haziran 1920 tarihinde Mecliste yaptığı konuşmada “...Efendiler; hududu millimiz dâhilinde bulunan ve fakat mütareke ahkâmına tevfikân kuvayi askeriyemizin tahliye etmiş bulunduğu elviyei selasenin icabında tekrar işgali için heyeti aliyeniz Heyeti İcraiye'ye selahiyet vermişti. Fakat bu selahiyenin takdirini Heyeti İcraiye'ye terk buyurmuştunuz. Belki mesmuu âlileri olmaktadır efendim. Ermeniler eski hududun ilerisinde bulunan ahali-i İslamiyeye fevkalade zulüm ve itisaf yapmakta ve katliam icra eylemektedir ve pek çok İslamlar, pek sefil ve perişan, şayanı merhamet bir halde bize iltica etmekte, muhaceret etmektedirler. Binaenaleyh Heyeti İcraiye'ye vermiş olduğunuz selahiyetin tatbikatına lüzum mecburiyeti hâsıl olacağını zannetmekteyiz. Heyeti aliyenize şimdiden berayi malumat arz ediyorum” diyerek olaylar nedeniyle bir harekâtın yapılabileceğine işaret etmiştir⁹.

İstanbul işgal edildikten sonra Mustafa Kemal Paşa işgale karşı doğuda bir cevap vermek için Kazım Karabekir'e bir telgraf gönderip taarruz hakkındaki düşüncelerini sormuş, Kazım Karabekir'in cevabı ise iklim şartlarının çok ağır olduğu bir zamanda böyle bir işe girişmenin sakıncalı olacağı ve Bolşeviklerle irtibat sağlanmadığı için Türklerin yalnız başına kalkışacağı harekâtın diplomatik ve askeri yönden sakıncaları olacağı yönünde olmuştur¹⁰. Nisan ayına gelindiğinde Kızıldordu Azerbaycan sınırlarına dayanmış, İngilizler de Kızıldordunun ilerleyişi nedeniyle

⁶ İskender Yılmaz, Gümrü Antlaşması, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2001, s.23.

⁷ Yılmaz, Gümrü Antlaşması, s.45.

⁸ Celal Erikan, Kurtuluş Savaşı Tarihi, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010, s.155.

⁹ Yılmaz, Gümrü Antlaşması, s.45-45.

¹⁰ Yılmaz, Gümrü Antlaşması, s.48.

kuvvetlerini Batum ve gemilerde topladığı için şartlar taarruz için elverişli duruma gelmişti. 26 Nisan 1920 tarihinde 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Büyük Millet Meclisi'ne harekâtın yapılması için başvurmuş ancak olumlu cevap alamamıştı¹¹. Kazım Karabekir daha sonra 6 Mayıs 1920 tarihli yazısında harekete geçmek gerektiğini eğer Ermeniler Bolşeviklerle anlaşırsa bu durumun bizim zararımıza olacağını bildirmiş ve harekâta başlamak için izin istemiştir¹². Ancak aynı gün gönderilen cevapta Anlaşma Devletlerinin alacağı kararın kesinlik kazanması gerektiği, Bolşeviklerin yapacağı yardım belli olmadan onlarla işbirliği yapmanın sakıncalı olduğu ve Hıristiyan dünyasında Ermeni kırımı olarak yorumlanabilecek hareketten kaçınmamız gerektiği belirtilmiştir¹³. Kazım Karabekir, Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na gönderdiği 9 Mayıs tarihli yazıda en azından Brest Litovsk Antlaşmasıyla kazanılan Elviye-i Selase'yi işgal etmemiz gerektiğini belirtmiş¹⁴, ancak 10 Mayıs 1920 tarihinde gönderilen cevabi yazıda Meclisin görüşünün ileri harekâtın antlaşmaya bağlanması gerektiği ve Bolşeviklerle maddi ve eylemsel bir antlaşma yapmadan askeri harekât yapılmaması doğrultusunda olduğu belirtilmiştir¹⁵.

XV. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir'in isteğini reddeden Meclis, Moskova'ya önce mektup ardından Bekir Sami Bey başkanlığında bir heyet göndererek Moskova hükümetinin Türkiye hakkındaki düşüncelerini öğrenmek istemiştir. Moskova hükümeti mektuba olumlu yanıt vermiş olmasına rağmen Ermenistan sorununun kendi istediği şekilde ve barış yoluyla çözülmesini amaçlamaktaydı. Bu arada Kazım Karabekir Ankara'ya harekât yapmak için yazılar göndermeye devam etmiş, en sonunda harekâtı 23 Haziran tarihinde gerçekleştirebileceği bildirilmişti. Ancak Moskova'dan cevap gelmesi ve Moskova hükümetinin sorunun barışçı yollarla çözümlenmesine ilişkin görüşü nedeniyle harekât ertelenmiş ve Moskova'ya bir heyet gönderilmiştir. Moskova'ya gönderilen heyet de Ermenistan konusunda bir taviz elde edememişti¹⁶. Hatta 20 Ağustos günü yapılan görüşmelerde Sovyet Heyeti Van ve Bitlis illerini Ermenilere bırakılması

¹¹ Hüsamettin Tugaç, Türk İstiklal Harbi Doğu Cephesi 3. Cilt, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1965, s.79.

¹² Kazım Karabekir, İstiklal Harbimiz 2. Cilt, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2012, s.789.

¹³ Mustafa Onar, Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları II, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1995, s.132.

¹⁴ Karabekir, İstiklal Harbimiz, s.801.

¹⁵ Onar, Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları II, s.140.

¹⁶ Mustafa Sarı, Türkiye-Kafkasya İlişkilerinde Batum (1917-1921), Sakarya, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Doktora Tezi, 2010, s.523.

dahi istemiştir¹⁷. Görüşmeler devam ederken 10 Ağustos 1920 tarihinde hem Sevr Antlaşması imzalanmış hem de Rusya Ermeni yönetimiyle bir antlaşma imzalamıştır. Sevr Antlaşması'nın sekizinci maddesine göre Doğu Anadolu'da Ermenistan kurulması kararlaştırılmış ve sınırlarının tespiti Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Wilson'a bırakılmıştı¹⁸. Ruslarla Ermeni yönetiminin imzaladığı antlaşmaya göre ise Türkiye ile Azerbaycan arasında bulunan Nahçıvan ile Culfa'dan Şahtahtı'ya kadar uzanan demiryolu Ermenilere bırakılmıştı. Bu durumda Türkiye ve Rusya arasında bulunan ve Azerbaycan'dan geçen yol tıkanmış ve Rusya'nın Türkiye'ye yapacağı yardım olanağı ortadan kalkmıştır¹⁹.

Harita 3.11 Kurtuluş Savaşında Cepheleler, 1920 Doğu Cephesi

Kaynak: www.bilgizenginleri.com/tarih/5949-kurtulus-savasi-cepheleler.html8
(22.04.2013)

Eylül ayı geldiğinde Sovyet Hükümetinin tutumu, Rusların ve Batılı Devletlerin Ermeni meselesine müdahale yapacak ve Ermenistan harekâtına karşı çıkabilecek imkânlarının olmaması dolayısıyla doğuda taarruza geçilmesi kararı

¹⁷ Erikan, Kurtuluş Savaşı Tarihi, s.159.

¹⁸ Nuri Yazıcı, Milli Mücadele ve Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi, İstanbul, Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, 2011, s.316.

¹⁹ Salahi Sonyel, Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika II, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2003, s.27.

meclis tarafından uygun bulunmuş ve 20 Eylül tarihinde Doğu Cephesi komutanlığına bildirilmiştir. Taarruz günü 27 Eylül olarak bildirilmiş ancak Ermenilerin 24 Eylül tarihinde Kötek ve Bardiz ilçelerinde saldırıya geçmesi üzerine 28 Eylül olarak değiştirilmiştir²⁰. Şark Cephesi Kumandanı Kazım Karabekir 28 Eylül sabahı harekâta başlamış, 29 Eylül’de Sarıkamış’ı 30 Eylül’de ise Merdinik kasabasını işgal etmiştir²¹. Sarıkamış’ın alınması üzerine Ermeni yönetimi, Türkleri saldırganlıkla suçlamış ve Türklerin ilerlemesini durdurmak için Moskova’ya başvurmuştu²². Bu başvuru üzerine Sovyet Kafkas temsilcisi Legran Ermeni Hükümetine aşağıdaki önerileri sunmuştur²³:

“1-Ermenistan, demiryollarının Sovyet Rusya, Azerbaycan ve Ankara Hükümeti birlikleri tarafından serbestçe kullanılmasına izin verecektir;

2- Ermenistan, Sevr Antlaşması’nı tanımadığını bildirecek ve İtilaf’la diplomatik ilişkilerini kesecektir;

3-Türkiye ile olan sınır anlaşmazlıklarını Rusya’nın arabuluculuğuna bırakacaktır;

4-Buna karşı, şimdilik Sovyetlerce işgal edilmiş bulunan Zengizor ve Karabağ Ermenistan’a bırakılacaktır.”

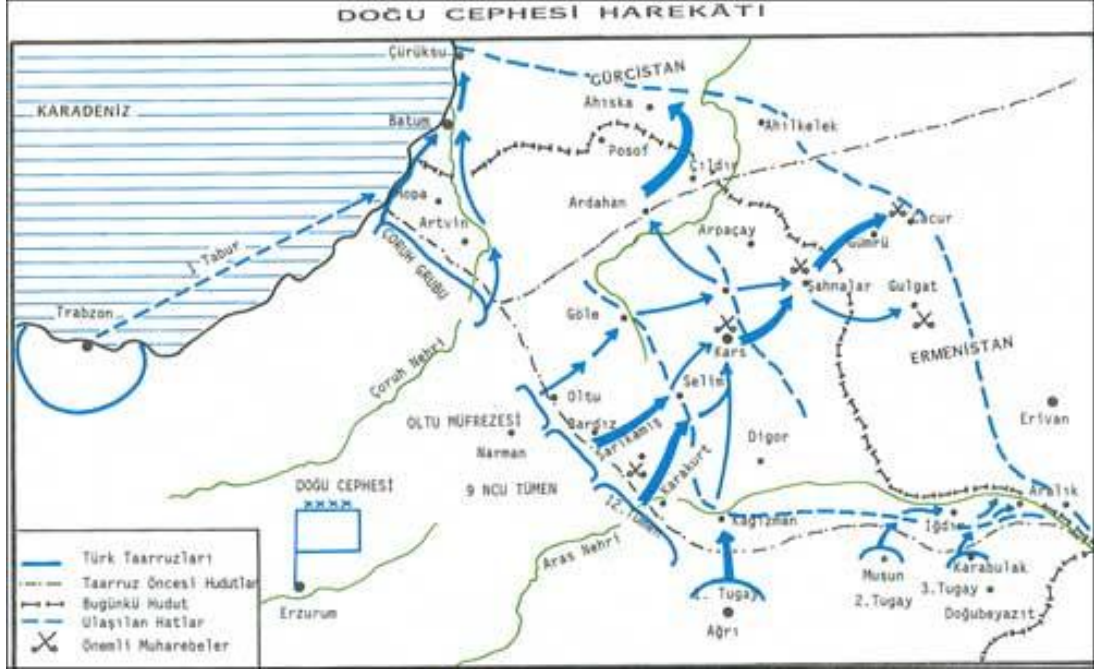
Bu önerileri İngiliz temsilcisi Albay Stokes’a ileten Ermeni Hükümeti bunların bir blöf olduğunu söyleyen Stokes’a güvenerek bu önerileri reddeder.

²⁰ Tugaç, Türk İstiklal Harbi Doğu Cephesi 3. Cilt, s.145-146.

²¹ Karabekir, Türk İstiklal Harbi 2. Cilt, s.987.

²² Sonyel, Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika II, s.28.

²³ Stefanos Yerasimos, Türk-Sovyet İlişkileri, İstanbul, Gözlem Yayınları, 1979, s.187-188.

12 Doğu Cephesi Harekatı

Kaynak: <http://www.ttk.org.tr/06.05.2013>

Ankara Hükümeti Sarıkamış harekâtının hiçbir yerden fiili bir tepkiye neden olmadığını görünce daha ileriye gitmeyi kararlaştırır ve Doğu Cephesi Komutanlığına bir yazı göndererek Sarıkamış başarısını kutlar. Daha sonra Kars'ta toplanmış Ermeni silahlı kuvvetlerinin yok edilip Kars'ın alınmasının durumumuzu düzelteceği bildirilir²⁴. Sarıkamış-Laloğlu-Merdenek hattında bekleyen Türk ordusu 28 Ekim tarihinde Kars'a doğru harekâta başlar ve 30 Ekim'de Kars'ı ele geçirir²⁵. Kars'ın ele geçirilmesinden sonra Genelkurmay Başkanlığı Doğu Cephesi Komutanlığına 31 Ekim 1920 tarihinde bir direktif göndererek Ermenilerin barış yapmaya mecbur edilene kadar harekâta devam edilmesini emreder. Bunun üzerine Kazım Karabekir Paşa 3 Kasım'da Gümrü üzerine harekâta başlar ve Ermeni birlikleri 5 Kasım'da Gümrü'nün batı sırtlarına kadar çekilmek zorunda kalır. Türk taarruzları karşısında bir varlık gösteremeyen Ermeni hükümeti, kuvvetlerinin imha olmasını önlemek için 6 Kasım'da Kazım Karabekir Paşa'ya mütareke teklifi sunar ve Paşa da Gümrü müstahkem mevkiini teslim almak şartıyla mütareke teklifini kabul edeceğini bildirir. 7 Kasım'da Kazım Karabekir'in teklifini kabul eden Ermeniler, Gümrü'yü Türk birliklerine teslim ederler²⁶. Kazım Karabekir Paşa 6

²⁴ Onar, Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları II, s.196.

²⁵ Sonyel, Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika II, s.31.

²⁶ Yılmaz, Gümrü Antlaşması, s.60-61.

Kasım'da Ermenilerin mütareke isteklerini Ankara'ya bildirerek kendilerine aşağıdaki mütareke şartlarını teklif eder²⁷:

“1-Arpaçay'ın batısında bulunan Ermeni Kuvvetlerinin Gümrü'yü de boşaltarak en az 15 kilometre doğusuna çekilmesi;

2-Gümrü kasabası tarafımızdan işgal edilemeyecek, yalnız Gümrü Kalesi ile istasyonun askeri işgal altına alınacağı ve Gümrü'de hukuk ve genel emniyetin taahhüt altında bulunacağı ve Gümrü halkına ilanı;

3-Erivan-Tiflis-Kars demiryollarının birleştiği yer olması dolayısıyla ehemmiyeti olan Gümrü'nün 10 kilometre çevresine kadar olan bölgenin Türk Ordusu emniyet kıtaları tarafından işgaline engel olunmaması;

4-Türk ordusu kıtalarına mütarekenin devamı süresince hiçbir tarafta, hiçbir sebeple taarruz edilmemesi;

5-Yukarıdaki maddelerin 7 Kasım 1920 saat 17:00'ye kadar tamamıyla uygulanması;

6-Bu şartlar kabul edilmediği ve 7 Kasım 1920 saat 08:00'e kadar cevap verilmediği takdirde, askeri hareketin yürütülmesi zorunluluğunda kalınacağından bundan doğacak maddi ve manevi sorumluluğun Ermeni Ordusu Komutanlığı'na ait olacağı”.

Yukarıdaki mütareke şartlarını kabul eden Ermenilerden 7 Kasım 1920 tarihinde Türk Hükümeti aşağıdaki siyasi ve askeri isteklerde bulunur²⁸:

“1-Yirmidört saat içinde Gümrü'de bulunan 2000 adet tüfek, koşum takımı ve hayvanlarıyla birlikte 20 ağır ve 50 hafif makineli tüfek, 3 batarya top ve 40.000 sandık piyade cephanesi, 6.000 top mermisi, 2 lokomotif ve 50 vagon teslim edilecek;

2-Azami üç gün içinde Gümrü'nün doğusunda bulunan asker ve sivil Ermeni kuvvetleri Arpaçay'ın 15 kilometre doğusuna çekilecek;

3-Gümrü hattında bulunan harp malzemelerine tarafımızdan el konulacaktır;

4-Barış müzakerelerine Gümrü'de başlanacak ve delegeler en kısa zamanda oraya geleceklerdir;

5-Müzakere müddeti esnasında birliklerimiz buldukları hattan ileriye geçmeyeceklerdir;

6-Mütarekenin yapılmasından sonra iki taraf arasında düşmanlık bitecektir.”

²⁷ Tugaç, Türk İstiklal Harbi Doğu Cephesi 3. Cilt, s.213.

²⁸ Yılmaz, Gümrü Antlaşması, s.71-72.

Ermeniler daha önce mütareke şartlarını kabul etmişken, ellerindeki silahları alındığı takdirde Bolşeviklerin ordu içindeki propagandalara hız vererek Ermeni Hükümeti'ni düşürmeye çalışacaklarını ve anarşi çıkabileceğini ileri sürerek silahların alınmasından vazgeçilmesini isteyerek Ankara Hükümetinin teklifini kabul etmemişler ve sonuna kadar savaşa devam edeceklerini ilan etmişlerdir²⁹. Kazım Karabekir Paşa mütareke şartlarını kabul etmeyen Ermenilere karşı 11 Kasım'da taarruz hazırlığına, 14 Kasım'da da taarruza başlamıştır. Taarruzda ağır kayıplar veren Ermeniler, 17 Kasım'da, mütareke şartlarını kabul ettiklerini bildirmişlerdir³⁰.

Mütareke şartlarını kabul eden Ermenilerle olan savaşımız bitmiş sıra barış görüşmelerinin yapılmasına gelmiştir.

II-Gümrü Antlaşmasının İmzalanması

Ermenilerin mütareke tekliflerini kabul etmesinden sonra Türk üyeler Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa, Erzurum Milletvekili Süleyman Necati ve Erzurum Valisi Hamid Beyler ile Ermeni üyeler Eski Başbakan Aleksandr Hatisyan, Eski maliye Bakanı Avram Gülhandaniyan ve İçişleri Bakan Yardımcısı İsteban Gorganiyan arasında müzakereler 27 Kasım 1920 tarihinde başlamış, 2 Aralık 1920 tarihinde anlaşma imzalanmıştır³¹.

Onsekiz maddeden meydana gelen Antlaşmanın birinci maddesinde Türkiye ile Ermenistan arasındaki savaş durumuna son verildiği açıklandıktan sonra ikinci maddesinde iki ülke arasındaki sınır belirlenmiştir³². Antlaşmanın ikinci maddesinde sınırlar şu şekilde çizilmiştir: *“Türkiye ile Ermenistan arasındaki sınır ilişik krokide gösterildiği üzere, (aşağı Karasunun döküldüğü yerden başlayarak, Aras Irmağı Kekaç kuzeyine dek Arpaçayı, daha sonra Karahan Deresi-Tiğnis batısı - Büyük Kımlı doğusu – Kızıltaş Büyük Akbaba Dağı) çizgisinden oluşur. Sınır çizgisinin kesin biçimde belirlenmesi işi, bu Antlaşmanın imzası gününden iki hafta sonra, Karma bir komisyonca yerinde yapılacaktır.”*

“Kuki Dağı 10282-8022- Gamasur Dağı 8160-Kurdkulak köyü-Saat Dağı 7868- Arpaçay evleri 3080-Kemurlu Dağı 6930- Saraybulak 8071-Ararat İstasyonu – Aras ırmağı üzerinde Aşağı Karasu'nun döküldüğü yerden geçen çizginin güneyindeki (Nahçıvan, Şahtahtı, Şarur) bölgesinde daha sonra bir plebisitle saptanacak yönetim biçimine ve bu yönetimin kapsayacağı topraklara Ermenistan

²⁹ Tugaç, Türk İstiklal Harbi Doğu Cephesi 3. Cilt, s.215.

³⁰ Karabekir, İstiklal Harbimiz 2. Cilt, s.1001.

³¹ Yılmaz, Gümrü Antlaşması, s.99.

³² Türkiye-Ermenistan Barış Antlaşması (Gümrü Antlaşması), 2 Aralık 1920, (md.2).

karışmayacak ve işbu bölgede şimdilik Türkiye koruyuculuğunda bir yerel yönetim kurulacaktır.”

İkinci madde ile Kars, Sarıkamış, Kağızman ve Iğdır yeniden Türkiye topraklarına katılmış, ayrıca Ermenistan’ın güneyinde bulunan Nahçıvan, Şahtahtı-Şerur bölgesi geçici olarak Türkiye’nin koruyuculuğuna bırakılmıştır³³.

Üçüncü maddesinde ise Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, ikinci maddede sözü geçen sınır ile Osmanlı sınırı arasında bulunup antlaşma uyarınca Türkiye’de kalacak ve üzerinde Türkiye’nin tarihsel, etnik ve hukuki ilişkisi inkar edilemez toprakların hukuksal durumu konusunda, antlaşmanın onaylanmasından sonra üç yıl geçince plebisite başvurmayı kabul edeceği belirtilmiştir³⁴. Bu madde ile de Ermenistan Türkiye toprakları içinde bulunan hiçbir yerde Ermeni çoğunluğun olmadığını kabul etmiştir.

Gümrü Antlaşması 2 Aralık 1920 tarihinde Gümrü’de düzenlenmiştir. Antlaşmanın onsekizinci maddesine göre Antlaşma iki tarafın hükümetleri tarafından onaylanacak ve suretleri Ankara’da teati edilecekti. Ancak antlaşmanın imzalanmasından sonra Ermenistan kızılordu tarafından işgal edilmiş ve Ermeni Hükümeti düşürülmüştür. Bu nedenle Gümrü Antlaşması onaylanamamış ancak antlaşmada belirtilen sınırlar daha sonra imzalanan Moskova ve Kars antlaşmaları ile de doğrulanmıştır³⁵.

TBMM Hükümeti’nin ilk siyasi başarısı olan Gümrü Antlaşması ile sınırlar Misak-ı Milli’ye uygun olarak çizilmiş ve böylece Doğu illerimizde bir Ermenistan Devleti’nin kurulamayacağı görülmüş ve Sevr Antlaşması’nın da yürürlüğe giremeyeceği anlaşılmıştır³⁶.

B-Moskova Antlaşması (16 Mart 1921)

Birinci Dünya Savaşı’nda kazanılan Çanakkale Zaferiyle birlikte Çarlık Rusya’nın da kaderi değişmiş, devrimlerle birlikte Sovyetler Birliği kurulmuş ve Türk Devleti’nin emperyalizme karşı ortak hareket edebileceği bir devlet ortaya çıkmıştır³⁷. Sovyetler Türk İstiklal harbine olumlu bakmışlar ve Anadolu’daki hareketi kendi devrimlerinin bir benzeri olarak görmüşlerdir³⁸.

³³ Yılmaz, Gümrü Antlaşması, s.107.

³⁴ Soysal, Türkiye’nin Siyasi Antlaşmaları cilt 1, s.19.

³⁵ İsmet Görgülü, Türk İstiklal Harbi, İstanbul, Kastaş Yayınevi, 1999, s.59.

³⁶ Yazıcı, Milli Mücadele ve Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi, s.325.

³⁷ Aleksandr Kolesnikov, Atatürk Dönemi Türk-Rus İlişkileri, çev.İlyas Kamalov, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2010, s.61.

³⁸ Durmuş Yalçın, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 1, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2011, s.224.

26 Nisan 1920 tarihinde Lenin'e mektup gönderen Mustafa Kemal, askeri ve siyasi ittifak yapılmasını, emperyalizme karşı birlikte mücadele edilmesini önermiş ve Misak-ı Milli'ye dayanan politikayı açıklamıştır. Sovyetler Birliği de 3 Haziran 1920 tarihinde gönderdiği mektupla Ankara Hükümetini resmen tanımış ve diplomatik ilişkiler başlamıştır. İlişkilerde tam olarak bir ittifaktan söz edilememekle birlikte Türkiye ihtiyaç duyduğu para ve savaş malzemesini temin etmek için Sovyetler Birliği ile dostluk antlaşmasını imzalamayı istemiştir. Bunun için Rusya'ya Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey başkanlığında bir heyet göndermiştir. Dostluk antlaşmasının şartları hazır olmasına rağmen Rusya'nın Bitlis, Van ve Muş illerinin Ermenilere verilmesini istemesi görüşmelerin kesilmesine neden olmuştur³⁹. Bu arada Kazım Karabekir Paşa komutasındaki kuvvetlerin Doğu Harekâtı'nı yaparak Ermenilere karşı büyük bir zafer kazanmış olması ve bu sayede Ankara Hükümetinin itibarının yükselmesi nedeniyle Rusya'nın isteği üzerine görüşmeler tekrar başlamıştır⁴⁰. Yapılan görüşmeler 16 Mart 1921 tarihinde antlaşmayla sonuçlanmış ve iki ülke arasında Türkiye-Sovyet Rusya Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması imzalanmıştır. İki ülkenin imzaladığı bu antlaşmayla birlikte sınır meseleleri çözümlenmiş, Türkiye'nin doğu sınırları çizilmiş ve iki devlet arasındaki geleneksel düşmanlık dostluğa çevrilmiştir⁴¹.

I-Barış Antlaşması Öncesi Siyasi Durum ve Antlaşma İle İlgili Hazırlıklar

Mondros, Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasıyla birlikte Birinci Dünya Savaşı'nı sona erdirmekle kalmamış aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu'nun da parçalanmasına zemin hazırlamıştır. İstanbul'un resmen işgal edilmesiyle birlikte Türk ulusunun kaderine yön vermek için 23 Nisan 1920 tarihinde Büyük Millet Meclis'i toplanmış ve Mustafa Kemal Paşa başkan seçilmiştir. Misak-ı Milli'yi uygulamak, Türkiye'nin tanınmasını sağlamak ve maddi yardım elde etmek için Batı ile antlaşmanın olamayacağını gören Atatürk yönünü Sovyetler Birliği'ne çevirmiştir⁴². Bu dönemin siyasi atmosferi içinde Rusya da, Ankara Hükümeti ile dostane ilişkiler kurmak istemiştir. İki tarafın da menfaatine olan bu durumda Ankara siyasi yalnızlıktan kurtulacak ve Doğu sınırlarının güvenliğini sağlayarak Batı'da düşmanlara karşı daha rahat savaşabilecekti. Sovyetler Birliği ise Kafkaslarda İngiliz

³⁹ Yalçın, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi , s.225.

⁴⁰ Saime Yüceer, "Atatürk Dönemi (1919-1938) Türk-Rus İlişkilerinin Siyasi Boyutu", **Atatürk'ten Soğuk Savaş Dönemine Türk-Rus İlişkileri**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2011, s.71.

⁴¹ Yalçın, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I, s.226.

⁴² Sonyel, Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika II, s.1-5.

etkisini kırmayı ve Ankara Hükümetine yaptığı para ve lojistik destek sayesinde Türkiye'nin rejiminin komünizm olacağını ummuştur⁴³.

İki devlet arasındaki ilk temas Mustafa Kemal Paşa'nın milli mücadeleyi başlatmak için Samsun'a giderken konakladığı Havza'da gerçekleşmiş ve başında Rus Albay Budiyeni'nin bulunduğu bir heyetle görüşülmüştür. Görüşmede Budiyeni silah ve para yardımına karşılık ortak düşman İtilaf devletlerine karşı savaşmayı önermiştir⁴⁴. Daha sonra Kazım Karabekir Paşa Bolşeviklere bir takım önermelerde bulunulmasını teklif etmiştir. Meclis açıldıktan sonra Ruslarla temas edilmesine karar verilir ve Kazım Karabekir'in teklifinde biraz değişiklikler yapılarak kendisine gönderilir. Kazım Karabekir de başlığı olmayan bu mektuba "Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Moskova Hükümetine Birinci Önerisidir" diye bir başlık attıktan sonra Rusya Dışişleri Halk Komiseri Çiçerin'e ulaştırır⁴⁵. Mektupta emperyalist hükümetlere karşı ezilen insanların kurtuluşu için çaba sarf eden Sovyetlerle çalışma isteğinde olduğundan, Bolşevik güçlerinin Gürcistan'ın Bolşevik birliğine girmesi ve İngiliz güçlerinin Gürcistan'dan çıkması için Gürcistan'a bir harekât yaptığı takdirde Türkiye'nin de Emperyalist Ermeni Hükümeti üzerine harekât yapmayı ve Azerbaycan'ı da Bolşevik Devletler grubuna sokmayı yükümleneceğinden ve emperyalist güçlerle savaşmak için ilk taksit olarak beş milyon altının ve savaş araçlarının Rus Sovyet Cumhuriyetince sağlanmasından bahsedilmiştir⁴⁶.

Böylece SSCB'ye Türkiye'nin ilk önerisi sunulmuş olur. SSCB Dışişleri Komiseri Çiçerin de 3 Haziran'da mektuba karşılık vermiş ve mektubunda Türk Hükümeti'nin dış politikasının ilkelerini memnunluk duyarak öğrenmiş bulunduğunu, yabancı devletlerin her türlü nüfuzuna ve kapitülasyonlara son verilmesi gerektiğini, Rusya ve Türkiye arasında sürekli dostluk kurulması amacıyla diplomatik ilişkilerin kurulmasını istediğini ve Türk milletinin bağımsızlığı uğruna verdiği mücadeleyi izlediğini ve iki ülke halkları arasında sağlam dostluk temellerinin kurulmasından bahsetmiştir⁴⁷.

⁴³ Erdal Aydoğan, "Kliment Yefromoviç Vorosilov'un Türkiye'yi Ziyareti ve Türkiye-Sovyet Rusya İlişkilerine Katkısı", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, sayı.39(2007), s.338 .

⁴⁴ İhsan Tayhani, "Tarihte Türk-Rus İlişkileri (1878-1923)", **Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi**, sayı. 22 (2007), s.22.

⁴⁵ Hikmet Bayur, "Birinci Genel Savaşın Sonra Yapılan Barış Antlaşmalarımız II", **Belleten**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1966, s.131.

⁴⁶ Yerasimos, Türk-Sovyet İlişkileri, s.232.

⁴⁷ Yerasimos, Türk-Sovyet İlişkileri, s.238-239.

Daha SSCB Dışışleri Komiseri Çiçerin'in mektubu gelmeden önce 3 Mayıs 1920'de Ankara'da hükümet kurulduktan sonra Ruslarla temas kurulması gereği üzerinde görüşülür ve görüşmelerden sonra Dışışleri Bakanı Bekir Sami Kunduh ve İktisat Vekili Yusuf Kemal Tengirşenk 11 Mayıs günü Ankara'dan yola çıkar ve 19 Temmuz 1920 tarihinde Moskova'ya varırlar. 24 Temmuz tarihinde Çiçerin'i ziyaret eden heyet 17 Ağustos'a kadar fiili bir müzakere yapamamış, ancak 19 Ağustos'ta antlaşmanın esasları için müzakereler başlamıştır⁴⁸. Görüşmeler sonunda dostluk antlaşmasının metni hazırlanmış ve şu konular üzerinde antlaşmaya varılmıştır. Buna göre Bolşevik rejimi Misak-ı Milli sınırları içerisinde kurulacak bir Türkiye'yi resmen tanımayı kabul ediyor, Türkiye de aynı şekilde Rusya'daki Bolşevik hükümetini tanıyordu. Taraflar iyi komşuluk ilişkileri kurmayı, birbirlerinin topraklarında yaşayan kendi uyruklarından insanların hak ve hukukunu korumayı, Boğazların uluslararası bir konferansta belirlenecek yeni statüsünü kabul etmeyi taahhüt ediyorlardı. Rusya'nın isteği üzerine de mali ve askeri yardım konusu antlaşma metninde yer almayacaktı⁴⁹. Bu konular üzerinde mutabakata varılmışken müzakereler esnasında Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında doğrudan irtibatı sağlayan ancak Ermenilerce kesilmiş olan yolun açılması konusu ele alınmış ancak Sovyetlerin Ermenilerle yaptığı antlaşma neticesinde Tiflis ve Şahtahtı yolunun tamamıyla Ermenilere bırakıldığı öğrenilmiştir. Bu olay üzerine Lenin'i ziyaret eden heyet antlaşmanın düzeltileceği sözünü almıştır. Ancak Çiçerin'in Ermenistan'a, Van ve Bitlis vilayetlerinin bir bölümünden toprak verilmesi gerektiği konusunda ısrar etmesi, hazırlanan antlaşmanın imzalanmasını ve yardımı bu işe bağlaması üzerine Bekir Sami Bey bu durumda Sovyetler Birliği'nin işgal devletlerinden farkı kalmayacağını, Misak-ı Milli dışına çıkılamayacağını ve Ankara'dan talimat almadan müzakerelere devam edemeyeceğini söyler ve Ağustos ayı sonunda müzakereler kesilir⁵⁰. Anadolu'daki milliyetçi hareketin er geç kırılacağını ümit eden Çiçerin'in bu davranışı Moskova görüşmelerini tehlikeye düşürür ve Yusuf Kemal Tengirşenk Sovyet isteklerini bildirmek üzere Ankara'ya gelir⁵¹.

Büyük Millet Meclisi'nde görüşülen Sovyetlerin bu isteği büyük bir tepki görür ve Misak-ı Milli sınırları üzerinde direnme kararı ağır basar. Ermenilerin

⁴⁸ Kamuran Gürün, Türk Sovyet İlişkileri (1920-1953), Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991, s.35-37.

⁴⁹ Mehmet Saray, Türkiye ve Yakın Komşuları, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2006, s.356

⁵⁰ Gürün, Türk Sovyet İlişkileri (1920-1953), s.35-37.

⁵¹ Mehmet Gönübol, Cem Sar, Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938), Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 1997, s.18.

yenilip Gümrü Antlaşmasının imzalanması, Damat Ferit Paşa'nın çekilip yerine Tevfik Paşa'nın Sadrazam olması ve Ankara ile temas kurmak için İzzet ve Salih Paşaları Anadolu'ya göndermesi, Fransa Dışişleri Komisyonu sözcüsü Franklin-Bouillon'un İstanbul'a gelip Türkiye için daha uygun şartlarda barış yapılmasını incelemesi ve ekonomik konularla ilgilenmesi olayları ve bu arada Batıda Yunanlılarla savaşıacak bir kuvvetin kurulmuş olması gibi nedenlerle Rus Hükümeti Ermenistan için toprak talep etmekten vazgeçtiğini bildiren bir mektup gönderir. Mektubun gelmesinden sonra Türk Heyeti 16 Ocak'ta Kars'tan Moskova'ya gitmek üzere ayrılır ve 17 Şubat'ta Moskova'ya varır⁵².

Moskova'da Çiçerin ve Karahan ile görüşen Türk delegeleri görüşmelerden bir sonuç elde edemeyeceklerini anlayınca Uluslar Komiseri Stalin ile 22 Şubat gecesi bir görüşme yaparlar. Görüşme sırasında Stalin, Rusların İngiltere ile ticaret antlaşması yapmak istedikleri için Türklerle ittifak edemeyeceklerini, ticaret antlaşmasına zarar verecek her şeyden kaçınmaları gerektiğini, ittifaktan amaç para, insan ve silah yardımı ise bunu yapabileceklerini ve bir kardeşlik antlaşması imzalamaya hazır olduklarını belirtmiştir. Bu görüşmeden sonra Çiçerin ile yapılan görüşmede Çiçerin'in tavrı değişmiş ve Ermeni konusunda yanlış anlaşıldığını belirtmiştir. Askeri konuların Savunma Komiserliği ile Başkomutanlık arasında, siyasi konuların ise 26 Şubat'ta başlayacak konferansta görüşülmesi konusunda görüş birliğine varılmıştır⁵³.

Moskova'daki çeşitli görüşmelerden sonra 26 Şubat 1921 tarihinde Moskova Konferansının oturumları Haritonenko Sarayı'nda başlamıştır. Konferansta Türk Heyetini İktisat Bakanı Yusuf Kemal Bey, Eğitim Bakanı Dr.Rıza Nur, Büyükelçi Ali Fuat Bey, Sovyet Yönetimini ise Dışişleri Komiseri Georgi Vasilieviç Çiçerin ile Pan Rus Merkez Yürütme Komitesi üyesi Celalattin Korkmazof temsil etmiştir. Görüşmeler Gümrü Antlaşması ve Batum üzerinde kilitlenmişti. Moskova Heyeti Gümrü Antlaşmasını kabul etmiyor ayrıca Misak-ı Milli'ye de karşı çıkarak Batum'un Türkiye sınırları içerisine girmesine karşı çıkıyordu. Türk Heyeti ise Gümrü Antlaşmasının yürürlükte olduğunu savunuyor ve Batum konusunda taviz vermiyordu. Uzun süren görüşmelerden sonra önemli noktalarda görüş birliği sağlanmış ve Moskova Antlaşmasının imzalanmasının yolu açılmıştır⁵⁴.

⁵² Bayur, "Birinci Genel Savaşın Sonra Yapılan Barış Antlaşmalarımız II", s.149-151.

⁵³ Sonyel, Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika II, s.55.

⁵⁴ Sonyel, Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika II, s.54.

II-Moskova Antlaşmasının İmzalanması

Rusya ile yapılan uzun görüşmelerden sonra 16 Mart 1921 tarihinde Moskova Antlaşması imzalanmıştır. Onaltı madde ve üç ekten oluşan anlaşmanın başlangıç kısmında, “iki hükümetin emperyalizme karşı mücadelelerindeki dayanışmaya ve taraflardan birinin karşılaştığı zorluğun diğer tarafın da durumunu zorlaştıracağı” görüşüne yer verilmesi Türkiye’nin doğu sınırlarının güvence altına alınmasını ve İtilaf devletlerine karşı Ruslar’ın bize yardım etmesini garanti altına almıştır⁵⁵.

Antlaşmanın birinci maddesinde Rusya, zorla kabul ettirilmek istenen Sevr Antlaşmasını reddetmiş ve ilke olarak Türkiye’yi Mısak-ı Milli sınırlarıyla tanımıştır. Birinci maddenin devamında ise iki ülke arasındaki sınır şu şekilde belirlenmiştir. “...Türkiye’nin kuzey-doğu sınırı, Karadeniz kıyısında bulunan Sarp köyünden başlayarak, Hedis Meta dağı –Şavşat dağında suların bölündüğü çizgi- Kani dağı ve oradan, sürekli olarak, Ardahan ve Kars Sancaklarının yönetim sınırlarının kuzeyini izleyerek Aşağı Kara Su’yun döküldüğü yere varan çizgi ile belirlenmiştir”⁵⁶. Bu maddede belirtilen sınır Gümrü Antlaşması’nda belirlenen hat olup şu şekilde çizilmiştir: “...bu hat Sarp mevkiinde başlayarak Bediç ve Şavşat Dağları’ndan geçer ve Ardahan’la Ahıska arasındaki mülki sınırları izleyerek güneydoğuya döner, Çıldır Gölü’nün on kilometre doğusundan ve Gümrü’nün on kilometre batısından geçtikten sonra Arpaçay ve Aras Nehrini takiben Aşağı Karasu’yun Aras’la birleştiği yere kadar uzar”⁵⁷. Bu durumda Kars ve Ardahan Türkiye’de kalmıştır. Türkiye ve Sovyetler Birliği arasındaki sınırın ayrıntıları ise yine aynı antlaşmanın 1(A) ve 1(B) eklerinde belirlenmiş olup aşağıdaki şekilde oluşturulmuştur⁵⁸:

EK : 1 (A)

Türkiye'nin kuzey - doğu sınırı aşağıdaki biçimde saptanmıştır (Rus Genelkurmayının 1/210.000 Ölçeğindeki - bir pus beş vestlik-haritasma göre) :

Karadeniz kıyısında Sarp (Sarpe) Köyü - Karaşalvar Dağı (Chalvar Cara) (5014)- ve Maradidi (Maradidi) Köyünün kuzeyinde Çoruh'u keser - Sapar (Sabaor) Köyü kuzeyi - Hedis - Meta Dağı (Khedis - Meta) (7052)-Kavakibe Dağı (Kva - kibe) - Kavtareti Köyü (Kavatereti)-Med-zybna (Mdzybna) Dağı sularının bölündüğü

⁵⁵ Özlem Çolak, Lenin Döneminde Türk-Rus İlişkileri (1917-1923), Isparta, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, 2010, s.97.

⁵⁶ Türkiye-Sovyet Rusya Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması (Moskova Antlaşması), 16 Mart 1921, (md.1).

⁵⁷ Tuğaç, Türk İstiklal Harbi Doğu Cephesi 3. Cilt, s.245.

⁵⁸ Türkiye-Sovyet Rusya Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması (Moskova Antlaşması), 16 Mart 1921, (Ek.1 A, 1 B).

çizgi - Keson Dağı (Crat-Kessonu) (6468)-Kordo Dağı (Korda) (7910) sularının bölündüğü çizgiyi izleyerek Harabet Şavşateşki (Karabet Chavchatesky) Dağı doruğunun batı kesininden eski Artvin Kazasının eski yönetim sınırına ulaşır. Şavşateşki Dağı sularının bölündüğü çizgiden geçerek Sarı Çay (Kara îsali) (8478) Dağına varır - Kıyoraliski Boynu (Kioralisky), buradan Kannı (Kanny) Dağında eski Ardıhan Kazasının eski yönetim sınırına gelir- oradan kuzeye yönelerek Elil Grmani (Aiil Grmany) (8357) Dağına ulaşır-Aynı Ardıhan sınırını izleyerek Badela (Badela) Köyünün kuzey - doğusunda Pskov (Pskhov) Cayma ulaşır - ve Çancak (Tchnat-chak) Köyünün kuzeyine dek bu ırmağı güneye doğru izler - orada bu ırmağı bırakıp suların bölündüğü çizgiyi izleyerek Erilyan Baş (Airrilian Bachi) Dağına (8512) ulaşır - Kel Tepe (Kelletapa) (8463) ve Harman Tepe (9709) Dağlarından geçerek Kasris Seri (Kasris Seri) (9681) Dağına gelir - oradan Kura (Koura) ırmağına dek Karzamet (Karzamate) Çayını izler - Daba sonra Kartanekev (Kartanakav) Köyünün doğusuna dek Kura ırmağının talveg çizgisini izler ve orada Karaoğlu (7159) Dağı sularının bölündüğü çizgiyi geçerek bu ırmağı bırakır - sonra Kazapin (Kazapine) Gölünü ikiye ayırarak (7580) noktasına ve oradan Gök Dağa (9252) ulaşır - Üç Tepeler (9783)-Tayfa Kale (Tayfa Kala) (9716 - 9065) noktası - orada eski Ardıhan Sancağı sınırını bırakır ve Büyük Akbaba (Bal - Akbaba) (9973) Dağına geçer-(8829)-(8827)-(7062)-İbiş Köyünün doğusuna geçerek (7518) yüksekliğine ve sonra da Kızıltaş'a ulaşır-(7439)-(7490)-Nuvi Kızıltaş (Novi Kizil Dach) Köyü - Kara Memet'in batısından geçerek Çamuşbu (Djamouchou) Cayma ulaşır (Burası Dilavar, B. Kamlg ve Tıhnız Köylerinin batısındadır). Vartanlı (Vartanlı) ve Beşşuragel (Bach Chouragel) Köylerinden geçerek ve yukarıda anılan ırmağı izleyerek Kaleli (Kalah)'nin kuzeyinde Arpa Çay Irmağına ulaşır. Oradan, sürekli olarak Arpa Çayı talveg çizgisini izleyip Aras'a gelir. Aras talveg çizgisini Karasu'nun döküldüğü yere dek izler.

Not: Şurası kesindir ki, sınır yukarıda belirtilen yüksekliklerde suların bölündüğü çizgi üzerinden geçer.

EK: 1 (B)

I. (A) Ekine gösterildiği üzere, sınır çizgisinin Arpa Çay ve Aras'ın talveg çizgisinde kaldığı açıkça belirlendiğine göre, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti tahkim edilmiş yerlerin hizasını bugünkü Gümrü (Alexandropol) - Erivan demiryolundan Arpa Çay Bölgesinde sekiz verstlik ve Aras bölgesinde dört verstlik bir mesafeye çekmeyi üstlenir. Söz konusu bölgeleri sınırlayan çizgiler aşağıda Arpa

Çayı bölgesi için birinci fıkranın (A) ve (B) bendlerinde ve Aras bölgesi için ikinci fıkrada gösterilmiştir:

I. Arpaçay Bölgesi:

(A) Vartani'nin güney - doğusunda - Uzun Kilisenin doğusunda-Boziyar (Boziyar) Dağı (5906)-(5082)-(5047)- Karmırvang'm (Karmır-vank) doğusunda - Üç Tepe (5478)-Araz Oğlu'nun doğusunda - Ani (Ani)'nin doğusunda - İne Köy (Enikei)'ün batısında Arpa Çayı'na ulaşır.

(B) (5019) yüksekliğinin doğusunda Arpa Çayı'ndan yeniden bırakır-doğruca (5581)'e gider. Kızıl Kula'nın dört buçuk verst doğusunda-Bocalı (Badcali)'nin doğusunda iki verst - daha sonra, Duygur Çayı (Digor Tchai) - Düz Geçit Köyüne dek bu ırmağı izleyerek doğruca Karabağ kalıntılarının kuzeyine giderek Arpa Çayı'na ulaşır.

II. Aras Bölgesi

Karabağ Alican ve Süleyman Köy (Diza) arasındaki düz çizgi. Bir yandan Gümrü Erivan demiryolu, öte yandan demiryolundan dört ve sekiz verstlik mesafelerde belirlenen çizgilerle (bu mesafe çizgileri sözkonusu bölgenin dışında kalır) sınırlandırılan bölgelerde Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti hiç bir istihkâm yapmamağı ve düzenli asker bulundurmamağı üstlenir. Ancak sözkonusu bölgede düzen, güvenlik ve yönetimi sağlamak üzere, asker bulundurmak hakkını saklı tutar.

İkinci maddede ise Türkiye antlaşmasının imzalanması için taviz vermek zorunda kalmıştır. Gürcistan'la olan sınırda Türkiye, Batum Sancağı ile 1918 yılında Batum Antlaşmasıyla Türkiye'de kalan Ahıska ve Ahılkelek'i Gürcistan'a bırakmıştır⁵⁹.

Gümrü Antlaşmasının ikinci maddesi ile Türkiye'nin koruyuculuğuna bırakılan Nahçıvan'ın, Azerbaycan'ın koruyuculuğunda özerk bir bölge olması da antlaşmanın üçüncü maddesi ile kayıt altına alınmıştır⁶⁰.

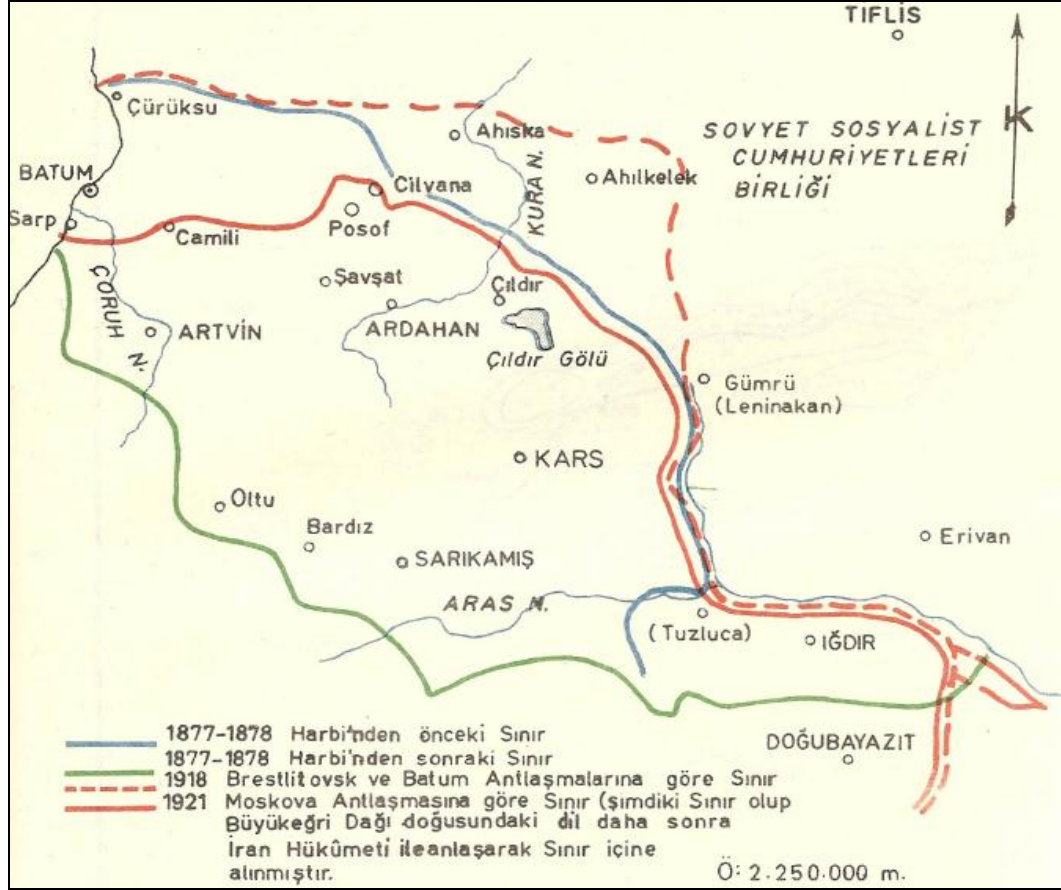
Antlaşmanın onaltıncı maddesinde onay belgelerinin Kars'ta verişileceği ve verişim gününden itibaren yürürlüğe gireceği belirtilmiş ve onay belgelerinin Kars'ta verişilmesiyle birlikte 22 Eylül 1921 günü yürürlüğe girmiştir⁶¹.

⁵⁹ Tugaç, Türk İstiklal Harbi Doğu Cephesi 3. Cilt, s.245.

⁶⁰ Soysal, Türkiye'nin Siyasi Antlaşmaları cilt 1, s.33.

⁶¹ Soysal, Türkiye'nin Siyasi Antlaşmaları cilt 1, s.31.

İki tarafın da çıkarına olan bu antlaşmayla Rusya Kafkasya'da durumunu güçlendirmiş ve Azerbaycan ve Kuzey Kafkasya'da kendisine karşı isyan çıkma olasılığını ortadan kaldırmıştır. Türkiye ise bu antlaşmayla siyasi bir zafer kazanmanın yanı sıra Misak-ı Milli'deki sınırları büyük ölçüde gerçekleştirmiş ve doğudaki sınırları güvence altına almış hem de İtilaf Devletlerine karşı büyük bir koz kazanmıştır⁶².

Harita 3.13 Moskova Antlaşmasına göre sınırlar (16 Mart 1921)

Kaynak: Hüsamettin Tuğaç, Türk İstiklal Harbi Doğu Cephesi, (1919-1921), Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1965, s.249

C-Kars Antlaşması (13 Ekim 1921)

Moskova Antlaşması imzalandıktan altı ay sonra Sovyet iktidarını kabul eden Ermenistan, Gürcistan ve Azerbaycan ile Türkiye arasında 13 Ekim 1921 tarihinde Kars'ta dostluk antlaşması imzalanmıştır⁶³. Bu antlaşma ile Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan da Moskova Antlaşmasında belirlenen sınırları kabul etmişlerdir. Ayrıca bu antlaşma Türk -Ermeni ilişkileri açısından da önemli bir antlaşma

⁶² Sonyel, Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika II, s.57.

⁶³ Kolesnikov, Atatürk Dönemi Türk-Rus İlişkileri, s.30.

olmuştur. Gümrü Antlaşmasından sonra bu antlaşma ile de Sevr Antlaşması'nın Ermenistan'a ilişkin hükümleri geçersiz kılınmıştır⁶⁴.

I-Barış Antlaşmasından Önceki Durum ve Konferans Hazırlıkları

Türk-Rus ilişkilerinde önemli bir dönüm noktası teşkil eden Moskova Antlaşması, iki ülke ilişkilerinde ilk kez bir tarafın diğerine silah zoruyla kabul ettirdiği bir antlaşma olmamış, özellikle en bunalımlı dönemde imzalanmıştır. Bu antlaşma imzalanmış olmakla birlikte iki taraf arasında kuşkular varlığını devam ettirmiştir. Antlaşmanın imzalanmasından sonra Ahıska ve Ahılkelek'in boşaltılmasını isteyen Sovyetler Birliği'nin bu isteği kabul edilmiş ve mesele çözümlenmiştir⁶⁵. Ancak 2 Nisan'da Erivan'ı işgal eden Kızılordu Türk tarafına bir nota vererek Gümrü'nün boşaltılmasını istemiş, boşaltılmadığı takdirde işgal edileceğini bildirmişti. Bunun üzerine hükümet, Rusya ile bir çarpışmaya meydan vermemek için Gümrü'nün bir hafta içinde boşaltılması kararını almış ve bu karar da Genelkurmay Başkanlığı tarafından Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir'e iletilmişti. Moskova Antlaşmasında belirlenen sınırın gerisine çekilme kararını alan Kazım Karabekir Paşa da 16 Nisan 1921 tarihinden itibaren Gümrü'nün boşaltılmaya başlanacağını ve bu işlemin 23 Nisan tarihinde biteceğini bildirmiş ve birlikler belirtilen süre içerisinde geri çekilmişlerdir⁶⁶.

Moskova Antlaşması ile Türkiye'nin doğu sınırları çizilmesine rağmen, bu antlaşmanın Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan tarafından tanınması gerekmektedir. Bu nedenle, hem antlaşmanın bu devletler tarafından tasdik edilmesi, hem de Moskova Antlaşması'nda halledilemeyen Batum limanının Türkiye tarafından kullanımı ve Acara muhtariyeti gibi meselelerin çözümü için bir konferansın yapılması gündeme gelir⁶⁷. Bu arada 2 Nisan'da Lenin'in önerisi üzerine S.S.C.B. Komünist Partisi Merkez Komitesi Siyasi Bürosu tarafından Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan'ın Türkiye ile birlikte konferansa girmeleri önerilir ve yapılan görüşmeler sonunda ortak bir konferansın toplanması ve bu konferansa Rusya temsilcisinin de katılması kararlaştırılır. Konferansın Kars'ta yapılmasına ve Türkiye'nin üç Kafkas Cumhuriyeti ile ayrı ayrı antlaşmalar yapması ve fakat antlaşmaların birlikte imzalanmasına karar verilir⁶⁸.

⁶⁴ Yüceer, "Atatürk Dönemi (1919-1938) Türk-Rus İlişkilerinin Siyasi Boyutu", s.76.

⁶⁵ Yılmaz, Gümrü Antlaşması, s.195.

⁶⁶ Tugaç, Türk İstiklal Harbi Doğu Cephesi 3. Cilt, s.249-250.

⁶⁷ Sarı, Türkiye-Kafkasya İlişkilerinde Batum (1917-1921), Sakarya, s.611.

⁶⁸ Yerasimos, Türk-Sovyet İlişkileri, s.330.

Moskova, Tiflis, Erivan ve Bakü'de, Kars'ta yapılacak antlaşma için hazır bulunacak heyetler Eylül 1921'de ismen tespit edilmiş ve yola çıkarılmışlardır. Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından görevlendirilen üyeler de, Kazım Karabekir Paşa ile buluşmak üzere Kars'a hareket etmişlerdi. Türk heyetine Kazım Karabekir başkanlık edecekti. Önce 22 Eylül 1921 tarihinde Kars'ta Moskova Antlaşması'nın teatisi yapılmış, daha sonra Kars'a ulaşan Rus, Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan temsilcileri yapılan tören sonrası 26 Eylül 1921'de çalışmalarını başlatmışlardır⁶⁹. Konferansta en çok Batum Limanı'nın kullanımı, Acara'nın muhtariyeti ve sınır konuları görüşülmüştür. Müzakerelerin bitiminden sonra sıra antlaşmanın imzalanmasına geldiğinde Rus temsilci Kafkas Cumhuriyetleriyle birlikte ortak bir metne imza atacaklarını belirtmiştir. Türk tarafının ayrı ayrı metinlerde ısrar etmesi bir sonuç getirmemiş ve antlaşmanın ortak bir metin olarak imzalanmasına karar verilmiş ve sonunda Kars Antlaşması Türkiye, Rusya, Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan tarafından 13 Ekim 1921 tarihinde imzalanmıştır⁷⁰.

II-Müzakereler ve Antlaşma

Türkiye'nin sınırları ve ortaya koyduğu ilkeler bakımından Rusya ile imzalanan Moskova Antlaşmasının bir benzeri olmuştur. Antlaşmanın Türkiye açısından önemi, Türkiye sınırlarının Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan tarafından da kabul edilmiş olmasıdır⁷¹.

Kars Antlaşması gerek Türkiye'nin sınırları, gerekse ilkeler bakımından Türkiye ile Rusya arasında imzalanan Türk-Sovyet Antlaşmasının benzeridir. Eski antlaşmaların geçersizliği iki antlaşmada da belirtilmiş olup, Türk-Sovyet Antlaşması'nın birinci ve ikinci maddesinde belirlenen Türkiye'nin Misak-ı Milli sınırları ve Sovyetler Birliği ile güney-doğu sınırları, Kars Antlaşması'nda bir, iki, dört ve altıncı maddelerde yer almıştır. Kars Antlaşması'nın dördüncü maddesinde Türkiye'nin kuzey-doğu sınırı “ ...Karadeniz kıyısında bulunan Sarp Köyünden başlayarak Hedis-Meta Dağı-Şavyet Dağında suların bölündüğü çizgi- Kani Dağı ve oradan, sürekli olarak, Ardahan ve Kars Sancaklarının eski yönetim sınırlarının kuzeyini ve Arpaçay ile Aras ırmaklarının talveğini Nizni- Kara Su'yun döküldüğü

⁶⁹ Günay Çağlar, “Türkiye-Sovyet Rusya Arasında Türkiye'nin Bugünkü Kuzey-Doğu Sınırının Belirlenmesi Süreci ve Kars Antlaşması” **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, sayı.17(2001), s.284.

⁷⁰ Sarı, Türkiye-Kafkasya İlişkilerinde Batum (1917-1921), s.615.

⁷¹ Soysal, Türkiye'nin Siyasi Antlaşmaları cilt 1, s.39.

yere dek izleyen çizgi ile belirlenmiştir...” şeklinde belirtilmiştir⁷². Moskova Antlaşmasında da bulunan Batum’un Gürcistan’a bırakıldığına ilişkin hüküm Kars Antlaşması’nın altıncı maddesinde de yer almıştır⁷³.

Antlaşmanın birinci maddesinde Türkiye-Sovyetler Birliği Antlaşması hariç olmak üzere ülkelerin daha önce birbirlerinin topraklarına ilişkin yaptıkları antlaşmalar geçersiz sayılmış, takip eden ikinci maddede ise taraflar, Türkiye Hükümetinin tanımadığı hiçbir uluslararası antlaşmayı tanımamayı taahhüt etmişlerdir⁷⁴.

Kars Antlaşması’nda tarafların hiçbirine ödün verilmemiştir. Ermeniler açısından, sadece Ermeni savaş tutsaklarının vatanlarına iade edilmesi kabul edilmiş, Sarıkamış ya da Oltu’da ekonomik haklar tanınması ve Ani Antik kentinin Ermenistan sınırlarına dâhil edilmesi isteği reddedilmiştir. Gürcüler ise Artvin ve Ardahan’ı yitirmiş ve Türkiye’ye, Batum Limanı’na ve kentine serbest giriş hakkı tanımak zorunda kalmıştır⁷⁵. Bu antlaşmayla birlikte Ankara Hükümeti Kafkaslardaki durumunu sağlamlaştırmış ve aynı zamanda Misak-ı Milli’yi sözkonusu üç devlete kabul ettirmeyi başarmıştır⁷⁶.

Kars Antlaşması’nın yirminci maddesinde belirtilen antlaşmanın onay işlemi göreceği ve Erivan’da verişileceği üzere taraf ülkelerce onaylanmış ve 11 Eylül 1922 günü Erivan’da verişilince yürürlüğe girmiştir⁷⁷.

⁷² Türkiye ile Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan Arasında Dostluk Antlaşması (Kars), 13 Ekim 1921, (md.4).

⁷³ Soysal, Türkiye’nin Siyasi Antlaşmaları cilt 1, ss.42-43.

⁷⁴ Soysal, Türkiye’nin Siyasi Antlaşmaları cilt 1, s.42.

⁷⁵ Hüner Tuncer, Atatürkçü Dış Politika, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2008, s.46.

⁷⁶ Sonyel, Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika II, s.186.

⁷⁷ Soysal, Türkiye’nin Siyasi Antlaşmaları cilt 1, s.40.

Harita 3.14 Kars Antlaşması (13 Ekim 1921)

Kaynak: www.commonswikimedia.org./Tradato de Kars 1921.03.05.2013

D-Türkiye ile İran Arasında Hudut Hattının Tayinine Dair İtilafname

Birinci Dünya Savaşı sonunda Rusya'da Bolşevik İhtilali'nin çıkmasıyla birlikte Rusya, İran üzerindeki nüfuzunu kaybetmiş ve İran İngilizlerin denetimine girmişti. İngiltere Sevr Antlaşması'yla Türkiye'ye müdahale etmek istediği gibi aynı zamanda İran'la da, bu ülkeyi İngiltere'nin himayesine alan 9 Ağustos 1919 tarihinde özel bir antlaşma yapmak istemiş, ancak bu antlaşma İran Hükümeti tarafından imzalanmış olmakla birlikte İran Meclisi'nden geçmemiştir. Bu müdahaleler, Türkiye ile İran'ı birbirine yakınlaştırmıştır. Yunanistan'a yardımlarından dolayı İngiltere ile arası iyi olmayan Türkiye, İran ile ilişkileri geliştirerek İngiltere'nin İran'daki çıkarlarına zarar vermek istemiştir. Ancak milli mücadele döneminde yapılan tüm girişimlere rağmen iki ülke arasındaki Şii-Sünni mücadelesi, Osmanlı döneminde izlenen Pan-Turancı politikalar, İngiltere faktörü ve sınır boylarındaki Kürt aşiretlerin çıkardığı problemler gibi nedenlerle ilişkiler istenilen seviyeye taşınamamıştır⁷⁸.

Türk-İran sınırında en büyük sorunlardan bir tanesi sınırda yaşayan bir Kürt aşiret reisi olan Simko (İsmail Ağa) olmuştur. Mondros Mütarekesi ile birlikte

⁷⁸ Ender Yıldırım, Türk-İran İlişkileri(1918-1960), İstanbul, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, 2009, s.30-31.

bölgede ortaya çıkan otorite boşluğunu doldurmaya başlayan Simko, bir süre sonra önemli bir güç haline gelmişti. Simko isyanını bastırmaya çalışan ancak bunda başarısız olan İran Devleti, İngilizlerin baskısıyla uzlaşmaya çalışarak belli yol ve bölgelerin kontrolünü Simko'ya vermiş ancak İngilizlerden istediği silahları alamayan Simko Türklerle uzlaşmıştır. Bölgedeki İngiliz tehlikesine ve Ermeni saldırılarına karşı Türklere yardım etme sözü veren Simko bu sayede sınırın Türkiye tarafından silah ve malzeme almaya başlamıştır. 1919 sonbaharına gelindiğinde İran'daki kontrol altında tuttuğu bölgeleri iyice genişleten Simko'ya karşı 1920 yılında yaptığı harekattan sonra, tekrar güçlenerek isyan başlatan Simko'yu Türkiye'nin desteklediğine inanan İran Hükümeti bütün bunları Türkiye'nin İran'ı işgali olarak yorumlamış ve bütün bunlardan Türkiye'yi sorumlu tutmuştur. 1921 yılına gelindiğinde İran'da darbe yaparak iktidarı ele geçiren Rıza Han bölgedeki isyanları bastırılmış ve Simko da Türkiye'ye kaçmıştır. Simko'nun iadesini isteyen İran'a iade edilmeyen Simko'nun İngilizlerle de işbirliği içinde olduğu öğrenilince silahları alınarak etkisiz hale getirilmiştir⁷⁹.

Osmanlı Devleti'nin sona ermesiyle birlikte mevcut antlaşmaların ortadan kalkması, iki ülke arasındaki ilişkileri yasal bir zemine oturtulmasını gerekli kılmış ve resmi antlaşma yapmak üzere görüşmeler başlamıştır. Yapılan görüşmeler sonunda 22 Nisan 1926 tarihinde Tahran'da 1926 Türkiye-İran Dostluk ve Güvenlik (Saldırmazlık) Antlaşması imzalanmıştır. Anlaşmanın ikinci maddesinde, tarafların herhangi birine karşı askerî bir hareket meydana geldiğinde, diğerinin tarafsız kalması öngörülmüştür. Üçüncü madde taraflara birbirlerine karşı herhangi bir siyasi ve mali ittifaka girmeme yükümlülüğü getirmiş, dördüncü madde de ise tarafsızlık kavramını daha ayrıntılı hâle getirmiştir. Beşinci madde, taraflardan birinin ülkesinde diğerine karşı düşmanca hareketlere girişecek kişi ve örgütlerin yerleşmesini iki ülkeye de men etmiştir. Sınır bölgesindeki güvenlikle ilgili olan altıncı madde ise, “*Taraflar, sınır bölgelerinde aşiretlerin suç niteliğindeki eylemlerine karşı gerekli önlemleri almağı öngörmüşlerdir*” şeklinde düzenlenmiştir⁸⁰. Böylelikle, yıllardır süren sınır asayişsizliklerini önleme konusunda ciddi bir adım atılmıştır⁸¹. 15 Haziran 1928 tarihinde 1926 antlaşmasına ek bir protokol imzalanmıştır. 1928 tarihinde

⁷⁹ Gökhan Çetinsaya, Milli Mücadele'den Cumhuriyet'e Türk-İran İlişkileri 1919-1925, <http://atam.gov.tr> (15.07.2012).

⁸⁰ Türkiye-İran Dostluk ve Güvenlik Antlaşması (Tahran), 22 Nisan 1926, (md.1,2,3,4,5,6).

⁸¹ Efdal As, “XVI. YY.dan Cumhuriyetin İlk Yıllarına Kadar Türk-İran Sınır Sorunları ve Çözümü”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, sayı.47(2010), s.237.

yenilenen antlaşmaya “tarafardan biri bir tecavüze uğrarsa, öteki mütecaviz ile tecavüze uğrayan arasında aracılık edecek, tarafları uzlaştırmak için bir hal çaresi bulacak” maddesi eklenmiştir⁸².

1926 yılında yapılan antlaşma sınır meselelerini tam halledememiş, sınır bölgesindeki aşiretlerin baskınları Türk-İran ilişkilerini bozmaya devam etmiş ve hatta diplomatik ilişkilerin kesilmesi tehlikesini dahi yaratmıştır⁸³. Çünkü antlaşmadan doğan yükümlülüklerini yerine getirmeyen İran, sınırlarda eşkıyalık yapan Türk vatandaşı şaki Kürtleri siyasi mülteci olarak kabul etmiyordu⁸⁴. 1930 yılında Ağrı taraflarında çıkan aşiret ayaklanmaları nedeniyle Türkiye ile İran arasında problemler yaşanmış ve Türkiye ayaklananların İran topraklarından beslendiği, sıkıştırıldıklarında İran’a geçtikleri ve orada himaye gördükleri iddiasıyla İran’dan şikâyetçi olmuş ve bu bölgedeki sınırların düzeltilmesini istemiştir. Bu teklifi kabul etmeyen İran ile ilişkiler gerginleşmeye başlamıştır. Bu sırada Tahran Büyükelçiliği ile görevlendirilen Hüsrev Gerede verdiği beyanatta eşkıya kaynağı olan ulaşım yollarının İran’da bulunduğunu belirterek hiçbir değeri bulunmayan Ağrı Dağı ve yollarının Türkiye sınırları içine alınmasını ve buna karşılık İran’a daha güneyde verimli araziler vererek emniyetli bir İran sınırı oluşturulmasını istediğini söyler. Bu konuda İran Şahı ile görüşen Hüsrev Bey, Ağrı Dağı ve sınır üzerinde ortak askeri harekât yapılmasını teklif etmiş ve askeri birliklerin sınır bölgesinde, takip sırasında kaçacak eşkıyaları imha için süratle takibe mecbur olduklarını anlatmıştır. İran’ı ortak harekâta razı eden Türkiye, sınırı asilerden temizlemiş, fakat güvenlik açısından yeteri kadar asker tartışmalı bölgelerde kalmıştı ve sıra Ağrı sınırının düzeltilmesi çalışmalarına gelmişti⁸⁵. İki ülkenin dışişleri düzeyinde yapılan görüşmeler Mayıs 1931’den itibaren Tahran’da devam etmiş ve çözüm sürecine yaklaşılmaya başlanmıştır. Ağrı Dağı’nın tamamını isteyen Türkiye, karşılığında İran’a iki ayrı toprak parçası vermeyi teklif etmiştir. Görüşmeler sırasında bir tepe üzerinde ısrar eden İran, herhangi bir ihtilafta bu yerin Türkiye için bir önemli savunma noktası olacağından çekinmiş ancak İran Şahı’nın devreye girmesiyle bu problem de Türkiye lehine çözümlenmiş ve 23 Ocak 1932 yılında Türk-İran Sınır

⁸² Günay Çağlar, “Atatürk’ün Tahran Büyükelçisi Hüsrev Gerede Zamanında Türkiye-İran İlişkilerine Bir Bakış 1930-1934 Yılları Arasında Türkiye ve Dünya”, **Ankara, Atatürk 4. Uluslararası Kongresi cilt.2**, 2000, s.983.

⁸³ Gönübol, Sar, Atatürk ve Türkiye’nin Dış Politikası (1919-1938), s.90.

⁸⁴ Aydın Can, Atatürk Dönemi Türk-İran İlişkileri, <http://Türkoloji.cu.edu.tr> (20.07.2012).

⁸⁵ Çağlar, “Atatürk’ün Tahran Büyükelçisi Hüsrev Gerede Zamanında Türkiye-İran İlişkilerine Bir Bakış 1930-1934 Yılları Arasında Türkiye ve Dünya”, s.983-985.

Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşmanın birinci maddesine göre Ağrı Dağı'nın tamamı Türkiye sınırlarına dâhil olmuş, Van civarındaki Kotur arazisi de İran'a bırakılmıştır⁸⁶.

1936 yılında,1932 Anlaşması'nın Mazbişo, Paki ve Eli bölgelerine yönelik hükümlerinin, hattın çiziminde kullanılan haritaya uymadığı görülmüş ve bu konuda Bakanlar Kurulu kararıyla, Genelkurmay'ın görüşleri doğrultusunda bir sınır düzenlemesi yapılması için 30 Nisan'da Tahran Büyükelçiliğine yetki verilmiştir. Bu yetkiye dayanarak harekete geçen Tahran Büyükelçisi Enis Akaygen'in İranlı yetkililerle yaptığı bir dizi görüşme sonuç vermiş ve 27 Mayıs 1937'de İran Hariciye Veziri İneyetullah Samiy ile Türk büyükelçisi Enis Akaygen arasında 1932 Anlaşması'nı düzenleyen bir anlaşma imzalanmıştır. Söz konusu anlaşma, 17 Haziran 1938'de Meclis'te onaylanmıştır⁸⁷.

⁸⁶ As, "XVI. YY.dan Cumhuriyetin İlk Yıllarına Kadar Türk-İran Sınır Sorunları ve Çözümü", s.244-245.

⁸⁷ As, "XVI. YY.dan Cumhuriyetin İlk Yıllarına Kadar Türk-İran Sınır Sorunları ve Çözümü", s.249.

Harita 3. 15 Türkiye ve İran Arasında Sınır Ayarlaması için Toprak Takası

Kaynak: Kamil Günel, Coğrafya'nın Siyasal Gücü, İstanbul, Çantay Kitabevi, 1997, s.101

SONUÇ

Küreselleşme süreciyle birlikte karşılıklı bağımlılığın artması ve giderek artan ekonomik, ticari ve kültürel ilişkilerin önceki dönemlerle karşılaştırılmayacak ölçüde arttığı dünyamızda sınırların eski önemini kaybettiği pek çok bilim insanı tarafından savunulsa da sınırlar günümüzde anlam ve önemini korumaktadır. Bütün bu gelişme ve değişimlere rağmen tarihsel süreç içinde önemini hiç bir zaman kaybetmeyen; insanları, kültürleri ve ülkeleri birbirinden ayıran ve çeşitli savaşların da kaynağı olan sınırlar günümüzde de önemini korumaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu kuruluşundan itibaren topraklarını hızla genişletme yoluna gitmiş, İmparatorluk yükselme döneminde doğal sınırlarına ulaştığında doğuda karşısında iki devleti bulmuştur: Rusya ve İran. Anadolu'nun, doğu-batı ve kuzey-güney istikametinde bir kavşak noktası olmasından dolayı doğuda Rusya ve İran'ın çıkarları ve genişleme alanları içinde kalmıştır. Özellikle doğuda, Kafkasya bu üç devlet arasında sürekli bir mücadele alanı olmuştur. Kafkasya'nın dağlık bir bölge olması ve içinde çeşitli halkları barındırmasından dolayı üç devlet de bu coğrafyaya hâkim olma mücadelesi vermişlerdir. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin doğu sınırları bu zorlu savaşlar ve mücadeleler sonucunda çizilmiştir.

Rusya'nın büyük bir devlet olmak için, Kafkaslar, Balkanlar ve Boğazları ele geçirme çabası Osmanlı Devleti ile ilişkilerinin genellikle çatışma ve savaş şeklinde geçmesine neden olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflamasından faydalanan Rusya, sürekli Osmanlı aleyhine genişlemiş Osmanlı'daki azınlıkları koruma bahanesiyle Osmanlı'nın içişlerine karışmış ve 1878 yılında Kars, Ardahan ve Batum'u ele geçirmiştir.

Birinci Dünya Savaşı çıktığında Rusya, İngiltere ve Fransa ile anlaşmak isteyen Osmanlı Devleti bu devletlerden umduğunu bulamamış ve Almanya'nın yanında savaşa girmek zorunda kalmıştır. Kafkasya'da Rusya'nın saldırısına maruz kalan Osmanlı Devleti, Zivin, Doğu Beyazıt ve Diyadin'i kaybetmiş ve bunun üzerine Sarıkamış'ta taarruza geçtiyse de 80.000 şehit vererek geri çekilmek zorunda kalmıştır. 1916 yılında Van, Erzurum, Muş, Bitlis, Trabzon ve Erzurum da Rusların

eline geçmiş, ancak 1917 yılında Rusya’da gerçekleşen Ekim Devrim’i Osmanlı Devleti için bir fırsat olmuştur.

Mondros Ateşkes Antlaşması ve Sevr Antlaşması’nda Osmanlı Devleti’nin bütün toprakları galip devletler tarafından işgal edilmiştir. Bu durumdan çıkış yolu arayan T.B.M.M. Hükümeti, Sovyetler Birliği ile anlaşma yollarını aramış ve iki devletin çıkarlarının emperyalist devletlere karşı uyuşması nedeniyle işbirliğine karar vermişlerdir.

Tarih, Birinci Dünya Savaşı’nın sonuna kadar sürekli karşı karşıya olan Osmanlı Devleti ve Rusya’yı Ekim Devrimiyle birlikte yan yana getirmiştir. Birinci Dünya Savaşı’nın sonuna kadar sürekli birbirleriyle savaş halinde olan iki devlet, Ekim Devrimiyle birlikte emperyalist devletlere karşı savaşan iki dost ülke haline gelmiştir. Tarihte, devletlerin çıkarları doğrultusunda politikalarını değiştirebilecekleri, sürekli dost veya sürekli düşman olarak kalmayacaklarının bir kanıtı görünümündeki bu durum sayesinde Osmanlı Devleti, rahat bir nefes almıştır. Osmanlı Devleti, bir yandan itilaf devletlerinin işgal ettiği toprakları geri almak için savaşırken diğer yandan da Rusya’nın barış yapma isteğinden faydalanarak kaybettiği toprakları tekrar kazanma gayreti içine girmiştir.

Batıda Anadolu’yu işgal etmek isteyen emperyalist glere karşı savaşırken, doğudaki sınırlarını Misak-ı Milli sınırlarına göre çizmek isteyen Ankara Hükümeti Ermenilerin saldırısı üzerine düzenlediği harekât sonrasında Gümrü ’ye kadar girmiş ve sonunda Ermenistan ile Gümrü Antlaşması imzalanmış ve bu sayede Kars, Sarıkamış, Kağızman ve Iğdır tekrar topraklarımıza katılmıştır. 1921 yılında yapılan Moskova ve Kars Antlaşmasıyla Misak-ı Milli esaslarına uygun olarak sınırlarımız yeniden izilmış ve Anadolu’nun savunulmasında kilit önemde olan Kars ve Ardahan Türkiye topraklarında kalmıştır. Gerek Rusya gerekse İnan ile olan sınırlarımız Lozan Antlaşması ile belirlenmemiş ancak Lozan’da bu sınırlarımız da kabul ettirilmiştir. Anadolu’nun kk bir bölümüne hapsedilmek istenen Türkiye, bu sınırlara ulaşmak için çok büyük mücadeleler vermiş, bu üstün gayretleri sayesinde bugünkü sınırlarına ulaşmış ve Atatürk önderliğinde yeni Türkiye’nin temelleri atılmıştır.

Osmanlı Devleti ile İnan arasındaki diplomatik ilişkiler 1502 yılında şah İsmail’in Tebriz’de saltanat tacını giymesıyla başlamış ancak ilişkiler pek dostça olmamıştır. Avrupa’da fetihlerle meşgul olan Osmanlı Devleti doğuda İnan ile mücadele etmek zorunda kalmış ve içinde bulunduğu bu durum sebebiyle de hem

ekonomik hem de siyasi olarak sıkıntı yaşamıştır. İki devletin gücünü birbirlerine karşı kullanması sebebiyle iki taraf da yıpranmıştır.

İran ve Osmanlı Devleti çeşitli nedenlerle karşı karşıya gelmiş ve bu karşılaşmaların ilki 1514 yılında Çaldıran'da meydana gelmiştir. İran üzerine, 1639 yılına kadar çeşitli sebeplerle ve çeşitli tarihlerde seferler yapılmış ve bu seferlerden iki taraf bir fayda sağlamadığı gibi kalıcı bir sonuç da alınamamıştır. Hatta Osmanlı Devleti tarafından alınan topraklarda yeni eyalet ve sancaklar kurulmuş olmasına rağmen toprakların birkaç yıl içinde tekrar elden çıkmasıyla Osmanlı ekonomisi de zarara uğramış ve bu eyaletlerde kargaşalar çıkmıştır. Osmanlı Devleti ve İran arasında 1639 yılında yapılan Kasr-ı Şirin Antlaşması ile iki devlet arasındaki ilişkiler sükûnete kavuşmuş ve ileri tarihlerde meydana gelen anlaşmazlıklar da bu antlaşmaya göre çözülmüştür.

Birinci Dünya Savaşında Bolşevik İhtilali'nin çıkmasıyla Rusya'nın etkisinden çıkan İran, İngiltere'nin etkisine girmişti. İngiltere, Türkiye'ye müdahale ettiği gibi İran'a da müdahale etmek istemiş bu durum da iki ülkeyi birbirine yakınlaştırmıştı. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin kurulmasıyla yakınlaşan iki devlet zaman zaman sınır sorunları yaşasa da Cumhuriyet döneminde yapılan Türkiye-İran Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması ile sınır meseleleri için adım adılmış ve 1932 yılında yapılan Türk-İran Sınır Antlaşması ile Ağrı Dağı'nın tamamı Türkiye sınırlarına dâhil olmuş, Van civarındaki Kotur arazisi de İran'a bırakılmış ve bu sayede Türkiye'nin doğu sınırları kesin şeklini almıştır.

KAYNAKÇA

- AKÇAY Ekrem Yaşar, “Ermeni Sorununun Tarihsel Gelişimi ve Son Ermeni Açılımı” **Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi**, sayı.2/4(2011), s.19-44
- AKGÜL Hilal, “Birinci Dünya Savaşı ve Türk Ulusal Bağımsızlık Savaşımı İçinde Batum”, **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, sayı:6/1(2005), s.116-140
- AKTAN Coşkun Can, **Değişim Çağında Devlet**, Konya, Çizgi Kitabevi, 2003
- ALKAN, M Nail, Avrupa’da Sınırlar, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 2002
- ALLEN, W.E.D MURATTOF Paul, **Kafkas Hareketi:1828-1921 Türk-Kafkas Sınırdaki Harplerin Tarihi**, Ankara, Genelkurmay Başkanlığı, 1966
- APAYDIN Bahadır, “5 Aralık 1857 Tarihli Osmanlı Devleti-Rusya Sınır Antlaşması” **Uluslararası Hukuk ve Politika**, sayı: 5/18(2009), s83-103
- APAYDIN Bahadır, “5 Aralık 1857 Tarihli Osmanlı Devleti-Rusya Sınır Antlaşması” **Uluslararası Hukuk ve Politika**, sayı: 5/18(2009), s.83-103
- ARMAOĞLU Fahir, “Tarihi Perspektif İçinde Misak-I Milli’nin Değerlendirilmesi”, **Atatürk Dönemi Türk Dış Politika’sı**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2010
- ARMAOĞLU, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1993
- AS Efdal, “XVI. Yüzyıldan Cumhuriyetin İlk Yıllarına Kadar Türk-İran Sınır Sorunları ve Çözümü, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, sayı.47(2010), s.219-253
- ASİF, Aşurov, **Güney Kafkasya’daki Etnik, Dinsel ve Dinsel Grupların Bölge Politikalarında Yeri**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Bölümü Yüksek Lisans Tezi, 2007
- ASLANTAŞ Selim, Sırp İsyanları: Milli Bağımsızlık Hareketi mi Burjuva Devrimi mi Köylü Ayaklanması mı, **Doğu Batı**, sayı:39 (2006-2007), s.83-96
- AYDOĞAN Erdal, “Kliment Yefromoviç Voroşilov’un Türkiye’yi Ziyareti ve Türkiye-Sovyet Rusya İlişkilerine Katkısı”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, sayı.39 (2007) s.337-357
- AYGÜN Necmettin, “Kafkasya’da Rus-Osmanlı Mücadelesi ve Kars Dolaylarında Sınır İhlalleri, 1826”, **Cumhuriyet Araştırmaları Dergisi**, Sayı:6(2007), s.89-116

- BAYUR, Hikmet, Birinci Genel Savaştan Sonra Yapılan Barış Antlaşmalarımız II”, **Belleten**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi,1966
- BAYUR, Yusuf Hikmet, **Türk İnkılabı Tarihi 1914-1918 Genel Savaşı**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991
- BEYDİLLİ, Kemal, “Osmanlı ve Avrupa Devletleri Arasında İttifaklar”, **Çağdaş Türk Diplomasisi:200 Yıllık Süreç**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1997
- Bİ, Mahmut, **Kafkas Tarihi**, İstanbul, Selenge Yayınları, 2007
- BİLGE M. Sadık, **Osmanlı Devleti ve Kafkasya**, İstanbul Eren Yayıncılık, 2005
- BİLGE, A. Suat, **Türkiye- Sovyetler Birliği İlişkileri 1920 – 1964 Güç Komşuluk**, Ankara, İş Bankası Kültür Yayınları,1992
- BOZKURT, Enver, **Türkiye’nin Uluslararası Hukuk Mevzuatı**, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2003
- CABBARLI, Hatem, **Bağımsızlık Sonrası Ermenistan-Rusya İlişkileri**, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi, 2004
- CALHOUN Raig, **Milliyetçilik**, Çev. Bilgen Sütçüoğlu, İstanbul, Bilgi İletişim, 2007
- CAN, Aydın, **Atatürk Dönemi Türk-İran İlişkileri**, <http://türkoloji.cu.edu.tr> (20.07.2012)
- COŞKUN İSMAIL, **Modern Devletin Doğuşu**, İstanbul, Der Yayınları, 1997
- ÇAĞLAR Günay, “ Türkiye-Sovyet Rusya Arasında Türkiye’nin Bugünkü Kuzey - Doğu Sınırının Belirlenmesi Süreci ve Kars Antlaşması” **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, sayı.17 (2001), s.275-304
- ÇAĞLAR Günay, “**Atatürk’ün Tahran Büyükelçisi Hüsrev Gerede Zamanında Türkiye-İran İlişkilerine Bir Bakış: 1930-1934 Yılları Arasında Türkiye ve Dünya**”, Ankara, Atatürk 4. Uluslararası Kongresi cilt. 2, 2000
- ÇAHA Ömer, **Aşkın Devletten Sivil Topluma**, İstanbul, Plato Yayınları, 2007
- ÇAYLAK Adem ÇELİK Adem, **Osmanlı ve Cumhuriyet Modernleşirmesinde Tarih, Din ve Etnisite Algısı, Türkiye’nin Politik Tarihi**, Ankara, Savaş Yayınevi, 2009
- ÇELİK, Edip F., **Milletlerarası Hukuk**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1987
- ÇEMREK, Murat, **Rusya Federasyonu Hakkında Genel Bilgiler**, Stratejik Düşünce Enstitüsü Rusya Raporu, Ankara, Mayıs 2010

- ÇETİN Firdevs, “Osmanlı-Safevi Rekabetinin Osmanlı Resmi İdeolojisine Etkisi”, **Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi** sayı:2(2011), s.12-28
- ÇETİN Halis, **Çağdaş Siyasal Akımlar**, Ankara, Orion Kitabevi, 2007
- ÇETİNSAYA, Gökhan, **Milli Mücadele’den Cumhuriyet’e Türk-İran İlişkileri 1919-1925**, <http://atam.gov.tr>(15.07.2012)
- ÇİÇEK Kemal, “Osmanlı Ermenilerinin 1915’teki Tehciri: Bir Değerlendirme”, **Akademik Bakış Dergisi**, s.6(2010), s.1-14
- ÇOLAK, Mustafa, **Alman İmparatorluğu’nun Doğu Siyaseti Çerçevesinde Kafkasya Politikası (1914-1918)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2006
- ÇOLAK, Özlem, **Lenin Döneminde Türk-Rus İlişkileri (1917-1923)**, Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, 2010
- DAVUTOĞLU Ahmet, **Stratejik Derinlik**, İstanbul, Küre Yayınları, 2011
- [Dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/24/113.pdf](http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/24/113.pdf)(30.05.2013)
- DONAN Hastings, Wilson Thomas M., **Sınırlar, Kimlik, Ulus ve Devletin Uçları**, Çev. Zeki Yaş, Ankara, Ütopya Yayınları, 2002
- DURDU Zafer, “Modern Devletin Dönüşümünde Bir Ara Dönem: Sosyal Refah Devleti”, **Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, sayı:22(2009), s.37-50
- DURDU Zafer, “Modern Devletin Dönüşümünde Bir Ara Dönem: Sosyal Refah Devleti”, **Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, sayı:22(2009)
- DURGUN Şenol, “Modern Devlet Olmanın Zorunlu Koşulu Ulus-Devlet midir?”, **Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, sayı:3(2000), s.109-124
- DUVERGER Maurice, **Siyaset Sosyolojisi**, çev. Şirin Tekeli, İstanbul, Varlık Yayınları, 1998
- DÜNDAR Safiye, **Türkiye’de Kürt Sorunu ve Azınlık Tartışmaları**, Ankara, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Siyaset ve Sosyal Bilimler Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, 2006
- ERDOĞDU, Teyfur, “Osmanlı ve Avrupa Devletleri Arasında İttifaklar” **Çağdaş Türk Diplomasi’si:200 Yıllık Süreç**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 199
- ERİKAN, Celal, **Kurtuluş Savaşı Tarihi**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010

- ERİM, Nihat, **Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1953
- ERKAL Mustafa E, Burhan Baloğlu, Filiz Baloğlu, **Ansiklopedik Sosyoloji Sözlüğü**, İstanbul, Der Yayınları, 1997
- ERKAN, Süleyman, **Kırım ve Kafkasya Göçleri 1878-1908**, Trabzon, Kafkasya ve Orta Asya Ülkeleri Araştırma ve Uygulama Merkezi, 1996
- GELLNER, Ernest, **Uluslar ve Ulusculuk**, İstanbul, İnsan Yayınları, 1992, çev. Büşra Ersanlı Bahar, Günay Göksu Özdoğan
- GÖKDEMİR, Ahmet Ender, **Cenub-i Garbi Kafkas Hükümeti**, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, 1998
- GÖNLÜBOL, Mehmet, SAR Cem, **Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938)**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 1997
- GÖRGÜLÜ, İsmet, **Türk İstiklal Harbi**, İstanbul, Kastaş Yayınevi, 1999
- Görsel Büyük Genel Kültür Ansiklopedisi, cilt:20, Görsel Yayınlar, 1999
- GRAY, Colin S., SLOAN, Geoffrey, **Jeopolitik, Strateji ve Coğrafya**, Çev. Tuğrul Karabacak, Ankara, Avrupa Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, 2003
- GÜL, Mustafa, **Elviye-i Selase'nin Osmanlı Devleti'ne İadesi ve Bazı Uygulamalar**, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/45/814/10330.pdf> (15.06.2012)
- GÜMÜŞCÜ Osman, Siyasi Coğrafya Açısından Sınırlar ve Tarihi Süreç İçinde Türkiye'de Sınır Kavramı, **Bilig**, Sayı:52(2010), s52-79
- GÜNEL Kamil, **Coğrafyanın Siyasal Gücü**, İstanbul, Çantay Kitabevi, 1997
- GÜRSEL, Haluk F., **Tarih Boyuncu Türk Rus İlişkileri**, İstanbul, Baha Matbaası, 1968
- GÜRÜN, Kamuran, **Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991
- HABERMAS Jürjen, **Öteki Olmak Ötekiyle Yaşamak**, Çev. İlknur Aka, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2002
- HAKMEYEZ, Yusuf Şefki, **Mutlak Monarşiden Günümüze Egemenlik Kavramı**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2004
- HALE, William, **Türk Dış Politikası 1774-2000**, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2003, çev.Petek Demir.
- <http://www.un.org/en/members/growth.shtml>(11.06.2013)
- İNALCIK, Halil, **Türkiye ve Avrupa: Dün Bugün, Doğu Batı Makaleler 1**, Ankara, Doğu Batı Yayıncılık, 2009

- İPŞİRLİ, Mehmet, “**Osmanlı Vekainamelerinde İran**”, Tarihten Günümüze Türk – İran İlişkileri Sempozyumu, 2002
- KAPANİ Münci, **Politika Bilimine Giriş**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1992
- KARABAĞ Servet, **Jeopolitik Açından Sınırlar**, Ankara Gazi Kitabevi, 2008
- KARABAĞ, Servet, **Mekanın Siyasallaşması**, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2002,
- KARABEKİR, Kazım, **İstiklal Harbimiz 2. cilt** , İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2012
- KARAER, Nihat, **Abdülaziz’in Avrupa Seyahati Paris, Londra, Viyana**, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2003
- KARAL, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı**, IX. Cilt, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999
- KARAL, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1961
- KARAL, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi**, cilt.8, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1962
- KILIÇ Ali Şahin, “ Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Devletlerin Egemenliği Üzerine Ulusal Egemenlik Odaklı Bir İnceleme ,” **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, sayı:58/3, s.615-657
- KILIÇ Remzi, **XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı-İran Siyasi İlişkileri**, İstanbul, Tez Yayınları, 2001
- KODAMAN Timuçin, AKÇAY Ekrem Yaşar , “Kuruluştan Yıkılışa Kadar Osmanlı Diplomasi Tarihi ve Türkiye’ye Bıraktığı Miras”, **SDÜ Fen- Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, sayı:22 (2010), s.75-92
- KOLESNİKOV, Aleksandr, **Atatürk Dönemi Türk-Rus İlişkileri**, çev. İlyas Kamolov, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2010
- KÖSE, Osman, XVIII. Yüzyıl Osmanlı-Rus Münasebetleri, **Osmanlı**, Cilt: 1, 1999
- KURAT, Akdes Nimet, **Brest- Litovsk Müzakereleri ve Barışı**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1967
- KURAT, Akdes Nimet, **Rusya Tarihi**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1993
- KURAT, Akdes Nimet, **Türkiye ve Rusya**, Ankara, Kültür Bakanlığı, 1990
- KURAT, Tekin, “Osmanlı ve Avrupa Devletleri Arasında İttifaklar”, **Çağdaş Türk Diplomasi’si:200 Yıllık Süreç**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1997

- KÜPELİ, Özer, **Osmanlı Safevi Münasebetleri**, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı Doktora Tezi, 2009
- KÜTÜKOĞLU, Bekir, **Osmanlı-İran Siyasi Münasebetleri (1578-1612)**, İstanbul, İstanbul Fetih Cemiyeti, 1993
- KÜTÜKOĞLU, Bekir, **Osmanlı-İran Siyasi Münasebetleri 1578-1590**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1962
- ONAR, Mustafa, **Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları II**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1995
- ORESHKOVA, Svetlana, Rus-Osmanlı Savaşları Sebepler ve Bazı Tarihi Sonuçlar, **Osmanlı**, cilt:1, 1999
- SAĞ Vahap ASLAN Mehmet, Ulus, Uluslaşma ve Ulus Devlet, **Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:2(2001), s.173-183
- SANDER, Oral, **Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, 1987
- SANDER, Oral, **Siyasi Tarih**, Ankara, İmge Kitabevi, 2007
- SARAY Mehmet, **Türk- İran İlişkileri**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi 1999
- SARAY Mehmet, **Türkiye ve Yakın Komşuları**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2006
- SARAY, Mehmet, **Türkiye ve Yakın Komşuları**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2006
- SARI, Mustafa, **Türkiye- Kafkasya İlişkilerinde Batum (1917-1921)**, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Doktora Tezi, 2010
- SARI, Mustafa, **Türkiye-Kafkasya İlişkilerinde Batum (1917-1921)**, Sakarya, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Doktora Tezi, 2010
- SAYDAM, Abdullah, **Kafkasya'da Bağımsızlık Mücadeleleri ve Türkiye**, Trabzon, Karadeniz Teknik Üniversitesi Kafkasya ve Orta Asya Ülkeleri Uygulama ve Araştırma Merkezi, 1993
- SAYDAM, Abdullah, **Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1997
- SMİTH Antony, **Küreselleşme Çağında Milliyetçilik**, İstanbul, Everest Yayınları, 2003

- SONYEL, Salahi, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika II**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2003
- SOYSAL, İsmail, **Türkiye'nin Siyasi Antlaşmaları** cilt:1, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2000
- SÖNMEZOĞLU, Faruk, "**Kurtuluş Savaşı Dönemi Diplomasi'si**", **Türk Dış Politikasının Analizi**, İstanbul, Der Yayınları, 1998
- SÜMER, Faruk, **Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1999
- SÜRMEİLİ, Serpil, **Türk Gürcü İlişkileri**, Ankara Atatürk Araştırma Merkezi, 2001
- ŞAHİN, Enis, **Trabzon ve Batum Konferansları ve Antlaşmaları (1917-1918)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2002
- ŞEKERKIRAN, Selami, **Türk- Sovyet Sınırı (1919-1946)**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Doktora Tezi, 2008
- ŞENTÜRK Miraç, **Milli Mücadele Döneminde Elviye-i Selase ve Milletvekilleri**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi 2010
- ŞÜKRÜ Nişancı, **Osmanlı'dan Cumhuriyete Önemli Siyasal Akımlar ve ya da Türkiye'de Siyasetin Üç/İç Yüzü, Türkiye'nin Politik Tarihi**, Ankara, Savaş Yayınevi, 2009
- TAYHANI İhsan, "Tarihte Türk-Rus İlişkileri (1878-1923)", **Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi**, sayı. 22 (2007), s.144-151
- TEMİZKAN Abdullah, "Rusya ve Osmanlı Devleti'nin Kafkas- Ötesinde Nüfuz Mücadelesi", **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, sayı:2(2006), s.447-462
- TOLON, Ahmet Hurşit, **Birinci Dünya Savaşı Sırasında Taksim Anlaşmaları ve Sevr'e Giden Yol**, Ankara Atatürk Araştırma Merkezi, 2004
- TUGAÇ, Hüsamettin, **Türk İstiklal Harbi Doğu Cephesi**, cilt.3 Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1965
- TUNCER Hüner, **Atatürkçü Dış Politika**, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2008
- UÇAROL Rıfat, **Siyasi Tarih**, İstanbul, Der Yayınları, 2008
- ULUERLER, Sıtkı, **XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı-İran Siyasi İlişkileri**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Doktora Tezi, 2009
- KARABAYRAM Fırat, **Rusya Federasyonu'nun Güney Kafkasya Politikası**, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, 2007

- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, **Osmanlı Tarihi**, cilt.4, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi,1956
- ÜLMAN, A. Haluk, **1. Dünya Savaşına Giden Yol ve Savaş**, Ankara, İmge Kitabevi, 2002
- YALÇIN, Durmuş, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 1**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2011
- YALÇINKAYA Hakan, ÇILBANT Coşkun, YALÇINKAYA Neslihan, “Küreselleşme ile Yeniden Şekillenen Ulus Devlet”, **Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi**, sayı.4/8 (2012), s.1-26
- YAVUZ, Nurcan, Erzincan Mütarekesi’nin Türk Tarihindeki Yeri ve Önemi,
- YAZICI, Nuri, **Milli Mücadele ve Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi**, İstanbul Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, 2011
- YEL Selma, Mondros Mütarekesi ve Elviye-i Selase’nin Tahliye Edilmesi, **Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History Of Turkis Or Turkic**, Volüme3/4 Summer 2008, s.922-948
- YERASİMOS, Stefanos, **Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye 2.Tanzimattan 1. Dünya Savaşına**, İstanbul, Gözlem Yayınları, 1975. Çev. Babür Kuzucu
- YERASİMOS, Stefanos, **Milliyetler ve Sınırlar**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2010
- YERASİMOS, Stefanos, **Türk- Sovyet İlişkileri**, İstanbul Gözlem Yayınları, 1979
- YILDIRIM, Ender, **Türk-İran İlişkileri (1918-1960)**, İstanbul, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı Yüksek lisans Tezi, 2009
- YILDIZ Ahmet, **Ne Mutlu Türküm Diyebilene**, Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004
- YILMAZ Reha, Birinci Dünya Savaşı Başlarında Osmanlı Devleti’nin Kafkasya Siyaseti, **Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi**, sayı:3/6(2008), s.121-141
- YILMAZ, İskender, **Gümrü Antlaşması**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2001
- YILMAZ, İskender, **Gümrü Antlaşması**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2001
- YÜCEER, Nasır, **Birinci Dünya Savaşı’nda Osmanlı Ordusunun Azerbaycan ve Dağıstan Harekâtı**, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 2002
- YÜCEER, Saime, “Atatürk Dönemi (1919-1938) Türk-Rus İlişkilerinin Siyasi Boyutu”, **Atatürk’ten Soğuk Savaş Dönemine Türk-Rus İlişkileri**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2011

EKLER

EK-1

KÜÇÜK KAYNARCA ANTLAŞMASI

(14 Cumadel'evvel 1188 — 21 temmuz 1774)'

(Evvelki madde) iki devlet beyninde sebekat iden her dürlü muamat ve muhasama şimdiden ilelebed mahv ve izale olunub gerek âlat-ı harbiye ve gerek sair takrib ile tarafeynden amel ve tebadür ve icra olunana zarar ve teaddiyat nisyan-ı müebbedi ile fıramuş olunub bu babda vucuhla ve asla bir vakit de ahz-ı intikam olunmaya düşmenlik yerine berren ve bahren müebbed ve kavi ve tegayyürden münezzeh musalahaya riayet ve hiraset oluna gerek taraf-ı hümayunumdan ve gerek ahlâf-ı emcadım taraflarından ve kezalik Rusya padişahı müşarünileyha ve vahlâfi beyinlerinde temhid olunan ittifak ile safi ve müebbed ve tağyirden beri müvalat hıfz ve hiraset olunub işbu maddeler kemal-i dikkat ve ihtimam ile icra ve muteber kılmalar ve iki devlet ve emlâk ve memaliki ve reaya ve ahali tarafeyn miyanelerinde işbu müvalat maddesi böyle riayet oluna ki fimabaid canibeynden birbirinin aleyhine sırran ve alaniyeten bir dürlü amel-i buğz ve izrar olunmaya ve tecdid olunan muvalât ve musafât muktezasınca bilâ istisna iki tarafa ve her ne güne töhmet iden cümle reayaların tarafeynden nesyen mensiyya cerayimleri külliyyen af olunub çekdiri ve sair mahbeslerde bulunanları azâd ve sebilleri tabiiye ve menfi ve meks ittirilan kesane avdete ruhsat vi-rilüb mukaddema kâmyab oldukları her dürlü paye ve emvalleri musalahaden sonra red ve irca olunub ve sairleri ki her ne ukubete müstehak oldılar ise dahi haklarına asla bir illet ve behane ile tearruz ve ziyan ve zarar ve tedib olunmayalar ve aharlar tarafından mezburuna bir dürlü zarar ve ziyan ve tearruz olunmak tecviz olunmayıb izrar ve tearruzlarına kasd idenler tedib olunalar ve mersumundan her biri zir-i himayet ve muhafaza-i kavanin ve vilâyetlerinin âdetleri üzre sair hem vilâvetlerine kıyasan muaşeret ideler

(İkinci madde) İşbu ahidname-i mübarekenin inikadı ve tasdiknamelerin mübadelesinden sonra iki devletin reayasından bazıları ahar bir töhmet ve adem-i itaat veyahud cinayet idüb devleteynin birine intifa veyahut iltica kasında olur ise

Devlet-i Aliyemde din-i islâmlı kabul ve Rusya Devlet'inde tanassur idenlerden maada asla bir behane ile kabul ve himayet olunmayub derakab red veyabud hiç olmaz ise iltica ittikleri düvelin memalikinden tard olunurlar ki bu misillu yaramazların sebebi ile iki devlet beynine muris-i burudet veyahud bais-i bahs-i abes olur asla bir mana vaki olmaya kezalik tarafeyn reayasından olub gerek ehl-i islâm ve gerek hıristiyan zümresinden bir kimesne bir dürlü taksirat idüb her ne mülâhaza ile bir devletden ol bir devlete iltica iderler ise bu misilluler talep olundukça bilâ tehir red olunalar

(Üçüncü madde) Kırım ve Bucak ve Kuban ve Yeditsan ve Canboyluk ve Yedickül kabail-i tevayif-i Tatar bilcümle bieyyibal bila istisna devleteyn tarafından serbesiyyet ve bigayr-i tealluk müstakil ve vucuhla ecnebi bir devlete tabi olmamak üzere itiraf ve kabul olunalar ve tevaif-i tatar bilcünle rey ve ittifaklarile al-i cengiz soyundan intihab ve nasb olunan kendu hanları müstakil olan taht-ı hükümetlerinde olmagla ve bir zamanda düvel-i uhradan bir devlete ve hiç bir maddeye muhasebe virmemek şartile atik kanun ve adetleri üzre merkumları hüküm ve gerek hanı mumailayhin intihab ve nasbi hususunda ve gerek umur-ı mahsusa ve deruniye ve umur-i devletlerine dair bir dürlü Devlet-i Aliye'mizle Rusya Devleti müdahale için hükûmt-i hariciyye ve devletlerine dair bir müstakil devlet sair müstakil düvel kendu kenduler memaliklerini tahkim iderler gibi ve cenab-ı bariden gayrı kimesneye tabi olmamak üzere taife-i merkume itiraf ve kabul ve lâkin mezhepleri ehl-i islâmdan olub zat-ı madeletsimat-ı şehriyaranem imamülmüminin ve halifetülmüvahhiddin olduğuna binaen taife-i merkume akd olunan serbesiyeti devlet ve memleketlerine halel getürmeyerek umur-i diniyye ve mezhebiyyelerini taraf-ı hümayunum hakkına şeriat-ı islâmiyye muktezasmca tanzim ideler ve Rusya Devleti'ne tahsis olunan Kerç ve Yenikale arazisi ve limanlarından maada Kırım ve Kuban canibelerinde vaki istilâ olunan kasaba ve kıla ve mesakin arazi ve Berda ve Kuçki- vode ve Özi suyu nehrinin Aksu ve Turla nehirleri beyninde olan cemi arazi Leh memleketi hududuna varınca tavaif-i merkumeye istirdad ve Özi kalesi kadimi ülkâsile kelevvel Devlet-i Aliye'min tahtı tasarrufunda baki kala ve musalahanun ahidnamesi tekmlili mübadelesinden sonra memalik-i tatariyeden Rusya Devleti cümle askerlerini ihraç eylesine teah-hüd ide Kırım ceziresinde ve Kuban ve Taman ceziresinde vaki kıla ve kasaba ve mesakin ve saireleri hakkında cüzî ve külli her dürlü istihkakdan Devlet-i Aliye'miz kezalik keffi yedine teahhüd ide ve mahal-li merkume fimabaid muhafaza askeri veyahud başka asker irsal eylemeye memalik-i mezkûreyi tevaif-i

tatara bu vech üze Devlet-i Aliye'miz istirdad idüb ve kimesneye tabi olmaksızın Rusya Devleti merkurmların hakikaten müstakillen taht-ı hükümetlerinde ve serbesiyyeti mutlaka vech-i mamulün bih üze eylediği gibi kezalik Devlet-i Aliye'miz teahhüd ide ki kasaba ve kıla ve arazi ve mesken-i mezkûrlarında firnabaid muhafaza askeri veyahud başka askeri veyahud başka bir nevi asker başka sekban veyahud sair asker asker zümresinden her ne isimde ve her ne güne ise ba's ve tesyir eylemeyub cümle tavaif-i merkumeye Rusya Devleti tarafından terk olunan serbestiyyeti ve kimesneye tabi olmaksızın istiklâlleri üze Devlet-i Aliye'miz dahi terk ide

(Dördüncü madde) Cümle düvele mahsus olan islihkak-ı aslisi muktezasınca kendu memleketinde münasib görecek nizamı icra itmek her devlete caiz olmagla iki devlete ruhsat-ı kâmile-i na mahsure virilur ki kendu memleketlerinde ve hududlarında münasib gördükleri yerlerde kıla ve şehirler ve kasabat ve ebni-ye ve mesakin bina ve atik kıla ve şehir ve kasabat ve sairleri tamir ve tecdid ideler

(Beşinci madde) İşbu musalaha-i mübarekenin inikadı ile tecdid-i muvalat ve musafat-ı hemcivarî müyesser olduktan sonra Rusya Devleti canibinden paye-i saniye yani *ekobyano* tabir olunur orta elçisi veyahud murahhas elçisi lakabı ile Devlet-i Aliye'mizde aleddevam bir Rusya elçisi ikamet idüb ziyade muteber olan düvelin elçileri hakkında ifa olunan merasim-i itibar ve riayet mumaileyh Rusya elçisinin rütbesine dahi Devlet-i Aliye'miz canibinden ifa oluna umumen resm-i amme vukuunda Alman imperatorunun elçisi paye-i müteşabihede ise mumaileyh Rusya elçisi derakab işbu Alman elçisini takib eyleye alman elçisi paye-i refia veyahud sagirede olduğu takdirde derakab Nedarlanda büyük elçisinden sonra takib eyleye Nedarlande büyük elçisi bulunmaz ise Venedik büyük elçisinden sonra takib eyleye

(Altıncı madde) Devlet-i Rusya elçisinin bilfiil hizmetinde bulunanlardan bir kimesne sirkat ve töhmet-i azime veyahud şayeste-i ta'zir bir fil-i naşayeste ittikten sonra badettazir eşya-yı mesruka elçi tarafından beyan olunacak vech üze tamamen istirdad oluna ve hal-i sekrindc din-i muhanımediyi kabul itmek sevdasında olanlar din-i muhammedide kabul olunmayub defi sekirden sonra hali aslilerine ric'at idüb akılları başlarına geldikten ve ikrar ve itirafları elçi tarafından gönderilecek âdemin muvacehesinde dahi bazı bigaraz müslümanların karşısında beyan ittirilüb böylece kabul olunalar

(Yedinci madde) Devlet-i Aliye'miz teahhüd ider ki hıristiyan diyanetinin hakkına ve kinisalarına kaviiyen sıyanet ide ve Rusya Devleti'nin elçilerine ruhsat vire ki her ihtiyacda gerek ondördüncü maddede zikr olunub mahrusa-i Konstantiniye'de beyan olunan kinisa-yı mezkûre ve gerek hademesinin sıyanetine ibraz-ı tefhimat-ı mütenevvia ile ve elçi-i mumaileyhin bu güne aruzı Devlet-i Aliye'nin dost-ı safi ve hemcivarı olan devlete müteallik âdem-i mutemedi tarafından arz ve tebliğ olun-mağla Devlet-i Aliye'miz tarafından kabul eylemeleri Devlet-i Aliye'miz teahhüd ider

(Sekizinci madde) Rusya Devleti'nin gerek reha bin zümresinden ve gerek sair reayasından olanlar tamamen ruhsat verile ki Kuds-i Şerif ve şayeste-i ziyaret olan sair mahallere seyahat ideler bu güne yolcu ve seyyahlardan gerek Kuds-i Şerif'de ve gerek sair mahallerde ve esna-yi tarikde dahi bir dürlü cizye ve haraç ve virgü ve asla bir teklif taleb olunmaya sair düvelin reayalarına virilan fermanlar ve yol emirleri ve mersumuna dahi vech-i layıkı üzre eda olunalar ve mademki Devlet-i Aliye'miz arazisinde ikamet iderler kendulerine bir dürlü dahl ve tearruz olunıyub kuvvet-ı ahkâm-ı şariat muktezasınca tamamen himayet ve sıyanet olunalar

(Dokuzuncu madde) Mahrusa-i Konstantiniyye'de mukim Rusya elçilerinin hizmetinde bulunan tercümanlar her ne milletden olur ise devlet umuruna hizmet eylediklerine binaen hizmetleri iki devlete raci olmagla kemal-i mürüvvet ile muamele ve itibar olunalar ve mahdumları tarafından kendulerine sipariş olunan mevad için şayeste-i müahaza olmak caiz olmaya

(Onuncu madde) İşbu musalaha-i mübareke imza olunub tarafeyn askerinin serdarları taraflarından lâzım olan tenbihat iktiza iden mahallere isal olununca ol aralıkda eğer bir mahalde bir dürlü fiil-i muhasama hudus ider ise iras-i tearruz olunmak üzere ad olunmayub bu takrib ile vaki olacak fütihat ve istilâlar dahi mâdumuzzuhur olmak üzere muteber tutulmayub böyle vakiadan bir kimesne faidemend olmaya

(Onbirinci madde) Menfaat-i devleteyn için memalikini tereşşuh iden cümle deryalarında iki devlete müteallik gemi ve tüccar sefainine bigayr-i mümaneatin serbesiyet üzre geşt ve gü-zar eylemeleri akd ve temhid olunub ve iskelelerine ve her mahalle mutlaka sair devletlerin icra itlikleri ticaretlerinde kâmyab oldukları vech üzre işbu Rusya gemileri tüccar sefayinine dahi Devlet-i Aliye'm canibinden ruhsat virile Karadeniz'den Akdeniz'e ve Akdeniz'den Karadeniz'e mürur ve âmme-i sevhil ve kıydarının limanlarda maruzzikir deryalar ittisalinde olan memer ve boğazlarında

meks ideler ve işbu maddeye dair bâlâda izah olunduğu üzere Devlet-i Aliye'mizin memalikinden emr-i ticarete dair biaynihi Françe ve İngiltere misillü dost ehibba olub zivade müsaade buyurulan milelin müsalemata ve muafiyatıyla ticaret-i miyah misillü berren ticaret itmek ve Rusya Devleti'nin reayalarına Devlet-i Aliye'miz canibinden ruhsat virilüb berminvali muharrer nehr-i Tunada dahi geşt ve güzar ideler gerek emr-i ticaret ve gerek Rusya tüccarınının hakkında işbu maddede lafız belafız tahrir olunduğu gibi her dürlü ihtiyaç zuhurunda marezzikir iki milletin ve sairlerin şurutları mer'i ve muteber tutula mileli-mezburdan virdikleri rusamat-ı müşakelesini ve aynını eda ittiklerinden sonra Rusya tacirleri her dürlü emtia makulesini nakl ve ihraç idüp Karadeniz ve sair deryaların sevahil ve limanlarına ve mahrusa-i Konstantiniyye'ye varmaları caiz ola ve vech-i meşruh üzere bila istisna umumen sularında emr-i ticaret ve seyr-i sefain maddesini tarafeyn reayalarına tevciz birle kendu tacirlerine iki devlet canibinden ruhsal virilür ki ru'yet-i mesalih ve idare-i ticaretlerine lâzım olan müdetde tarafeyn memalikinde ikamet ideler bu babda tarafeynden teahhüd olunur ki dost olan sair devletlerin reayalarına irzaını kılınan serbesiyet ve müsalemata Rusya-tüccarına dahi irzaını kılma hırsat-i nizam maddesini cümle keyfiyyatda mevad-dı elzemden olmakla Rusya Devlet-i tarafından lâzım görülecek amme-i mevakide konsoloslar ve konsolos vekillerinin tayinine Devlet-i Aliye'miz canibinden ruhsat viri-lüb dost olan sair düvelin konsolosları itibar oldukları gibi merkumları dahi muteber tutulalar ve işbu konsolos ve konsolos vekillerine ruhsat virile ki beratlu tabir olunur berat-ı padişahanem ile müsellim tercümanlar maiyyetlerinde tutub ingiltere ve França ve sair milletlerin hizmetlerinde bulunan emsalleri kâmyab oldukları muafiyata bunlar dahi nail ve kâmyab olalar ve Rusya Devleti'nin dost ecnebi olan milelin imtiyazat ve muafiyatı ile berren ve bahren Rusya memalikinde ticaret itmeğe ve rusum-ı mu'tadeyi eda itdikden sonra Devlet-i Aliye'miz reayalarına Rusya Devleti canibinden ruhsat virilür ve seyr-i derya esnasında kazaya duçar olan sefayine tarafeynden vucuhle ianet ve bu güna kazalar zuhurunda dost-i ehab olan milelin hakkında icra olunan muzaheret ile muavenet olunalar kendularına lâzım olan eşya narh-i cari ile kendulerine alıvirile

(Onikinci madde) Afrikahlar ile yani Trablus-i Garp ve Tunus ve Cezayir garb ocaklarile Rusya Devleti akd-i şerait-i ticarete rağbet itdikleri halde Devlet-i Aliye'miz teahhüd ider ki Devlet-i Rusya'nin bu güna rağbeti pezira-yı husulüne kendu itibar ve ruhsatım bezl ve şamil ide uhdat-ı mersume hıfz ve hırsat olunmak emrinde dahi maruzzikir ocakların hakkında Devlet-i Aliye'miz zamin ola

(Onüçüncü madde) Cümle senedat ve mekâtîb-i ammede ve her hususda tamamen Rusyaların İmperatoriçe'si lakab-ı muteberine dair Devlet-i Aliye'miz canibinden türki lisanile tamamen Rusyaların Padişahı tabiri istimal oluna

(Ondördüncü madde) Düvel-i saireye kıyasen kilisa-yı mahsusadan maada Galata tarafında Beğoğlu nam mahallenin yolunda tarik-i anıda Rusya Devleti bir kinisa iddirmek caiz ola işbu kinisa kinisa-yı ayam olub Ruso Girek (=Russo-grecgue) kinisasi tabirile tesmiye ve ilelebed Rusya Devleti'nin elçisi sıyanetinde olub her dürlü tearruz ve müdahaleden emin ve beri ve hırsaset oluna

(Onbeşinci madde) İki devletin hududları tayin ve tahdid olundukları nizam muklezasınca tarafeyn reayalarına mucib-i mubahasa ve bais-i niza-ı cesim olacak bir madde olmadığı egerçi mülahazadan baid olmayub ve lâkin avarız-ı gayr-ı memuleden zuhuru muhtemel olan esbabı mazarrat ve ziyanların define iki devlet bilittifak karar virmişlerdir ki bu güna nesnelere zuhurunda re'si hududda olan hâkim zuhura gelen maddeyi teftiş veyahud mahsusan tâyin olunan memurların marifetile tefahhus ideler bu güna memurlar maddeyi gereği gibi teftiş itdikden sonra bilâ tehir hakkı olan şahsın hakkını ihkak ideler ve pâk teahhüd olunur ki işbu ahidname-i mübareke inikadile müceddeden temhid olunan muvalât ve hüsn-i nizam maddesi bu güna kazayanı zuhurile asla tağyir olunmaya

(Onaltıncı madde) Cümle Bucak memleketi Akkerman, ve Kili ve İsmail kaleleriyle sair kasabat ve kura derunlarında mev-cud bulunan amme-i eşyalarile Rusya Devleti tarafından der-i aliyeme red olunub ve Bender kalesini dahi Devlet-i Aliye'me red ider ve kezalik Eflâk ve Buğdan memleketlerini cümle kıla ve şehirler ve kasabat ve kuraları derunlarında mevcut bulunan cümle eşyalarile kezalik Devlet-i Aliye'me red ider Devlet-i Aliye'm dahi atilbeyan şerait ile memalik-i merkumeyi kabul idüb işbu şeraiti tamamen ve kamilen zabt ve hırsaset eydemesini va'd-i mamulünbih ile teahhüd eyleye

(Evvelen) İşbu iki voyvodalıkların ehali her ne paye ve keyfiyyat ve hal ve isim ve iyalden iseler bila istisna haklarında tamamen ve kamilen nesyen mensiyen affolunub her türlü töhmetleri veyahut Devlet-i Aliye'nin umuruna muhalif hareket eylediklerine isnad-ı mazanne olunan cümle amalleri ilelebed feramuş olunub evvelki maddenin mazmunu üzere mansıb ve payeleri ve emlâk-i sabıkaları müceddeden halleri tekml olunub işbu muharebeden mukaddem malik oldukları emlâklarına iade olunalar

(Saniyen) Kelevvel hıristiyan diyaneti vucuhla serbest olub icrasına bir dürlü mümanaat olunmayub ve kilisaların müceddeden binasına ve atıklarının tamirine mümanaat olunmaya

(Salisen) Ez kadim manastırlarına ve sair şahsa müteallik olub badehu bigayr-ı hak kendulerden ahz olunub Ibrail ve Ho-tin ve sair yerlerin dairesinde mevcut bulunan arazi ve emlâk ki elan reaya ismi ile tesmiye olunur mersumuna istirdad olunalar

(Rabian) Rehabin zümresine münasib olan imtiyaz ile itibar oluna

(Hamisen) Terk-i vatan idub ahâr mahallere varmak rağbetinde olan hanedanlar eşyalarile nakl itmeğe serbestiyet üzere me'zun olalar ve işbu hanedanlar kendu mesalihinin tanzimi için vakt-i kâfileri olmak için serbestiyet üzere vatanlarından nakl itmelerine bir sene müddeti imhal olunub işbu müddet inüh-et-i ahidname-i mübarekenin mübadelesi tarihinden mâdud ve mahsub oluna

(Sadisen) Atik muhasebeler için her ne güna ise gerek nukud akçe ve gerek sair tarik ile bir nesne tahsil olunmaya

(Sabian) İşbu muharebenin tamamen müddeti için bir dürlü teklif veyahud ahâr dürlü taleb olunmayub muharebe intidadında pa'zede oldukları mazarrat ve tahribat-i müteaddidelerine nazaran mersumuna bundan sonra dahi iki senelik mühlet virilüb işbu mühlet mübadele-i ahidname-i hümayun tarihinden ad oluna

(Saminen) İşbu mühlet mürur itdikten sonra Devlet-i Ali-ye'miz teahhüd ider ki cizyelerinin akçesini tayine mürüvvet-i külliye ile muamele ve hayyiz-i imkân rütbesinde sehaveti'celilesi hırasat ide iki senede bir kerre meb'uslarının vesatatile cizyeleri eda oluna ve tayin olunan işbu cizyelerinin tamamen edasından sonra asla bir paşa veyahud hâkim ve her kim olur ise olsun mersumanı asla bir vakitte taarruz itmeyüb ahâr bir dürlü virgü veyahud teklif her ne güna isim ve behane ile kendulerden taleb olunmayub cedit emcedim Sultan Mehmed Hân-ı Râbi zaman-ı seadetlerinde mutemetti oldukları imtiyazât ile kâmyab olalar

(Tasian) Umurlarını rü'yet iden kapu kethüdalarının yerinde işbu voyvodaların beğlerine dahi ruhsat virile ki Devlet-i Aliye'de her birinin tarafından Rum mezhebinden hıristiyan olmak üzere maslahatgüzarlar tayin ideler ki mersum maslahatgüzarları işbu memlekete mütevakkıf olan mesalihini rü'yet ideler Devlet-i Aliye'm canibinden dahi haklarına kemal-i mürüvvet ile muamele olunub hal-i acizanelerinde kavaid-i mil el istihkakına müstehik olub yani her dürlü tearruzdan beri ve emin olmak üzere itibar olunalar

(Aşiren) Devlet-i Aliye canibinden Rusya Imperatorluğu'nun elçilerine ruhsat ve muvafakat virilür ki işbu iki voyvodalıkların iktizasına göre sıyanet ve müsaade olunmalarına müzakere ideler devleteyne lâyük olan itibar-ı dostane muktezasınca Rusya elçilerinin arz ittikleri kelimatlarına riayet eylesine Devlet-i Aliye'miz teahhüd ider

(Onyedinci madde)

(Evvelâ) Elan Rusya Devleti'nin zir-i zabtında bulunan Akdeniz adalarını Rusya Devleti Devlet-i Aliye'mize istirdad ider Devlet-i Aliye'm dahi teahhüd ider ki evvelki maddesinde musarrah olan her dürlü kabahatların ve Devlet-i Aliye'min umuruna muhalif olmak mazannesile icra olunan amme-i ef'alın nesyen mensiya afv-ı külli ile mahv ve afv olunmak maddesi cezayir-i mezkûrenin ehali hakkında dahi kemal-i istikamet ile riayet ider

(Sâniyen) Hıristiyan diyanetine asla edna bir tearruz ile isal-i tazyik olunmayub kilisalarının tamir ve tecdidine vucuhla mümaneat olunmaya maruzzikir kilisalarına hizmet iden eşhas asla bir takrib ile tearruz ve müdahale olunmaya

(Sâlisen) işbu muharebe sebebi ile kendilerine iras olunan tekdirât ve tahribat sebebi ile Rusya Devleti'nin zir-i hükümetinde buldukları tarihten ve bundan sonra iki sene müddetine değin ki işbu müddet cezayir-i merkumenin Devlet-i Aliye'me istirdadı tarihinden ad olunmak gerekdir Devlet-i Aliye'm canibinden cezayir-i mezkûre ehali11den asla bir dürlü resm-i senevi tahsil olunmaya

(Râbian) Terk-i vatan idüp ahar mahallere varmak rağbetinde olanlar tamamen mal ve eşyaları ile nakl itmek Devlet-i Aliye'm canibinden merkumune ruhsal virilür ve tanzim-i mesalihlerine vakit kâfi olmak için işbu ahidname-i mübarekenin mübadele olunacak tarihinden bir sene mühlet müddeti kendilerine imhal oluna

(Hâmisen) Rusya donanmasının avdete ve ricatında ki inşaallahütealâ işbu ahidname-i mübarekenin mübadelesinden sonra üç ay müddetinde vaki olmak gerekdir bir nesneye ihtiyacı vaki olur ise Devlet-i-Aliye m canibinden vüsü ve imkân mertebesinde müzaheret oluna

(Onsekizinci madde) Ozi suyu boğazında vaki Kılburun hisarı nehr-i mezburun sol tarafı sahilinde kifayet idecek arazi ile ve Aksu ile Ozi suyu beyninde vaki sahrayı haliyenin muarazadan âri müstakilen aleddevam Rusya Devleti'nin taht-ı tasarrufunda kala

(Ondokuzuncu madde) Kırım ceziresinde vaki Yenikale kalesi ve **Kerç** ve limanları derunlarında mevcut bulunan ile ve arazileri Bahrisiyah'dan başlayub

tulen Kerç'in atik hududlarına vararak Bohace nam mahalle varınca ve Bohace mahallinden hattı müstakim ile halâda Azak Denizi'ne varınca muarazadan âri müstakillen aleddevam Rusya Devleti'nin taht-ı tasarrufunda kala

(Yirminci madde) Milâd-ı Hazret-i Isa'nın binyediyüz senesi yani hicret-i Hazreti Nebeviyyenin binyüz onüç senesinde Tolstoy nam hâkimi ile Ece muhafızı Hasan paşa beyninde akd ve temimi olunan senedât mefhumunda beyan olunduğu üzere Azak kalesi ülke ve hududile ilelebed Rusya Devleti'ne tahsis oluna

(Yirmibirinci madde) iki Kabartalar yani Büyük Kabarta ve Küçük Kabarta tatar taifesile vaki civariyetlerinden naşı Kırım Hanlarıyla teallukları olmağa Rusya Devleti'ne tahsis olunmaları maddesi Kırım Hanları'nın ve meşveretinin ve tatarbaşlarının idaresine ihale oluna

(Yirmikinci madde) İki devlet beyninde inikadı vukubulan cümle uhudname ve şerait-i sabıkayı ve Belgrad kalesinde vaki ahidnameyi ve andan sonra vücûde gelen amme-i şeraiti inahv ve izale ve ilelebed feramuş itmek iki devlet miyanesinde bilittifak karar virilüb şöyle ki mersum uhudatın hakkına fımabad bir dürlü daiye makulesini bina itmeyeler ve lâkin mîlâd-ı Hazreti isa'nın bin yediyüz senesinde Tolstoy nam hâkim ile Ece kalesinin Hasan paşa muhafızı beyninde Azak kalesinin ülkesi hududu ve Kuban sınırının tayin ve tahdidine dair vaki şerait işbu istisnadan beri olub kelevvel bila tağyir baki kala

(Yirmüçüncü madde) Gürci ve Mekril havalisinden vaki Bagdadçık ve Kutayis ve Şehurban kaleleriki Rusya askeri tarafından zabt olunmuşlardır kadimden beru müteallik oldukları asıl sahiblerine mütevakkıf olmak üzere Rusya Devleti tarafından kabul olunub şöyle ki eğer tahkikan kadimden beru veyahud müddet-i mediden mukaddem Devlet-i Aliye'm kılâ-ı mezkûreye malik olmuş ise Devlet-i Aliye'me raci olmak üzere kabul olunub işbu ahidname-i mübarekenin mübadelesinden sonra vakt-i mabudedede Rusya askeri kılâ-ı mezkûreyi tahliye evleye Devlet-i Aliye'm dahi kendu tarafından teahhüd ider ki evvelki maddenin mazmunu muktezasınca havali-i mezburede işbu muharebe imtidadında Devlet-i Aliye'nin aleyhine her ne minval üzere hareket itmiş olanları inesyen mensiyya af eyleye ve vechi mamülünbih üzere ilelebed oğlan ve kız virgüsünden ve her ne güna cizye-i saire talebinden iba ve keffiyed ider ötedenberu müteallikleri olanlardan maada tevaif-i mezkûre arasında kendu reayası olmak üzere ferd-i vahidin hakkına daiye itmemeğe Devlet-i Aliye'm teabhüd ve Gürci ve Mekriller tarafından ötedenberu zabt olunan arazi ve sair müstahkem yerleri tekrar mersumunun hükümet ve muhafaza-i

mutlakalarına terk eyleye ve diyanet ve manastır ve kenisaları hakkına bir dürlü tearruz ve tazyik itmeyub atik olanların tamirine ve cedidlerin binasına mümaneat olunmaya ve Çıldır paşası ve sairserkerde ve zabitan tarafından bir dürlü daiye tahtında emvalleriniizaat ile tearruz olunmalarını Devlet-i Aliye'm men eyleye ve tavaif-i mezbure Devlet-i liye'min reayasından olmagla Rusya Devleti asla mersumuna müdahale itmeyüb tearruz eylemeye

(Yirmidördüncü madde) Badelimza ve tasdikal'mevad der'akab nehr-i Tuna'nın sağ tarafında mevcud bulunan cümle Rusya askerleri avdet ve ricate müteveccih olub imza tarihinden bir ay zarfında Tuna'nın sol kıyısına murur ideler ve asker-i mezkur tamamen Tuna'nın sol kıyısına geçdikden sonra Hırsova hisarı boşaldılub asakir-i islâma teslim oluna badehu Eflâk ve Bucak memleketlerinin tahliyesine birden ve anı vahidde mübaderet olunub işbu tahliye maddesine iki ay mühlet tayin olunur ve cümle Rusya askerleri memleketeyn-i mezkûretynden çekildiklerinden sonra bir taraftan Yergögü kalesini ve badehu Ibrail'i ve taraf-ı diğerden İsmail kasabasını Kili ve Akkerman kaleleriyle Rusya askeri terk idüb asakir-i sairelerine mülhak olmagla müteveccih oldukdan sonra asakir-i islâmiyeye kıla-ı mezkûreyi terk ideler işbu iki memleketin tamamen tahliyesine üç ay müddet tevkit olunur balâda zıkr olunan keyfiyyetden sonra Rusya askeri Buğdan memleketini terk idüb nehr-i Turla'nın sol tarafına mürur idecekdir bu takrib ile niaruzzikir mevazi ve memalik tahliyesi iki devletin müsalemet ve musalaha-i müebbedelerinin imzasından sonra beş ay zarfında vâki olub cümle Rusya askeri nehr-i Turla'nın sol kıyısına mürur evledikde olzaman Hotin ve Bender kaleleri asakir-i islâmiyeye teslim olunurlar ancak mücerred bu şurut ile ki yine vakt-i mezburda Kılburun hisarı tasrih olunan arazisi musalaha-i müebbedenin on sekizinci maddesinde izah olunduğu üzere Aksu ile Ozi beyninde vâki sahra-yı hâliyenin za-viyesile ilelebed muarazadan beri Rusya Devleti'ne teslim oluna ve Akdeniz adalarına dair Rusya donanmasının mesalihi ve tanzimat-ı deruniyelerine kabil olacağı süratle cezayir-i mezkûre olhavalide bulunan Rusya askeri tarafından kelevvel muarazadan beri Devlet-i Aliye'min zabtına red olunalar çünkü bu'di mesafe sebebile kabil değildir ki tevkit-i vakit oluna Devlet-i Aliye'm teahhüd eder ki dost bir devlet olduğu cihetle donanmayı mez-kûrenin istical-i azimeti mülâhazasile Devlet-i Aliye'm ifa-yı levazımına ianet idüb vüsu' ve imkân mertebede iktiza iden nesneleri alıvire Devlet-i Aliye'm red olunan memleketlerinde madam-ki Rusya askeri mevcut bulunurlar ise işbu memlekelerin hükümeti ve nizamı Rusyalunun zabtında

bulunduğu üzere kalub cümle Rusya askerinin külliyyen huruçları vaktine değin Devlet-i Aliye'm canibinden memalik-i mezkûreinin hükümetine müdahale olunmaya ve bu memleketlerde bulunan Rusya askerinin iktitaf-ı mekûlâl ve tedarik-i levazım-ı sairesine elan amel olunduğu üzere kezalik tamamen huruçlarına değin amel oluna Rusya askerinin baş seraskeri bu babda mahsusan tayin olunan Devlet-i Aliye'min memuruna memalik-i mezburenin her yeri tahliye olunduğunu haber itmedikçe Devlet-i Aliye'min askerleri red olunan işbu kalelere ayak basmayub binnefis Devlet-i Aliye'm dahi red olunan işbu memleketlerinde kendu hükümetini idhal itmeye kıla ve kasabatta mevcut olan rusyalunun zahayir ve mühimmatı muradları üzere Rusya askeri tarafından tahliye olunub Devlet-i Aliye'me red olunan kalelerde mücerred bu esnada mevcut bulunan Devlet-i Aliye m toplarını terk ideler Devlet-i Aliye'me red olunan amme-vilâyetlerin ehalişi her ne cins ve hal ve keyfiyyetden iseler ki Rusya Devleti'nin hıdmetinde müstahdem olmuşlardır akd olunan mühlet-i seneviyede ehl-ü iyalve emvalleri birle Rusya askeri ile maan çekilüb nakl itmek rağbetinde olanlar men olunmayım şurut-i mezkûre muktezasınca gerek olzaman ve gerek tamamen bir sene müddetinde vucuhla men olunmamasına Devlet-i Aliye m teahhüd ider

(Yirmibeşinci madde) Gerek inas ve gerek zukûr cinsinden bilcümle üserayı muharebe ve sair esirler her ne paye ve rütbeden iseler iki dcvletin arazilerinde buldukça Rusya Devleti'nde hüsn-i iradetlerle tanassur iden müslimin ve Devlet-i Aliye'mde yine hüsn-i iradetlerle din-i nuhammediyi kabul iden hıristiyanlardan maada bilcümle işbu ahidname-i mübarekenin tasdiknameleri mübadlesinden sonra derakab ve asla bir dürlü behane ile tarafeynden bila ivaz ve bigayr-ı semen azâd veistirdâd ve teslim olunalar kezâlik giriflar-i bend-i istirkak olan bilcümle hıristiyanlar yani Lehlu ve Buğdanlu ve Eflaklu ve Moralu ve ehali-i cezayir ve Gürciler ve sair bilcümle ve bilâ istisna bilâ semen ve gayrı ivaz azâd olunalar kezâlik işbu musalahanın inikadından sonra bil takrib ile giriftar-ı bend-i istirkak olan Rusva reayaları Devlet-i Aliye'mde buldukça red ve teslim olunalar ve kezâlik Devlet-i Aliye'min reayaları hakkına biaynihi ve muamele-i müteşabihe üzere hareket itmeğe Rusya Devlel-i teahhüd ider

(Yirmialtuncı madde) İşbu maddeler imza olunduğu haberi Kırım'a ve Özi'ye reşide olduğu gibi derakab Kırım'da olan Rusya askeri Özi nuhafizile muhabere idüb işbu imza tarihinden iki ay zarfında mutemed ademler günderileki Kılburun hisarını maruz-zikir un sekizinci maddede tasrih olunan sahralar ile teslim ve tesellüm ve

kabul ideler ve işbu mutemed adamları mülakatları gününden iki ay zarfında maruzzikir maddeyi tekmil ideler şöyleki bi'eyyihal işbu ahidname imza olunduğu günden dört ay müddetinde ve kabil ise müddet-i ekalde madde-i meşruh hilampezir olub külliyyen icra oluna ve memuriyetleri tekmil olunduğunu Sadrazam canibine ve General Feld Marşal tarafına bila tehir ihbar ideler

(Yirmiyedinci madde) Bu musalaha-i mübarekeyi ve müva-lât ve müsafatı beyneddevleteyn ziyade te'kid ile temhid ve takviye zımnında tarafeyn rizasile tevkıt olunacak müddette işbu musalaha-i hayriyyeyi tasdikan tasdiknamelerile fevkalâde büyük elçiler ba's ve tesyir ve iki elçiler re'si hududda muamele-i müşabihe ile mukabil olub Devlet-i Aliye'min indinde ziyade muteber olan Avrupa devletinin elçileri haklarında riayet ulunan resm-i mutâd üzere mumâileyhima dahi mer'i kılınıb delalet-i safvet-i canibeyn olmak üzere elçiyân-ı mumâileyhima vesatetile şân-ı devletlerine lâyük hedayâ irsal oluna

(Yirmisekizinci madde) Devlet-i Aliye'm murahhasları mumâileyhima levki-i Resmi Ahmed ve Reisülküttab İbrahim Münih dame mecdühümâ ve Devlet-i Rusya'nın Legonta Cenerali Prens Repnen hatemet avakıbehu bilhayır taraflarından işbu musalaha-i müebbedenin maddeleri imza olunduktan sonra Sadrazam ve Rusya Devleti Feld Marşal'ının tenbihatı isalile berren ve bahren külliyyeilü ve sair yerlerde vaki asakir-i canibeyn miya-nelerinde her dürlü muamele-i hasmane men olunmak lâzım gelmekle derakab Sadrazam ve General Feld Marşal caniblerinden Akdeniz ve Karadeniz ve Kırım karşusunda vaki donanmaya ve mevaki-i saire-i muharebeye ulaklar gönderilir ki bade inikadil -musalaha her yerde muadât ve mukatelât def oluna ve bu güne ulaklar Sadrazam'ımın ve Ceneral Feld Marşal'in tenbihnameleri ile masun ve me'mun olalarki Rusya ulağı Rusya askeri tarafına tesabuk ider ise işbu Rusya seraskerinin vesatatile Sadrazam'ımın tenbihnamesini Devlet-i Aliye'm seraskerine tesyir eyleye ve Sadrazam'ımın ulağı tebadür tekadüm ider ise serasker-i Devlet-i Aliye'm vesatatile Feld Marşal'in tenbihnamesini Rusya seraskerine ba's ve tesyir eyleye ve a d olunan musalaha-i mübarekenin ukud ve uhudı temhidi gerek taraf-ı hümayun-i Hüsrevanemden ve gerek Rusya Padişahı müşarünileyha tarafından Sadrazama ve Devlet-i Rusya Feld Mareşali Petro Konte Romancof'a tefviz ve ihale olunmakla ahidnamede mastur olan musalaha-i müebbedenin cümle maddeleri ikisinin huzur ve muvacehelerinde akd olmuş gibi Sadrazam ve Feld Marşal caniblerinden devleteyn taraflarından kendulere virilan ruhsat-ı kâmile muktezasmca mevad-dı mezkûreyi imza ve hâtemleriyle tasdik idüb işbu mevad

mefhumunda akd ve temhid ve vaid olunan maddeler kaviyyen bilâ tağyir mer'i ve dikkat üzere icra olunub hilâfına asla bir nesne amel olunmayub ferd-i vahide dahi itdirilmeye ve biaynihi mütabikülmana suretleri imza ve hâtemleriyle takrir ve tasdik olunub Sadrazam imin sened-i Türkî ve İtalyan lisanile ve Feld Marşal'in senedi Rusya ve İtalyan lisanile devleteyn caniblerinden kendulere virilan ruhsatnameler dahi murahhaslar tarafından ve Devlet-i Aliye'm canibinden olmak üzere Feld Marşal'a isal ve mevad-dın imzasından sonra beş gün veyahud kabil olursa müddet-i ekalde dahi mübadele olunub Sadrazam'ımın senedatını teslim itdikleri anda Feld Marşal Konte Romancof'un senedlerini ahz ideler

Hatime

İmdi fimâbad mevad-dı merkume üzere tecdit ve temhid olunan sulh ve salâh rafiul'harp velküffah mukarrer ve muteber tutulup şimc-i kerime-i şehriyaran-ı sadakat mutad ve kaide-i mer'iy-ye-i tacidaran-ı vefa itiyad üzere ahd-ü misak ve tamamen tasdik ederiz ki gerek zikrolunan yirmi sekiz mevaddın şurut ve kuyuduna ve sulh-i salâhın mevasık ve uhuduna ve gerek diğeri iki kıt'a ita olunan nişan-ı hümayunumda muharrer ve mestur maddetey-nin şurutlarma kemâl-i riayet olunup mademki olcanipten dahi murahhasları tarafından te'yid ve tasdik olunan mevaddın hilâfına vaz ve hareket sadır olmaya taraf-ı hümayun-i padişaha-nemizden ve ihlâf-ı nasafet itlisafımızdan vükelâ-yı âlimekam ve mirimiran-ı sahibulihtişam ve ümera-i zeviyilihtiram ve umumen asakir-i mısret-i irtisamımız ve bilcümle udubiyetimiz ile şerefyab olan tavaif-i hüddamdan bir ferd hilâfına müteallik vaz ve hareket eylemiye

I

işbu madde-i münferide Sultan Abdülhamid Hâtt-ı Evvel Hazretleri zaman-ı saltanatlarında binyedyüz yetmiş dört sene-i milâdiyesi temmuz'unun dokuzuncu gününde Kaynarca namı mahalde akdolunan muahedeye tayin kılınmış olan memurlar marifetiyle tanzim olunmuş ve fi avasıt-ı ramazan sene 1188 tarihinde taraf-ı şahaneden tasdik buyrulmustur.

Madde-i mezkûr elyevm imza olunan ahidname-i musaleha-ı on yedinci maddesinde Akdeniz'de vaki Rusya donanması üç ay zarfında Akdeniz cezayirinin tahliye ide deyu gerçi zikrolunup ve lâkin işbu ahidnamenin yirmi altıncı maddesinde bu denli bu'd-ı mesafede mühlet-i mezkûreyi tevkiyet ve tayin etmek mümteniattan iduğî izah olunmağla bilittifak karar vermişizdir ki balâda mestur yirmi altıncı madde mefhumuna rıza ile iktifa kılınma binaenaleyh

tekrar olunurki tevkiyet ve tayin-i mî-kat olunmaksızın ma'rüzzikir Rusya donanması vus'u imkân-ı acele ile Akdeniz'i tahliye ile Rusya donanmasının havali-i mez-kûreden azimetini isli'cal için râhiye ve her hususta iktiza eden levazımı hayyiz-i imkân mertebede Devlet-i Aliye'miz canibinden alıverile ve işbu madde tamamen ahidname ile maan tasdik olunup elyevm imza olunan ahidnameye lafzan belafız derc ve tastir olunmuş misillu mamulün bili dusturul'amel iduğini tasdikan yedimiz ile imza ve mühürlerimiz ile takrir ve temhir eylemişizdir.

II

İşbu sened-i münferid dahi Kaynarca nam mahalde memu-rin-i müşar ve mumaileyhim marifetleriyle tarih-i mezkûrda akid ve tanzim olunmuş ve keزالik fi avasıt-ı ramazan sene 1188 tarihinde taraf-ı şahaneden tasdik buyrulmuştur.

Madde-i müteferrika-i mezkure işbu madde-i mahsusa ile ahid ve temhid-i nizam olunurki Rusya devletinin muharebe masarifiçün onbeşbin kese mikdarı ki yedi buçuk milyon guruş mikdarma baliğ olup Rusya sikkesi hesabıyla dört milyon ruble mikdarma baliğ olur üç sene müddette ve üç taksit ile Devlet-i Aliye'miz canibinden Rusya devletine ita ve ifa oluna şöyleki taksit-i evvelin ifası milâd-ı Hazret-i İsa'nın binyedyüz yetmiş beş senesi mah-ı kânunisanisinin evvelki gününde ve taksit-i saninin ifası bin yedyüz yetmişaltı senesi kânunisanisinin evvelki gününde ve taksit-i slisin ifası yine marüzzikir milâdın binyedyüz yetmiş yedi senesi keزالik mah-ı kânunisanisinin evvelki gününde ifa ve tekmil oluna ve bu takrip ile her bir taksitin ifası beşbin kese mikdarma baliğ olup Rusya Elçisi Devlet-i Aliye'mden ahzükabz eyliye ve eğer Rusya devleti bu bapta ahar bir gûna emniyet talep eder ise Devlet-i Aliye'm canibinden bu hususta dahi Rusya Devleti ırza ve temin oluna bu bapta Devlet-i Aliye'm vech-i mamûlünbih üzere taahhüt eder ki bu gûna beyneddevleteyn akdolunan ahidname ile maan bu madde dahi tasdik ve lâfzan belâfız ahidname-i mezkûrde derc ve tahrir olunmuş gibi kavi ve düsturulamel tutulacağını tasdikan kendi yedimiz ile imza ve mühürlerimiz ile ipka eylemişizdir.

EK-2

OSMANLI DEVLETİ-RUSYA SINIR ANTLAŞMASI

(İngiltere ve Fransa'nın da İştirakiyle) 5 Aralık 1857

(Birinci bend) Devlet-i Aliye ile Rusya memalikinini tahdit eden hatta küçük Ahri dağına doğru İran memalikle devleteyn-i mezkûreteyn memalikinin nokta-i ittisali olan mahalden bed ile büyük Ahri dağından ve işbu iki dağın mukassemi olan silsile-i cibalden geçerek suları cenuben Makû Çayı ile Murat çayına ve şimalen doğrudan doğruya Uz nehrine cari olan cibali zirvesi boyuna gider zikrolunan hat-tı hudut Şingil dağının hizasında Kara Bulak'tan geçerek Beyazıt'tan Revan'a giden yolu zirve-i cibal hattı olan ve komisyonun taş yığmtisiyle ehramiyüşşekil bir nişan vazettiği mahalde kateder ve çünkü olmahalden hududun alâmatı görünmediğinden komisyon Devlet-i Aliye arazisi üzerinde hudutta teşkil eylediği marüzzikir ehramdan yediyüz yetmiş beş İngiliz kademi ve yüz on ve beş sebi' Rusya sajeni mesafesinde şimal gün doğrusu tarafına üçyüz beş ve onsekiz derecelerinde vaki mahalde yine taş yığmtisiyle diğer bir ehramiyüşşekil nişanı vazetmiştir işbu nişanenin coğrafyaca ahval-i mevkiyesi bir rakkamile mürekam olan varaka-i melfufede işaret ve tayin olunmuştur hatt-ı hudut zikrolunan zirve-i cibal hattından ayrılmayarak ilerleyüp Muson karyesinden Kervan- saray'a giden tariki kateder ve bu noktada dahi taş yığmtisiyle bir ehram vazolunarak bu ehramın dahi işaretleri ve coğrafyaca ahvali mevkiyesi iki rakkamile mürakkam olan varaka-i melfufede tayin ve işaret kılınmıştır zikrolunan mahalden hat-tı hudut yine zirve-i cibal hattından ayrılmıyarak Balık gölünün canib-i şimalisinden Mamarin'de Sinaki nam ovanın taraf-ı cenubisine geçerek Sinak ve Nandoran nam dağlardan mürur ile Dibaç nam dağın zirvesine vasıl olur Dibaç dağının zirvesinden inerek Zağran çayı veyahut Nut çayının başlıca mecrasından geçerek bu çayın Azer nehrine münşap olduğu mahalle kadar gider ve oradan dahi Azer nehrinin başlıca mecrasından ayrılmıyarak Arpa çayının Azer nehrine münşap olduğu mahalle kadar ve bu mahalden Arpa çayın başlıca mecrasından yukarılara çıkarak Ciştaba nam karyenin yanından Deli çay nam derenin Arpa çayına münşap olduğu mahalle vasıl olur ve bu mahalle varıldıktan sonra tarih-i iseveiyenin bin sekiz yüz otuz dört senesi kânun-ı sanisinin alafranga yirmi dokuzu tarihile müverrah olan mukavelename ile karargir olan hat-tı hudut bed' ederek hat-tı mezkûr Deli çayın başlıca mecrası boyuna giderek Yahşi Bulan nam derenin Deli çay deresine münşap olduğu mahalle vasıl olur ve haritada altı ve yedi rakamlarıyla gösterilmiş olan hudut işaretlerinin mahalli işbu iki derenin

birleştigi nokta olup bu noktadan hat-tı hudut ciheti şimal-i garbiye doğru giderek sekiz ve dokuz ve on rakamlarile mürakkam işaretlerin hattı üzerinden Oksuz dağı zirvesinde olup onbir rakkamile gösterilmiş olan mahalle vasıl olur ve bu mahalden hat-tı hudut suları şimalen Rusya memaliline ve cenuben memalik-i Osma-niyeye cereyan eden cibalin zirvesi hattı boyuna giderek haritada oniki ve onüç ve ondört ve onbeş ve onaltı ve onyediyedi ve onsekiz ve ondokuz ve yirmi ve yirmibir ve yirmiiki ve yirmiüç ve yirmidört ve yirmibeş ve yirmi altı ve yirmiyedi ve yirmisekiz ve yirmidokuz rakkamlerle gösterilmiş olan mahalle vasıl oldukça yetmiş sekiz ve elli arzında bir zaviye teşkil ederek yine cihet-i şimal-i garbiye meyi ile Hopen nam gölün sahilinde sek-senüç sajen ve ism-i mezkûr ile maruf olup harabolmuş olan karyeden tahminen iki verst mesafede vaki ve otuz rakamile gösterilmiş nişaneye müntehi olur ve işbu otuz rakkamile gösterilmiş nişaneden ilerleyüp Kozepen gölünü kat ile mezkûr gölün sahilinden yirmi sajen mesafede vazolunmuş ve otuz bir rakkamile mürakkam olan nişaneden ve Kozepen gölile Kûr nam çayın arasında bulunan cibali müteselsilenin zirvesi hizasından otuziki ve otuzüç ve otuzdört rakkamleile mürakkam işaretlerin bulunduğu hattan geçerek dağın zirvesinde olup otuz beş rak-kamlarile gösterilen nişanelerin bulunduğu hat üzerinde zirve-i cibalden geçerek Çarustav nam derenin Kûr nam çaya munsap olduğu mahalle varınca nişanelerile beraber berveç-i tafsil tarifi ve nişanelerin cihet-i mev-kiiyeleri üç rakkamile mürakkam olan varaka-i melfufede mevcuttur Çarustav'm Kûr çayına munsap olduğu mahalden hat-tı hudut Kûr nehrinin başlıca mecrası boyuna giderek nehr-i mez-kûre Hazermen nam küçük çayın munsap olduğu mahalle vasıl olup oradan dahi Derindere nam dağın yanında zikrolunan suyun menbaı olup haritada bir rakamile gösterilmiş olan mahal üzerinden zikrolunan Derindere dağının zirvesinde iki rakamile mürakkam olan mahalle reside olur ve işbu mahalden hat-tı hudut ve üç dörd ve beş ve altı ve yedi ve sekiz ve dokuz ve on ve onbir ve oniki ve onüç ve ondört ve onbeş ve onaltı ve onyediyedi ve onsekiz ve ondokuz ve yirmi rakamlarile mürakkam olan nişaneler boyuna giderek zirve-i cibal üzerinden yirmi bir ve yirmiiki ve yirmiüç rakamlarile Cah suyu nam derenin sahil-i yemininde gösterilmiş olan nişanelerin hizasına inerek yirmi dört rakamile gösterilen nişaneye kadar vasıl olur zikrolunan Hazermen nam çayın menbaı olup bir rakamile gösterilmiş olan mahalden bed' ile mezkûr Cah zuyu nam derenin sahil-i yemininde vaki yirmi dört rakamile mürakkam olan mahalle varınca hat-tı hudud-ı mezkûrun tafsilen tarifi ve nişanelerin cihet-i mevkiyeleri dört rakamile

mürakkam olan zeyilde münderiçtir ve Cah suyu sahilinde yirmi dört rakamile gösterilmiş olan mahalden hat-tı hudut zikrolunan derenin başlıca" mecrası boyuna giderek Bo-senhov nam çaya munsap olduğu mahalle kadar nüzul ve oradan dahi Bosenhov çayının başlıca mecrası ile inerek sahil-i yemininde Barela nam karyenin ve Orçaşan nam kazak karakolunun yanında bir rakamile gösterilmiş mahalle vasıl olup oradan dahi bir rakamile mürakkam olan nişaneden iki ve üç ve dört ve beş ve altı ve yedi rakamlarile işaret olunmuş olan mahallerde vaki nişaneler boyuna giderek İbrişcala nam derenin sahil-i yesarında sekiz rakamile gösterilmiş olan mahalle vasıl olur ve zikrolunan Bosenhov çayının sahil-i yemininde vaki bir rakamile gösterilmiş mahalden bed' ile İbrişcala nam derenin sahil-i yesarında vaki sekiz rakamile işaret olunmuş mahalle varınca hat-tı hududun berveçh-i tafsil ve tarifi ve nişanelerin cihet-i mevkiyeleri beş rakamile mürakkam olan varaka-i melfufede mevcuttur ve yine İbrişcala nam derenin sahil-i yesarında vaki sekiz rakamile gösterilmiş olan mahalden hat-tı hudut işbu derenin başlıca mecrası boyuna gidip bir rakamile mürakkam olan mahalde vaki taş yığındısıyla mahrutiyüşşekil vaz olan nişana vasıl olup oradan dahi iki rakamile gösterilen işareti kateden hat boyuna giderek üç rakamile mürakkam olan Gorma nam dağın üzerinde vaki mahalle ve oradan dahi cihet-i şimal-i garbiye dolanıp ol havalide kâin diğer bir Balkan boğazile Cince nam dereyi kat ile Cincar ve Liçvari ve Legomari ve Conbena dağlarından geçerek dört ve beş ve altı ve yedi ve sekiz ve dokuz ve on rakamlarile işaret olunmuş olan hat boyuna gidip onbir rakamile mürakkam olan mahalle vasıl olur ve oradan dahi on-iki rakamile gösterilmiş olan mahalle kadar Larisakovareli nam dağın zirvesinden mürur ederek zikrolunan mahalden diğer bir Balkan boğazile Kovilyan nam çayı kat ile Croviz îskaro nam dağın üzerinde vaki onüç rakamile gösterilmiş olan mahalle ve oradan dahi dağ tepesinden Şavnabar nam dağda ondört rakamile işaret olunmuş olan nişane-i mevzuaya vasıl olur ki bu mahal bin sekiz yüz otuz dört tarihinde Devlet-i Aliye ile Rusya devleti komiserlerinin tahdit eyledikleri hattın nokta-i intihasıdır zikrolunan İbrişcala nam derenin menbama yakın olup bir rakamile gösterilmiş olan mahalden bed' ile Şavnabar nam dağın üzerinde vaki ondört rakamile gösterilmiş olan mahalle varınca hat-tı mezkûr nişanelerile berveçh-i tafsil tarifi ve nişanelerin cihet-i mevkiyeleri altı rakamile mürakkam olan evrak-ı melfufede mevcuttur ve zikrolunan Şavnabar nam dağın üzerinde vaki ondört rakamile mürakkam olan mahalden hat-tı hudut dağ tepesinden ayrılıp bir tarafının suları Şimalen Goril eyâleti içinden

Bahr-i Siyah'a ve diğler tarafının suları Kovilyan çayı vasıtasile Bahr-i Hazer'e ve daha ileride bulunan tarafın suları dahi Acare derelerinden Bahr-i Siyah'a ceryan eden silsile-i cibalin zirveleri hattı boyuna Cehotay nam cebele vasıl olur ve Cehotay cebelinden hat-tı hudut Çlok nam nehri başlıca mecrası boyuna giderek nehr-i mezkûrun Bahr-i Siyah'a döküldüğü mahalle müntehi olur ve zikrolunan hat-tı hudut komiserler tarafından mumza olarak işbu mukavelenameye melfuf olan haritalarda ve tarif cedvellerinde kamilen münderiç ve mukayyettir ve hat-tı hudut falan çayın veyahut nehrin başlıca mecrası boyuna gider demekten komisyonun murad-ı hat-tı mezkûr ol çay veya nehrin başlıca mecrası hattına tâbi olduğunu ve bu nehir ve çayın bir kaç şubesi olduğu takdirde mecrası tagayyür eylese bile hat-tı hudud-i daime başlıca şube itibar olunmak lâzımgelip şu başlıca şube tagayyüründen dahi nehrin veyahut çayın münkasem olduğu şubatın en vüs'atlısi anlaşılmak iktiza eder

(ikinci bend) Tarif olunan hat-tı hudut komisyon-i mezkûrun işbu sened-i ahirinin cüz-i mükemmili addolunmak üzere melfuf olan komisyonun bilcümle azası taraflarından imza olunan haritada kırmızı noktadan ibaret bir hat ile gösterilmiştir. .

(Üçüncü bend) işbu sened ile karargir olan mevaddın tarih-i isevinin binsekiz yüz elli sekiz senesi kânun-i evvelinin iptidasından tamamen ve kamilen icraat-ı filiyesine bed olunmuş olması lâzım gelecektir.

(Dördüncü bend) işbu senet tasdik olunacak ve tasdiknameleri iki ay ve mümkün olur ise daha az müddet zarfında taati kılınacaktır

(Hatime)

işbu muahedeyi muayene ve tedkik ederek dilhahımıza muvafık bulduğumuzdan taraf-ı şahanemizden kabul ve tasdik kılınmış olmağla Rusya Devlet-i fahimesi tarafına işbu tasdikna-rne-i hümayunum ita olundu tahriren filyevmilhâmis minşehr-i şevvalülmükerrein sene erba' ve seb'in ve mieteyn ve elf

EK-3

AYASTAFANOS MUKADDEMAT-I SULHİYYESİ

(25 sefer 1295 — 5 mart 1878)

(Birinci madde) Devlet-i Aliye ile Karadağ beyinde aletevali zuhura gelen münazeata nihayet virmek için Karadağ hududu zırde muharrer kayd-ı ihtirazi ile merbut harita mucibince berveçh-i âti tashih idilecektir şöyleki Karadağ hududu (Dobrustiça) dağından bed' ile Derseadet Konferansı tarafından gösterilen hat üzerinde (Bilek) den geçerek (Korito) ya kadar mümted olacak ve oradan (Gaçko) ya (Metokya Gaçko) Karadağ'a aid olacaktır ve (Piva) ve (Tara) nehirlerinin nokta-i telâkisine doğru giderek (Drina) nehrinin (Lim) çayı ile mülâki olduğu noktaya kadar şimalen yukarıya çıkacaktır emaretin hudud-i sarkıyyesi dahi (Lim) çayından (Priyepolye) ye kadar giderek (Rostray)dan (Bihor) ve (Rostray) Karadağ'a bırakılacak (Sukaplanina) ya doğru mümted olacaktır hat-tı mezkûr (Rugovo) ve (Plava) ve (Guzineye)'yi içeruye doğru aldıktan sonra (Silieb) ve (Paklen) den cibal-i müteselsile boyuna doğru ve (Koprivnik) ve (Babavırh) ve (Borvırh) dağlarının tepelerinden dahi Arnavutluk hududu boyuna giderek (Prokleti) dağının en yüksek tepesine kadar mümted olacak ve bu mahalden dahi (Biskaçik) dağı tepesinden doğruca (İjiceni Hoti) gölüne giderek ve (İjiceni Hoti) ve (İjiceni Kastrali) yi ikiye bölerek İşkodra gölünden geçüb (Boyana) ya muntehi olacak ve (Boyana) nehri ta kökünden vani en derin mahallinden denize kadar gidecektir (Nikşiç) ve (Gaçko) ve (Ispuje) ve (Podgoriça) ve (Zabliak) ve (Bar) Karadağ'da kalacaktır Devlet-i Aliye ile Karadağ emareti tarafından dahi aza bılındırılmak üzere teşekkül iclecek bir Avrupa komisyonu harita-i umumıyeye iki memleketin menafi ve emniyet-i mütekabilesince muhik ve lâzım addeyleyeceği tadilâtı mahallinde bilicra emaretin hudud-i kat'iyesini tayin eyleyecek ve iki memlekete dahi bu tadilatdan dolayı arazice lüzumu tasdik olunacak bedelleri ita idecektir (Boyana) nehrinin seyrisefayın maddesi daima Devlet-i Aliye ile Karadağ beyinde bir takım ihtilâfata sebebiyet vermiş olduğundan salifüzzikir komisyon bu madde hakkında mahsus bir nizamname kaleme alacaktır.

(İkinci madde) Devlet-i Aliye emaretin istiklâlini katiyen tasdik eyleyecektir alelhusus Derseadet'de ve memalik-i mahrusa-i şahanenin lüzum görülecek bazı mahallerinde Karadağ memurlarının bulundurulması ve tarafeyn memalike iltica iden mücriminin iadesi ve memalik-i mahrusa-i şahanede seyahat veya ikamet iden Dağlularını hukuk-i inilel kavaidince ve Dağlular hakkında mevzu olan usule göre

kavanin ve memurin-i saltanat-ı seniyyeye tebeyyet ilmesi hususlarında Devleti Aliye ile emaret beyninde cereyan idecek münasebatu şekl ve mahiyeti ilerude Rusya devleti ile Devlet-i Aliye ve Karadağ emareti beyninde bilittifak tayin olunacaktır Devlet-i Aliye ile Karadağ hududunda bulunan ehalinin münasebatına ve hudud-i mezkûre üzerindeki mevaki-i müstahkemeye müteallik mesaili hal ve tesviye için Devlet-i Aliye ile emaret beyninde bir mukavelename akd olunacaktır ittifak hasıl olamayan maddeler Rusya ve Avusturya devletleri tarafında hakem sıfatile hal olunacaktır Devlet-i Aliye ile Karadağ bundan böyle terki araziye müteallik metalibi i cedide müstesna olarak kendu beyinlerinde bir güna ihtilâf ve münazea zuhr eyler ise ihtilâfat-ı vakiaların fasl ve tesviyesi hususunu Rusya ile Avusturya devletlerine havale idecekler devleteyn-i müşarünileyhima dahi hakem sıfatile mültefikan işe bir karar vireceklerdir Karadağ askeri balâda muharrer daire dahilinde olmayan araziye mukaddemat-ı sulhiyenin imzası tarihinden itibaren on gün zarfında tahliye itmeğe mecbur olacaklardır.

(Üçüncü madde) Sırbistan'ın istiklâli tasdik olunmuşdur hududu merbut harita mucibince (Drina)nın ta kökünden yani en derin mahallinden başlayarak (Küçük Izvornik)i ve (Zakar)ı Sırbistan'a bırakacak ve (Istoylak) kurbinde (Dezevo) çayının menbana kadar eski hudud boyunca gidecektir ve oradan yeni hudud mezkûr çayın hat-tı ceryanı üzerinden (Raska) nehrine kadar gidüp oradan dahi mezkûr (Raska) nehrinin hat-tı ceryanı üzerinden (Yenipazar) a kadar mümted olacaktır (Yenipazar) dan ve (Tergovist) karyeleri kurbinden cereyan iden çayın menbana kadar gidecektir (Bosür Planina) canibinden (İbar) vadisine yürüyüp (Ribanik) köyü civarında mezkûr çaya munsab olan ırmak boyunca gidüp badehu (Ihar) (Sitniça) ve (Lab) çayları ile (Batince) ırmağının hat-tı ceryanı üzerinden bu ırmağın (Grapaçniça-Planina)da bulunan menbana kadar gidecektir ve oradan (Kriva) ve (Veterniça) sularım tefrik iden tepeler üzerinden ve en kestirme yoldan mezkûr (Veterniça) çayına (Miyovaçka) ırmağında mülâki olacak ve mezkûr'(Veterniça) ırmağının yukarusuna çıkup (Movaçka-Planina)yı geçüb (Kalimanci) köyü civarında (Morava)ya doğru tekrar inecektir bu noktadan itibaren (Morava) boyunca (İstaykovçi) karyesi civarında (Vlosina) nehrine kadar inüb mezkûr (Vlosina) ve (Liyo-berazda) çayları ile (Kukaviç) ırmağı boyunca çıkararak (SukaPlanina)dan geçüb (Nisave)ye kadar (Vrelo) çayı boyunca giderek ve mezkûr çaydan (Krupaç) köyünc kadar inüb oradan dahi en kesdirme yol ile (Karaulbare) nehrinin cihet-i cenub-i şar-

kiyesinde kadim Sırb hududu ile birleşüb (Tuna)ya bu nehrin boyunca gidecektir (Adakalesi) bittahliye hedm ve tahrib idilecektir Devlet-i Aliye ve Sırb memurlarından mürekkeb bir komisyon bir Rusya komserinin inzımam-ı muavenetile üç ay zarfında hududun harita-i kat'iyyesini mahallerinde tanzim ve (Drina) adalarını müteallik mesaili dahi suret-i kat'iyyede fasl ve tesviye eyleyecektir işbu komisyon Sırbistan ile Bulgaristan beynindeki hududun tahdidile meşgul olduğu zaman bunda bir Bulgar memuru dahi bulundırılacaktır.

(Dördüncü madde) Sırbistan'a ilhak olunacak arazide emlâki olub da emaretin hududu haricinde ikamet itmek isteyen müslümanların emlâki başkalarına idare ve iltizam itdirmek üzere uhde-i tasarruflarında kalacaktır azası islâm ve Sırbu'dan mürekkeb olmak ve bir Rusya komiseri dahi bulunmak üzere teşkil olunacak komisyon müslümanların alâkadar oldukları emlâkin muayenesine dair bilcümle mesaili iki sene zarfında kat'iyyen ve bilaistinaf hal ideceği gibi emlâki miriye ve mevkufenin suret-i terkini ve bu emlâkçe alâkadar olanların menafîine müteallik mesail-i dahi üç sene zarfında tesviye eyleyecektir Devlet-i Aliye ile emaret keıdu beyinlerinde cereyan idecek münasebatın şekil ve mahiyetini tayinen doğrudan doğruya bir muahede-name akdidinceyedeğin memâlik-i şahanede ikamet ve seyahat idecek Sırp tebeası hakkında hukuk-i milel kavaid-i umumiyyesi mucibince muamele olunacaktır Sırp askeri balâda muharrer daire dahilinde olmayan araziyi mukaddemat-ı sulhiyyenin akdi tarihinden itibaren onbeş gün zarfında tahliye itmeğe mecbur olacaktır.

(Beşinci madde) Devlet-i Aliye Romanya'nın istiklâlini tasdik ider Romanya badema tarafeyn beyninde kararlaştırılacak tazminata hakkını dermeyan eyleyecektir Devlet-i Aliye ile Romanya beyninde doğrudan doğruya akd-ı muahede olunceyedeğin Romanya tebeası memâlik-i şahanede Avrupa devletleri tebeasma temin olunan bilcümle hukuka nail olacaklardır.

(Altıncı madde) Bulgaristan Devlet-i Aliye'ye vergü virir idaresi hıristiyan bir emaret-i mümtaze heyetine vaz olunacaktır Bulgaristan emaretinin hudud-i kat'iyyesi Rumeli'nin Rusya ordusu tarafından tahliyesinden evvel Rusya ve Osmanlı âzasından mürekkeb bir komisyon marifetile tayin ve tahdid olunacaktır bu komisyon tayin-i hudud emrinde hudud-i umumiyyece mahallinde icra olunacak tadilât hususunda esas musalâha mucibince ekseriyet-i ehalinin milliyyeti kaidesine dikkat tahtitâ-ı arazice olan mukteziyata ve oralarda mütemekkin ehalinin menafi-i filiyesine ve amed ve şüdleri iktizasına riayet eyleyecektir Bulgaristan emaretinin

vüsati merbut haritada suret-i umumiyyede tayin olunmuş olduğundan bu harita tahdid-i katide esas ittihaz olunacaktır Bulgaristan hududu Sırbistan'ın hudud-i cedidesinden ayrılarak (Karadağ) denilen silsile-i cibale-değın (Ivranya) kazasının hudud-i garbiyesi boyunca gidecek ve garb tarafına çevrildiğinde (Komanova) ve (Koçana) ve (Kalkandelen) kazalarının hudud-i garbiyesi boyunca (Korab) dağına kadar ve oradan (Velezçiça) çayı üzerinden bunun (Karadirina) nehriyle telâki eylediği noktaya kadar gidecektir (Drina) dan ve badehu (Ohri) kazasının (Lina) dağına doğru olan hudud-i garbiyesinden cenuba doğru yürüyüb (Görice) ve (Ista-rova) kazalarının (Gramos) dağına kadar giden hudud-i garbiyesi boyunca gidecek ve andan sonra (Kesriye) gölünden (Mogleniça) yani (Karaçaova) çayına varacak ve bu çayın hat-tı ceryanı üzerinde gitdikden ve (Yenice) nin cenub tarafından (Vardar Yenicesi) ni geçtikten sonra (Vardar) mansabından ve (Galiko) dan (Parga) ve (Sarayköy) nam karyelere doğru ve oradan (Beşik) gölünün ortasından (Ştruma) ve (Karasu) çaylarının mansabına gidecek ve sahil-i deryadan (Burugöl)'e ve daha ötede şimal-i garbi istikametince (Rodob) silsile-i cibalinden (Çaltepe) dağına doğru gidecek ve (Karabalkan) dan (Kuruşovo) dağına kadar ve (Eşekkulağı) ve (Çepelyon) ve (Karakolas) ve (Işıklar) dağlarından (Arda) suyuna kadar gidecek ve yine Bulgaristan hududu ve oradan (Çirmen) şehri istikametince tahdid olunarak ve (Edirne) şehrini cenubunda bırakarak (Söğüdü) ve (Kara-hamza) ve (Arnavudköyü) ve (Akarıcı) ve (Isterci) köylerinden (Tekederesi) ne ve (Çorlu deresi) boyunca (Lüleburgaz) in oradan (Sıçandere) tarikile (Sergen) köyüne kadar gidecek ve tepelerden doğruca (Hâkimtabya)sına doğru gidüb orada Karadeniz'e müntehi olacaktır ve sahil-i deryadan (Mangalya) kurbinde ayrılıb ve (Tulça) sancağının hudud-i cenubiyesi boyunca gidüb (Rasova) üzerinden Tuna'ya müntehi olacaktır.

(Yedinci madde) Bulgaristan beyi ahali tarafından serbestçe intihab ve düvel-i muazzamanın muvafakatile canib-i Devlet-i Aliye'den tasdik kılınacaktır düvel-i muazzama hanedan-ı hükümransı âzasından hiç biri Bulgaristan beyi intihab olunmayacaktır Bulgaristan beyliği münhal olduğu zaman yeni beyin intihabı yine usul ve şerait üzere icra olunacaktır Bulgar muteberanından mürekkeb Filibe veya Tırnova'da tecemmu idecek bir meclis beyin intihabından evvel Rusya devleti komiserinin nezareti tahtında Devlet-i Aliye komiseri huzurunda bin sekiz-yüz otuz tarihinde Edirne, muahedesinden sonra Tuna emaretlerinde vaz olunan emsale tevfikân Bulgar idare-i müstakile nizamnamesini tertib ve tanzim eyleyecektir Bulgar ile islâm ve Rum ve Ulah vesaire, karışık olan mahallerde intihabatda ve

nizamname-i dahilinin emr-i tanziminde ahali-i merkumenin menafi-i hukuku bihakkın nazar-ı itibare ahnacaktır Bulgaristan'da usul-i cedidenin vaz ve tesisile bunun icrasına nezaret itmek hususu iki sene müddetle bir Rusya devleti komiserine havale olanacaktır usul-i idare-i cedidenin tesisi tarihinden itibaren bir sene hitamında Rusya devletile Devlet-i Aliye ve Avrupa kabinetoları beyninde ittifak hasıl olduğu takdirde Avrupa kabinetoları indelicab marezzikir Rusya devleti komiseri refakatinde taraflarından dahi bir memur-i mahsus tayin idebileceklerdir.

(Sekizinci madde) Asakir-i şahane artık Bulgaristan'da ikamet itmeyecek ve eski kalelerin cümlesi mesarifi mahal hükümeti tarafından tesviye olunmak üzere hedm idilecektir Devlet-i Aliye kendusunin mali olub alafranga kânunusaninin otuzbirinci günü akd olunan mütareke mucibince tahliye edilmiş Tuna kaleleri Şummu ve Varna kalelerinde kalan mühimmat-ı harbiye ve eşya-yı saireyi istediği gibi istimale salahiyeti olacaktır intizam ve emniyet ve asayiş-i mahalliyi muhafazaya kâfi olmak üzere mikdarı muahharen Devlet-i Aliye ve Rusya devleti beyninde bil ittifak tayin olunacak olan bir millet askeri kamilen teşkil oluncaya kadar Rusya askeri dahil-i memleketde ikamet ve indelicab komiserine muavenet eyleyecektir askerin ikameti için dahi takriben iki sene müddet tayin olanacaktır Rusya ordusu memâlik-i şahaneyi tahliye eyledikten sonra Bulgaristan'da ikame idilecek olan altı piyade fırkası ve iki süvari fırkasından mürekkeb Rusya asakir-i mukimesi elli bin kişiyi mütecaviz olmayacak ve emr-i iaşeleri ve idareleri bulunduğu memlekete aid olacaktır Bulgaristan asakir-i mukimesi Rusya memaliki ile yalnız Romanya'dan değil eğer müddet-i ikametde lâzım gelen deboyaları tertib idebilürler ise Karadeniz limanlarından ve Varna ve Burgaz'dan dahi ihtilât eyleyeceklerdir.

(Dokuzuncu madde) Bulgaristan'm muahharen Devlet-i Aliye'nin göstereceği banka vasıtasile Devlet-i Aliye'ye ita eyleyeceği virgü-yi senevinin mikdarı idare-i cedidenin işe başladığı birinci senenin nihayetinde Devlet-i Aliye ile Rusya ve düvel-i saire beyinlerinde bilittifak kararlaştırılacak ve bu virgü dahi emareti teşkil idecek bilcümle memâlikin bir kaç senelik varidatının haddi mutavassıtı üzerinde vaz ve tayin olunacaktır Bulgaristan Devlet-i Aliye'nin Varna ve Rusçuk demiryol kumpanyasına karşı olan tekâlif ve teakbüdatını yine kendusile Devlet-i Aliye ve mezkûr kumpanya beyinlerinde işi kararlaştırarak deruhde idecektir emaretin dahilinden geçen sair demiryollara müteallik mesailin tesviyesi kezâlik Devlet-i Aliye ile Bulgaristan'da teşekkül idecek hükümet ve dahilî demiryol kumpanyaları beyinlerinde bilittifak hasıl olacak karara talik olunacaktır.

(Onuncu madde) Devlet-i Aliye ile emaretin öte tarafında vaki vilâyetlere göndereceği veyahut oralardan celbeyleyeceği asakir ve mühimmat ve zahireyi Bulgaristan'ın tayin olunacak yollarından geçürmeğe hak ve salahiyeti olacaktır fakat ihtiyacat-ı harbiyesini temin ile beraber bu salahiyetin istimalince her gün müşkilât ve yanlışlıkların men-i zuhuri için şu mukavelenamenin tarih-i tasdikinden üç aya kadar Devlet-i Aliye ile Bulgaristan idaresi beyninde mahsus bir nizamname kaleme alınarak salahiyet-i mezkûrenin şerait-i icrası tayin olunacaktır bunun hükmü yalnız asakir-i muntazame-i Osmaniyeye şamil olub asakir-i gayri muntazame ile başibozuklar ve serkeşlerin külliye hariç tutulacağı mukarrerdir Devlet-i Aliye emaret dahilinden postasını geçürmek ve bir telgraf hattı dahi kullanmak hakkını muhafaza edecek ve şu iki madde dahi balâda muharrer müddet içinde ve yine o suretle tesviye idilecektir.

(Onbirinci madde) Emlâk sahibi olub da emaretin hududu haricinde ikamet edecek islâm ve sairenin emlâki başkalarına iltizam itdirmek üzere uhde-i tasarruflarında kalacaktır azası islâm ve Bulgar olarak Rusya komiserinin taht-ı nezaretinde ve başlıca mecma-ı nas olan merkezlerde teşkil olunacak komisyonlar islâm ve sairenin alâkadar oldukları emlâkin muayenesine dair bilcümle mesaili iki sene zarfında kat'iyen ve lâyetegayyer suretde halidecektir Buna mümasil komisyonlar emlâk-i miriye ve mevkufenin suret-i ferağ ve idare ve istimaline müteallik bilcümle hususatı Devlet-i Aliye'nin hesabına olarak iki sene zarfında kat'iyen ve layetegayyer tesviyeye memur olacaktır balâda muharrer iki sene müddetin inkızasınadeğini aranılmayan bilcümle emlâk bilmüzayede furuht olunarak esman-ı hasılası vukuat-ı ahivede musab olan gerek islâm ve gerek hıristiyanı eytam ve eramilinin emr ve idare ve iaşesine tahsis olunacaktır.

(Onikinci madde) Tuna üzerinde bulunan kalelerin cümlesi hedm idilecek ve badema bu nehrin sevahilinde mevaki-i müstahkeme ve Romanya ve Sırbistan ve Bulgaristan sularında dahi sefayin-i harbiye bulunamayacaktır şu kadarki mutad olan karakol vapurlarile zabıta-i nehriyeyi muhafazaya ve gümrük işlerinde menur olan ufak gemiler bundan müstesnadır Tuna Muhtelit Komisyonunun hukuk ve vezaif ve imtiyazatı halile ibka olunacaktır.

(Onüçüncü madde) Devlet-i Aliye Sünne Boğazını tekrar açub gerek ahval-i harbiyeden ve gerek Tuna'ca seyr-i sefainin tatilinden dolayı duçar-ı hasar olan eşhasa tazminat ita itmekliği deruhde iderek iki nevi mesarife karşuluk Tuna Komisyonunun kendusına vireceği paradan beşyüzbin frank tahsis idecektir.

(Öndördüncü madde) Dersaadet Konferansının ilk içtimasında Devlet-i Aliye murahhaslarına tebliğ olunan Avrupa teklifatı Devlet-i Aliye ile Rusya ve Avusturya devletleri beyinlerinde bilittifak kararlaştırılacak tadilat ile birlikte derhal Bosna ve Hersek'de icra olunacak ve virgü bekayesi talep olunmayarak mezkûr vilâyetlerin varidat-ı haziresi bin sekizyüz seksen senesi martı ihtidasına kadar mezheb ve milliyete bakılmayarak vukuat-ı âhirede duçarı felâket olan ahali ile mülteci familyalarına virilecek tazminatın tesviyesine ve memleketin ihtiyacat-ı mahalliyesine hasır ve tahsis kılınacaktır müddet-i mezkûre inkizasın-dan sonra senevi hükûmet-i seniyeeye aid olacak meblâğın mikdarı ilerude Devlet-i Aliye ile Rusya ve Avusturya devletleri beyninde ayruca ve bilittifak tayin idilecektir.

(Önbeşinci madde) Devlet-i Aliye Girid ceziresi ehalisi tarafından dermiyan olunan arzuyu nazarı ehemmiyete almakla beraber cezure-i mezkûrenin bin sekizyüz altmışsekiz senesi nizamname-i dahilisini müdekkikane icra itmekliği teahhüd ider şu mukavelenamede kenduleriçün bir idare-i mahsusa tayin olunmayan Arnavudluk ve Tırhala ile Rumeli'nin sair yerleriçün dahi ana mümasil ve ihtiyacat-ı mahalliyeye muvafık bir nizam-name-i dahilî yapılacaktır ekseri azası- yerlü ehalinden mürekkeb olmak üzere teşkil olunacak mahsus-s komisyonlar her vi-lâyetde yeni nizamnamenin teferruatını müzakere iderek neticesini Devlet-i Aliye'ye arz eyleyeceklerdir Devlet-i Aliye dahi bunları mevki-i icraya vaz itmezden evvel Rusya devletile bir kere istişare idecektir.

(Önaltıncı madde) Ermenistan'da Rusya askerinin taht-ı istilâsında bulunub Devlet-i Aliye'ye iadesi lâzımgelen mahallerin tahliyesi oralarca devleteynin münasebat-ı hasenesine muzır karışıklıklara mahal virebileceğindeu Devlet-i Aliye Ermenilerin mütemekkin olduğu eyâletlerde menafi-i mahalliyenin icab itdiği İslâhat ve tensikatı bila ifate-i vakt icra itmekliği ve Ermenilerin Kürdlere ve Çerkeslere karşı emniyetlerini istihsal itmekliği teahhüd ider.

(Önvedinci madde) Devlet-i Aliye vukuat-ı ahirede medhali olan tebeasna kamilen ve tamamen af-vı umumî ita ider bundan dolayı bapis ve nefy idilen eşhasın cümlesi derhal salıvirilecektir

(Önsökizinci madde) Devlet-i Aliye devleteyni mutavassıteyn komiserlerinin (Kotur) şehrinin tesarrufuna müteallik beyan eyledikleri mütaleayı cidden piş-i nazar-ı itinaya alarak İran hududunun emr-i tahdid-i kat'isini icra itdirmegi teahhüd ider.

(Ondokuzuncu madde) Rusya imraloru hazretlerinin taleb ve Devlet-i Aliye'nin tediyisini teahhüd eylediği tazminat-ı harbiye ile Rusya'nın uğradığı zaiyat atide muharrer hcsablardan mürekkebirdir (evvelâ) dokuzyüz milyon ruble (ordunun idaresi mühimmatnı nakli ve edevat-ı harbiye siparişi) gibi vukubulan muharebe mesarifine mahsusdur (saniyen) dört yüz milyon ruble memleketin sevahil-i cenubiyesine ve ihracat ticaretine ve sena-yie ve demiryollara ika olunan hasarata mahsusdur (sâlisen) yüz milyon ruble bihasbelistilâ Kafkasya'da idilan zararlara mahsusdur (râbian) on milyon ruble memâlik-i Osmaniye'de bulunan Rusya tebeasının ve tesisatının uğradığı zarar ve ziyana mukabildirki cümlesi bir milyar dört yüz on milyon ruble ider Rusya imperatoru Devlet-i Aliye'nin müşkilât-ı maliyesini piş-i nazarı dikkate alarak ve arzu-yı cenab-ı padişahiye imtisal eyleyerek yukarıdaki fıkrada münderic mebalığın kısm-ı azamini âtide muharrer arazinin terki suretile tesviyeye muvafakat eyler (evvelâ) (Tulcu) sancağı yani (Kili) ve (Sünne) ve (Mahmudiye)ve(isakçı) ve (Tulçu) ve (Maçin) ve (Babadağı) ve (Hırsova) ve (Köstence) ve (Mecidiye) kazalarile (Della adaları) ve (Yılanadası) terk olunacaktır Rusya devleti bu ülkeyi ve (Delta adalarını) kendi memleketine ilhak arzusında bulunmadığı cihetle bunları Besarabya kıt'asının kendisinden bin sekiz yüz ellialtı muahedesile ifraz idilen ve cenub tarafından (Kili) kanalının ta kökü yani en derin yeri ve (Eski istanbul) mansabile mahdud bulunan parçasile mübadele eylemek selâhiyetini muhafaza ider suların taksimi ve saydgâhlar meselesi Rusyalu ve Romanyalu azadan mürekkebirdir bir komisyon marifetile musaleha muahedenamesinin tasdiki tarihinden itibaren bir sene zarfında tesviye olunacaktır (saniyen) (Ardahan) ve (Kars) ve (Batum) ve (Bayezid) ile (Soğanlı) ya kadar olan yerler terk idilecektir umumiyet itibarile hat-tı hudud Karadeniz sahilinden ayrılarak (Hopa) çayı ile (Çoruh) çayını tefrik iden dağların tepesinden ve (Artvin) şehrinin cihet-i "cenubiyesinden silsile-i cibalden geçerek (Alat) ve (Beşacet) karyeleri kurbinde vaki (Çoruh) çayına kadar gidecek ve badehu (Dervenigeki) ve (Horçezor) ve (Piçkindağ) nam cebellerin tepelerinden ve (Tortum) ye (Çoruh) nam çayların mansablarını tefrik iden en yüksek tepeden ve (Yayla) (Vihin) kurbindeki tepelerden geçerek (Tortum) çayı üzerinde vaki (Vihin-Kilisa) nam karyeve müntehi olacaktır ve oradan (Sivridağ) cibali müteselsilesinden (Nariman) köyünün cihet-i cenubiyesinden geçerek (Sivridağ) nam geçide kadar gidecektir badehu cenub-ı şarki cihetine çevrilerek (Zivin) e gidecek ve oradan (Zivin) den (Ardost) ve (Horasan) köylerine giden tarikin garb tarafına geçerek (Giliçman) köyüne kadar (Soğanlı)

dağının cenub tarafına meylidecek ve badehu (Şaryan) dağının tepesinden geçüb(Murad çayı) geçidindeki (Hamur) nam mevkiin cihet-i cenubiyesine on verst kalarak vasıl olacaktır badehu (Allah) dağının tepesinden ve (Hori) ve (Tendürek) tepelerinden (Bayezid) vadisinin cihet-i cenubiyesinden geçerek (Kazhgöl) ün cihet-i cenubiyesinden (Eski İran) hududuna iltisak eyleyecektir Rusya memâlikine ilhak ve merbut haritada işaret olunan arazinin hudud-i kat'iyyesi Rusyalu ve Osmanlı azadan mürekkeb bir komisyon marifetile tayin olunacaktır bu komisyon ifa-yı umur-i memuresinde gerek vaziyet-i mevkiyyesine ve gerek hüsn-i idareye müteallik mülâhazata ve memleketin istirahatını temine salih şeraite riayet eyleyecektir.

(Sâlisen) Birinci ve ikinci fıkralarda zikrolunan mahaller Rusya'ya bir milyar yüz milyon ruble mukabilinde terkidilecek-dir ve memalik-i Osmaniyedeki Rusya tebea ve tesisatına tahsis idileı on milyon ruble müstesna oldığı halde tazminatdan kusur kalan üçyüz milyon rublenin suret-i tediyesi ve gösterilecek teminatı Devlet-i Aliye ile Rusya devleti beyninde bililtifak tanzim olunacaktır.

(Râbian) Memalik-i şahanedeki Rusya tebea ve tesisatına mahsus talep olunan on milyon ruble tazminat alâkadarın tarafından vukubulacak istidalar Dersaadet'deki Rusya sefareti tarafından tedkik olunarak Bâb-ı Aliye havale edildikçe tediye olunacaktır.

(Yirminci madde) Devlet-i Aliye Rusya tebeasını bir kaç senedenberi muallakda kalan bilcümle dâvalarını dostane fasl ve tesviye itmek ve kendulerine indelicab tazminat-ı lazime ita ve haklarında virilen ilâmat-ı bilatehir icra itdirmek üzere tedabir-i müessire ittihaz eyleyecektir.

(Yirmibirinci madde) Rusya'ya terk olunan mahaller ahalişi başka mahalle gidüb ikamet itmek isterler ise emlâklerini satub çekilmekte serbest ve muhtar olacaklardır ve bu babda kendu'lerine işbu mukavelenamenin tasdiki tarihinden itibaren üç sene mühlet virilmiştir mühlet-i mezkûrenin inkizasında emlâklerini satub memleketden çıkmamış olanlar Rusya tebeiyetinde kalacaklardır miriye aid olan emlâk-i gayr-ı menkule veyahud mahal-i mezkûre haricinde kâin miran-ı mahsusa ve emlâk-i mevkufe dahi azası islâm ve rusyaludan mürekkeb teşkil olunacak bir komisyon marifetile kararlaştırılacağı veçhile kezâlik üç sene müddet zarfında furuht olunacaktır bu komisyon Rusya ya terk olunubda eylevm Rusya askeri elinde olmıyan kale ve şehir ve saire mahallerde bulunan edevat-ı harbiye ile mühimmat ve devlete aid zahire ve eşya-yı sairenin hükümetli seniye canibinden ne suretle kaldırılacağını dahi tayin eyleyecektir.

(Yirmi ikinci madde) Rumeli ve Anadolu'da ikamet veya seyahat iden rusyalu züvvar ve ruhban milel-i saireye mensub papazların nail oldukları aynı hukuk ve muafiyat ve imtiyazatdan müstefid olacaklardır Derseadet Rusya sefaretile memalik-i şahanede bulunan Rusya konsolosları züffar ve rühban-ı merkunie ile kendülerinin mahal-i mübareke ve sairede kâin müstemlekâtını ve tesisat-ı ruhaniye ve hayriyelerini resmen himaye itmek hak ve selahiyetini haiz olacaklardır anasıl Rusyalu olub (Aynaroz) da ikamet iden rahiblere müstemlikât ve muafiyat-ı kadimeleri iade olunacak ve kendülerine aid olan üç manastır ile müştemilâtında Avranoz'daki sair tesisat-ı ruhaniye ve manastırlara temin olunan hukuk ve imtiyazatdan kemafissabık müstefid olacaklardır.

(Yirmiüçüncü madde) Memalik-i şahanede Rusya tebeasının ticaret ve hukuk-i deaviye ve hal ve mevkilerine dair tarafeyn-i müteahideyn beyninde mukaddema akd olunub muharebeden dolayı fesh ve ilga idilmiş olan bilcümle muahedat ve mukavelat ve teahhüdat işbu mukavelename ile nakzidilen ahkâmı müstesna olmak üzere yine mevki-i icraya vaz olunacaktır devleteyn-i müteahideyn bilcümle teahhüdat ve münasebat-ı ticariyelerince ve sairece ilân-ı halden evvel yekdiğerine karşı buldukları hale rucu ideceklerdir.

(Yirmi dördüncü madde) Kale-i Sultaniye ile Halic-i Der-seadet hal-i sefer ve bazarde Rusya limanlarından gelen veyahud Rusya limanlarına giden bitaraf devletler sefayin-i ticariyesine açık kalacaktır binaenaleyh Devlet-i Aliye bin sekizyüz elli altı senesi nisanının onaltısmda Paris'de imza olunan beyannamenin ahkâmı hilâfına olarak badema Karadeniz ve Azak denizi limanları önünde itibarî bir abluka vazetmemegi teahhüd ider.

(Yirmibeşinci madde) Rusya ordusu zat-ı şevkelsemat hazret-i padişahi ile Rusya imparatoru beyninde musaleha-i kat'iyyenin akdi tarihinden itibaren üç malı zarfında Bulgaristan müstesna olmak üzere Rumeli kıt'asını kamilen tahliye eyleyecektir vakit kazanmak ve Rus askeri nüddet-i medide memalik-i şahane ve Romanya'da kalmamak için askerinin bir mikdarı Rusya vapurlarına veyahud isticar olunacak diğer vapurlara irkâben nakl olunmak üzere Karadeniz ve Marmara denizi limanlarına gönderilebilecektir Anadolu kıt'ası ise musaleha-i kat'iyyenin akdi tarihinden itibaren altı malı müddet zarfında tahliye olunacak ve Rus askeri Kafkasya ve Kırım tarikile avdet itmek üzere Tırabzon'dan vapura binmeye mezun olacaktır tasdiknamelerin teatisini müteakib emr-i tahliyeye mübaderet olunmak lâzım gelecektir.

(Yirmi altıncı madde) İşbu mukavelename mucibince Devlet-i Aliye'ye terk olunacak mahallerde Rusya askeri ikamet itdiği müddetçe emr-i idare oraların istilâsındanberu ne halde ise yine o halde kalacak ve Rusya askeri kamilen çekilinceye kadar Bâb-ı Ali idareye asla müdahale itmeyecektir Devlet-i Aliye'ye iade olunacak mahallare asker-i şahanenin duhuli Devlet-i Aliye'nin icray-ı hükümete mübaşeretini ancak her bir memleket ve kale Rusya askeri tarafından tahliye olunduktan ve kumandan keyfiyeti Devlet-i Aliye'nin bunun için tayin ideceği zabite haber virdiklden sonra vukubulacaktır.

(Yirmiyedinci madde) Devlet-i Aliye esna-yı muharebede Rusya ordusile münasebatından dolayı müttehem bulunan tebe-ası hakkında hiç bir suretle nücazat itmemek ve itdirmemeliği teahhüd ider Rusya askerinin arkasından familyaları ile beraber terk-i vatan itmek isteyecek bazı kimselerin azimetine memurin-i Devlet-i Aliye tarafından muhalefet olunmayacaktır.

(Yirmi sekizinci madde) Mukaddemat-ı sulhiyenin tasdikini müteakib üsera-yı harbiye tarafeynden nasb ve tayin olunarak Hocabey ve Sivastopol'a azimet idecek memurin-i mahsusa marifeti ile karşılıklı iade olunacaktır Devlet-i Aliye kendusına teslim olunacak üsera-yı harbiyenin mesarifini memurin-i mumaileyhim tarafından tayin olunacak hesab mucibince alettesavi on sekiz taksit ile atlı sene zarfında tesviye idecektir Devlet-i Aliye ile Memleketeyn ve Sırb ve Karadağ beyninde üsera-yı harbiyyenin iadesi yine esas üzere icra olunacak ve fakat Devlet-i Aliye'nin iade ideceği useranın mikdarından ledelhesap tenzil kılınacaktır.

(Yirmi dokuzuncu madde) İşbu mukavelename zat-ı şevket -semat hazret-i padişahi ve haşmetlü Rusya imparatoru taraflarından tasdik olunacak ve tasdiknameleri on beş gün zarfında ve mümkün olur ise daha evvel Petersburg'da teati olunacak ve işbu mukavelenamenin havi olduğu şerait musalih muahedatında müstamel olan suver-i resmîyeye ne vakit ve nerede idhal olunacağı dahi orada kararlaştırılacaktır ancak şurası mukarrerdir ki larafeyn-i müteahideyn işbu mukavelenamenin tasdik olunduğu zemandan itibaren kendularını resmen mukayyed ve mükellef ad iderler tasdiklanılmakal tarafeyn murahhasleri işbu mukavelenameyi imza ve temhir itmişlerdir işbu sened bin sekizyüz yetmişsekiz senesi şubatının ondokuzuncu ve martı efrencinin üçüncü günü Ayastefanos'da tanzim olunmuştur bugün yani bin sekizyüz yetmişsekiz senesi şubatının ondokuzuncu ve martı efrencinin üçüncü günü imza olunan mukaddemat-ı sulhiye mukavelenamesinin onbirinci maddesinde unudılan ve madde-i mezkûrenin cüz-i

mütemmimi olan fıkradır Bulgaristan emareti ehalesinden olubda memalik-i mahrusenin sair cihetlerinde seyahat ve ikamet idecek olanlar kavanin ve memurin-i saltanat-ı seriyeye tabi olacaklardır zat-ı hazret-i padişahı ile haşmetlû Rusya imparatoru hazretlerinin murahhasları bulunan muharririni imza bugün yani bin sekizyüz yetmiş sekiz senesi şubat-ı ruminin ondokuzu ve mart-ı frenginin heşi tarihinde saat beşi çeyrek geçerek Ayastefanos'da esaletlû kont Ignatyef cenahlarının ikametgâhlarında bittecemmu iki nüsha üzre tanzim olunan mukaddemat-ı sulhiye mazbataları kıraat ve tatbik iderek zirine imzalarını vaz ve armalarını havi mühür ile temhir itmişlerdir tasdikanılmekal işbu protokol iki nüsha-i asliye olarak tanzim ve imza olunmusdır.

EK-4

KAFKAS - TÜRK SAVAŞ ALANINDA RUS VE TÜRK HAREKET ORDULARI ARASINDA ATEŞKES ANLAŞMASI (Erzincan Bırakışması)

Kafkas - Türk savaş alanındaki Rus ve Türk hareket orduları arasında, en kısa bir süre içinde, her iki savaşıan taraf için de onurlu bir barış anlaşmasına ulaşmak amacıyla, askerî hareketlerin kesilmesi konusunda, aşağıdaki anlaşma yapılmıştır :

1) Bu anlaşma, kesin barış anlaşması imzalanıncaya kadar, her iki tarafı, 5 Aralık 1017 günü saat l'den başlamak üzere bağlar. (Türk takvimine göre 18 Aralık 1333)

Taraflardan biri, bu anlaşmayı, ancak savaş harekâtına başlamadan 14 gün önce karşı tarafı uyararak, bozabilir.

2) Bu anlaşma hükümleri yürürlüğe girer girmez, her iki taraf, Kafkas - Türk cephesinin tüm bölgelerinde, her türlü düşman hareketini keser. Karşılıklı olarak, yalnız karşı tarafın yerleşmiş olduğu bölge üstünden değil, aym zamanda her iki tarafın demarkasyon hatlarından 10 verstlik mıntıkada, her türlü uçuşlar kesilecektir.

3) Demarkasyon hatları, bu anlaşma ekini teşkil eden özel bir belge ve şemada saptanmış bulunuyor.

7'nci Kafkas ve l'inci Kafkas süvari kolorduları cephesindeki gereken demarkasyon hatları, iki tarafın anlaşması üzerine, bu kolorduları ile bunlara karşı savaşmış olan Türk güçlerince atanacak, özel komisyonlarca saptanacaktır.

4) Bu anlaşma yürürlüğe girdiği andan başlayarak, her iki taraf, karşılıklı olarak, savaş hattındaki birliklerin yedek birliklerle değiştirilmesi gibi olağan hareketlerin dışında, operatif - stratejik nitelikte olan hiç bir, yer değiştirmesi, grup değiştirmesi veya bir yerden başka bir yere taşınması gibi hareketlerde bulunmayacaklarını ve özellikle, askerî birliklerin Mezopotamya - Suriye cephesine aktarılması amacıyla hiç bir büyük taşıma hareketinde bulunmayacaklarını taahhüt eder. Bu maddenin ihlali, askerî harekâtın yeniden başlanması anlamına gelir.

Askerî birliklerin yerleştikleri mevzilerin değiştirilmesi ile ilgili, 2 Aralık 1917 günü saat 18.00'e (15 Aralık 1333, saat 6.00) kadar verilmiş emirler yürürlükte dir. 2 Aralık 1917 günü saat 18.00 (15 Aralık 1333, saat 6.00)'den sonra verilmiş olan emirler hükümsüzdür.

5) Her iki tarafın orduları (bugünkü duruma göre tümen kollarının takviye edilmemesi şartıyla) demarkasyon hatları ile sınırlanmış topraklar dahilinde bulunmak ve bu yerler dahilinde hareket etmek hakkına sahiptir.

6) Her iki taraf, bu anlaşmanın geçerli olacağı sürece, hiç bir hücum hazırlığında bulunmayacaklarını taahhüt eder. Ancak bugün mevcut olan istihkâmların onarılmasına izin verilir.

Talim atışları şu koşullarla yapılabilir : tüfek ve makineli tüfek sınıfları, 5 verstten daha yakın olmamak üzere ve ağır top atışları ön cephe siper hatlarından 15 verstten daha yakın olmamak üzere talim atışlarını yapabilir. Ancak bu gibi talim atışlarının yapılacağını, taraflar birbirine önceden ve gecikmeden haber verirler.

7) Taraflar ne devriye, ne keşif kollarını, ne de teker teker keşif ve istihbaratla yükümlü olan kişileri demarkasyon hatları dışına gönderemezler.

8) Bu anlaşma süresince, demarkasyon hatları ile sınırlı bulunan tarafsız mıntıkaya ne askerî memurlar ne de yerli sivil halk çıkabilir.

Demarkasyon çizgileri ile çevrilmiş bulunan tarafsız mıntıkaya çıkmış, askerlik yaşı doldurmuş bütün erkekler, askerî tutsak sayılacaktır.

Bu maddenin dışında olmak üzere, karşılıklı anlaşmalarla, her iki tarafın erlerinin, savaş sırasında tarafsız mıntıkada belirli noktalarda bulunan su ve yakıtın alındığı yerlere kadar gitmesine izin verilir.

9) Bu anlaşmanın uygulanması sırasında meydana gelebilecek tüm anlaşmazlıklar, her iki tarafın yetkililerince çözümlenmeğe çalışılır. Bu yetkililerin toplantı yeri ve zamanı, her olayda ayrı ayrı olmak üzere, parlamenterler aracılığı ile saptanır.

Ordu karargâhları arasında bir görüşme yapılması ihtiyacı duyulduğu zaman, parlamenterler Erzincan - Refahiye şosesine gönderilir.

10) Tarafsız mıntikalarda yaşayan yerli halkın güvenliğini ve huzurunu bozabilecek suçlar, gene yerli halktan olan kimseler tarafından işlendiği takdirde, suçlu, her iki tarafın varacağı karara göre cezalandırılacaktır. Taraflar, kaçak suçluları karşı tarafın ilk uyarısında derhal teslim etmek zorundadır.

11) Türk kumandanlığı, bu anlaşma hükümlerine, Kürtlerin de aynen ve harfiyen uymaları için elinden gelen gayreti gösterecektir. Kürtler herhangi bir düşmanca harekete geçtikleri takdirde, Rus orduları kendi demarkasyon çizgileri içinde onlara, hiç bir hükümet tanımak istemeyen haydutlara karşı davranıldığı gibi davranacaktır.

12) Her iki taraf, bu anlaşmanın bazı hükümlerinin değiştirilmesini veya

genişletilmesini isteyebilir; bunun için her iki tarafın temsilcilerinden oluşan komisyona başvurulur.

Rusya Cumhuriyeti ile Merkez devletler arasında bir genel ateşkes anlaşması yapıldığı takdirde, böyle bir anlaşmanın bütün hükümlerine Kafkas cephesi de mecburen uyacaktır.

13) Karadeniz'de savaşan büyük devletlerin filoları arasmda da ateşkes anlaşmasına varılmak amacıyla, denizcilik uzmanlığına ait ateşkes anlaşmasının bütün ayrıntılarım, her iki tarafın filo yetkililerince kurulacak bir komisyon hazırlayacaktır.

Savaş gemileri ile tüm uçan (havalanan) araçlar, karşı tarafın sahiline 10 verstten daha yakın bir mesafeye yaklaşmayacak ve hangi türden olursa olsun, askerî hareketlerde bulunmayacaktır.

14) Bu anlaşma Rusça ve Türkçe dillerinde düzenlenerek, her iki bağıtlı tarafa, her iki dilde yazılı ve her iki tarafın yetkililerince imzalanmış birer suret verilmiştir.

Erzincan kenti 5 Aralık 1917 (18 Aralık 1333) Saat 15.00

Kafkas Ordusun 3. Ordu Genelkurmay Başkam

Karargâh Başkan Albay

Tuğgeneral Vişinski 3. Ordu Genelkurmay İrtibat

156. (Piyade) Yelizvetinsk Kolu Başkanı (Binbaşı)

Alay Kumandam

Albay (İmza okunamadı) 3. Türk Ordusu Tercümanı

Er : Al. Smirnov Yüzbaşı Yakup

Doçent V. Tavzaya

Kafkas Ordusu

Tercüman - Subayı

Yüzbaşı Vedrinski

EK-5

BREST-LİTOVSK ANTLAŞMASI (ORTAK METİN)

Madde: IV

"(İkinci bend) Doğu-Anadolu eyaletlerinin boşaltılması ve bunların asayişinin sağlanması yolunda Rusya, yapmağa muktedir olduğu her şeyi en kısa bir zamanda ifa edecektir.

Ardahan, Kars ve Batum mıntakaları da hemen Rus askeri tarafından boşaltılacaktır. Bu mıntakaların yeni teşkil edilecek idarî-hukukî ve milletlerarası hukuk işlerine Rusya karışmayacak ve bu mıntakalar ahalisine, komşu devletler ve bilhassa Türkiye ile mutabık kalınmak suretiyle, yeni idare şeklini (tarzını) kurmasına muvafakat edilecektir.

BREST-LİTOVSK MUAHEDESİ

Madde: I

Müşterek muahede metninin IV. maddesi ve ikinci bendinde bahis mevzuu olan sahanın tahliyesi (evakuasyon) ve geri verilmesihususunun teferruatım tesbit ve tanzim maksadiyle aşağıda nakledilen kararlar ittihaz edilmiştir:

1. Bu maksatla Rusya Cumhuriyeti, mezkûr eyaletlerde mevcut bütün kuvvetlerini harpten önceki sınırların bu tarafına çekmeyi taahhüt eder; aynı şekilde bütün sivil ve askerî görevliler de geri alınacaktır ve bu taahhüt muahedenin imzasından sonraki 6 ilâ 8 hafta içinde gerçekleştirilecektir.

2. Asya cephesindeki Rus ve Türk seferi kuvvetlerinin başkumandanları, 1.bendde zikredildiği veçhile, böyle bir tahliye ve Rus askerlerinin sınırın öte tarafına geçirilmesi işinin- tarz ve usulleri ve bu ordunun emniyetini sağlayacak tedbirleri tesbit ederler.

3. İşgal edilmiş olan yerlerin tahliyesi zamanında, Rusya Cumhuriyeti, buraların Türk kuvvetleri tarafından tekrar işgaline kadar emniyeti sağlamayı taahhüt eder. (Rusya Cumhuriyeti) intikam vakkaları, yağma, cinayet ve diğer hukuk ve nizama aykırı olaylara yer vermemek için gerekli tedbirleri alır. Öyleki yukarıda zikredilen sahada mevcut bina ve tesisat, bu arada askeri cihetlere ait olanlar dahil, aynı suretle möble ve emlâk, sapaşğlam kalsın, tahrip edilmekten korunsun. Muahede akdeden tarafların ordu kumandanları bu mühim meseleleri mahallinde halledeceklerdir.

Bu yerlerde inşa edilmiş olan münakale yollar ve diğer demiryollar ve vagon, lokomotifleri, köprüler dahi, ahalinin iaşesini kolaylaştırmak maksadiyle oldukları

gibi muhafaza edilecektir. Aynı şey askerî müesseselere de şâmdir.

4.Rusya Cumhuriyeti şuur boyunun muhafazası maksadiyle her bir 150 km. için takriben 1 tümen asker kullanacaktır. Ordunun kalan kısmını terhis ve memleketin içine sevkedilecektir.

5.Rusya Cumhuriyeti gerek Rusya'da ve gerek işgal edilen Türk eyaletlerinde, Türk ve Rus tebası Ermeni çetecilerinin terhisini taahhüt eder ve bu gibi çeteleri tamamiyle fesheder.

6.Bariş akdeden her iki taraf, mezkûr eyaletlerde normal durum iade edilinceye kadar, halkın iâşe meselelerini tanzim maksadiyle bir anlaşma yaparlar.

7.Umumî barişin akdine kadar, Rusya Cumhuriyeti, kendi hudutlarında veya Kafkaslarda, talim maksadiyle dahi olsa, bir tünden fazla kuvvet tahşit etmiyecektir.

Şayet, iç emniyet mülâhazasıyla, böyle bir tahşit gerekivorsa, bu bapta dörtlü ittifak devletlerine önceden haber vermek zarurîdir.

Buna karşılık, Türkiye diğer hasımlarına karşı harbi devam ettirmek mecburiyetinde olduğundan, ordusunu harp durumunda bırakmak zorundadır.

Madde: II

İşbu muahedenin tasdikinden sonra üç ay zarfında iki muhtelit (karma) Türk-Rus komisyonu teşkil edilecektir. Birinci komisyonun görevi Türkiye ile Rusya'yı birbirinden ayıran sınır hattını tesbit etmektir: bunun başlangıç noktası her üç hududun, Türk, Rus ve Acem sınırlarının bir araya geldiği yerden bağliyerek, üç sancağın, yani Kars, Ardahan ve Battım sancakları hududuna kadardır. Komisyon, bu mesele üzerinde, harpten önceki sınır hattını nazarı itibare alarak hareket eder. Harp zamanında tahrip edilen hudut işaretleri, 1880 yılı sınır komisyonunca tanzim edilen harita ve zabıtlara uygun olarak, tekrar yerine, konur ve tamir edilir.

İkinci komisyon ise, müşterek bariş metninin 4. maddesinin 2. bendine uygun olarak Rusya Cumhuriyetince tahliyesi lâzım gelen üç sancak ile Rusya arasındaki hududu tesbit edecektir. Oradaki sınır hattı 1877-78 Rus-Türk harbinden önceki sınırın aynı olacaktır.

Madde: III

Akid taraflardan bir şahısa veya cemaata ait mal veya gayr-i menkul eşya hududun öbür tarafında kalırsa, bu gibilere bu mal ve mülkten istifade veya istismar

etmek veya icara vermek ve umumiyede bunları şahsen veya mutemedler vasıtasıyla işletmek veya icabına bakmak hakkı tanınır.

Bu gibi eşhasın veya cemaat mümessillerinin pasaportlarını ibraz etmek suretiyle hududu geçmelerinde her hangi bir müşkilât çıkarılmaz: pasaportlar ise mahalli makamlarca verilir ve karşı makamlarca vize edilir.

Hududu geçerken, mezkûr eşhasa ve cemaat temsilcilerine, beraberlerinde götürdükleri mahsulleri, ziraat aletleri, geçimleri için zarurî yiyecek maddeleri, gübre, tohum, inşaat malzemesi ve işte kullanılan davar'ın gümrük resminden muaf tutulmaları yolundaki hak tanınır.

Yukarıdaki iki benddeki kararlarda mevcut teferruatı tanzim için, akid taraflar bilahare ayrı bir anlaşma akdi hakkını muhafaza etmektedirler.

Madde. IV Akid taraflar işbu muahedenin tasdikinden sonra hemen bütün limanlar, şehirler veya diğer meskûn yerlerde, ilgili başkonsoloslara veya vis-konsoloslara exequatur (tanıma hakkı) verilecektir: ancak mezkûr kimselerin bırakılması mümkün olmayan yerler bundan istisna edilecek ve bu gibi istisnalar bütün yabancı devletlere de tatbik edilecektir.

Mezkûr eşhasın, 6. maddede tesbit edilen, geçit devrindeki imtiyaz ve salâhiyetlerine gelince, bu gibilere, aynı durumdaki kimselere en ziyade mazhar-ı müsaade hakkı tanınan milletlerin statüsü tatbik edilecektir.

Madde: V Akid taraflardan her biri, harp esnasında, kendi sahalarında, vazifeli bulunan kimseler veya ahali tarafından, konsoloshane binalarına veya eşyasına ve aynı şekilde karşı tarafın resmi şahıslara ve konsoloslukta hizmet edenlere ika edilen zarar ve ziyanı tazmin etmeyi taahhüt ederler.

Madde: VI Akid taraflar arasında önce meriyette olan bütün mukaveleler, anlaşmalar ve diğer uzlaşmalar harbin zuhuru ile kendiliklerinden (ipso facto) hükümsüz bir hale gelmeleri ile, hukukî münasebetleri tanzim maksadiyle, Rusya Cumhuriyeti hükümeti ile Osmanlı Devleti hükümeti arasında konsolosluk mukavelesi (convention) ve lüzumlu gördükleri diğer anlaşmalar akdetmek mecburiyetindedirler. Bu mukaveleler müşterek muahedenin ticarete ve seyr-ü sefaine ait 5 numaralı zeylinde tesbit edilen zaman zarfında yapılır. 4. Maddenin sonuncu bendindeki kararların tatbiki ile bağlı geçici devir ve aynı veçhile her iki tarafta tanınan ihbar (denunciation) hakkı, adı geçen zeyilde nasıl ise, öyle olacaktır.

Madde: VII

İşbu muahede tasdikinden hemen sonra Rusya Cumhuriyeti ve Osmanlı Devleti arasındaki Posta ve telgraf muhabereleri yeniden tesis edilecektir ve bu hususta beynelminel (posta ve telgraf) birliğinin posta ve telgraf mukaveleleri ve anlaşmalarındaki nizamname ne ise, aynen tatbik edilecektir.

Madde VIII

Müşterek barış metninin VII. maddesinde açıklanan prensibe göre, her iki akid taraf, İran'da nüfuz sahası ve müstesna menfaatlar temini maksadiyle, daha önce akdedilen milletlerarası her türlü anlaşmaların hükmü kalmadığını kabul ederler. Her iki devlet İran arazisinden kendi askerlerini tahliye edeceklerdir. Onlar bu maksatla İran hükümetiyle temasa geçerek, tahliyenin teferruatı ve tedbirleri üzerinde anlaşmaya varırlar; öyle ki, bunlar icra edilirken İran'ın siyasî ve ekonomik bağımsızlığı ve arazi bütünlüğüne başka devletler tarafından da riayet edilmesi için gereken şartlar temin edilmiş olsun.

Madde: IX

Akid taraflardan birine ait arazide harp zamanında, karşı tarafın tebasına tatbikle bunların şahsî hukukunu haleldar eder harp zamanı kanunlar, müşterek muahedenin tasdiki üzerine yürürlükten kalkacaktır.

Bir tarafın çıkardığı mahallî kanunlarla, diğer taraf milliyetine mensup olduğu kabul edilen hükmî şahıslar ve cemaatler o diğer tarafın vatandaşları olarak telâkki edilirler.

Madde X

Akid taraflardan birine ait vatandaşlardan, hususî şahıslar ve cemaatlerden karşı tarafın arazisinde bulunanlar, harpten önceki statülerine iade edileceklerdir.

Her iki taraf vatandaşlarının borçluluk mükellefiyetlerini, Brest-Litovsk'ta 3 Mart 1918 de imzalanan Rus-Alman anlaşmasının 2. ve 3. bend. 7. madde (bab üç) ve 10. maddedeki ahkâmın aynı olacaktır.

Her iki tarafın vatandaşlarından harp olayları sebebiyle veya kendi haklarını müdafaa için zamanında isbat-ı vücut edemiyenlerin, menfaatlerinin korunması yolunda akid taraftan her birinin, korunmasını faydalı gördüğü, birçok muafiyetten istifade edecektir.

Madde: XI

Rus tebası olan İslâm ahali, şahsi mal ve mülklerini tasfiye ve servetlerini beraberlerinde götürmek suretiyle Türkiye'ye muhaceret edebilirler.

Madde: XII

IX. Maddede zikredilen askeri kanunlara göre zarara uğrayan kimselerin imkânı mertebesinde, eski hukukları iade edilir.

İşbu muahedenin tasdikinden sonra, her iki taraf, mezkûr kanunlara göre müsadere ve zabt edilen mal ve mülkün geri verilmesine aynı zamanda girişirler.

Tatbik edilen tasfiye, haciz, müsadere, zabtolunan veya zor kullanılarak ellerinden menkul ve gayri menkullerin alınması tarzında vukubulan haller neticesinde hayatları ve sıhhatlerine hanel gelen karşı tarafın vatandaşlarının zarar ve ziyanları aynı zamanda tazmin etmeyi akid taraflardan her biri taahhüt eder. Yukarıda zikredilen durumda vukua gelen zarar ve ziyan ve buna taalluk eden diğer meselelerde ve bu maksatla takibedilmesi ve bu gibi hallerde uyulması gereken usul ve muamele, her iki akid tarafça, 3 Man 1918 tarihli Rus-Alman tamamlayıcı anlaşmasının 14, 15 ve 16 (4. bab)ncı maddelerine göre tanzim edilir.

Madde: XIII

Bütün harp esirleri, malûller veya askerî hizmete yaramayanlar, hemen vatanlarına geri gönderileceklerdir. Bütün diğer esirler veya askeri ve içtimâî mülâhazat dolayısıyla alıkonmuş olanlar, en kısa bir zaman içinde mübadeleye tabidirler. Böyle bir mübadele işbu anlaşmanın tasdikinden hemen sonra, her iki tarafça, sırf bu iş için tayin edilen komiserler vasıtasıyla icra edilecektir.

Esirlerin, gemiye bindirilecekleri limana veya hududa kadarki nakil masrafları, bunları esir alan memlekete aittir.

Sivil esirler hemen serbest bırakılacaklardır. Bu sivil esirleri tevkif veya enterne eden taraf, bunları buldukları veya enterne edildikleri mevkiden alındıkları yere kadar nakil masraflarını üzerine alır.

Madde: XIV

Akid taraflardan her biri kendi arazisinde bulunan harp ve enterne edilen sivil esirlere ve keza karşı tarafın vatandaşlarına, Brest-Litovsk'ta 3 Mart 1918 tarihli Rus-Alman tamamlayıcı anlaşmasının umumî affa ait 23. maddesindeki esaslar tatbik edilir.

Madde: XV

İşbu tamamlayıcı anlaşma, yeniden başka bir şey karar altına alınmadığı takdirde, 3 Mart 1918 tarihinde Brest-Litovsk'ta imzalanmış olan müşterek barış muahedesini ile aynı zamanda yürürlüğe girer, (işbu anlaşma) tasdik edilecek ve bunun teatisi

yukarıda adı geçen müşterek muahedenin mübadelesi ile aynı zamanda Berlin'de icra edilecektir.

Bunların tasdiki babında her iki tarafın murahhasları işbu tamamlayıcı akdi imza etmişlerdir.

Brest-Litovsk, 3 Mart 1918

G. Sokol'nikov

L. Karahan

İ. Hakkı Zeki

G. Petrovskiy

G. Çiçerin

İbrahim Hakkı Paşa-Sabık Sadrazam, Senatör ve Berlin Büyükelçisi Zeki Paşa-Süvari Paşası ve Sultan'ın yaveri

G. Jak. Sokol'nikov-Amele, Asker ve Köylü Sovyetleri Merkez Komitesi üyesi

L. Mikh. Karahan - Amele, Asker ve Köylü Sovyetleri Merkez Komitesi üyesi

G. I. Petrovskiy - İçişleri Halk Komiseri

G. V. Çiçerin - Dışişleri Halk Komiseri Muavini.

EK-6

TÜRKİYE - ERMENİSTAN BARIŞ ANDLAŞMASI

Gümrü (Alexandropol), 2 Aralık 1920 (Metin)

Bir yandan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, öte yandan Ermenistan Cumhuriyeti, aralarındaki savaş durumuna son vermek ve sürekli bir barış yaratmak amacıyla, aşağıda adları yazılı yetkili Temsilcileri, görüşmeler yapmak için, görevlendirilmişlerdir:

Türkiye Hükümetince:

Doğu Cephesi Komutanı Ferik Kâzım Kara Bekir Paşa,
Erzurum Valisi Hamid Bey,

Erzurum Milletvekili Süleyman Necati Bey;

Ermenistan Cumhuriyetince:

Eski Başbakan Mösyü Aleksander Hatisiyan, Eski Maliye Bakanı Mösyü Avram Gülhandaniyan, İçişleri Bakan Yardımcısı Mösyü İstapan Gorganiyan.

Adı geçen yetkili Temsilciler, barış görüşmeleri için Gümrü'de toplanıp yöntemine uygun görülen yetki belgelerinin verişimi üzerine, aşağıdaki maddeleri kararlaştırmışlardır:

1-Türkiye ile Ermenistan arasında savaş durumuna son verilmiştir.

2-Türkiye ile Ermenistan arasındaki sınır, ilişik krokide gösterildiği üzere, (aşağı Karasunun döküldüğü yerden başlayarak, Aras ırmağı Kekaç kuzeyine dek Arpaçayı, daha sonra Karahan Deresi - Tiğnis batısı - Büyük Kımlı doğusu - Kızıltaş - Büyük Akbaba Dağı) çizgisinden oluşur. Sınır çizgisinin kesin biçimde belirlenmesi işi, bu Andlaşmanın imzası gününden iki hafta sonra, Karma bir Komisyonca yerinde yapılacaktır.

Kuki Dağı 10282-8022-Gamasur Dağı 8160-Kurdkulak Köyü-Saat Dağı 7868-Arpaçay Evleri 3080-Kemurlu Dağı 6930-Saraybulak 8071-Ararat İstasyonu - Aras ırmağı üzerinde Aşağı Karasu'nun döküldüğü yerden geçen çizginin güneyindeki (Nahçıvan, Şahtahtı, Şarur) bölgesinde daha sonra bir plebisitle saptanacak yönetim biçimine ve bu yönetimin kapsayacağı topraklara Ermenistan karışmayacak ve işbu bölgede şimdilik Türkiye koruyuculuğunda bir yerel yönetim kurulacaktır.

3. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, ikinci Maddede sözü geçen sınır ile Osmanlı sınırı arasında bulunup işbu Andlaşma uyarınca Türkiye'de kalacak olan ve üzerine Türkiye'nin tarihsel, etnik ve hukuksal ilişkisi inkâr edilemez toprakların hukuksal durumu konusunda, Ermenistan Cumhuriyeti istediği takdirde, asıl halkının

tümüyle geri dönmesinin gerçekleşebilmesi için, Andlaşmanın onaylanmasından sonra üç yıl geçince plebisite başvurmayı kabul eder. Bir Alt Komisyon bunun biçimini belirleyecektir.

4. Emperyalist Devletlerin kışkırtma ve özendirmeleri sonucu olarak, düzen ve güvenliği bozucu durum ve eylemlere bundan böyle olanak bırakılmaması yolundaki iyiniyeti nedeniyle, Erivan (Ermenistan) Cumhuriyeti iç güvenliği korumağa yetecek düzeyde, hafif silâhlı jandarma kuvveti ve ülkeyi savunmaya ayrılan sekiz dağ ya da sahra topu ile yirmi makineli tüfeğe sahip ücretle tutulacak bin beşyüz askerden oluşan bir birlikten fazla bir askersel kuruluşa izin vermemeği yükümlenir. Ermenistan'da zorunlu askerlik hizmeti olmayacaktır. Ülkeyi dış düşmanlara karşı savunmak için tahkimat yapmak ve bu tahkimata istediği sayıda ağır toplar yerleştirmekte Ermenistan Cumhuriyeti özgürdür. Bu ağır toplar arasında, hareket halindeki Orduda kullanılacak onbeş santimetrelik obüsler ile onbeş santimetrelik uzun toplar ve daha küçük çapta her türlü ağır ateşli silâhlar bulunmayacaktır.

5-Barışın yapılmasından sonra Erivan'da yerleşecek Türkiye'nin siyasi Temsilcisi ya da Büyükelçisinin yukarıda sözü edilen konularda her zaman denetleme ve soruşturma yapmasına Erivan Hükümeti izin vermeği işbu Andlaşma ile kabul etmiştir. Buna karşılık, Ermenistan Cumhuriyeti istemde bulunursa, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Ermenistan'a silâhlı yardımda bulunmağı yükümlenir.

6-Bağıth Taraflar, Büyük Savaş sırasında düşman ordularına katılarak kendi devletine karşı silâh kullanmış ya da işgal altındaki topraklar üzerinde toptan kırımlara katılmış olanları dışındaki göçmenlerin eski sınır içindeki yurtlarına dönmelerine izin verir. Böylece, ülkelerine döneceklerin en uygar ülkelerdeki azınlıkların yararlandıkları haklardan bütünüyle yararlanmalarını, karşılıklı olarak, yükümlenirler.

7. Altıncı Maddede sözü geçen göçmenlerden işbu Andlaşmanın onayı ve onay belgelerinin verişimi gününden sonra bir yıllık süre içinde yurtlarına dönmeyenler o Maddenin verdiği olanaktan yararlanamayacakları gibi, tasarruf haklarına ilişkin savları da geçerli olmayacaktır.

8. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, iki yıldan beri silâh altında tutmak zorunda kaldığı Ordunun büyük harcamalar gerektirmiş olmasına karşın, Ermenistan'a karşı girişmek zorunluluğunda kaldığı savaş nedeniyle hakkı olan zarar gideriminden, benimsenip açıklanan insancıl ve hukuksal ilkelere uymak isteğiyle,

vazgeçmiştir. Bundan başka, Taraflar Büyük savaş sırasında ortaya çıkan zararlar ve tasarruf haklarındaki değişikliklerin gerektirdiği zarar gideriminden de aklanmışlardır

9. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, Erivan Cumhuriyetine, İkinci Maddede belirlenen sınır içinde, egemenliğini bütünüyle geliştirmek ve güçlendirmek üzere, içtenlikle yardımda bulunmağı yükümlenir.

10. Erivan Hükümeti, Türkiye Büyük Milletince kesinlikle reddedilmiş olan (Sevr) Andlaşmasını hükümsüz sayıp bunu ve kimi emperyalist hükümet ve siyasal çevreler elinde bir kışkırtma aracı olan Avrupa ve Amerika'daki Temsilci Heyetlerini geri çağırmağı, bundan böyle iki ülke arasında her türlü yanlış düşünceleri ortadan kaldırmak iyiniyetiyle yükümlendiğini açıklar. Ermenistan Cumhuriyeti barış ve esenlik içinde gelişmesini sağlama ve Türkiye'nin komşuluk haklarına saygılı olma doğrultusundaki iyiniyetlerinin bir kanıtı olmak üzere, emperyalist amaçlar güderek, iki ulusun barış ve esenliğini tehlikeye sokan haris, savaşçı kişileri hükümet yönetiminden uzak tutmağı yükümlenir.

11. Ermenistan Cumhuriyetinin toprakları üzerinde yaşayan Müslüman halkın haklarını korumak ve onların dinsel ve kültürel özellikleri içinde gelişmelerini sağlamak için, toplumsal biçimde örgütlenmelerini, Müftülerin doğrudan doğruya Müslüman toplumunca seçilmesini ve yerel müftülerin seçecekleri Başmüftü'nün memurluk görevinin Türkiye Büyük Millet Meclisi Şer'iyeye Vekâletince onaylanmasını kabul ederek yükümlenir.

12. Bağlıklı Taraflardan her biri, karşı Tarafa ilintili kişi ve malların kendi demiryolları ve genellikle tüm ulaşım yolları üzerinden özgürce geçmelerini ve öteki Tarafın denize ya da herhangi bir ülkeye transitini, hiç bir biçimde, engellememeğı yükümlenir. Türkiye Hükümeti, Şerur, Nahçıvan, Şahtahtı ve Culfa yoluyla İran, Maktı ve Ermenistan arasında transit işlerinin serbestliğini sağlar. Ermenistan Hükümeti, Azerbaycan, İran, Gürcistan ve Türkiye arasında eşya, araba, vagon ve tüm transit işlerinden vergi almamağı yükümlenir.

Türkiye Devleti, varlık ve yaşamına Emperyalistler tarafından girişilmesi kesinlikle beklenen yıkıcı kışkırtmalara karşı koymak zorunluluğunda bulunduğundan, genel barışın gerçekleşmesine değin, ulaşım serbestliğini bozmamak koşulu ile, Dördüncü Maddede sözü edilen sayıdan fazla silâh sokulmasını önlemek için, Erivan Cumhuriyeti içindeki demiryolları ve ulaşım yollarını denetim ve

gözetim altında bulunduracaktır. Emperyalist devletlere ilintili resmi olmayan heyetlerin bu ülkeye girme ve sızmalarına Taraflar engel olacaklardır.

13. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, Devletin bağımsızlığı ve toprak bütünlüğünü tehdit edebilecek saldırılara karşı, işbu Andlaşmanın Erivan Cumhuriyetine sağladığı haklara zarar gelmemek koşulu ile Ermenistan içinde geçici olarak askersel önlemler alabilir.

14. Erivan Cumhuriyetince her hangi bir Devletle yapılmış olan tüm Andlaşmaların Türkiye'yi ilgilendiren, ya da Türkiye'nin çıkarlarına zararlı hükümlerini geçersiz saymayı bu Cumhuriyet kabul eder ve yükümlenir.

15. Bağlıklı Taraflar arasında Andlaşmanın imzasından sonra ticaret ilişkileri başlayacak ve Taraflar Büyükelçi ve Konsolos atayabilecektir.

16. Telgraf, posta, telefon, konsolosluk ve ticarete ilişkin bağitlar Alt - Komisyonlarca işbu Andlaşma hükümleri uyarınca yapılacaktır. Bununla birlikte, komşu ülke ve işgal altındaki topraklar ile Ermenistan arasında demiryolu, telgraf ve posta ulaşımının, bu Andlaşma imza edilir edilmez, başlamasına Türkiye Hükümetince izin verilecektir.

17. Bu Andlaşma gereğince Ermenistan'ın olup Türk Ordusu işgali altmda bulunan toprakların boşaltılması ve tutsakların geri verilmesi ve değiştirilmesi, Andlaşmada Ermenistan Hükümetine ilişkin yükümlülüklerin yerine getirilmesinden sonra gerçekleştirilecektir. Alıkonulan siviller ve Devlet ileri gelenleri geri verilecektir. Tutukluların geri verilmesi işi Alt - Komisyonca yerine getirilecektir.

18. işbu Andlaşma bir ay içinde onaylanarak, onaylanmış örnekleri Ankara'da verişilecektir.

Bu hükümlere olan inançla, yukarıda adları yazılı yetkili Temsilciler işbu Barış ve Dostluk Ândlaşmasını imza etmişlerdir. Andlaşma iki örnek olarak 2 Aralık 1920 günü Gümrü (Aleksandropol)'de düzenlenmiştir. Anlaşmazlık çıkınca, Türkçe metnine başvurularak çözümlenecektir.

KÂZİM KARABEKİR

HÂMİD

SÜLEYMAN NECATİ

ALEKSANDER HATİSİYAN

AVRAM GÜLHANDANİYAN

İSTEPAN GORDANİYAN

EK-7

TÜRKİYE-SOYVET RUSYA DOSTLUK VE KARDEŞLİK ANDLAŞMASI

Moskova, 16 Mart 1921

(Metin)

Ulusların kardeşliği ilkesini ve kavimlerin kendi geleceklerini özgürce saptamak hakkını tanımakta birleşmiş olan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ile Rusya Sovyetleri Sosyalist Federal Cumhuriyeti Hükümeti, genişleme ve istilâ siyasetine karşı olan savaşımındaki dayanışmalarını ve iki ulustan birinin karşılaşacağı zorlukların ötekinin durumunu da ağırlaştıracağını bilerek, aralarında her zaman dostluk ilişkilerinin ve her iki ulusun karşılıklı çıkarlarına dayanan sürekli dostluk bağlarının yerleşmiş olmasını görmek özlemiyle bir Dostluk ve Kardeşlik Andlaşması yapmağa karar vermişler ve bu amaçla aşağıda yazılı yetkili temsilcilerini seçmişlerdir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti :

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Ekonomi Bakanı ve bu Mecliste Kastamonu Milletvekili Yusuf Kemal Bey,

Bu Hükümetin Milli Eğitim Bakanı ve Türkiye Büyük Millet Meclisinde Sinop Milletvekili Doktor Rıza Nur Bey ve

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Büyükelçisi ve bu Meclis'te Ankara Milletvekili Ali Fuat Paşa.

Rusya Sovyetleri Sosyalist Federal Cumhuriyeti Hükümeti:

Dışişleri Halk Komiseri ve tüm Rusya Merkez Yönetim Komitesi üyesi Jorj Çiçerin ve

Tüm Rusya Merkez Yönetim Komitesi üyelerinden Celâl Korkmaz-zof.

Yukarıda adı geçen yetkili temsilciler, yöntemine uygun bulunan yetki belgelerini veristikten sonra, aşağıdaki maddeleri kararlaştırmışlardır.

Madde 1 — Bağlı Taraflar, herhangi birine zorla kabul ettirilmek istenilen bir barış andlaşması ya da başka bir uluslararası bağıtı tanımamağı ilke olarak benimserler. Rusya Sovyetleri Sosyalist Federal Cumhuriyeti Hükümeti, bugün Büyük Millet Meclisince temsil edilmekte olan Türkiye ulusal Hükümeti tarafından tanınmamış Türkiye'ye ilişkin hiç bir uluslararası bağıtı tanımamağı kabul eder. İşbu Andlaşmada yazılı "Türkiye" terimi ile 28 Kasım 1920 günü İstanbul'da toplanan Meclis-î Mebusan tarafından düzenlenip tüm devletlere ve basına bildirilen Misak -ı Milli'nin kapsadığı topraklar anlaşılmaktadır.

Türkiye'nin kuzey - doğu sınırı, Karadeniz kıyısında bulunan Sarp köyünden başlayarak, Hedis Meta dağı-Şavşat dağında suların bölündüğü çizgi - Kani dağı ve oradan, sürekli olarak, Ardahan ve Kars Sancaklarının yönetim sınırlarının kuzeyini izleyerek Aşağı Kara Su'nun döküldüğü yere varan çizgi ile belirlenmiştir. (Sınırın ayrıntıları ve buna ilişkin işler için 1 (A) ve 1 (B) Eklerine bağlı, Taraflarca imzalanan haritaya bakılması).

Madde 2 — Türkiye, işbu Andlaşmanın birinci maddesinde gösterilen sınırın kuzeyinde Batum Livasına ilişkin topraklar ile Batum kenti limanı üzerindeki egemenlik hakkını, şu koşullarla, Gürcistan'a bırakmağa razı olur :

Birincisi: İşbu Maddede belirtilen yerler halkının, her topluluğun kültürel ve dinsel haklarını sağlayacak ve bu halkın yukarıda sözügeçen yerlerde isteklerine uygun bir tarım toprakları rejmi kurma olanağına sahip olacak biçimde geniş bir yönetsel özerkliğe kavuşması :

İkincisi: Batum limanı üzerinden Türkiye'ye giden ya da oradan gelen ticaret malları ve tüm nesnelere gümrük vergisine bağlı tutulmayarak ve hiç bir engelle karşılaşmayarak, her türlü vergi ve ücretten bağışık biçimde, serbest transit hakkı ile birlikte, Türkiye'nin özel harcamalardan ayrık olarak, Batum limanından yararlanmasının sağlanması.

Madde 3 — Bağlı Taraflar, Andlaşmanın 1 (C) Ekinde belirlenen sınır içindeki Nahcivan kesiminin, koruyuculuk hakkını üçüncü bir devlete hiç bir zaman bırakmamak koşulu ile, Azerbaycan koruyuculuğunda özerk bir bölge oluşturulması konusunda anlaşmışlardır.

Nahcivan topraklarının Aras talveg çizgisinin doğusu ile Tağna Dağı (3829)-Veli Dağ (4121)-Bağırsık (6587)-Kömürlü Dağ (6930) çizgisi arasında sıkışmış üçgen kesiminde, bu toprakların Kömürlü Dağ (6930)'dan başlayıp Saray Bulak (8071)-Ararat istasyonundan geçerek Kara Su'nun Aras ile birleştiği yerde sona eren sınır çizgisi, Türkiye, Azerbaycan ve Ermenistan yetkili temsilcilerinden oluşacak bir Komisyon eliyle belirlenecektir.

Madde 4 — Bağlı Taraflar, Doğu uluslarının ulusal kurtuluş hareketleri ile Rusya işçilerinin yeni bir sosyal düzen için savaşımı arasındaki yakınlığı gözlemleyerek, bu ulusların özgürlük ve bağımsızlık haklarını ve diledikleri hükümet rejimi ile yönetilmek haklarını açıkça belirtirler.

Madde 5 — Boğazların tüm ulusların ticaretine açılması ve geçiş özgürlüğünün sağlanması için, Bağlı Taraflar, Karadeniz ve Boğazların bağı olacağı rejimin kesin

biçimde hazırlanması işinin, kıyı devletlerinin temsilcilerinden oluşmak üzere, daha sonra yapılacak bir Konferansa bırakılmasını uygun bulurlar. Şu da var ki, bu Konferansta alınacak kararların Türkiye'nin salt egemenliğine ve Türkiye ile onun başkenti olan İstanbul'un güvenliğine hiç bir zarar getirmemesi gerekir.

Madde 6 — Bağlıklı Taraflar iki ulus arasında şimdiye dek yapılan tüm andlaşmaların kendilerinin karşılıklı çıkarlarına uygun olmadığını kabul ederler. Böylece, bu andlaşmaların geçersizliği ve ortadan kaldırılmış olduğu konusunda görüş birliğine sahiptirler. Rusya Sovyetleri Sosyalist Federal Cumhuriyeti Hükümeti, Türkiye ile Çarlık Hükümeti arasında yapılmış uluslararası andlaşmalara dayanan parasal vb. yükümlerden kendisine karşı Türkiye'nin arınmış olduğunu özellikle açıklar.

Madde 7 — Rusya Sovyetleri Sosyalist Federal Cumhuriyeti Hükümeti, Kapitülasyonlar yönetiminin her ülkenin ulusal gelişmesinin özgürce sürmesi ve egemenlik haklarını bütünüyle kullanmasıyla bağdaşmadığını kabul ederek, Türkiye'de bu yöntemle herhangi bir biçimde ilişkili her türlü yetkilerin ve hakların kullanılmasını geçersiz ve kaldırılmış sayar.

Madde 8 — Bağlıklı Taraflar, toprakları üzerinde karşı Taraf ülkesinin ya da ona bağlı topraklardan birinin Hükümeti rolünü üstlenmek savında bulunan örgüt ve grupların kurulmasını ya da yerleşmesini ve öteki ülkeye karşı savaşın amacıyla olan gurupların yerleşmesini hiç bir zaman kabul etmemeği yükümlenirler. Türkiye ve Rusya, Kafkasya Sovyet Cumhuriyetleri için de karşılıklı olmak koşulu ile özdeş yükümlülük üstlenirler.

Şurası ayrıca belirtilir ki, işbu Maddede sözügeçen Türkiye toprakları doğrudan doğruya Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin sivil ve askersel yönetimi altında bulunan topraklardır.

Madde 9 — Bağlıklı Taraflar, iki ülke arasındaki bağlantıların kesilmeden sürdürülmesi amacıyla, demiryolu, telgraf vb. gibi ulaşım ve iletişimi koruma ve geliştirmeği ve iki ülke arasında, zorluklarla kar-şılaşmaksızın, kişi ve malların özgürce geçişini sağlamak için gerekli önlemlerin, ivedilikle aralarında anlaşarak alınmasını yükümlenirler. Bununla birlikte, yolcuların ve ticaret eşyasının girip çıkışında ülkelerden her birinde yürürlükte bulunan yasalar bütünüyle uygulanacaktır.

Madde 10 — Bağlıklı Taraflardan birinin öteki Taraf topraklarında oturan uyrukları, yerleşmiş oldukları ülke yasalarından doğan hak ve görevlere uygun

biçimde işlem görmekle birlikte, ulusal savunmaya ilişkin yasalardan bağımsız tutulup onlara uymaları istenilmeyecektir.

Aile ve vaset hakları ile ehliyeteye ilişkin işlerde de Tarafların uyrukları işbu Madde hükümlerinin dışında kalacaklardır. Bu konular bir özel anlaşma yapılarak çözümlenecektir.

Madde 11 — Bağlı Taraflar, her iki ülkeden birinin öteki ülke topraklarında oturan uyrukları için En Çok Gözetilen Ulus işlemi uygulanmasına izin verirler. İşbu Madde hükümleri Türkiye'nin müttefiki bulunan Müslüman Devletlerinin uyrukları ile Rusya'nın müttefikleri olan Sovyet Cumhuriyetleri uyruklarına ilişkin haklarda uygulanmaz.

Madde 12 — 1918 yılından önce Rusya'ya bağlı iken, üzerinde Türkiye'nin egemenlik hakkı olduğu Rusya Sovyetleri Sosyalist Federal Cumhuriyeti Hükümetince işbu Andlaşma ile kabul olunan topraklar halkından her isteyen Türkiye'yi özgürce terkedebilecek ve eşyasını, mallarını ve paralarını birlikte götürebilecektir, işbu Andlaşma ile Türkiye tarafından egemenlik hakkı Gürcistan'a terkedilen Batum arazisi halkından her kimse de özdeş hakka sahiptir.

Madde 13 — Rusya, tüm savaş tutsakları ile sivil tutuklulardan Kafkasya ve Avrupa Rusya'sında bulunanları, işbu Andlaşmanın imzası gününden başlayarak üç ay içinde; Asya Rusya'sında bulunanları altı ay içinde, harcamaları Rusya tarafından ödenmek üzere, Türkiye'nin kuzey - doğu sınırına dek geri yollamağı yükümlenir. Henüz Türkiye'de bulunan Rus savaş tutsakları ile sivil tutukluları için de Türkiye özdeş işlem uygulayacaktır. Bu geri yollamaların ayrıntıları işbu Andlaşmanın imzasından sonra yapılacak özel bir sözleşme ile belirlenecektir.

Madde 14 — Bağlı Taraflar en kısa bir süre içinde bir Konsolosluk Sözleşmesi ile, bu Andlaşmanın Giriş kısmında belirtilen iki ülke arasındaki ilişkileri ve bağlantıları güçlendirmek amacıyla, ekonomik, parasal ve öteki gerekli işleri düzenleyici Anlaşmalar yapmayı kabul ederler.

Madde 15—İşbu Türk-Rus Andlaşmasında güney-Kafkasya Cumhuriyetlerine ilişkin hükümlere Türkiye ile bu Cumhuriyetler arasında yapılacak Andlaşmalarda uyulmasını zorunlu kılmak için, Rusya sözkonusu güney Kafkas Cumhuriyetleri katında gerekli girişimlerde bulunmağı yükümlenir.

Madde 16 — İşbu Andlaşma onay işlemi görecektir. Onay belgeleri en kısa bir süre içinde Kars'ta verilecektir.

işbu Andlaşma, 13. Maddesi ayrı tutulmak üzere, onay belgelerinin verişimi gününden başlayarak yürürlüğe girecektir.

Bu hükümlere olan inançla, yukarıda adı geçen yetkili Temsilciler işbu Andlaşmayı imza etmişler ve mühürlemişlerdir.

işbu Ândlaşma iki örnek olarak, Moskova'da bin üç yüz otuz yedi (bin dokuz yüz yirmi bir) yılı Martının on altıncı günü düzenlenmiştir.

YUSUF KEMAL

GEORGES TCHITCHERINE

Dr. RİZA NUR

DJELAL KORKMASSOFF

ALİ FUAD

EK : 1 (A)

Türkiye'nin kuzey - doğu sınırı aşağıdaki biçimde saptanmıştır (Rus Genelkurmayının 1/210.000 Ölçeğindeki - bir pus beş vestlik-haritasma göre) :

Karadeniz kıyısında Sarp (Sarpe) Köyü - Karaşalvar Dağı (Chalvar Cara) (5014)- ve Maradidi (Maradidi) Köyünün kuzeyinde Çoruh'u keser - Sapar (Sabaor) Köyü kuzeyi - Hedis - Meta Dağı (Khedis - Meta) (7052)-Kavakibe Dağı (Kva - kibe) - Kavtareti Köyü (Kavatereti)-Med-zybna (Mdzybna) Dağı sularının bölündüğü çizgi - Keson Dağı (Crat-Kessonu) (6468)-Kordo Dağı (Korda) (7910) sularının bölündüğü çizgiyi izleyerek Harabet Şavşateşki (Karabet Chavchatesky) Dağı doruğunun batı kesininden eski Artvin Kazasının eski yönetim sınırına ulaşır. Şavşateşki Dağı sularının bölündüğü çizgiden geçerek Sarı Çay (Kara İsalı) (8478) Dağına varır - Kıyoraliski Boynu (Kioralisky), buradan Kannı (Kanny) Dağında eski Ardıhan Kazasının eski yönetim sınırına gelir- oradan kuzeye yönelerek Elil Grmani (Aiil Grmany) (8357) Dağına ulaşır-Aynı Ardıhan sınırını izleyerek Badela (Badela) Köyünün kuzey - doğusunda Pskov (Pskhov) Cayma ulaşır - ve Çancak (Tchnat-chak) Köyünün kuzeyine dek bu ırmağı güneye doğru izler - orada bu ırmağı bırakıp suların bölündüğü çizgiyi izleyerek Erilyan Başı (Airilian Bachi) Dağına (8512) ulaşır - Kel Tepe (Kelletapa) (8463) ve Harman Tepe (9709) Dağlarından geçerek Kasris Seri (Kasris Seri) (9681) Dağına gelir - oradan Kura (Koura) ırmağına dek Karzamet (Karzamate) Çayını izler - Daba sonra Kartanekev (Kartanakav) Köyünün doğusuna dek Kura ırmağının talveg çizgisini izler ve orada Karaoğlu (7159) Dağı sularının bölündüğü çizgiyi geçerek bu ırmağı bırakır - sonra Kazapın (Kazapine) Gölünü ikiye ayırarak (7580) noktasına ve oradan Gök Dağa (9252) ulaşır - Üç Tepeler (9783)-Tayfa Kale (Tayfa Kala) (9716 - 9065) noktası - orada eski Ardıhan

Sancağı sınırını bırakır ve Büyük Akbaba (Bal - Akbaba) (9973) Dağına geçer-(8829)-(8827)-(7062)-İbiş Köyünün doğusuna geçerek (7518) yüksekliğine ve sonra da Kızıldaş'a ulaşır-(7439)-(7490)-Nuvi Kızıldaş (Novi Kizil Dach) Köyü - Kara Memet'in batısından geçerek Çamuşbu (Djamouchou) Cayma ulaşır (Burası Dilavar, B. Kamlg ve Tıhnız Köylerinin batısındadır). Vartanlı (Vartanlı) ve Beşşuragel (Bach Chouragel) Köylerinden geçerek ve yukarıda anılan ırmağı izleyerek Kaleli (Kalah)'nin kuzeyinde Arpa Çay Irmağına ulaşır. Oradan, sürekli olarak Arpa Çayı talveg çizgisini izleyip Aras'a gelir. Aras talveg çizgisini Karasu'nun döküldüğü yere dek izler.

Not: Şurası kesindir ki, sınır yukarıda belirtilen yüksekliklerde suların bölündüğü çizgi üzerinden geçer.

YUSUF KEMAL

GEORGES TCHITCHERINE

DR. RIZA NUR

DJELAL KORKMASSOFF

ALİ FUAD

EK: 1 (B)

I. (A) Ekine gösterildiği üzere, sınır çizgisinin Arpa Çay ve Aras'ın talveg çizgisinde kaldığı açıkça belirlendiğine göre, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti tahkim edilmiş yerlerin hizasını bugünkü Gümrü (Alexandropol) - Erivan demiryolundan Arpa Çay Bölgesinde sekiz verstlik ve Aras bölgesinde dört verstlik bir mesafeye çekmeyi üstlenir. Söz konusu bölgeleri sınırlayan çizgiler aşağıda Arpa Çayı bölgesi için birinci fıkranın (A) ve (B) bendlerinde ve Aras bölgesi için ikinci fıkrada gösterilmiştir:

I. Arpaçay Bölgesi:

(C) Vartani'nin güney - doğusunda - Uzun Kilisenin doğusunda-Boziyar (Boziyar) Dağı (5906)-(5082)-(5047)- Karmırvang'm (Karmır-vank) doğusunda - Üç Tepe (5478)-Araz Oğlu'nun doğusunda - Ani (Ani)'nin doğusunda - İne Köy (Enikei)'ün batısında Arpa Çay'a ulaşır.

(D) (5019) yüksekliğinin doğusunda Arpa Çayı yeniden bırakır-doğruca (5581)'e gider. Kızıl Kula'nın dört buçuk verst doğusunda-Bocalı (Badcali)'nin doğusunda iki verst - daha sonra, Duygur Çayı (Digor Tchai) - Düz Geçit Köyüne dek bu ırmağı izleyerek doğruca Karabağ kalıntılarının kuzeyine giderek Arpa Çayına ulaşır.

II. Aras Bölgesi

Karabağ Alican ve Süleyman Köy (Diza) arasındaki düz çizgi. Bir yandan Gümrü Erivan demiryolu, öte yandan demiryolundan dört ve sekiz verstlik mesafelerde belirlenen çizgilerle (bu mesafe çizgileri sözkonusu bölgenin dışında kalır) sınırlandırılan bölgelerde Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti hiç bir istihkâm yapmamağı ve düzenli asker bulundurmamağı üstlenir. Ancak sözkonusu bölgede düzen, güvenlik ve yönetimi sağlamak üzere, asker bulundurmak hakkını saklı tutar.

YUSUF KEMAL

GEORGE TCHITCHEBİNE

DR. RİZA NUR

DJELAL KORKMASSOFF

ALİ FUAD

EK : 1 (C)

Nahcivan Toprakları:

Ararat İstasyonu - Saray Bulak Dağı (8071)-Kömürlü Dağ (Kem-ourlu) (8839)-(8930)-(3080)-Sayat Dağ (Sayat) (7868)-Kurt Kulak (Kourtkoulak) Köyü - Gamasur Dağı (Gamessour) (8060)-(8022)-Gökdağ (Kuki) (8282) ve eski Nahcivan Kazasının yönetim sınırı doğusu.

YUSUF KEMAL

GEORGE TCHITCHERİNE

DR. RİZA NUR

DJELAL KORKMASSOFF

ALİ FUAD

EK-8

TÜRKİYE İLE ERMENİSTAN, AZARBEYCAN VE GÜRCİSTAN ARASINDA DOSTLUK ANDLAŞMASI

Kars, 13 Ekim 1921

(Metin)

Ulusların kardeşliği ilkesini ve kavimlerin kendi geleceklerini özgürce saptamak hakkını tanımakta birleşmiş bulunan ve aralarında her zaman iyi ilişkilerin ve karşılıklı çıkarlara dayanan gerçek dostluk bağlarının kurulmuş olduğunu görmek özleminde olan, bir yandan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, öte yandan Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan Sosyalist Sovyetler Cumhuriyetleri, Hükümetleri, Rusya Sovyetleri Sosyalist Cumhuriyeti Hükümetinin de katılımıyla, bir Dostluk Andlaşması yapılması için görüşmelere girişilmesine karar vermişler ve bu amaçla;

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti:

Büyük Millet Meclisinde Edirne Milletvekili ve Doğu Cephesi Komutanı Kâzım Karabekir Paşa'yı;

Büyük Millet Meclisinde Burdur Milletvekili ve Bayındırlık Bakanlığı eski Müsteşarı Muhtar ve

Türkiye'nin Azerbaycan Temsilcisi Memduh Şevket Bey'leri;

Ermenistan Sosyalist Sovyet Cumhuriyeti:

Dışişleri Komiseri Iskinaz Maradya ve İçişleri Komiseri Boğuz Makizyan'ı;

Azerbaycan Sosyalist Sovyet Cumhuriyeti:

Devlet Denetimi Halk Komiseri Behbut Şah Tahtineski'yi;

Gürcistan Sosyalist Sovyet Cumhuriyeti:

Kara ve Deniz Kuvvetleri Halk Komiseri Şalva Ilyava ve

Dışişleri ve Maliye Komiseri Aleksandr Sıvanidze'yi

Rusya Sovyetleri Sosyalist Federal Cumhuriyeti:

Letonya'daki Temsilcisi Jak Halski'yi yetkili Temsilci atamışlardır.

Adı geçen yetkili Temsilciler, yöntemine uygun görülen yetki belgelerini veriştikten sonra, aşağıdaki maddeleri kararlaştırmışlardır.

Madde 1 — Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ile Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan Sosyalist Sovyetler Cumhuriyetleri Hükümetleri, Bağlı Tarafların ülkelerinin parçalarından bulunan topraklar üzerinde daha önce egemenlik

haklarını kullanmış olan Hükümetler arasında kararlaştırılmış olup sözkonusu topraklara ilişkin Andlaşmalar ile Üçüncü Hükümetler arasında yapılmış Güney Kafkasya Cumhuriyetlerine ilişkin Andlaşmaları geçersiz sayarlar. Moskova'da 16 Mart 1921 (1337) günü imza edilen Türk - Rus Andlaşması bu Madde hükmünün dışında tutulmuştur.

Madde 2 — Bağlıklı Taraflar, içlerinden birine zorla kabul ettirilmek istenilecek her hangi bir barış Andlaşması ya da uluslararası bir bağıtı tanımamak konusunda görüş birliği içindedirler. Bu Andlaşma gereğince, Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan Sovyetler Cumhuriyetleri Hükümetleri Türkiye'ye ilişkin olup da bugün Büyük Millet Meclisince temsil edilen Türkiye Hükümetinin tanımadığı hiç bir uluslararası bağıtı tanımamağı kabul ederler. İşbu Andlaşmada yazılı "Türkiye" terimi ile İstanbul'da toplanan Osmanlı Millet Meclisince kabul edilip açıklanan ve tüm devletler ile basma bildirilen 28 Aralık 1336 (1920) günkü Misak-ı Milli'nin kapsadığı topraklar anlaşılır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti de Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan'a ilişkin olup bu ülkelerin bugün Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan Sovyetlerince temsil olunan Hükümetlerince tanınmayan hiç bir uluslararası bağıtı tanımamağı kabul eder.

Madde 3 — Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan Sovyetler Cumhuriyetleri Hükümetleri Kapitülasyonlar yönteminin her ülkenin ulusal gelişmesinin özgürce sürmesi ve egemenlik haklarının bütünüyle kullanılmasıyla bağdaşmadığını kabul ederek, Türkiye'de bu yöntemle herhangi bir biçimde ilişkili her türlü yetkilerin ve hakların kullanılmasını geçersiz ve kaldırılmış sayar.

Madde 4 — Türkiye'nin kuzey - doğu sınırı (Rus Genelkurmayınının 1/210.000 Ölçekli, 1 parmak, 5 verstlik mesafe haritasına göre) Karadeniz kıyısında bulunan Sarp Köyünden başlayarak Hedis Meta Dağı - Şavyet Dağında suların bölündüğü çizgi - Kani Dağı ve oradan, sürekli olarak, Ardıhan ve Kars Sancaklarının eski yönetim sınırlarının kuzeyini ve Arpa Çay ile Aras ırmaklarının talvegini Nizni - Kara Su'yun döküldüğü yere dek izleyen çizgi ile belirlenmiştir. (Sınırın ayrıntıları ve buna ilişkin işler için I ve II sayılı Ekler ile Bağlıklı Taraflarca imzalanmış ilişik haritaya başvurulması. Andlaşma metni ile harita arasında çelişki bulunursa Andlaşma metni haritaya yeğ tutulacaktır.)

Rusya Sovyetleri Sosyalist Federal Cumhuriyeti Hükümetinin bir temsilcisinin de katılmasıyla eşit sayıda üyelerden oluşacak bir Karma Sınır Çizme Komisyonu

topraklar üzerinde sınırı ayrıntılarıyla saptamak ve sınır işaretlerini koymakla görevlidir (İlişik 4 sayılı Harita).

Madde 5 — Türkiye Hükümeti ile Ermenistan ve Azerbaycan Sovyetler Hükümetleri, işbu Andlaşmanın III sayılı Ekinde belirtilen sınırlar içinde olmak üzere, Nahcivan bölgesinin Azerbaycan'ın koruyuculuğunda özerk bir ülke oluşturulması konusunda anlaşmışlardır.

Madde 6 — Türkiye, işbu Andlaşmanın 4. maddesinde gösterilen sınırların kuzeyinde bulunan ve Batum Livasına ilişkin topraklar ile Batum kenti ve limanı üzerindeki egemenlik hakkını, şu koşullarla, Gürcistan'a bırakmağa razı olur:

Birincisi: İşbu Maddede belirtilen yerler halkının, her topluluğun kültürel ve dinsel haklarını sağlayacak ve bu halkın yukarıda sözü geçen yerlerde isteklerine uygun bir tarım toprakları rejimi kurma olanağına sahip olacak biçimde geniş bir yönetsel özerkliğe kavuşması.

İkincisi: Batum limanı üzerinden Türkiye'ye giden ya da oradan gelen ticaret malları ve tüm nesnelere gümrük vergisine bağlı tutulmayarak ve hiç bir engelle karşılaşmayarak, her türlü vergi ve ücretten bağımsız biçimde, serbest transit hakkı ile birlikte, Türkiye'nin özel harcamalarından da ayrık olarak, Batum limanından yararlanmasının sağlanması.

Bu Maddenin uygulanması için işbu Andlaşmanın imzasından hemen sonra ilgili Taraflar temsilcilerinden oluşan bir Komisyon kurulacaktır.

Madde 7 — Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ile Gürcistan Sosyalist Sovyet Cumhuriyeti Hükümeti, ortak sınır bölgeleri halklarının Karma bir Komisyonca, gümrük, polis ve sağlık işleri alanlarında konulacak öncelikli yasalara uymaları koşulu ile, sınırı geçmelerini kolaylaştırmağı yükümlenirler.

Madde 8 — Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ile Gürcistan Sosyalist Sovyet Cumhuriyeti Hükümeti iki ülkenin sınır bölgesi halklarının sınırın öteki yanında bulunan kışlık ve yazlık otlaklarından yararlanmaları zorunluluğunu göz önünde tutarak, sözkonusu halkların hayvanlarını sınırdan geçirmek ve alışıldığı üzere, otlaklardan yararlanmak hakkını vermeği kabul ederler. Sınırdan geçiş sırasında uygulanacak gümrük işlemleri ile polis, sağlık vb. önlemleri Karma bir Komisyonca belirlenecektir.

Madde 9 — Boğazların tüm ulusların ticaretine açılması ve geçiş özgürlüğünün sağlanması için Türkiye ile Gürcistan, Karadeniz ve Boğazların bağı olacağı rejimin kesin biçimde hazırlanması işinin, kıyı devletlerinin temsilcilerinden oluşmak üzere,

daha sonra yapılacak bir Konferansa bırakılmasını uygun bulurlar. Şu da var ki, bu Konferansta alınacak kararların Türkiye'nin salt egemenliğine ve Türkiye ile onun başkenti İstanbul'un güvenliğine hiç bir zarar getirmemesi gerekir.

Madde 10 — Bağlıklı Taraflar, toprakları üzerinde, karşı Taraf ülkesinin ya da ona bağlı topraklardan birinin Hükümeti rolünü üstlenmek savında bulunan örgüt ve grupların kurulmasını ya da yerleşmesini ve öteki ülkeye karşı savaşım amacıyla olan grupların yerleşmesini hiç bir zaman kabul etmemeği yükümlenirler. Şurası belirlidir ki, işbu Maddede sözkonusu olan "Türkiye toprakları" Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin doğrudan doğruya sivil ve askersel yönetimi altında bulunan topraklardır.

Madde 11 — Bağlıklı Taraflardan birinin öteki Taraf topraklarında oturan uyrukları, yerleşmiş oldukları ülke yasalarından doğan hak ve görevlere uygun biçimde işlem görmekle birlikte, ulusal savunmaya ilişkin yasalardan bağışık tutulup onlara uymaları istenilmeyecektir.

Aile veraset hakları ile ehliyeteye ilişkin işlerde de Tarafların uyrukları işbu Madde hükümlerinin dışında kalacaklardır. Bu konular bir özel anlaşma yapılarak çözümlenecektir.

Madde 12 — Bağlıklı Taraflar, içlerinden birinin öteki ülke topraklarında oturan uyrukları için En Çok Gözetilen Ulus işlemi uygulanmasına izin verirler.

Bu Madde Sovyetler Cumhuriyetlerinin kendi topraklarında öteki müttefik Rus Sovyet Cumhuriyetleri yurttaşlarına tanıdıkları haklar ile Türkiye tarafından kendisinin müttefikleri olan Müslüman devletlerinin uyruklarına tanınan hakları hiç bir zaman kapsamaz.

Madde 13 —1918 yılından önce Rusya'ya bağlı iken, üzerinde Türkiye'nin egemenlik hakkı doğrulanan topraklar halkından olup Türk uyrukluğundan çıkmak isteyenler eşyasını, mallarını ve paralarını birlikte alarak Türkiye'yi özgürce terketmek hakkına sahip olacaklardır. Bunun gibi, egemenlik hakkı Türkiye tarafından Gürcistan'a bırakılmış olan toprakların halkından olup da Gürcistan uyrukluğundan çıkmak isteyenler, eşya ve mallarını ya da bunların karşılığı parayı birlikte alarak Gürcistan'ı terketme hakkına sahip olacaklardır.

Madde 14 — Bağlıklı Taraflar, işbu Andlaşmanın imzalanmasından sonra altı ayhk bir süre içinde 1918 ve 1920 Savaşları mültecileri konusunda özel bir anlaşma yapmağı yükümlenirler.

Madde 15 — Bağıtlı Taraflardan her biri işbu Andlaşmanın imzalanmasından hemen sonra, Kafkas cephesindeki savaş nedeniyle işlenen cinayet ve cürümler için öteki Taraf uyrukları yararına tam bir genel af ilân etmeği yükümlenir.

Madde 16 — Bağıtlı Taraflar işbu Andlaşmanın imzalanmasından sonra iki aylık bir süre içinde, kendi toprakları üzerinde bulunan eski asker ve sivil tutsakları karşılıklı olarak yurtlarına geri yollamağı kabul ederler.

Madde 17 — Bağıtlı Taraflar, ülkeleri arasındaki bağlantıların kesilmeden sürdürülmesi amacıyla, demiryolu, telgraf vb. ulaşım ve iletişimi koruma ve geliştirmeğı ve zorluklarla karşılaşmaksızın, kişi ve malların özgürce geçişini sağlamak için gerekli önlemlerin aralarında anlaşarak alınmasını yükümlenirler. Bununla birlikte, yolcuların ve ticaret eşyasının giriş çıkışında Bağıtlı Ülkelerin her birinde yürürlükte bulunan yasalar bütünüyle uygulanacaktır.

Madde 18 — Bağıtlı ülkeler arasındaki ilişkileri güçlendirmek için gerekli ticaret ilişkilerinin kurulması ve ekonomik, parasal vb. işlerin çözümlenmesi amacıyla, işbu Andlaşmanın imzalanmasından sonra, Tiflis'te ilgili ülkeler temsilcilerinden oluşan bir Komisyon toplanacaktır.

Madde 19. Bağıtlı Taraflar işbu Andlaşmanın imzalanmasından sonra üç aylık bir süre içinde, Konsolosluk Sözleşmeleri yapmağı yükümlenirler.

Madde 20 — Türkiye, Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan arasında yapılan bu Andlaşma onay işlemi görecektir. Onay belgelerinin verişimi en kısa bir süre içinde Erivan'da yapacaktır.

Andlaşma imzalanır imzalanmaz yürürlüğe girecek olan 6, 14, 15, 16, 18, 19 uncu Maddeler ayn tutulmak üzere, işbu Andlaşma onay belgelerinin verişimi gününde yürürlüğe girecektir.

Bu hükümlere olan inançla, yukarıda adları yazılan yetkili Temsilciler işbu Andlaşmayı imza etmişler ve mühürlemişlerdir.

işbu Andlaşma 13 Ekim 1337 (1921) günü Kars'ta, beş örnek olarak düzenlenmiştir.

KÂZİM KARABEKİR

VELÎ

MUHTAR

MEMDUH ŞEVKET

SVAİVİDZE

HANETZKY

MRAVİAN

MAKİNZIAN

CHAHTAHTİNSKY

ELİAVA

EK: I

[Türkiye ile Ermenistan, Azerbaycan, ve Gürcistan arasında sınır çizgisini tanımlayan bu Ek, 16 Mart 1921 günü imzalanan Türk - Sovyet Rusya Andlaşmasının 1 (A) Ekinin hemen hemen eşidir. Tek fark bu tanım yapılırken Gürcistan - Ermenistan ve Ermenistan - Azerbaycan sınırlarının kesiştiği yerlerin de belirtilmesidir]

EK: II [Bu Ek'in metni Türk - Sovyet Andlaşmasının I (B) Ekinin eşidir.]

EK: III

[Nahcivan bölgesine ilişkin bu Ek'in metni Türk - Sovyet Andlaşmasının Ek (C) metnine oranla daha ayrıntılı olduğundan olduğu gibi aşağıya alınmıştır]

Nahcivan Toprakları:

Urmiye Köyü - oradan düz bir çizgi ile (Arazdayan) istasyonuna (Bu istasyon Ermenistan Sosyalist Cumhuriyetine kalacaktır) - daha sonra düz bir çizgi ile batı Taşburun (3142) Dağına - doğu Taşburun Dağında suların bölüştüğü çizgi (4108)- Cehennem Deresini Rovne (Bolak) güneyinde keser - Yağırsık dağında (6607) ya da (6587) suların bölüştüğü çizgiyi izler - oradan eski Erivan Kafkasının ve Şarur Valagüz'ün yönetim sınırını izleyerek 6629 rakımlı tepeden Kömürlü Dağ (6839) ya da (6930) ve oradan 3080 rakımlı tepeye gelir - Sayat Dağı (7868) - Kürtkulak Köyü - Gamsor Dağı (8160)-8022 rakımlı tepe ve gökdağ (10282)-eski Nahcivan Kazasının yönetim sınırının doğusu.

KÂZİM KARABEKİR	MRAVİAN
VELİ	MAKİNZİAN
MUHTAR	CHAHTAHTİNSKY
MEMDUH ŞEVKET	ELİAVA
	SVANİDZE
	HANETZKY

EK-9

TÜRKİYE-İRAN DOSTLUK VE GÜVENLİK ANTLAŞMASI

Tahran, 22 Nisan 1926

(Metin)

Bir yandan Türkiye,

Öte yandan İran, çağdaş yüzyılın her iki ulus için ortaya koyduğu gereksinim ve zorunluluklara uymak üzere, bugünkü dostluk ve kardeşliklerini güçlendirme gereğine inanarak, içten ilişkilerinin somut koşullarını saptamak için aralarında bir Dostluk ve Güvenlik Andlaşması yapmağı kararlaştırmışlar ve bu amaçla, Tahran Kentini görüşme yeri olarak seçip yetkili Temsilcileri olmak üzere;

Sayın Türkiye Cumhurbaşkanı:

İran'da Türkiye Büyükelçisi Memduh Şevket Bey'i;

İran Yüce Şahı :

Başbakan Sayın Mehmet Ali Han Furuğı ile Dışişleri Bakan Vekili Sayın Davut Meftah'ı atamışlardır.

Adıgeçen yetkili Temsilciler, yönetimine uygun görülen yetki belgelerini veriştikten sonra, aşağıdaki maddeleri kararlaştırmışlardır:

Madde 1. Türkiye Cumhuriyeti ile İran Devleti arasında ve bunun gibi, iki Devletin uyrukları arasında bozulmaz bir barış, içtenlik ve sonsuza dek dostluk olacaktır.

Madde 2. Bağlıklı Taraflardan birine karşı üçüncü bir ya da birkaç Devlet bir askersel eyleme girişirse, öteki Bağlıklı Taraf tarafsız kalmağı yükümlenir.

Madde 3. Bağlıklı Taraflardan her biri ötekine karşı hiç bir saldırıda bulunmamağı; üçüncü bir ya da bir kaç Devletle öteki Bağlıklı Tarafa ya da onun ülkesinin askersel ve deniz güvenliğine karşı yöneltilen siyasal, ekonomik, ya da parasal hiç bir ittifak ve andlaşmaya katılmamağı yükümlenir. Bundan başka, Bağlıklı Taraflardan her biri öteki Bağlıklı Tarafa karşı yöneltilmiş herhangi bir düşmanca eyleme de katılmamağı yükümlenir.

Madde 4. Üçüncü bir ya da bir kaç Devlet Bağlıklı Devletlerden birine karşı düşmanca bir eyleme ve askersel eyleme giriştiğinde, öteki Tarafın topraklarından asker, silâh ve savaş gereçleri geçirmek ya da savaş gereci sayılan yiyecek, hayvan vb. sağlamak ve geri çekilen silâhlı kuvvetlerin taşınması ve geçişi için yararlanmak ya da halkını kışkırtarak ve özendirerek kendi amaçları için kullanmak, ya da

askersel keşifler yapmak için söz konusu Devletin tarafsızlığını bozmağa kalkarsa, bu Devlet girişilen eylemlere karşı tarafsızlığını silâhla korumak zorundadır.

Madde 5. Bağlıklı Taraflar, kendi ülkeleri içinde öteki Taraf ülkesinin kamu güvenliği ve düzenini bozmak ya da hükümetini devirmek amacını güden kuruluş ve örgütlerin oluşturulmasını ya da yerleşmesini ve bunun gibi, öteki ülkeye karşı propaganda ya da başka bir yoldan mücadele amacını güden kişiler ve örgütlerin yerleşmesini kabul etmemeği yükümlenirler.

Madde 6. Bağlıklı Taraflar sınır bölgeleri halkının esenlik ve güvenliğini sağlamak amacıyla, sınıra yakın kesimlerde bulunan aşiretlerin iki ülkenin güvenliğini bozucu biçimde yaratageldikleri suç niteliğindeki eylem ve hazırlıklara son vermek için gerekli tüm önlemleri alacaklardır.

Bu önlemler iki Taraf Hükümetlerince ayrı ayrı ya da, gerekli olduğunu görürlerse, birlikte alınacaktır.

Madde 7. Bağlıklı Taraflar, işbu Ândlaşmanın yapılması gününden başlayarak en geç 6 ay içinde, Ticaret, Konsolosluk, Gümrük, Posta ve Telgraf, Oturma ve Suçluların geri verilmesi Sözleşmeleri yapılmasına girişmek konusunda anlaşmışlardır. Bu Sözleşmeleri yapmak için Tarafların yetkili Temsilcileri Tahran'da toplanacaktır.

Madde 8. Bağlıklı Taraflar arasında ortaya çıkıp düzgülü diplomasi yolundan çözülemeyen uyuşmazlıkların çözümü için başvurulacak yöntemler saptanacaktır.

Madde 9. Şurası kararlaştırılmıştır ki, Bağlıklı Taraflardan her biri işbu Andlaşmadaki karşılıklı yükümler dışında, öteki Devletlerle her türlü ilişkilerinde hareket serbestliğine bütünüyle sahip olacaktır.

Madde 10. Bu Andlaşma Türkçe, Farsça ve Fransızca dilleriyle yazılmıştır. Anlaşmazlık durumunda, Fransızca metin geçerli olacaktır.

Madde 11. İşbu Andlaşma imzası gününden başlayarak geçerli olup, en kısa zamanda Bağlıklı Tarafların Millet Meclislerinin onayına sunulacak ve onaylanan örnekler Tahran'da verişilecektir.

Andlaşmanın geçerlik süresi 5 yıl olacaktır. Eğer Andlaşma, bu 5 yıllık sürenin bitiminden 6 ay önce Bağlıklı Taraflardan biri ya da ötekince ortadan kaldırıldığı bildirilmezse, kendiliğinden bir yıl daha yürürlükte sayılacak ve ortadan kalkması ancak 6 aylık sürenin bitiminden sonra geçerli olacaktır.

İki Taraf yetkili Temsilcileri yukarıda yazılı on bir Maddenin hükümlerini kabul ederek, bu Andlaşmayı imza etmişler ve mühürlemişlerdir.

Tahran'da, 22 Nisan 1926 günü iki örnek olarak düzenlenmiştir.

MEMDUH ŞEVKETM. ALÎ HAN FURUGÎ DAVUT MEFTAÎ

EK-10

22 NİSAN 1926 GÜNLÜ TÜRKİYE - İRAN ANDLAŞMASINA EK PROTOKOL

Tahran, 15 Haziran 1928

(Metin)

Türkiye Cumhuriyeti ile İran İmparatorluğu, aralarındaki siyasal ve ekonomik bağları sıkılaştırmak ve güçlendirmek isteğiyle, 22 Nisan 1926 günlü Türk - İran Dostluk Andlaşmasını bütünlemek gereğini düşünüp işbu Protokol'ün yapılmasını kararlaştırmışlar ve yetkili Temsilcisi olarak;

Sayın Türkiye Cumhurbaşkanı:

Türkiye Cumhuriyetinin Tahran Büyükelçisi Sayın Memduh Şevket Bey ile Moskova Büyükelçisi Sayın Mehmet Tevfik Bey'i;

İran Yüce Şahı:

Dışişleri Bakan Vekili Sayın Fethullah Han Pakrevan'ı, atamışlardır.

Adı geçen yetkili Temsilciler yetki belgelerini veristikten ve onları yöntemine uygun bulduktan sonra, aşağıdaki Maddeleri kararlaştırmışlardır :

Madde 1. Bağlı Taraflardan biri, üçüncü bir ya da bir kaç Devletin düşmanca bir eylemiyle karşılaşır, öteki Taraf duruma çare bulmak için elinden gelen çabayı gösterecektir. Eğer, bu çabaya karşın savaş bir oldubitti olursa, Bağlı Taraflar, yüksek çıkarlarına uygun düşecek durumu aralarında, özenle ve anlayış içinde yeniden incelemeği yükümlenirler.

Madde 2. Bağlı Yüksek Taraflar ekonomi alanında aralarında sıkı işbirliği koşullarını en kısa zamanda düzenlemek konusunda anlaşmışlardır. Kuşkusuz, bu işbirliğinin gerçekleşmesinde araçların seçimi ve kullanılması ile, iki Tarafın ülkeleri üzerinden serbestçe transit geçiş sorunu ve iki Taraf arasında her türlü ulaşım araçlarının kurulması, Bağlı Yüksek Taraflarca atanacak yetenekli uzman Temsilcilerce özenle incelenecektir.

Bu hükümlere olan inançla, yukarıda adları yazılı yetkili Temsilciler işbu Barış ve Dostluk Ândlaşmasını imza etmişlerdir. Andlaşma iki örnek olarak 2 Aralık 1920 günü Gümrü (Aleksandropol)'de düzenlenmiştir. Anlaşmazlık çıkınca, Türkçe metnine başvurularak çözümlenecektir.

EK-11

TÜRKİYE İLE İRAN ARASINDA HUDUT HATTININ TAYİNİNE DAİR İTİLAFFNAME

Türkiye Reisicumhuru Hazretleri ve Haşmetlu İran Şahı Hazretleri

Türkiye ile İran arasındaki hudut hattının kati surette tesbit ve bu veçhile milletleri arasında mevcut iyi anlaşmayı ve kardeşçe dostluk münasebetlerini takviye arzusu ile aynı derecede mütehassis olarak bu maksatla bir itilaf aküne karar vermişler ve mütekabilen murahhasları olmak, üzere:

Hariciye Vekili Dr. Tevfik Rüştü Beyetendi ile Hariciye Veziri Muhammad Ali Han Foroughi'yi tayin etmişlerdir.

Usulüne muafik mezuniyeti haiz olan bu murahhaslar aşağıdaki maddeler hakkında mutabık kalmışlardır:

Madde 1 - Türkiye ile İran arasındaki hudut Aras Nehri ile Karasu ırmağının Telaki noktasında İran arazisinde kain 1 numaralı hudut taşından başlar. Badehu Karasu ırmağının Talveg hattını Borolan gölüne kadar takip eder. Oradan Karasu menbalarının 100 metre cenubu şarkisindeki tepeye kadar bir hattı müstakim halinde gider; mezkur tepenin şark ve şimal cihetlerinden geçerek tepeyi İran'a bırakır. Müteakiben hat şimali garbiye doğru daha ziyade meylederek Karasu menbalarının hemen üzerindeki Borolan kayalıklarına vasıl olur. Hudut hattı 2 numaralı taştan sonra 3 numaralı taş ile Küçük Ağrı istikametinde 4. 5, 6, 7 ve 8 numaralı taşlardan geçerek Borolan gölünün en şimali sahiline hattı müstakim üzere 16 kilometre, 600 metre ve Küçük Ağrı Dağı'nın en yüksek noktasına 6 kilometre. 400 metre mesafede kaim bulunan 9 numaralı taş kadar bir hattı müstakim takip eder. Badehu Bilidjan - Cheyhabou yolunu 1700 metrelik bir mesafenin sonuna kadar mütevaziyen takip eder ve bu noktadan ilerleyerek Todjik tepenin 100 metre cenubu şarkisine vasıl olur ve mezkur tepeyi Türkiye'ye bırakır. Müteakiben hat cenup cenubu garbiye doğru meylederek Todjik köyünün 150 metre şarkından geçer ve bu köyü Türkiye'ye bırakır ve aynı istikamette devam ederek Cheyhabounun 300 metre şarkında kaim Top mevkiinin 100 metre garbinden geçer ve Top'u İran'a bırakır. Oradan hat Cheyhabounun 2500 metre cenubu şarkisinde kaim tepeye doğru teveccüh eder. Mezkur tepenin zirvesinden geçerek Hasanağa köyünün 1300 metre şarkında bulunan tepeye kadar cenubu garbiye geçer. Oradan 500 metre cenubu garbide kain tepenin zirvesinden geçerek cenuba doğru 1500 metre sırtı iner ve Salepin cenubu şarkisinde 2000

metrede kain bir noktaya kadar gider, sonra 1948 rakımlı tepenin 800 ve 1000 metre şimalinde bulunan başlıca iki irtifan arasındaki boyundan geçer.

Badehu hat, hattı baladan 1948 rakımlı tepeye kadar giderek üzerinden geçer; oradan hat Ayonu - Beğ dağları tepelerinin taksimi meyah hattını cenuba doğru Yarım Kaya - Guijo yolu dirseğinin 700 metre şimali garbisinde bulunan mezkur dağların cenup tepesine kadar takip eder. Mevzubahis dirsek bu yolun üzerinde Yarım Kayanın 3500 metre şimali şarkisinde ve Guijonun 6300 metre cenubu garbisinde kaimdir.

Oradan, hat yukarı Yarım Kayanın 200 metre şimalinde bulunan dört yol ağzına kadar Yarım Kaya - Guijo yolunun 200 metre garbinden bu yola muvazi olarak devam eder ve mezkur dört yol ağzını İran'a bırakır. Oradan hat Yarım Kaya - Boulakbachi yolunun üzerinde Yarım Kayanın 600 metre garbinde kain bir noktaya kadar garba doğru iner; badehu bataklık sahilinin en şimali noktasına kadar cenuba doğru inerek bu noktadan hat bataklığın ortasına teveccüh eder ve Tchoukour - Rech'in 500 metre şimalindeki cenup sahiline kadar bataklığın ortasını takip eder. Oradan hat garba doğru döner ve 1668 rakımlı tepenin zirvesine vasil olur. Tchoukour-Reche ve Cheytan Abad İran'a, Guirberan ise Türkiye'ye kalır.

İran köyü olan Cheytan Abad ile Türk köyü olan Guirberan arasında kain bu noktadan itibaren hudut Bazırgan garbında Guirberan tepesinin sırtını çıkar ve Gurdji Boulak, Nazik, Kara Koymaz Türk köyleriyle Bazırgan, Kedjot. Bach Kend, Marokeumou İran köyleri arasında taksimi meyah hattını takip eder. badehu Marokumou ve Tawla (Türk) arasındaki boyunu geçer ve Kasoluo, Chekh Asker harabelerini İran'a terkederek Khodja Dagħ kayalıklarına vasil olur. Kanly - Babanın Zindo, Dachy ve Ak Dagħ zirvelerinden geçer. Djevzar köyünü İran'a bırakarak ve Ak Dagħ ve Kalender zirvelerinden geçerek Nifto, Salman - Abad ve Pir Ahmet İran köyleri tarlaları ile Deuchourma Türk köyünün tarlalarını birbirinden ayırdıktan sonra Bayazıt ve Avadjik arasında daima taksimi meyah hattını takip ederek Khezine Guedoka vasil olur.

Khezine Guedouk'dan hudut Kızıl - Kaya köyünü Türkiye'ye. Siwmagoul köyü ile Kourou - Geul gölünü İran'a bırakarak Kara Güney tepesinden geçer, Egritchay ırmağını Top- Ağı Dağı'da kateder, Kala Ağı Dağı'dan geçer, Nado köyünü İran'a, Egritchal köyünü de Türkiye'ye bırakır. Kızıl Ziyaret tepelerine vasil olur. Ve Agh Djak ve Khan Deudouk. boyunlarından, Sarı Tchimen dağlarından, Doumanlou'nun garp zirvesinde, Kara Bourga boyunundan geçer; Shek Selo köylerini İran arazisinde bırakarak Newour tepes'ini aşarak, Yekmala köyünü İran arazisinde bırakarak Richkandan, Davra ve

Akhourik, arasındaki tepelerden Guevra Begzadan, Gueveri Makhine ve Haydar Baba'dan geçer.

Khydyr Baba'dan itibaren hudut hattı Dasena. gölünün 2000 metre şarkından geçerek cenup istikametinde 8000 rakımlı tepeye kadar taksimi meyah hattını takip eder; 1000 metre daha tepeler üzerinden aynı istikamette devam eder; Badehu cenubu şarkiyeye meyleder ve bu yeni istikamette 600 metre Budünde tepeleri takip eder; bundan sonra 500 metre mesafede kain bir tepenin zirvesine kadar yeniden cenuba döner, 250 metre şimali şarki istikametinde kain mümtet tepelyi İran'a terkeder. Oradan 500 metre cenubu şarkide kain yüksekliğin zirvesine kadar hattı balayı takip eder. Badehu Heratilsou (Heratilden gelen dere) ile Kotour Tchayın birleştikleri noktaya kadar cenubu garbiyeye doğru iner. Sonra hat bu mevkie 800 metre mesafede kain zirveye kadar cenuba doğru yamacı çıkar ve oradan daima cenup istikametinde Kani - Reche vadisine iner. Bu vadinin Thalweg hattını 700 metre garba doğru, sonra 500 metre de cenuba doğru takip eder; badehu doğrudan doğruya cenupta kain Molla Memed dağına doğru yükselen uzun sırtı çıkar, Molla Memed dağıni ikiye ayırır, Molla Memed dağına 250 metre mesafede ve hududun 250 metre şarkındaki irtifai İran'a bırakır.

Molla Memed dağından itibaren hat 800 metre bir mesafe üzerinde Qichlanın 200 metre şarkında yol üzerinde kain bir noktaya kadar sırtı takip eder ve Qichlayı Türkiye'ye bırakır.

Sonra hudut yolun dirseğinin 1750 metre cenubunda kain tepeye kadar cenubu şarkiyeye doğru taksimi meyah hattını takip eder. Bu noktadan hat, tepeler üzerinden oraya 2200 metre mesafede derenin içinden geçen yolun üzerinde kain noktaya kadar cenuba doğru iner; bu noktadan 300 metrelik bir mesafe üzerinde cenuba doğru yamacı çıkar, cenubu garbiyeye doğru sırtı vasıl olur ve buraya 500 metre mesafede kain bir tepeye kadar gider. Badehu oradan 900 metre mesafede Tarsava, Tchelik, Achaga yolunun dereyi geçtiği noktaya kadar tepeler istikametini takiben cenuba doğru iner, bu derenin thalweg hattını 500 metre imtidadınca garba doğru takip eder, sonra sırtlardan geçerek buraya 1700 metre mesafede kain 8200 rakımlı tepeye kadar çıkar. Badehu hat Koutch dağına kadar cenubu şarkiyeye doğru tepeleri takip eder, Koutch dağından itibaren Kach Koul boynunu geçerek Saurawou dağına kadar hattı balayı takip eder. Sourawou dağlarından, hudut mütemadiyen taksimi meyah hattını takiben Barouch Khoran'dan geçer (Barouch Khoran köyünü İran arazisinde bırakır) Haravil dağıni, Khana Sour boynunu, Belako'yu, Sarı Tchitchek'i, (Kalık köyünü İran arazisinde bırakarak)

Kepper'i, Sorian'ı, Berhebine dağını, Sultanı boynunu, Barazivan dağını, Perikhan'ı, Keifarouk'u, Maidan ve Kotoul Dagh'ı takip eder.

Huçıt hattı Kotoul dağının 2869 rakımlı tepesinden hareketle cenubu şarkiye doğru hattı balayı takiben Bajirguenin 1,600 -metre şarkında Bara dost ırmağının üzerinde kain bir noktaya kadar gider. 1890 rakımlı İrtifam, cenuba doğru devamını teşkil eden., sırtı İran'a terkeder (binaenaleyh hattı hudut dereden geçer). Oradan hat cenubu şarkiye doğru gider ve •CXLVIII ve CXLVII numaralı hudut taşlarının bulunduğu tepeden geçerek şarkı cenubiye doğru döner ve tepeye 450 metre mesafede bulunan Ekmaloug ırmağına kadar gider Badehu 2300 rakımlı tepenin 800 metre garbinde kain 'irtifaa kadar Ekmaloug deresi boyunca yükselir. Oradan 2530 rakımlı tepeye kadar hattı balayı takip eder. Badehu Alosan'ın 1500 metre garbında kain bir noktaya kadar, 2500 metre imtidadınca cenubu garbiye doğru hattı balayı takip eder. Alosan iran'a kalır. Oradan hat takriben 250(0) metre mesafede bulunan sırtın dirseğine kadar cenup istikametinde bu sırtı takip eder. Badehu Alader Dagh'ına kadar daima sırtları takip ederek şarka doğru döner. Sonra, Paoguiden gelen dere ile Berdereche Tchay'ın birleştikleri noktanın 2400 metre şimalinde bulunan zirveye kadar cenubu şarkiye doğru sırtları iner. Oradan hat, yukarda zikrolunan birleşme noktasına kadar cenuba doğru iner. Sonra Berdereche Tchay'ın Thalweg hattını bu çayın Garachine Dagh'ının 1000 metre garbindan inen dere ile birleştiği noktaya kadar takip eder. Hat cenuba doğru 1600 metre imtidadınca bu derenin Thalweg hattını takip eder; sonra Garachine Dagh'ının garp zirvesine kadar cenubu şarkiye doğru giden sırtı çıkar. Eli ve Paqui mevkileri Türkiye'ye. Maz Bicho mevkii İran'a kalır.

Garachine Dagh'dan itibaren hudut, Kouna Hoter, Zinwi Taboutan, Helane, Col Kelechineden geçer ve Delamper dağının zirvesine çıkarak Türkiye - Irak hududundaki 99 numaralı hudut taşına vasıl olur.

Bir numaralı hudut taşından Irak hududundaki 99 numaralı taşa kadar hudut hattının doğru bir tarzda çizilmesi ve tafsilatı için, Yüksek Akitlerin murahhaslar tarafından tasdik ve mütehassızları tarafından imza olunan ve bu itilafnameye merbut bulunan (1:84000 ve 1:50000 mikyasında XVIUXIX - XX - XXI - XXII - XXII - XXIII - XXIV ve XXV numaralı 9 adet harita ile bir adet (calque) a müracaat edilecektir. (Mevki isimlerinin imlası yukarıda zikrolunan haritalar ve (calque) daki isimlerin imlasına mutabık olacaktır.

Madde 2 - Birinci maddede tasrih edilen hudut hattını arazi üzerinde tayin etmek üzere bir tahdit komisyonu teşkil edilecektir.

Bu komisyon, ikisi Türkiye Hükümeti, ikisi de İran Hükümeti tarafından tayin olunacak dört murahhasan mürekkep olacaktır.

Tahdit komisyonu 1932 Haziranı içinde içtima edecek ve masaisinde işbu itirafnamedeki tarifleri en yakından takibe gayret edecektir.

Komisyonun masrafları Türkiye ile İran arasında mütesaviyen taksim edilecektir.

Akit Devletler, komisyonun vazifesini ifa edebilmesi için lazım gelen ikamet, amele, malzemeye (kazıklar, sınır taşları) müteallik teknil hususlarda, gerek doğrudan doğruya, gerek mahalli memurlar vasıtasıyla tahdit komisyonuna muavenet etmeyi deruhte ederler.

Mezkur devletler bundan başka komisyon tarafından vazolunacak nirengi noktalarını, hudut işaretlerini, kazıklan ve sınıf taşlarını muhafaza ettirmeyi de taahhüt ederler.

Hudut taşları birinden diğeri görülebilecek surette vazedilecek ve üzerlerine numara konulacaktır. Bunların mevkileri ile numaralan bir harita üzerinde gösterilecektir.

Hududun tahdidine ait katı zabıtname ve buna merbut haritalarla vesikalar ikişer asli nüsha olarak tanzim edilecektir.

Madde 3 - İşbu itilafname tasdik olunacak ve tasdiknameler mümkün mertebe süratle Ankara'da teati edilecektir.

İtilafname musaddak nüshalar teati edilir edilmez, mer'iyete girecektir.

Balâdaki maddeleri tasdikan, isimleri yukarıda zikredilen murahhaslar işbu itilafnameyi imza ve zirini temhir etmişlerdir.

Tahran'da 23 Kanunisani 1932 tarihinde iki nüsha olarak tanzim edilmiştir.

DR. TEVFİK RÜŞTÜ

M. A. FOROUGHİ

Tahran. 23 Kanunisani 1932

Vezir Hazretleri,

Türkiye ile İran arasında hudut hattının tayini hakkında bu gün imza ettiğimiz itilafnamenin birinci maddesine ait olarak, beyanile kesbi şeref eylerim ki:

"İki tarafın hudut muhafız karakolları, Borolan, Gölü membalan sularından ve hudut hattının cenup ve garbinde ve mezkur gölün muhitinde kain çayırıklarla Salep, Kozlu ve Yukarı Yanm Kaya menbaları sularından mütesabiyen istifade hakkını haiz olacaklardır.

İşbu nota teatisi keyfiyetinin bugünkü tarihle imzalanan itilafnamenin mütemmim cüzü addedilmesi mukarrerdir."

Bilvesile pek yüksek hürmetlerimin kabulünü rica ederim. Vezir Hazretleri.

İran Hariciye Veziri

Türkiye Hariciye Vekili

MUHAMAD ALİ HAN Foroughi Hazretlerine

DR. TEVFİK RÜŞTÜ

TAHRAN

Tahran, 23 Kanunisani 1932

Vekil Beyefendi.

Zatı devletlerinin, bu gün aramızda imzalanan itilafnamenin birinci maddesine istinat eden atideki beyanatını muhtevi, bu günkü tarihli beyanati senet ittihaz eylerim.

"İki tarafın hudut muhafız karakolları, Borolan Gölü membaları sularından ve hudut hattının cenup ve garbinde ve mezkur gölün muhitinde kain çayırılıklarla Salep, Kozlu ve Yukarı Yarım Kaya membaları sularında mütesaviyen istifade hakkını haiz olacaklardır.

İşbu nota teatisi keyfiyetinin bu günkü tarihle imzalanan itilafnamenin mütememmim cüz'ü addedilmesi mukarrerdir."

Zatı devletlerinin yukarıda zikrolunan notası mazmunu hakkında tamamiyle mutabık kaldığımı beyan ederim. Bilvesile pek yüksek hürmetlerimin kabulünü rica ederim.
Vekil Beyefendi.

Türkiye Hariciye Veziri

DR. TEVFİK RÜŞTÜ Beyefendi Hazretlerine

TAHRAN

Iran Hariciye Veziri

M. A. FOORUGHİ

ÖZGEÇMİŞ

1975: Kırşehir ilinde doğdu.

1986: İsmetpaşa İlkokulu bitirdi.

1989: Hürriyet Ortaokulu'nu tamamladı.

1992: Hürriyet Lisesi'ni bitirdi.

1997: Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümünden mezun oldu.

2001: Askerlik hizmetini tamamladı.

2007: Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalında Yüksek lisansa başladı.